UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

ISSN 1811-2668
E-ISSN 2345-1009
Categoria B

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE

SERIA **Ştiinţe umaniste**

- **Istorie şi Arheologie**
- **Filologie**
- **Filosofie**

Fondată în anul 2007

Revistă științifică cu acces deschis,
supusă unui proces de dublă recenzare

Chișinău
CEP USM 2023

Nr. 10(180)
2023

Indexată în bazele de date

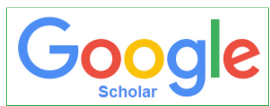

Universitatea de Stat din Moldova, 2023

CZU: 94:37(478)″1711/1715″ **https://doi.org/10.59295/sum10(180)2023_01**

ROLUL BISERICII ORTODOXE DIN MOLDOVA LA EDIFICAREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ROMÂNESC ÎN EPOCA FANARIOTĂ

Ion MIRON,

Universitatea de Stat din Moldova

În epoca fanariotă, în Moldova, au loc un șir de schimbări în plan politic și social, una din aceste schimbări este apariția sau reînființarea mai multor școli, multe din ele fiind cu precădere școli românești. Domnitorii fanarioți încep să-și dea seama de necesitatea unui învățământ accesibil nu doar pentru cei bogați, dar și pentru poporul simplu, care era de cele mai multe ori lipsit de posibilitatea de a studia. Pentru a rezolva această problemă de obște a țării, domnitorii au apelat la ajutorul bisericii ortodoxe, fără de care la acea perioadă era imposibilă edificarea învățământului românesc. Astfel, domnitorii fanarioți decid ca banii necesari pentru școli să fie adunați de la clerici, mitropolitul fiind responsabil de organizarea procesului, iar multe școli în care se preda limba poporului erau înființate la mănăstiri, emblematică în acest sens fiind mănăstirea Putna. Învățământul în limba română începe să fie sistematizat în tinda bisericii și accesibil poporului de rând.

Cuvinte-cheie: *epoca fanariotă, Țara Moldovei, Biserica Ortodoxă, școală, învățământ, dascăli, banii școalei.*

THE ROLE OF THE ORTHODOX CHURCH IN MOLDOVA IN THE BUILDING OF ROMANIAN EDUCATION IN THE PHANARIOT ERA

During the Phanariote era, in Moldova, a series of political and social changes took place, one of these changes is the emergence or re-establishment of several schools, many of them being mainly Romanian schools. The Phanariot lords began to realize the need for accessible education not only for the rich, but also for the common people, who were often deprived of the opportunity to study. In order to solve the country's public problem, the gentlemen appealed to the help of the Orthodox Church, without which at that time it was impossible to build Romanian education, the organization of the process, and many schools where the language of the people was taught were established at monasteries, emblematic in this sense being the Putna monastery. Education in the Romanian language begins to be systematized in the church tent and accessible to the common people.

Keywords: *phanariote era, Moldova, Orthodox Church, school, education, teachers, school money.*

Introducere

În epoca fanariotă în Moldova au loc un șir de schimbări în plan politic și social, una din aceste schimbări este apariția sau reînființarea mai multor școli atât în Iași, cât și în alte localități ale Moldovei. Domnitorii fanarioți încep să-și dea seama de necesitatea unui învățământ accesibil nu doar pentru cei bogați, dar și pentru poporul simplu care era de cele mai multe ori lipsit de posibilitatea de a studia. Or, acest lucru era imperios necesar pentru a face posibilă modernizarea culturii române la care au contribuit domnitorii fanarioți [1, p. 11]. Pentru a rezolva această problemă de obște a țării domnitorii au apelat la ajutorul bisericii ortodoxe fără de care la acea perioadă era imposibilă edificarea învățământului din mai multe motive.

Contribuția concretă a bisericii ortodoxe la edificarea învățământului din Moldova și de peste hotare în epoca fanariotă

Lipsa mijloacelor financiare în visteria țării și reaua voință a boierilor care nu doreau sub nici o formă să ajute la finanțarea școlilor, era o frână în calea dezvoltării învățământului. Acest lucru reiese limpede dintr-un hrisov pentru școli a lui Grigorie Ghica Vodă (1726-1733,1735-1739,1739-1741,1747-1748) din 25 decembrie anul 1748 unde, printre altele, se vorbește și despre faptul că voievodul în prima lui domnie a așezat patru școli cu patru dascăli „Una Elinească, și alta Grecească, și alta Slovenească, și alta Românească [2, p. 63], iar leafa dascălilor urma să fie suportată de boerii cu boerii și alți dregători. Însă această rânduială nu a putut fi respectată, fiindcă, după cum se exprima domnul, „era cu supărare, și boerilor să pri-

cinuea sminteală, și cu schimbarea boeriilor, și neputendu-se scote banii la vreme" [2, p. 63]. Astfel domnul înțelege în scurt timp că are nevoie să facă un „așăzământu școlilor mai întemeiat și mai stătătoriu" [2, p. 63], adică de un alt mijloc de finanțare a școlii și decide ca banii necesari pentru școli să fie adunați de la preoți „cîte un galbăn de preotu și de diacon", iar alte dăjdii care le plăteau preoții să le fie ca și cum iertate, ceea ce atestă că era mai ușor a scoate banii de la preoții simpli de prin sate, decât de la boierii cei mari care aveau puterea de a refuza darea și puteau să își apere punctul de vedere în fața domniei. Cu acest lucru se învoiește și mitropolitul Moldovei Nichifor (1739-1750) care de altfel este și însărcinat de către domn cu grija pentru buna chivernisire a școlilor [2, p. 63], mitropolitul trebuia să strângă el însuși banii de la clerici câte un galben împărțit în două, zece potronici la Sfântul Gheorghe și zece potronici la Sfântul Dimitrie de două ori pe an, iar dascălii trebuiau să-și ceară leafa lor fiecare în mod personal de la mitropolit, care era obligat să dea dascălului celui mare elinesc 360 lei, al doilea dascăl 120 lei, dascălului slovenesc 130 lei, iar dascălului românesc 100 lei [2, p. 63]. Dar și mai interesant este faptul că pe umerii preoților cădea sarcina de a ajuta și școlile de la Sfântul Mormânt, unde trebuia să se trimită câte 100 lei pe an, echivalentul la salariu dascălului românesc. Acest lucru se face la cererea Patriarhului Hrisantie (1707-1731) care pe atunci era în Moldova. De asemenea, tot din banii de la preoții țării trebuiau să fie ajutați copiii săraci și străini „pentru hrana și îmbrăcămintea lor" [2, p. 64].

Observăm că peste umerii clerului din Moldova a căzut sarcina de a finanța atât instituțiile de învățământ din țară, cât și unele de peste hotare. La Academia Domnească din Iași cea mai mare parte de bani se cheltuia pentru achitarea salariilor dascălilor elinești, adică acei de limbă greacă veche, iar cel mai mic salariu avea dascălul românesc și este trist acest fapt, de vreme ce egumenii greci de la Trei Ierarhi nu doreau să-și îndeplininească obligația de a ajuta Academia Domnească din veniturile moșiilor donate mănăstirii anume în acest scop de către înaintași [3, p. 19].

Limba „elinească" era pusă la mare cinste în învățământul din Țările Române, așa încât unii cercetători ajung la concluzia că în principate se regăsește o variantă de neo-greacă în diferite surse scrise [4, p. 1], domnii fanarioți susțineau cu însuflețire cauza limbii grecești în principate.

Mitropolitului îi revenea sarcina de a supraveghea îndeaproape procesul de învățământ „luând sama dascălilor de două ori într-un anu, cu ce feliu de silință să poartă asupra învețăturii copiilor, și fiește care copilu cum se învață și la ce sporește. Datoria sfinției sale să fie a cerceta acea toate și a le așeza" [2, p. 65].

Din cauza faptului că nu toți copiii doritori de a studia puteau ajunge la școala din Iași se decide ca la trei episcopii ale țării să se mai așeze trei școli slovenești și românești la Roman, la Rădăuți și la Huși [2, p. 65], iar dascălii la aceste școli să fie plătiți tot din banii strânși de la preoți. Episcopii erau obligați să supravegheze îndeaproape, fiecare în episcopia lui, întreg procesul de învățământ „să aibă purtare de grijă sfințiile sale Episcopii a găsi dascăli învățați la slovenie, ori și la românie, ori din cei eșiți din școlile de la Iași, ori dintr-alții și să așeze la fiește care Episcopie cîte o școală de învățătură copiilor" [2, p. 65]. Leafa acestor dascăli trebuia să fie câte 80 lei, achitată în două rate, jumătate la Sfântul Gheorghe și jumătate la Sfântul Dimitrie, mitropolitul trebuia să dea din banii strânși de la preoți la cei trei episcopi, iar ei, la rândul lor, să plătească dascălii, care aveau scuteală și de la birul visteriei, iar „Episcopii, să facă necontenită cercetare școleloru, adesea luându-se sama, cum învață copii și la ce sporescu, ca și dascălii să se silescă, și copii să se procopsească cu învățătura lor" [2, p. 66]. Observăm că atât mitropolitul, cât și episcopii erau obligați să organizeze, să supravegheze și să finanțeze din banii strânși de ei de la preoți tot procesul de învățământ fiecare în școlile din eparhia lui. Desigur, în tot acest proces era implicată și domnia prin vistiernicul domnului, care era obligat ca la finele anului „să aibă sama acestor bani, ce unde s-au cheltuit, și ce au rămas, și isvod lămurit să arate la domnie" [2, p. 66].

În anul 1749 la data de 6 iulie mitropolitul Nichifor dispune ca să se organizeze mai multe școli publice, la biserica Sfântul Nicolai, la biserica Sfânta Vinere și la mănăstirea sfântul Sava, pe lângă aceasta mitropolitul instituie un fel de învățătură obligatorie [5, p. 24], preoții erau obligați să facă izvod de toți copiii de la trei ani în sus și aceștia trebuiau să învețe carte obligatoriu, însă în funcție de poziția lui socială fiecare avea obligația să învețe un anumit număr de ani, cel mai mult erau obligați să învețe feciorii de preoți de la vârsta de trei până la douăzeci de ani și mai mult [5, p. 24].

De la 1750 în Moldova i-a amploare o mișcare culturală românească, iar unul din marii promotori ai acestei mișcări a fost mitropolitul Iacob Putneanu, (1750-1760), el ca și predecesorul său a încercat cu diferite mijloace să aducă la învățătura românească poporul, atât cu sfatul lui cel bun, cât și cu tipărirea de cărți ajutătoare la acest scop nobil. Astfel, în anul 1751 cu aportul și directa îndrumare a mitropolitului apare un bucvar, necesitatea acestei cărți unită cu dorința lui mare pentru propășirea învțământului se vede mai ales atunci când el explică cauza apariției acestei cărți pentru „copii lipsiți de hrană ce li se cădea, bolind cu inima de nenorocirea învățăturii lor”, „Cade-să dar vouă blagocestivilor creștini și celor ce aveți nume părintesc preste copii cei mici, să aveți purtare de grijă pentru învățătura copiilor voștri ca să nu se lipsească de hrana cea sufletească cu povățuirea cea bună, cari și sunteți datori să-i învățați pe dânșii” [6, p. 77]. Această carte mai cuprindea și anumite rugăciuni și catehismul.

În anul 1756 mitropolitul Iacob alcătuiește „Cereasca floare ori cărțulie”. În această carte el elogiază învățătura numind-o „icoană și închipuire dumnezeiască” și cârma ce ocârmuiește pre sufletul ce se află în acest vas pământesc” [6, p.b77] mitropolitul constată că învățătura poporului „este adormita întru întunerecul lenevirii”. De asemenea, „i s-au rănit inima de foametea aceasta ce se află înrădăcinată în sufletele a unora din părinții cari-și cresc copiii lor fără învățătură”, „asemenea dobitoacelor” și conchide că părinții care și-au îndepărtat copiii de la învățătură, i-au îndepărtat de la însuși Dumnezeu [6, p.b77]. Trebuie să menționăm faptul că tot acest mitropolit în anul 1752 adună un sinod la care se i-a hotărârea ca pe scaunul Mitropoliei Moldovei să nu se urce niciodată un străin, și această hotărâre o întărește cu blestem [5, p.b25].

Încă un reprezetant al bisericii ortodoxe pe care documentele vremii ni-l mărturisesc a fi iubitor de școală și învățătură pentru popor, a fost și mitropolitul Gavriil (1760-1786), lucrul acesta se vede și din anaforaoa din 1 iunie anul 1765 pe care acesta o adresează domnului Grigorie Ghica (1764-1766). Domnul trimise mai înainte mitropolitului o țidulă în care îi poruncește să facă sfat la mitropolie pentru ca să se socoată în ce mod s-ar putea „să se așeze un venit pentru școlile elinești care să fie de-a pururea statornic pentru plata dascălilor și pentru chiverniseala ucenicilor străini și a celor săraci ce vor năzui aicea.” [7, p. 50] Ierarhul face cunoscut domnului că adunarea a avut loc la mitropolie și a decis să ceară de la domn ca preoții să fie scutiți ori de ajutorința de iarnă, ori de mucarerul de vară, iar acești bani preoții să-i dea ca adaos la darea pentru școli. De asemenea, se cerea ca venitul de la ocnă câte un ban de drob, care mai înainte se dădea la școala de la Sfântul Munte, care „s-au stricat și s-au pustiit” [7, p. 50], să fie adăugat pentru școala din țară, iar în privința mănăstirilor se cerea ca „de vreme că din pământul acesta s-au înzestrat cu moșii, cu țigani și cu alte venituri, și de vreme ce scopul răposaților Domni ce au zidit și au înzestrat aceste mănăstiri era ca să fie de folosul obștei, și să se împărtășească și alții din acea milă ... am socotit că este cu cale și cu dreptate,ca să dea și mănăstirile oareșcare ajutor la școalele acestea, din mila fericiților ctitori, fiecare monastire pre cât se va socoti după putință” [7, p. 51]. Mitropolitul socotea că aceste venituri trebuiau să fie deajuns „pentru plata dascălilor și pentru chiverniseala ucenicilor și pentru cumpărarea organilor și a cărților celor trebuincioase” [7, p. 51].

Însă probabil cel mai interesant moment din această adresare a mitropolitului este punctul în care cere ca domnul să poruncească și mănăstirilor să ajute școlilor, or, cunoaștem că la unele mănăstiri precum Putna existau deja școli pe care mănăstirea le întreținea pe cheltuiala sa, cel mai probabil este că mitropolitul a avut în vedere mai mult mănăstirile închinate care aveau moșii bogate donate de înaintași pentru scopuri caritabile, dar de la care țara nu avea nici un folos întrucât veniturile nu rămâneau în țară. Acestea aveau oarecum un privilegiu în fața domnilor fanarioți fiindcă majoritatea aveau egumeni greci poate din această cauză mitropolitul nu pomenește expres despre ele în document doar foarte atent face o aluzie domnului în această privință ca nu cumva să stârnească vre-o nemulțumire. Această presupunere se bazează și pe răspunsul dat de către domn în care acesta pomenește la general mănăstirile țării, iar pe cele închinate le pomenește mai accentuat.

Răspunsul Domnului la anaforaua mitropolitului apare peste 5 zile, pe 6 iunie. Domnul este de acord ca preoții să dea mai departe darea pentru școli, dar să fie scutiți de un alt impozit numit mucarer, banii scutiți de la acest impozit preoții erau obligați să îi dea ca adaos la darea pentru școli. Mănăstirile erau și ele obligate să dea bani pentru școli fiecare după puterea sa, mitropolitul fiind cel care trebuia să decidă care mănăstire și ce sumă trebuia să dea pentru școală. Pentru a înțelege mai bine problema vom reproduce un mic

fragment din documentul dat: „Hotărâm pentru banii mucarerului ce da preoții mai înainte vreme la visterie, Domnia mea o am ertat, lăsindu-se ca se lipească lângă cei 2 lei ce da preoții pe an pentru banii Scolei, și banul ce se lua până acum de tot drobul de sare de la ocnă și să da la școala de la sfânta Gora. Am socotit că mai cu cale este să fie și să rămâe banulu acesta pentru scoala Țerei, de cât pentru scolele de la alte părți străine. Însă pentru monastiri , Preosfințite Mitropolite vei face isvod și vei pune toate Monastirile pe fieşte care dupre putința iei, și dupre cum vei socoti că se cade, și la această socoteală vor intra atât Monastirile Țerei cât și Monastirile Erusalimului, și sfânta Gora a Sinai și altele" [7, pp. 47,48].

Interesant este faptul că domnul pomenește în special mănăstirea Trei Ierahi despre care am menționat anterior: „Iar Monastirea Treisfetitele afară de banii ce vei rândui Sfinția ta ca să dea pentru școale după starea ei, să se mai adaogă peste aceia iarăși ce vei socoti Sfinția ta pentru venitul școalelor ce au rânduit reposatul Domnul Vasilie Voevod, adecă pentru feredeu și pentru trei sate anume" [7, p. 48].

Vedem din document că domnul a luat în calcul aluziile mitropolitului și îi dă acestuia mână slobodă asupra mănastirilor închinate mai ales asupra Trei Ierarhilor care după cum am mai spus nu dorea să-și onoreze obligațiile față de academia domnească, lucru pe care era obligat să o facă conform testamentului lăsat de ctitorul ei Vasile Lupu. Nu știm dacă au avut succes aceste tentative de restabilire a dreptății ale mitropolitului Gavriil (1760-1786), cert este faptul că mai târziu Gheorghe Asachi (1788-1869), mentor al școlii naționale, intentează un proces mănăstirii Trei Ierarhilor care era condusă de egumeni greci incriminând-ui faptul că de două secole nu și-a îndeplinit obligațiile pe care și le asumase față de școală – încă din secolul al XVII-lea [3, p. 20]. Vedem deci din documentele prezentate mai sus că la acea etapă întreținerea și buna funcționare a școlilor din Moldova trebuia să se facă cu ajutorul preoților și a mănăstirilor, fără de care ajutor era imposibilă buna funcționare a învățământului din țară. În privința acestui document Nicolai Iorga observa că hotărârea domnului citată mai sus împreună cu actul de fundație din 1766 este „de o mare înălțime de vederi" [6, p. 93].

În afară de școlile din Iași și cele de la episcopii, în țară au mai fost așezate școli și la diferite mănăstiri. De pildă, într-un hrisov de la Grigorie Alexandru Ghica (1764-1766) din anul 1765 se vorbește depre faptul că la mănăstirea Mavromolul din Galați, la cererea negustorilor din acel oraș se așează o școală elinească „care pentru mai multă luminare, școala elinească să fie adunată și cu cea grecească " [2, p. 273]. Din acest hrisov reiese că mitropolitul țării Gavriil (1760-1786) a fost cel care a îndemnat și susținut acest lucru: „La care această folositoare de suflet și vrednică de iubire faptă dumnezeiască, am avutu domnia me îndemnătoriu cu fierbinte sirguială, și pe preasfințitulu Mitropolitu al țării chir Gavriil, cu acăruea blagoslovenie sfânta mănăstire din Galați Mavromolu, ce era mai nainte vreme supusă, la o mănăstire de la Țarigradu, ce s-au pustietu, care se chema Mavromolul, după a căreia pustiire, au fostu rămasu suptu ascultarea și chidemonia Mitropoliei. Această mănăstire s-au afierositu, ca să rămâe spre folosul orașului Galaților, cu titlul, și cu numirea de școală elinească, și acum, și în vremile cele viitoare, nestrămutată, și neclătită cu toate veniturile ei ce va avea, și de astăzi înainte se fie, și să se numească fără strămutare, școală elinească" [2, p. 273]. Iar cu purtarea de grijă pentru școală este însărcinat egumenul mănăstirii Mavromolul cu câțiva epitropi, dascălul pentru școală trebuia să fie ales de către egumen și epitropi și să întrunească anumite calități necesare unui dascăl „să fie procopsit la învățătură, să fie de treabă și cu evlavie, să pue toată epimeliea și osîrdia spre procopsala și învățătura ucenicilor" [2, p. 273].

Mitropolitul Gavriil (1760-1786) a fost un susținător al învățământului românesc în una din cele mai dificile perioade din istoria neamului. Pe lângă războiul ruso-turc în Moldova făcea ravagii epidemia de ciumă și cele mai multe școli au fost închise din această cauză, după ce epidemia mai scade din intensitate mitropolitul face tot posibilul ca școlile să fie redeschise și se pare că dorește chiar să suprime limba greacă din școli în favoarea limbii române, dascălii greci primeau salarii mai mari ca ale celor români, dar eficiența lor era foarte scăzută. Parveneau plângeri și din partea preoților care plăteau darea pentru școli, ei se plângeau mitropolitului de faptul că plătesc darea pentru școală din care cea mai mare parte era folosită pentru dascălii greci, dar tocmai din cauza acestora copiii lor nu înțeleg nimic din ceea ce învață, astfel mitropolitul încearcă să facă dreptate în această privință. Purtarea de grijă a mitropolitului Gavriil pentru școli se vede și din corespondența sa din anul 1771 cu Rumianțev, în care mitropolitul îi cere să scoată divanul cnejiei Moldovei din localul academiei [8, p. 31].

La 20 iunie 1785 domnul Moldovei Alexandru Ioan Mavrocordat (1785-1786) emite un hrisov prin care se pare că dorește să reîntemeieze învățământul din Moldova pe aceleași baze puse de către Grigorie Alexandru Ghica (1764-1767, 1774-1777). În primul rând, era vorba despre venitul școlilor din care trebuia să se plătească lefurile dascălilor și ajutorul acordat ucenicilor străini și săraci, acest venit trebuia „Să se eia din dajdea cea rânduită a preoților și a diaconilor câte patru lei noi într-un anu de tot preotul și diaconul, însă la 23 zile a lui April, câte doi lei nuoi cum și la 26 a lui Octomvrie, iarăși câte doi lei nuoi să dea nesmintit și nestrămutat" [9, p. 269].

Din diferite motive unii clerici erau scutiți de această dare pentru școli și acest fapt nu era deloc pe placul domnului, din această cauză el face în hrisov o specificare aparte: „Și fiindcă unii din preoți și diaconi se obicinuise de la o vreme de găsia chipuri, și lua cărți de scuteală pentru banii școalelor, care socotindusă cum că aceasta este de stricăciune înpuținându-să venitul școalelor: hotărîmu domniea mea ca de acum înainte cărți de acele să nu se mai dea, și nici unul din preoți și diaconi de banii școalelor scutiți să nu mai fie,măcar de vor ave și cărți de scuteală" [9, p. 269].

Epitropii erau datori să rânduiască lefurile dascălilor de pe la ținuturi și tot ei puteau decide unde era de trebuință să fie aşezate școli și dascăli după necesitate, de regulă, dascălii trebuiau găsiți și aleși de epitropi, însă existau câteva excepții: „Iară la târgul Galaților, și la târgul Botoșanii, să se rânduiască de aicea dascăli, atât de învățătură Moldovenească, cât și de Grecească și Elinească rânduindu-le și lefe. Afară de târgul Romanului,și din târgul Huşii,care fiind că la aceste târguri se află şiderea Episcopilor,să fie datori Episcopii să aibă dascăli și școale cu cheltuiala Episcopilor,pentru douăzeci de ucenici,alegândusă din cei săraci,care nu vor avea putință,după ce vor da zapis cu adiverințe,și cu kizășie că vor sta la învățătură ne lipsit pără când vor procopsi cu învățătura" [9, p. 270].

Dascălii nu puteau să primească pe nici un ucenic fără știrea epitropilor iar ucenicii „ce se vor săli cu învățătura, și prin ispitire se va afla că au câștigat învățătura ceia, să aibă a câștiga și cinste și mila domnească după procopseala învățăturii" [9, p. 271]. Epitropii trebuiau rânduiți dintre boierii pământeni, ei pe lângă alte prerogative mai aveau datoria ca la sărbătorile Sfinților mari mucenici Gheorghe și Dumitru „să se scrie cărți Gospod, de la visterie, către ispravnicii ținuturilor, să facă catagrafie de toți preoții și diaconii câți se vor afla, care table iscălite să le trimată la Epitropi, ca după acele table să se strângă de arhierei banii școalelor de la preoți și diaconi, și să-i trimată la Epitropi" [9, p. 271]. Deci epitropii trimiteau la arhierei lista preoților și diaconilor, arhiereii strângeau de la aceștia banii pe care mai apoi îi dădeau iarăși la epitropi.

Un alt document care vorbește destul de lămurit despre contribuția Bisericii Ortodoxe din Moldova la edificarea învățământului este și o scrisoare a mitropolitului Iacov (1792-1803). În această scrisoare mitropolitul arată domnului cum ar trebui să funcționeze corect Academia din Iași, în fiecare din cele 9 capitole pe care le are scrisoarea mitropolitul tratează o anumită latură a activității Academiei din Iași și face anumite recomandări pentru o mai bună organizare a procesului de învățare și evaluare.

Capitolul I debutează cu o scurtă istorie, în care se arată că școala despre care se vorbește în scrisoare, a fost zidită din temelie de către Grigorie Ghica Voevod (1727-1733) [10, p. 13] și tot el o înzestrează cu venituri și îi dă numele de academie [10, p. 3]. De asemenea, se precizează rolul foarte important al mitropolitului Gavriil (1760-1786), el fiind cel care a cumpărat locul pe care este așezată academia [10, p. 13]. Tot el donează mai târziu pentru lărgirea instituției încă o bucată de loc din partea mitropoliei lângă biserica Sfântul Gheorghe [10, p. 13].

În capitolul II se vorbește depre veniturile și cheltuielile școlii, se specifică că veniturile trebuie să fie strânse de la preoți și diaconi [10, p. 14], fiecare preot și diacon trebuiea să dea câte patru lei pe an [10, p. 14], doi lei erau strânși la sărbătoarea Sfântul Gheorghe și încă doi lei la sărbătoarea Sfântului Dimitrie. De asemenea, preoții erau obligați să mai dea încă câte patru parale la leu pentru osteneala protopopilor care strâng banii [10, p. 14].

În capitolul trei se atrage atenția asupra faptului că școala trebuie să aibă dacsăli care să predea limba elinească [10, p. 15], însă mitropolitul face referință în mod special la faptul cum trebuie să predea acești dascăli, fiindcă mulți din ei nu prea țineau seama de modul de predare, adică nu puneau accentul pe rezultat și nu erau prea interesați ca ucenicii lor să știe foarte multe lucruri, din această cauză mitropolitul intervine

cu unele recomandări și precizări: „în toată învățătura sporim de la cele știute mergând spre cele neștiute, iar nu cu întunecare din cele neștiute la cele neștiute, după cum până acum în școalele noastre se învață cu numiri, și cu canoane, și cu mulțime de cuvinte, însărcinând mintea ucenicilor, și poruncindule acele numai date lor să citească și ca papagalii să le învețe pe de rost, nemică, cu totul știind sau înțelegând din cele ce învață ,din care pricină mai și zece și doisprezece ani,îmbătrânesc în gramatică ucenicii" [10, pp. 15,16].

Din cauza acestor probleme mitropolitul Iacov (1792-1803) poruncește dascălilor foarte concret ce și cum trebuie să predea ucenicilor [10, p. 17]. De asemenea, face o foarte bună descriere a modului în care un dascăl trebuie să interacționeze cu ucenicii săi [10, p. 17], în această privință dând dovadă de o bună cunoaștere a pedagogiei.

În capitolul patru se vorbește despre necesitatea ca școala să aibă dascăli pentru „epistimuri" [10, p. 18] în cazul dat mitropolitul are în vedere geometria și matematica.

În capitolul cinci mitropolitul Iacov face referință la faptul că școala trebuie să aibă dascăli pentru limba latină „spre înțelegerea pravililor" și „spre înțelegerea sfintei scripturi" [10, p. 19].

În capitolul șase al scrisorii adresate domnului se pomenește despre necesitatea ca la academie să fie dascăli de geometrie practică „fiindcă pe cei fără de meșteșug, numai pământul îi hrănește, și mai vârtos pre cei mai mulți ai Moldovei pământeni, din care pricină răsar și cele din toate zilele sfezi și judecăți pentru hotarele moșiilor" [10, p. 19].

În capitolul șapte se vorbește despre cum trebuie să fie ucenicii, despre modul în care trebuie ei să învețe, despre leafa pe care trebuie să li se plătească și despre ce trebuie de făcut cu cei care nu sunt silitori [10, p. 20].

În capitolul opt se spune despre epistatul și păzitorul cărților, despre răspunderea pe care trebuie ca acesta să o poarte pentru cărțile școlii [10, p. 21].

În sfârșit, în capitolul nouă se vorbește despre purtătorii de grijă și epitropii Academiei [10, p. 22].

Din aceste nouă capitole oricine poate vedea cum biserica ortodoxă din Moldova a ajutat la edificarea Academiei din Iași atât în plan material prin banii care erau strânși de la clerici, cât și în plan administrativ în persoana mitropolitului Gavriil (1760-1786) care a donat terenul pentru clădire și a mitroplitului Iacov (1792-1803) care după cum am văzut descrie foarte explicit în ce mod trebuie să aibă loc procesul de învățământ.

Toate recomandările pe care le face mitropolitul Iacov (1792-1803) ne duc la ideea că el cunoștea foarte bine problemele cu care se confrunta zi de zi instituția de învățământ în cauză și el era cel care trebuia să coordoneze acest proces, mitropolitul se ocupa atât cu partea financiară și administrativă a instituției, cât și cu ceea ce însemna nemijlocit procesul didactic.

În privința documentului de mai sus, Nicolae Iorga făcea o apreciere foarte înaltă, considerându-l un „însemnat act de concepție didactică" [6, p. 11] și desprinde din el câteva idei mai importante, de pildă faptul că o așa disciplină precum dreptul se introduce ca materie de studiu pentru prima dată în Moldova, lucru care era imperios necesar la acea vreme fiindcă țara nu avea propriul cod de legi. De asemenea, Iorga observă „o prevedere a învățării în românește a uneia din științele de abstracție" [6, p. 140].

Dar poate cea mai importantă concluzie a marelui istoric cu privire la acest document este ideea că „pentru întâia oară avem a face în învățământ cu preocupația națională" [6, p. 141].

Autoarea Ariadna Camariano-Cioran, făcând referire la acest document, îl numește „punctul culminant în dezvoltarea învățământului din Moldova" [11, p. 80]. Tot ea elogiază personalitatea mitropolitului Iacov Stamate cu următoarele cuvinte „În acest document găsim idei sănătoase, vederi largi, și poziții înaintate… El dovedește în același timp și un spirit pedagogic modern care mergea în pas cu vremea" [11, p. 82]. Și unii autori contemporani dau o înaltă apreciere documentului cercetat mai sus, clasificând-ul ca pe un act „De mare importanță pentru istoria Academiei de la Iași" [12, p. 1].

Din cele observate în documentul de mai sus putem afirma faptul că Biserica Ortodoxă din Moldova a stat la baza organizării instituției de învățământ superior ieșene care se numea încă de atunci, academie.

Mitropolitul Iacov a încercat în permanență să aducă învățământului din Moldova un suflu calitativ nou. Acest lucru îl putem observa și dintr-o anaforaué în care acesta descrie situația științei muzicii bisericești. El observă că în Moldova nu erau profesori care să fie capabili să predea muzica la un nivel academic și din această cauză știința muzicală nu era bine dezvoltată în țară. În continuare mitropolitul face o propunere

interesantă, în țară se afla un oarecare Petre „protopsaltul bisericii celei mari” [8, p. 140] un foarte bun specialist în domeniul muzicii, mitropolitul vine cu propunerea ca să fie deschisă o școală în care acest protopsalt să predea muzica atât la psalții care deja cântau, cât și la unii copii începători, pentru acest serviciu protopsaltul Petru cerea suma de 300 de lei [8, p. 141]. Mitropolitul decide ca această sumă să îi fie plătită precum urmează - 100 de lei din banii școlilor, 50 de lei de la mitropolie, 50 de lei de la Sfântul Spiridon și 100 de lei să îi adune de la mănăstirile din Iași și din afară. Pentru toate aceste acțiuni mitropolitul cere învoirea domnului [8, p. 141]. Domnul Alexandru Constantin Moruz (1802-1806), la 4 octombrie 1805, a încuviințat această cerere a mitropolitului [8, p. 140].

Un alt document pe care Theodor Codrescu îl numește „minunat” [13, p. 192], este și suretul de pe hrisovul Școalelor din anul 1766. Aici se vorbește despre lefurile dascălilor de la școlile din toată țara și cu această ocazie se face și o listă a școlilor din Moldova, probabil această listă dă valoare deosebită acestui document, având în vedere faptul că pe baza ei putem să ne facem o imagine destul de clară despre numărul școlilor care erau sub oblăduirea Bisericii Ortodoxe din Moldova de la acea perioadă.

Astfel, în documentul de față domnitorul reiterează necesitatea dajdiei pentru școli ce este pusă asupra preoților și diaconilor în sumă de 4 lei pe an. De asemenea, pune responsabili pentru strângerea și cheltuiala acestor bani pe mitropolitul țării și câțiva epitropi, ei erau responsabili „ca să fie purtători de grijă cu silințe și neadormirie în toată viața lor și să împlinească cele căzute și trebuincioase ale acestei domnești academii” [13, p. 190]. Este vorba desigur de academia domnească din Iași. În continuare în acest document se arată mărimea lefurilor pe care trebuie să le primească angajații academiei și personalul auxiliar. De asemenea si cheltuielile care trebuiau a fi făcute „cu 20 de ucenici săraci și străini ce se vor afla la școală” [13, p. 190].

Însă probabil cea mai interesantă parte a documentului este cea în care se vorbește despre leafa dascălilor de la școlile din țară. Astfel dascălul elinesc și grecesc de școala din Galați avea 250 de lei, dascălul elinesc și grecesc ce se află la școala din Botoșani, 3 dascăli moldovenești ce sunt rânduiți la trei episcopii a Romanului, a Rădăuțului și a Hușilor – fiecăruia câte 80 de lei și la 23 dascăli moldovenești care s-au rânduit pe la ținuturi, la Suceava, la Câmpu Lungul Sucevei, la Neamțu, la Bacău, la Putna, la Tecuci, la Covurlui, la Vaslui, la Tutova, la Fălciu, la Greceni, la Lăpușna, la Kișnau, la Orhei, la Soroca, la Cernăuți, la Câmpul Lungul rusesc, la Dorohoi, la Botoșani, la Hîrlău, la Cârligătura, la ținutul Iașilor în două locuri, fiecăruia dintre acești dascăli să i se dea câte 60 lei [13, p. 191].

Această listă atestă faptul că fiecare ținut avea cel puțin un dascăl oficial plătit din banii strânși din dajdia școlilor de la preoți și diaconi, astfel sistemul de învățământ din Moldova conform acestui document avea o acoperire destul de mare, având în vedere lista orașelor pomenite mai sus inclusiv din Moldova dintre Prut și Nistru. Și mai interesant este faptul că unul din dascăli își avea reședința sa la ,,Kișnau” care pe atunci nu era un târg foarte important.

Despre aportul Bisericii Ortodoxe din Moldova la edificarea învățământului în epoca fanariotă mai aflăm și dintr-un hrisov al domnului Ioan Teodor voevod (1758 - 1761) în care printre altele se vorbește despre faptul că la Mănăstirea Putna la cererea mitropolitului este nevoie să se înființeze sau mai precis spus să se oficializeze o școală de mult existentă, în privința aceasta documentul spune următoarele „Numai iarăși ne mai arată sfinția sa părintele Mitropolitul că la monastirea Putnei este trebuință ca să se afle o școală, căci fiindu locu depărtat, nu potu copii a agiunge pe la celelalte școle, și mai ales că se află acolo un dascălu, care de câți-va ani învață cu mare folos a ucenicilor, deci domnia me, și acolo să fie dascăl și școle am întăritu, hotărând ca de acum înainte dascălulu ce va fi acolo să aibă a lua din banii școlelor ce este obiceiu de stringu de pe la preoți câte 60 lei pe anu, adecă 30 lei la Sfântul Dimitrie, și 30 la Sfântul Gheorghie, pentru osteneala sa, și aceasta să fie una din celelalte școle ce suntu numite în hrisovul domniei sale Grigorie Voevod ” [2, pp. 72,73].

Din acest document observăm că pe lângă anumite mănăstiri din țară cum este în cazul dat la Putna se aflau dascăli care predau cu succes, dar care nu erau oficializați, deci putem presupune că dascăli și școli de acest gen puteau funcționa în mai multe așezări monahale pentru folosul de obște al poporului mai ales în locurile care erau mai îndepărtate de așezăzile urbane, observăm că în aceste cazuri cheltuielile cu întreținerea unei astfel de școli erau suportate de către mănăstirea unde funcționa școala.

Pe timpuri în Moldova cei care doreau să se învrednicească de treapta preoției nu aveau toți o pregătire necesară pentru aceasta. În acest context, în anul 1775, Alexandru Ghica Voevod (1775-1777), venind din nou la domnie, dă un hrisov în care reiterează sprijinul său pentru școli și vorbește despre faptul că școlile sunt într-o stare precară și este nevoie de refacerea lor. De asemenea, domnul specifică că „Didascălul filosofeștilor matimi la Academia Moldovii să se alege de către domni și de către Mitropolitul" [2, p. 76]. Tot în acest document domnul face următorul apel la mitropolit: „Îndemnăm și pe preosfinția sa părintele Mitropolit, ca de acum înainte pe nimenea să nu înalță la cinstea preoției, de nu vor avea cărțile dascălilor celor preoțești, care cărți să arate totă procopsala loru la tota bisericeasca învețătură, căci că ori care dintr aceștia fără de numitele cărți va fura preoțiea, va fi supusu la tote birurile la câte suntu supuși și mirenii" [2, p. 78]. Deci, domnul face apel către mitropolit ca toți cei care doresc să se învrednicească de cinstea preoției să fie neapărat oameni care au făcut școală în acest domeniu și subliniază faptul că ei trebuie să demonstreze prin anumite acte de studii nivelul lor de pregătire dobândit la școala respectivă.

Încă un document care se referă la școli este a lui Grigorie Alexandru Ghica (1775-1777) voievod din anul 1776 în care acesta vorbește depre Școala Domniască ce este la Biserica Gospod sfântul Neculai „pentru care cercetând Domnia mea, am aflat-o foarte la proastă stare, și fiind aceasta trebuincioasă pentru învățătura și procopsala copiilor ai obștescului norod, bine voind Domnia mea dintru a noastră inimă și curat cuget, cum Academia de aice din orașul Iașii am puso la stare și orânduеală, așa și această moldovinească Școala am așezato la bună cale rânduind Dascăli atât pentru învățătura cărții cât și pentru Glasuri și Bisericești cântări" [7, p. 52]. Școala era pusă sub purtarea de grijă a lui „Gheorghe Ispravnic de aprozi, ce s-au făcut psalt" și „Gheorghe Evloghe dascălul școalei acesteia" [7, p. 53] Isbași. Documentul de față atestă faptul că în orașul Iași școala de la biserica Sfântul Neculae își avea menirea să învețe pe copiii oamenilor de rând carte, biserica respectivă era antrenată în sistemul de învățământ al orașului, care pe lângă instituția de învățământ superior (Academia) cuprindea și o instituție de învățământ pentru copiii obștescului norod. Observăm din acest document că atât învățământul superior, cât și cel inferior era organizat și întreținut cu ajutorul nemijlocit al Bisericii Ortodoxe din Moldova.

Un document interesant din care ne putem face o închipuire mai precisă despre faptul cum și ce se preda în școlile mănăstirești în epoca fanariotă este diploma de absolvire a unui oarecare tânăr Ioan [8, p. 45], școlar din mănăstirea Putna datată cu 1 aprilie 1778 și iscălită de către Dositei episcopul Rădăuțiului, Arhimandritul Vartolomei Măzăreanul și ieromonahul Ilarion mădular al filosofilor Patmosului. Din acest act aflăm că elevii puteau veni la școală de la vârsta de 5 ani și pe lângă cei doi profesori de bază care au iscălit și diploma mai erau educați și de anumiți vătaji ai școlii, elevii studiau ciaslovul, psaltirea, octoihul, catehismul moldovenește și rusește, alcătuirea scrisorilor în moldovenește, psaltihia după melodia grecească, gramatica, geografia cea tălmăcită de episcopul Amfilohie după Bouffer, retorica piatra Evangheliei asupra despărțirii bisericii răsăritului de a apusului, epistola arhiepiscopului Eugenie, istoria bisericii după Evsevie și alți istorici [8, p. 45]. Din aceată listă a disciplinelor aflăm că limba română se bucura deja de o atenție sporită din partea dascălior acelor vremi care începeau tot mai mult să înțeleagă rolul major pe care aceasta trebuia să îl aibă atât în societate, cât și în biserică în viitor.

Pe lângă mitropoliți și episcopi ai Bisericii Ortodoxe din Moldova școala a fost patronată în mod oficial și de anumiți clerici. Astfel, în anul 1788 arhimandritul Vartolomeu Măzăreanu purta titlul de „Îndreptător al școlilor domnești, episcopești și mănăstirești a Moldovei" [5, p. 26]. Titulatura aceasta denotă faptul că în Moldova exista un inspector superior al școlii și acest inspector era ales din rândul clerului probabil din cauza faptului că el însuși conducea cu succes școala de la mănăstirea Putna și astfel cunoștea toate problemele cu care se confruntau școlile Moldovei, asta îl făcea persoana potrivită și vrednică de a fi inspector superior.

Pentru buna chivernisire a școlilor unii domni au rânduit ca în afară de alte venituri să le fie donate chiar și biserici, este cazul și bisericii Adormirea Maicii Domnului din Botoșani care a fost întărită de către domnul Mihail Constantin Șuțu școlii din Botoșani: „Ca să fie la școala de acolo din preună cu toate dughenele și afierosirea ce are, și va ave de acum înainte această biserică" [9, p. 55]. De asemenea, „și din venitul bisericii ce va prisosi, afară din trebuința bisericii, să aibă a ajuta pe ucenicii săraci, iubitori de învățătură care vor năzui la acea școală", [9, p. 55], iar în caz că școala va avea nevoie de dascăl elinesc, epitropii erau datori să îl anunțe pe mitropolit ca acesta să trimită dascăl de la școala cea mare din Iași. De asemenea, sa-

lariul dacălului elinesc cât și cel moldovenesc trebuia să fie achitat „din venitul școaleor nelipsit [9, p. 55]. Actul este semnat de către domnul Moldovei Mihail Șuțu la 30 septembrie 1793.

Școala din Botoșani care mai este numită și „Școala domnească din Botoșani” [9, p. 52], era o școală cu o istorie destul de veche de vreme ce Ioan Teodor Voevod în anul 1759 spune că „la târgul Botoșani, este de trebuință ca să fie o școală domnească, pentru învățătura copiilor după cum au fost și mai înainte” [9, p. 53]. Trebuie să specificăm faptul că școala din Botoșani s-a bucurat de atenția mai multor domni, în afară de cei doi pomeniți mai sus avem acte ce întăresc veniturile școlii în care se pomenește și biserica Uspenia, de la domnii Alexanru Ioan Calimachi un act în anul 1796 și altul în 1797, Alexandru Constantin Moruz 1806, Mihail Șuțu 1820, toți acești domni scutesc pe dascăli de diferite dări și dăruiesc școlii venituri. Pe baza acestor informații putem afirma că școala din Botoșani a fost una privilegiată față de școlile de la alte ținuturi, aceasta se datorează în mare parte locuitorilor orașului care permanent aveau grijă să facă jalbe la domni atunci când școala era cumva în pericol [9, p. 62].

Biserica Ortodoxă din Moldova de-a lungul epocii fanariote a fost pilonul de bază pe care s-a sprijinit învățământul țării, acest lucru reiese pe lângă documentele la care am făcut referință și dinr-un Hrisov din anul 1803 dat de domnul Alexandru Constantin Moruz Voevod (1802-1806). În documentul în cauză se vorbește despre înființarea unor școli noi sau reînființarea unor școli care au mai fost, astfel pe lângă școala care era în orașul Iași domnul poruncește să fie încă patru școli – la Focșani, la Bârlad, la Galați și la Chișinău. Școala de la Galați domnul poruncește să fie în mănăstirea Mavromolu după cum și mai înainte era tot acolo, pe lângă aceste școli domnitorul mai întărește două școli deja existente pe lângă episcopiile Romanului și Hușilor. Banii pentru plata dascălilor și pentru trebuințele ucenicilor și a școlilor trebuiau colectați ca mai înainte de la preoți și diaconi din toată Moldova din fiecare sat, nimeni din clerici nu putea fi scutit sub nici o formă de această dare pentru școli [10, p. 27]. Trebuie să menționăm că Alexandru Moruzi era numit de către unii dintre contemporani ,,prieten al culturii” și chiar era prețuit pentru acest lucru și de alți principi străini. Lefurile dascălilor de la școlile de pe la episcopii trebuiau să fie achitate nemijlocit de către episcopii locului, iar lefurile dascălilor de la școala din Iași trebuiau stabilite de către mitropolit împreună cu boierii epitropi, ei erau însărcinați să dea fiecărui dascăl leafa ,,fieşte cărue după starea și puterea matimii ce va fi vrednic să paradosască, și după cum se vor pute tocmi și învoi” [10, p. 28].

Mitropolitul trebuia împreună cu epitropii la sfârșitul fiecărei luni să cerceteze modul în care dascălii își onorează obligațiile și în caz că era depistat cineva care nu își îndeplinea datoriile lui profesionale putea fi înlocuit de către domn în baza cererii mitropolitului și epitropilor. De asemenea mitropolitului și epitropilor le revenea sarcina ca de două ori pe an să ia seama de venitul și cheltuielile școlilor și în caz că mai rămâneau bani ei trebuiau cheltuiți de către cei responsabili la cumpărarea cărților și a inventarului școlar [10, p. 29].

În orașul Bârlad școala elinească funcționa pe lângă biserica domnească. Informații despre aceasta aflăm dintr-un hrisov din 26 iunie 1813 de la Scarlat Alexandru Calimah (1812-1819). În document se amintește de faptul că biserica a fost avariată atât de grav în urma cutremurului care a avut loc în anul 1802, încât a fost nevoie ca să fie zidită din nou și din acesată cauză preoții acestei biserici roagă pe domn că să le înnoiască privilegiul acordat mai înainte de către Alexandru Moruz (1802-1806) de a ține și vinde păcură și dohot în târgul Bârladului pe timp de 5 ani „ca folosul ce va ieși să se întrebuințeze atât în lucrul zidirii bisăricii, cât și în cheltuiala școalei elinești ce se află în această biserică” [14, p. 29]. Domnul răspunde pozitiv la rugămintea slujitorilor bisericii și nu numai că le înnoiește dreptul pe care l-au avut mai înainte, dar le mai acordă și alte privilegii [14, p. 29].

Concluzie

După cum vedem atât în acest document, cât și în altele pe care le-am examinat mai sus se vorbește mult despre rolul clerului Bisericii Ortodoxe din Moldova în organizarea învățământului, toate ierarhiile clerului erau antrenate în acest proces începând cu diaconii și încheind cu mitropolitul, unii dintre viețuitorii mănăstirilor erau dascăli pentru copiii poporului, diaconii și preoții din toată țară erau cei care finanțau în cea mai mare parte procesul de învățământ prin plata dării pentru școli, iar episcopii și mitropolitul erau obligați să administreze tot procesul prin implicarea lor personală în activități didactice, admninistrative și de contabilitate.

În epoca fanariotă Biserica Ortodoxă din Moldova se ocupa nu doar de procesul de învăţământ, dar după cum am văzut mai sus tot ea îl şi finanţa, mai mult, după cum se exprima Gheorghe Asachi despre epoca fanariotă „limba română se refugiase sub păreţii bisericilor" [15, p. 46]. Aşa a ştiut biserica să ajute poporul în acele vremuri tulburi pentru neam şi ţară.

În încheiere se poate afirma că domniile fanariote au contribuit esenţial la organizarea şi dezvoltarea învăţământului din Ţara Moldovei, subliniind permanent importanţa învăţământului pentru prosperarea ţării şi căutând mijloacele necesare pentru promovarea lui. Fiind de aceeaşi religie ca şi locuitorii ţării, domnii fanarioţi nu au împiedicat activitatea iluministă a înalţilor prelaţi din ţară, care depuneau eforturi considerabile pentru dezvoltarea învăţământului în limba română, alături de cel în limba greacă, promovat intens de către domniile fanariote. Sursele istorice şi documentare din această perioadă de timp atestă şi unele elemente esenţiale ale metodei de predare: pentru ca elevii să însuşească mai bine materia predată, dascălii urmau să fie familiarizaţi cu noi cunoştinţe, reieşind din cunoştinţele pe care le aveau, adică procesul de studii trebuia să decurgă de la cunoscut la necunoscut.

Referinte:

1. Lia Brad Chisacof. *Antologie de literature greacă din pricipatele române proză și teatru sec XVIII-XIX,* Bucureşti, Pegasus Press, 2003.
2. Theodor Codrescu. *Uricariul,* volumul I ediţiunea a II Iaşi, Tipografia Buciumului Român, 1871.
3. Gheorghe Macarie. *Şcoli greceşti în Moldova secolelor XVII-XIX*, Acta-Moldaviae-Septentrionalis-III-2004-03. https://www.muzeubt.ro,www.cimec.ro
4. Vlad Mischevca. *Faţetele culturale ale fanarioţilor.* În: revista *Limba Română* nr. 1-2, anul XXXII, 2022.
5. V. A. Urechia. *Arhimandritulu Vartolomei Măzăreanulu (1720-1780), Extras din Analele Academiei Române,* seria II-Tom X, Memoriile secţiunii istorice, Bucureşti, Tipografia Academiei Române, 1889.
6. N. Iorga. *Istoria învăţământului românesc*. Editura Casei Şcoalelor, Bucureşti, 1928.
7. Theodor Codrescu. *Uricarul,* vol.VII, Iaşi, Tipografia Buciumului Român, 1886.
8. V. A.Urechia. *Istoria Scolelor de la 1800-1864*, Tomul IV Bucureşti, Imprimeria Statului, 1901.
9. Theodor Codrescu. *Uricarul*, partea a doua, ed a II-a, Iaşi, Tipografia Buciumului Român, 1889.
10. Theodor Codrescu. *Uricariul*, partea a treia, Iaşi,Tipografia Buciumul Român, 1853.
11. Ariadna Camariano-Cioran. *Academiile domneşti din Bucureşti şi Iaşi*, Bucureşti, 1971.
12. Pr Florin Ciprian Apetrei. *Academia domnească de la Iaşi fondată după principii umaniste*. https://altmarius.ning.com
13. Teodor Codrescu. *Uricarul,* vol. XIV, Iaşi,Tipografia Buciumul Român, 1889.
14. Preotul Ioan Antonovici. *Documente Bârlădene* vol. I, Bârlad, Tipografia Neculai P. Peiu, 1911.
15. V. A. Urechia. *Din Domnia lui Alexandru Calimach, an.1901. Şedinţa Academiei Române de la 26 Ianuarie 1901.* https://www.bibmet.ro

Date despre autor:
Ion MIRON, doctorand, Universitatea de Stat din Moldova.
E-mail: ionmiron16f@gmail.com
ORCID: 0009-0004-9328-2824

Prezentat la 04.12.2023

CZU: 94(498.7)"1868/1914" **https://doi.org/10.59295/sum10(180)2023_02**

EVOLUȚIA RAMURII INDUSTRIALE ÎN BASARABIA (1868-1914): PROVOCĂRI ȘI REALIZĂRI

Andrei EMILCIUC,

Universitatea de Stat din Moldova

În studiul de față ne propunem să analizăm cum s-au răsfrânt diferite provocări asupra evoluției ramurii industriale în Basarabia în perioada 1868-1914 și să apreciem realizările acesteia în comparație cu alte regiuni învecinate ale Imperiului Rus. Materialele cercetate ne permite să afirmăm că întreprinderile industriale din Basarabia au cunoscut în anii ’60-’90, comparativ cu perioada anterioară, o anumită dezvoltare, care însă nu a fost suficientă pentru a face față cererii existente pe piața internă și capacităților de producție agricolă a guberniei. Dezvoltarea industrială, cu ritmurile modeste arătate, nu era totodată generată de politicile imperiale ruse din domeniu. Mai degrabă ele reflectau gradul de integrare a regiunii în economia europeană și modernizarea instituțională generată de acest proces. În virtutea lipsei sprijinului din partea statului rus, decalajele față de ritmul și exigențele vest-europene ale procesului de producție au continuat să se acumuleze, contribuind la aprofundarea caracterului periferic al economiei provinciei, atât în cadrul Imperiului Rus, cât și la nivel european.

Cuvinte-cheie: *Basarabia, bresle meșteșugărești, capital industrial, fabrici, muncitori, producție industrială, uzine.*

THE EVOLUTION OF THE INDUSTRIAL SECTOR IN BESSARABIA (1868-1914): CHALLENGES AND ACHIEVEMENTS

In the present study, we aim to analyze how different challenges affected the evolution of the industrial branch in Bessarabia during the period 1868-1914, and to appreciate its achievements in comparison with other regions of the Russian Empire. As a result of the researched materials, we conclude that the industrial enterprises of Bessarabia experienced a certain development in the named period, compared to the previous period, which, however, was not sufficient to cope with the existing demand on the domestic market and the agricultural production capacities of the governorate. Industrial development, with the modest rates shown, was not, in fact, generated by the Russian imperial policies in the field. Rather, they reflected the degree of integration of the region into the European economy and the institutional modernization generated by this process. The gaps with the Western European pace continued to accumulate, contributing to the deepening of the peripheral character of the province’s economy, both within the Russian Empire and at the European level.

Keywords: *Bessarabia, craft guilds, industrial capital, factories, workers, industrial production, plants.*

Introducere

Necesitatea dezvoltării industriei era bine conștientizată de autoritățile imperiale ruse din secolul al XIX-lea. Încă din 1822 acestea adoptaseră un tarif vamal aparent protecționist-prohibitiv, care impunea taxe vamale ridicate, sau chiar interdicții, la importul produselor industriale. Tariful vamal rus din 1850, aplicat din 1 ianuarie 1851, a vizat, însă, atenuarea tendințelor protecționist-prohibitive. Faptul că această schimbare venea într-o perioadă în care în statele vest-europene își revizuiseră tarifele protecționist-prohibitive la importul cerealelor, denotă clar că, de fapt, politica comercial-vamală promovată de autoritățile imperiale ruse era una prioritar mercantilistă, iar protejarea industriei avea, de fapt, o însemnătate secundară. În ceea ce privește principalele bunuri de import (țesături de bumbac, vopsele, echipamente), taxele aferente acestora au scăzut drastic. Tariful din 1850 a marcat începutul liberalizării politicii comercial-vamale, care se va accentua prin tarifele din 1857 și 1868. Tariful din 1857, adoptat pentru creșterea veniturilor vamale și pentru a atenua sistemul prohibitiv, a stimulat dezvoltarea comerțului liber în detrimentul stimulării industriei. Ulterior, în 1859 și 1861 au fost făcute două majorări de 10% la ratele tarifare din 1857. Totuși, taxa vamală medie, care în anii 1850-1852 se ridica la 34% din prețul mărfurilor de import, în 1862 nu depășea 16% [1, p. 101].

Abia un ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, schimbările ce au loc în acest plan în Europa determină

și Imperiul Rus să-și revizuiască politica tarifară. Noul tarif protecționist din 1891 a crescut de la două la zece ori taxele vamale pentru multe articole industriale, în comparație cu tariful din 1868. Un tarif vamal și mai protecționist a fost stabilit de rescriptul imperial din 1 iunie 1893, în virtutea faptului că la 1 februarie 1892 a fost încheiat un acord comercial între Germania, Austria-Ungaria, Suedia și Belgia, în baza căruia Germania a introdus clauza națiunii celei mai favorizate, în principal asupra mărfurilor care alcătuiau articolele principale ale exportului Rusiei. Exportul rus către Germania a fost plasat în condiții foarte nefavorabile în comparație cu statele indicate mai sus. Rusia a luat o decizie de a introduce, pe lângă tariful general existent pentru comerțul european, un al doilea tarif, cu taxe sporite față de primul, iar acesta din urmă era destinat acelor țări care nu acordau Rusiei drepturile națiunii celei mai favorizate. În 1893, guvernul rus a emis Legea privind tarifele vamale duble pentru acele țări care nu ofereau condiții preferențiale pentru importul și tranzitul mărfurilor rusești. Totuși, în urma unor negocieri, în 1894 a fost adoptat un tarif vamal, dezvoltat în comun de Germania și Rusia, care introducea tarife vamale de import reduse pentru Germania, Franța și alte țări. Astfel, politica vamală rusă s-a caracterizat prin respingerea principiului strict urmărit al autonomiei vamale și tarifare [2, p. 109-110].

Politica comercial-vamală mercantilă accentua decalajele care se acumulaseră între Imperiul Rus și statele vest-europene, fiind vizibile mai ales în ceea privește ramura industrială. Produsele industriale ruse banal nu puteau face concurență celor din Occident, mai ieftine și mai calitative, datorită unui proces de producție mai avansat. În Basarabia situația era agravată de faptul că autoritățile țariste percepeau provincia drept o regiune periferică, pentru care investițiile nu erau prioritare. Constituind doar o sursă de completare a veniturilor imperiale, provincia nu a beneficiat de un regim special de consolidare organizațională a formelor de producție. În studiul de față ne propunem să analizăm cum s-au răsfrânt aceste provocări asupra evoluției ramurii industriale în Basarabia în perioada 1868-1914 și să apreciem realizările acesteia în comparație cu alte regiuni învecinate ale Imperiului Rus.

Material și Metodă

Materialul utilizat la elaborarea studiul provine în special din surse oficiale, în special din anuare statistice publicate de autoritățile regionale/guberniale, în baza rapoartelor anuale pregătite de acestea pentru prezentarea autorităților imperiale de resort. Pentru realizarea obiectivelor trasate am aplicat metodele clasice din domeniul istorie. Pentru analiza documentelor am apelat la metoda analitică și cea a sistematizării, pentru stabilirea legăturilor dintre evenimentele, fenomenele și procesele din trecut am recurs la metoda istorică, comparativă, cronologică, a inducției și deducției. În lucrare am utilizat activ metodele matematice de analiză a datelor statistice pentru a putea oferi aprecieri ale evoluțiilor cantitative și valorice ale industriei Basarabiei în comparație cu guberniile învecinate ale Imperiului Rus.

Rezultate și Discuții

Prevederile reformei agrare, aplicate în Basarabia începând cu 1868 au fost gândite, de fapt să deposedeze țăranii, deoarece aceștia erau împroprietăriți cu loturi mai mici decât dețineau în posesiune anterior. Mai mult, până la răscumpărarea impusă a pământului, țăranii au continuat, pe lângă renta de răscumpărare, să presteze boierescul în muncă timp de doi ani, dar și să achite prestații în bani, a căror cuantum era fixat pentru următorii 20 de ani. Acest lucru avea menirea să ruineze și să deposedeze, de fapt, o bună parte a țăranilor de pământ, pentru a elibera o masă ieftină de muncitori pentru necesitățile dezvoltării industriei.

Ca urmare, în perioada de referință se lărgesc ramurile existente ale producției industriale, apar unele ramuri noi. Crește substanțial nivelul de dezvoltare industrială. Industria își întărește principiile capitaliste de organizare, se îmbunătățește dotarea tehnică a întreprinderilor industriale. O parte din întreprinderile mecanizate au evoluat din ateliere meșteșugărești și manufacturi locale. O altă parte au apărut ca rezultat al expansiunii capitalului industrial rusesc spre periferiile imperiului. Principalele ramuri industriale erau cea alimentară și cea ușoară. Perioada de după 1861 se caracterizează printr-o creștere relativ înaltă a producției industriale. Dacă în perioada 1861-1870 ponderea întreprinderilor industriale de tipul fabricilor și uzinelor în numărul total de întreprinderi alcătuia 7%, atunci în perioada 1891-1900 acesta a atins 62%, iar numărul muncitorilor angajați a crescut în această perioadă de la 2,8 mii la 5,6 mii, adică s-a dublat [3, p. 109-110].

Are loc creşterea, cu unele fluctuaţii, a numărului de întreprinderi mici, aproape în toate ramurile de producţie. Totuşi, sursele continuă a indica şi cataloga diferit fabricile şi uzinele ce funcţionau în Basarabia. Statistica oficială indică pentru 1861 înregistrate 539 de fabrici şi uzine, dintre care doar două nefuncţionale, iar volumul de producţie se ridica la 1.012.557 ruble [4, p.58-63]. Îndeosebi a crescut numărul de întreprinderi de fabricare a uleiului vegetal (de la 3 în 1865 la 370 în 1899), de producere a ceramicii (de la 13 la 316), de fabricare a cărămizii şi ţiglei ceramice (de la 23 în 1861 la 93 în 1899), de producere a pânzei (de la 2 în 1865 la 8 în 1899), de prelucrare a peştelui (de la 13 în 1880 la 45 în 1899, pe semne pe seama celor trei judeţe reanexate în 1878). În anii 1891-1900 numărul de fabrici şi uzine înregistrate în judeţele Basarabiei a variat între 708 în 1895 şi 1.065 în 1899, în total în aceşti ani fiind eliberate 7.855 certificate pentru întreprinderi industriale, sau în medie 7.186 pe an. Volumul producţiei acestora s-a ridicat la 7.079.200 ruble, sau 707.290 ruble anual. Numărul mediu de lucrători antrenaţi în procesul de producţie se ridica anual la 2.746 persoane [5, Приложение № 10-a].

A crescut substanţial volumul valoric al produselor fabricate. Dacă în 1870 au fost produse mărfuri în sumă de 326,4 mii ruble, atunci în 1903 – în sumă de 1.993 mii ruble, sau de şase ori mai mult. Creşte rolul întreprinderilor mici în ponderea produselor de construcţie: dacă în 1885 întreprinderilor mici le aparţinea 20% din producţia întreprinderilor de prelucrare a lemnului, de producere a pietrei de construcţie, de producere a fontei, şi cărămizii, atunci în 1903 – deja 70%. Are loc aprofundarea specializării în producţia industrială, dar şi apariţia noilor ramuri de producţie. Dacă în 1870 existau 10 astfel de ramuri, atunci în 1899 – 21. Sporeşte şi numărul de muncitori încadraţi în întreprinderile mici. Dacă în 1870 în cadrul întreprinderilor mici erau încadraţi 2.126 muncitori, atunci în 1880 – 2.564, în 1899 – 3.857, înregistrându-se o creştere de 1,5 ori pe parcursul a acestor trei decenii. Totodată unele ramuri dispar, precum cea de fabricare a gazului de iluminat, fiind înlocuite de strungării, lăcătuşării, de producere a fontei, mecanică şi alte producţii de acest gen, a căror pondere creşte rapid. Are loc includerea pieţei locale de produse industriale în sistemul pieţei ruse, inclusiv în ceea ce priveşte piaţa de desfacere, de furnizare a materiei prime şi a mijloacelor de producţie (instrumente, strunguri, maşinării), mai ales în privinţa întreprinderilor de producere a fontei, de prelucrare a metalelor, a lemnului, a celor de vopsit. În unele ramuri se trece de la o producţie simplă la un sistem de producţie de cooperare, precum în cele de prelucrare a peştelui, a pietrei de construcţie etc. În unele ramuri de producţie (de producere a pânzei, croitorie, de producere a pastelor, a cărămizii şi ţiglei, a dulciurilor, mezelurilor, fontei) se dezvoltă producţia de tip manufacturier [6, p.452].

În industria alimentară o creştere importantă o cunoaşte industria morăritului. Aceasta se dezvoltă în virtutea cererii mari pe pieţele externe, prin introducerea morilor pe aburi, care se concentrează în special în oraşe. Anume în rândul morilor orăşeneşti creşte folosirea forţei aburului. Dacă în 1871 în oraşe şi foburguri activau 9 mori pe aburi [7, Ведомость №6], atunci în 1900 – 45, iar în restul judeţului numărul acestora a crescut de la 75 la 415. Numărul de mori de toate felurile la oraşe a crescut de la 295 la 522. S-a mărit mult mai substanţial capacitatea lor zilnică de producţie, de la 1.346 cetverturi pe zi la 5.476 cetverturi. Chiar dacă numeric morile din mediul rural şi târguri erau mult mai numeroase (7.093 în 1871 şi 7.978 în 1900), cele orăşeneşti, precum cele din Chişinău, Bălţi, Soroca, Ismail, Bender, Comrat erau mult mai bine dotate tehnic şi mai mari. Astfel productivitatea medie a unei mori urbane alcătuia în 1871 – 5,6 cetverturi pe zi, iar a unei rurale 2,8 cetverturi, în 1900 – respectiv 10,5 şi 5,0 cetverturi [8, Ведомость № 5].

Producţia industriei de băuturi alcoolice a crescut de la 830.670 vedre în 1871 la 2.989.771 vedre în 1886, chiar dacă numărul întreprinderilor rămâne practic acelaşi – respectiv 34 şi 35. În anul 1900 în Basarabia activau în acest domeniu 38 de fabrici de băuturi alcoolice, realizând o producţie de 42.548.738 de grade (sau 1.063.718 vedre cu tăria medie de 40%). Însă, între timp scăderea veniturilor statului a impus guvernul imperial să restabilească în 1894 monopolul de stat la vânzarea băuturilor tari, anulat în 1863. Acestea puteau fi vândute numai în magazinele deţinute de stat, indiferent de întreprinderea (de stat sau privată) care le-a produs. Creşterea impozitării a determinat creşterea concentrării capitalurilor, prin excluderea producătorilor mici şi mijlocii, sau înghiţirea lor de către marii producători. Industria de producere a băuturilor tari se concentra în localităţile rurale, fiind îndeosebi de dezvoltată în judeţele Chişinău, Soroca şi Hotin. La uzinele din această ramură erau încadraţi în anii ’90 circa 800 de muncitori. Creşte numărul maşinăriilor şi cazanelor pe abur, are loc perfecţionarea tehnologiilor de producţie. Dacă în 1859 la între-

prinderile de producere a băuturilor alcoolice funcționau 24 de cazane pe abur, atunci în 1870 – 31. Numărul mașinăriilor pe abur crește de la 14 în 1870 la 29 în 1885. Puterea mașinăriilor însă era una redusă, la toate întreprinderile din județul Chișinău, ea alcătuind doar 24 cai putere, cele din județul Orhei – 29 c.p., Hotin – 168 c.p., Soroca – 18 c.p. În ceea ce privește producția vinicolă, aceasta purta mai degrabă un caracter casnic (nefiind supusă de altfel restricțiilor de rând cu băuturile alcoolice tari), iar cantități importante de struguri erau prelucrate la întreprinderile vinicole din Odesa, Moscova, Sankt-Petersburg și alte orașe mari, unde vinurile erau maturate și îmbuteliate în mod industrial [7, Ведомость № 7; 8, Ведомость № 6; 9, Ведомость № 7].

O revigorare de scurtă durată o cunoaște în anii ’70 – începutul anilor ’80 ai sec. XIX industria de prelucrare a tutunului, în virtutea prohibiției la importul de tutun din Imperiul Otoman, impusă în timpul războiului ruso-turc din 1877-1878, care a condus la o creștere substanțială a prețului acestuia. Numărul întreprinderilor respective a crescut de la 12 în 1870 la 14 în 1881, producția acestora ajungând în 1875-1879 la 1.150.772 puduri. Ulterior industria a intrat în declin, iar producția a scăzut la 683.402 puduri în 1880-1884, 452.650 puduri în 1885-1889, 380.419 puduri în 1890-1894. Numărul întreprinderilor s-a ajuns la 7 în anul 1890, iar numărul de muncitori încadrați de la 500 la 200. Scăderea era determinată de faptul că industria tutunului din Basarabia a resimțit concurența crescândă din partea producătorilor din Taurida, Transcaucazia și Kuban. O altă cauză era faptul că marii fabricanții de tutun s-au unit în corporații și și-au sugrumat concurența. Spre sfârșitul sec. XIX, întreprinderile locale prelucrau doar o mică parte a tutunului produs în Basarabia, iar cea mai mare parte a acestuia era transportată spre întreprinderile din afara guberniei. Totuși, în procesul de recoltare și prelucrare primară a tutunului continuau a fi încadrate mii de persoane. Astfel, în anul 1900, când industria deja se afla în regres, în procesul de producere a tutunului, la recoltarea și prelucrarea primară a tutunului erau încadrate în Basarabia 202.530 de persoane, inclusiv 118.808 lucrători năimiți [10, p. 199].

Întreprinderi relativ mari din industria alimentară erau două fabrici de zahăr înființate în anul 1866 pe moșia Zarojeni, județul Hotin, de către negustorul de ghilda I din Odesa, și totodată moșier și bancher în Basarabia F. Rafalovici. În anul 1871 la aceste fabrici munceau 700 de muncitori, dispunând de mașinării pe abur de 88 cai putere și realizând o producție de 63 mii puduri [11, p.11]. În anul 1874 una din fabrici, din cauza inactivității, a fost transformată în fabrică de producere a alcoolului, producția de zahăr scăzând la 20 mii puduri [12, p.8]. După moartea patronului în 1882, fabrica revine fiilor săi, care pentru a gestiona veniturile formează Societatea industrială (pe acțiuni) din Zarojeni, a cărei statut este aprobat de împărat la 15 iunie 1890 [13, Nr. 76, art. 782, p. 1976]. În anii 1890-1899 producția medie anuală a fabricii a alcătuit 109.964 puduri de zahăr granulat și 40.311 puduri de sirop de zahăr. Fabrica dispunea de 800 desetine de pământ, pe care se cultiva sfecla de zahăr, iar pentru necesitățile de producție arenda anual încă până la 200 desetine. La fabrică activau anual între 360 și 425 de muncitori [8, Ведомость № 7; 14, p. 11].

Volumul producției fabricilor de producere a băuturilor alcoolice se ridica în anul 1870 anual la circa 4 milioane ruble, a celor de prelucrare a tutunului – la circa 1 milion ruble, iar de producere a zahărului – la circa 200 mii ruble. Pe lângă acestea, în anul 1870 numărul întreprinderilor industriale în Basarabia se completa cu alte 668 fabrici și uzine, inclusiv 29 – de topire a seului, 4 – de spălare a lânii, 66 – de producere a lumânărilor, 50 – a cărămizii și țiglei, 93 – de producere a ghipsului și alabastrului, 259 – a oalelor, 67 – a pieilor, 57 – a uleiului, 1 – a macaroanelor, 5 – a pânzei, 5 – a săpunului, 1 – cașcavalului, 8 – de curățare a gazului, 22 – de vopsire, 1 – de ardere a oaselor (pentru curățarea zahărului). Producția acestora s-a ridicat la 326.400 ruble, sau în medie 489 ruble, fapt care îi determina pe contemporani să le aprecieze drept meșteșuguri casnice. Trei decenii mai târziu, în anul 1900, în Basarabia activau 1.162 de fabrici și uzine, inclusiv 231 la orașe (1.403 muncitori) și 931 în județe (4.580 muncitori), cu o producție de 1.579.380 și 1.007.476 ruble respectiv (în medie 6.837 și 1.082 ruble per unitate). După volumul producției prevala industria lemnului – 904 mii ruble, de producere a cărămizii și teracotei – 180 mii ruble, de producerea a lumânărilor – 68 mii ruble, de producere a uleiului vegetal – 36 mii ruble, de producere a pastelor – 28 mii ruble. Piscicultura se afla în evidența domeniilor statului și era arendată, fiind practicată în special de velicoruși, care comercializau pește sărat, uscat și afumat [8, Ведомость №7; 11, p. 10-11; 15, p. 47].

Desigur, toate aceste evoluții aparent pozitive, pot fi apreciate doar în comparație, iar aici situația apare

într-o lumină mult mai palidă. Astfel, în gubernia învecinată Podolia (comparabilă cu Basarabia la suprafață și numărul de locuitori), în anul 1889 erau înregistrate 4.049 de fabrici și uzine, la care activau 23.780 de muncitori, iar volumul producției industriale se ridica la circa 26 milioane ruble. Astfel, gubernia Podolia devansa Basarabia de cinci ori la numărul de fabrici, de peste șapte ori – la numărul de muncitori, și de circa 26 de ori – la volumul producției industriale, dacă judecăm după datele Tabelului 1. În cealaltă gubernie învecinată, Herson, conform datelor din 1891, doar producția celor 486 de fabrici și uzine mari, cu un volum de producție mai mare de 100.000 ruble anual, alcătuia 81.618.000 ruble, adică depășea de peste 80 de ori pe cea a tuturor întreprinderilor industriale din Basarabia [16, p. 1004, 1563].

Tabel 1. Numărul întreprinderilor industriale, a muncitorilor angajați și volumul valoric al producției industriale în Basarabia (1894).

Județul	În mediul urban						În mediul rural						Total					
	Uzine și fabrici		Volumul producției		Muncitori		Uzine și fabrici		Volumul producției		Muncitori		Uzine și fabrici		Volumul producției		Muncitori	
	Nr.	În %	Mii ruble	În %	Nr.	În %	Nr.	%	Mii ruble	În %	Nr.	În %	Nr.	În %	Mii ruble	În %	Nr.	În %
Chișinău	36	48,6	404,8	96,2	520	74,3	38	51,4	16,2	3,8	180	25,7	74	9,3	421	42,0	700	21,3
Orhei	17	6,5	4,3	2,7	23	5,8	243	93,5	156,6	97,3	376	94,2	260	32,7	160,9	16,1	399	12,1
Bălți	10	28,6	3,1	31,3	25	27,8	25	71,4	6,8	68,7	65	72,2	35	4,4	9,9	1,0	90	2,7
Soroca	8	10,8	1,5	1,6	12	6,8	66	89,2	93,1	98,4	164	93,2	74	9,3	94,6	9,4	176	5,4
Hotin	12	9,9	3,8	17,0	21	7,9	109	90,1	18,6	83,0	244	92,1	121	15,2	22,4	2,2	265	8,1
Bender	6	10,2	1,6	13,0	11	8,1	53	89,8	10,7	87,0	124	91,9	59	7,4	12,3	1,2	135	4,1
Akkerman	10	9,3	34,5	54,5	39	6,1	97	90,7	28,8	45,5	596	93,9	107	13,5	63,3	6,3	635	19,3
Ismail	17	26,6	22,2	10,2	120	13,6	47	73,4	194,8	89,8	764	86,4	64	8,1	217	21,7	884	26,9

Sursa: 16, p. 39.

Pentru a susține necesitățile industriei se dezvoltă învățământul tehnic, în anii ’90 în Basarabia funcționând 7 clase de meserii (Văsieni, Taraclia, Volontirovca, Cinișeuți, Cuhurești, Râșcani, Clișcăuți), care formau specialiști în special pentru mediul rural. Formarea specialiștilor continua să se realizeze și în cadrul breslelor meșteșugărești, care ocupau încă o pondere importantă în economie. La 1861 în provincie erau înregistrați 5.605 meșteșugari, dintre care 2.732 de meșteri, 2.140 calfe și 733 de ucenici. După calculul nostru, bazat pe datele prezentate în aceeași sursă, cei mai mulți meșteșugari erau angajați în cele 24 bresle producătoare de mărfuri de uz gospodăresc – 2.217 (39,5%), urmat de cele de 9 bresle de producere a

îmbrăcămintei și încălțămintei – 2.171 (38,7%) și 6 bresle ale producătorilor alimentari – 522 (9,3%). În celelalte 15 bresle (care se ocupau în special cu prestarea diferitor servicii) erau antrenați 695 de meșteșugari (12,4%). Numărul meșteșugarilor a crescut de la 8,1 mii în 1861 la 21,3 mii de persoane în 1897. A crescut substanțial și numărul muncitorilor în atelierele manufacturiere și meșteșugărești: de la 706 în 1876 la 1041 în 1899. În aceeași perioadă a crescut și numărul întreprinderilor de acest gen, de la 96 la 190, iar volumul producției acestora de la 242 mii ruble la 1,3 milioane ruble. Sistemul de bresle a continuat să funcționeze în Basarabia chiar și la sfârșitul secolului al XIX-lea, însă doar în orașele Chișinău, Akkerman și Hotin, în Bender activau cârmuiri simple de breaslă, iar în celelalte orașe și târguri, chiar și în Orhei, producția în cadrul breslelor conducându-se după legislația rurală. Centrul producției de breaslă era orașul Chișinău, unde activau 9 bresle veșnice și 23 temporare. Cele 9 bresle veșnice adunau 3.115 de meșteri, încadrați în tagma socială a târgoveților, iar cele temporare – 2.410, precum și 4.649 de calfe și ucenici. În cadrul unor bresle au apărut chiar arteluri, pentru o organizare mai eficientă a muncii. Meșteșugurile casnice tradiționale, precum țeserea covoarelor, se restrâng treptat [4, p. 58-63; 5, p. 40, 44-46, 49; 17, p. 19-20].

La începutul secolului al XX-lea, prelucrarea producției agricole continua a fi principala ramură industrială, fiind reprezentată în special de uzine și fabrici de producere a vinului, băuturilor alcoolice și făinii. Industria alimentară era reprezentată la începutul anului 1901 de o uzină de producere a zahărului de la Zarojeni, jud. Hotin, o fabrică de producere a pastelor, 22 de producere a uleiului vegetal, două de producere a seului, una de producere a intestinelor de animale pentru mezeluri, 17 de prelucrare a peștelui, 7 de producere a rachiului, 4 fabrici de producere a berii. În gubernie mai funcționau 8.510 mori, inclusiv 432 pe aburi, iar în jud. Bălți funcționa o fabrică experimentală de producere a melasei din porumb. Industria nealimentară era reprezentată de 10 fabrici de prelucrare a lemnului, 1 de producere a butoaielor, 15 de producere a lumânărilor, 12 de producere a săpunului, 8 de prelucrare a pieilor, 1 de prelucrare a sării, 7 fabrici de prelucrare a tutunului, 6 fabrici de fabricare a cerii, 3 de producere a varului tartric, două de producere a fontei, 3 de vopsire, una de spălare a lânii de oaie, 4 de producere a frânghiilor, 42 de producere a cărămizii și țiglei, 2 de producere a teracotei și câte una de producere a ceramicii, de extragere a pietrei, de apă minerală [18, p. 53].

În Basarabia funcționau la 1900 în total 1.162 fabrici și uzine, la care activau 5.983 de muncitori, adică în medie fiecare unitate de producție industrială avea cinci muncitori. Producția anuală a acestora se ridica la 2,550,556 ruble, ce ar alcătui circa 2.194 de ruble per unitate. Spre comparație, în gubernia Herson, populația căreia depășea pe cea a Basarabiei doar de 1,4 ori (2,73 și 1,93 milioane respectiv), funcționau în anul 1900 – 17.219 fabrici și uzine, adică de aproape 15 ori mai multe. La acestea activau 60.191 muncitori, iar volumul producției alcătuia 100,326,345 ruble, ceea ar reprezenta un decalaj de respectiv 10 și 39,3 ori. În cealaltă gubernie megieșă – Podolia, a cărei populație era de 3,03 milioane de locuitori, dar a cărei suprafață era chiar puțin mai mică decât a Basarabiei, activau 5.233 de fabrici și uzine, adică de 3,5 ori mai multe. Numărul muncitorilor acestora se ridica la 32.183, iar a producției – la 41.406.277 ruble, adică de respectiv de 5,4 și 16,2 ori mai mult decât în Basarabia [15, p. 43-45, 1345-1347, 2091-2093]. Comparativ cu deceniile anterioare era totuși un progres, dar decalajul comparativ cu teritoriile din vecinătate era încă imens.

Insuficiența capacităților industriale proprii făceau ca producția agricolă din Basarabia să devină tot mai solicitată la întreprinderile industriale din guberniile de peste Nistru. Spre exemplu, sfecla de zahăr cultivată pe proprietățile particulare din dreapta Nistrului erau livrate drept materie primă pentru fabricile din Râbnița, Noskivți, Braiiliv, Bar, Vîșceolcedaiiv, Hnivan, Zalîvanșciîna și altele. În anul 1901, în condițiile recoltei proaste în gubernia Podolia, doar datorită livrărilor de sfeclă din Basarabia, fabricile respective au putut funcționa. Singurul impediment îl constituia costul înalt ale transportării, dar dezvoltarea căilor ferate treptat va diminua importanța acestuia. În ceea ce privește fabrica de zahăr de la Zarojeni, producția acesteia a constituit în perioada de referință în jurul a 90 mii de puduri de zahăr și 35 mii puduri de sirop [5, p. 11, 61-62].

În marea lor majoritate întreprinderile industriale din gubernie erau foarte mici, de nivelul unor ateliere meșteșugărești, iar clasificarea lor oficială drept fabrici și uzine corespundea unei rigori simple – folosirea în procesul de producție a motorului pe aburi. Analizând certificatele de funcționare a acestor întreprinderi pentru anul 1901, constatăm, de altfel, că fusese eliberate doar 2 certificate de categoria a III-a (200-500

de muncitori), 33 de categoria a IV-a (50-200 muncitori), 100 – de categoria a V (15-50 muncitori), 169 de categoria a VI-a (9-15 muncitori) sau în total 304. De asemenea, fusese eliberate pentru întreprinderi mici, de mărimea atelierelor meșteșugărești, – 186 certificate de categoria VII, 468 de categoria a VIII-a și 49 bilete gratuite, sau în total – 703 certificate și bilete [5, Приложение № 11; 10, p. 218].

La începutul deceniului doi, decalajul față de guberniile vecine la capitolul dezvoltării industriale a continuat să se reducă, însă cu pași foarte mărunți și cu fluctuații substanțiale. În anul 1911 în Basarabia după numărul de certificate de funcționare eliberate, industria locală se reprezenta în următorul mod: certificate de categoria a III-a –7, de categoria a IV-a – 33, de categoria a V – 60, iar a VI-a – 186, sau în total 286, fără a include întreprinderile mici de categoria VII-VIII. Venitul total al acestor întreprinderi a alcătuit suma de 679.000 ruble, la un volum al producției de 8.732.000 ruble sau în medie 30.531 ruble per unitate [19, p. 26]. Spre comparație, doar în orașul Odesa funcționau în acel an 494 întreprinderi industriale (de categoriile I-VI) sau cu 208 mai mult, iar volumul producției acestora (cca. 92 milioane ruble), îl depășea de 10,5 ori pe al celora din întreaga Basarabie [20, p. 117].

Pe parcursul anului 1912 în gubernie au fost eliberate și mai puține certificate pentru întreprinderi industriale – doar 165, inclusiv 6 de categoria a III, 42 de categoria a IV-a, 92 – de categoria a V, 25 – de categoria a VI-a. Numărul întreprinderilor industriale III-VI a scăzut practic de două ori. Întreprinderi industriale de categoriile superioare, cu peste 500 de muncitori lipseau în continuare, fapt ce nu ne permite să vorbim nici despre o concentrare a capitalului în sfera industrială, caracteristică perioadei de referință. În schimb numărul atelierelor meșteșugărești față de anul 1901 a crescut de peste două ori, fiind eliberate 1.993 certificate, inclusiv 509 – de categoria a VII și 1.484 – de categoria a VIII, precum și 67 de bilete gratuite. Statisticile indică că, în plus, cu meșteșugurile casnice se ocupau 15-20 mii de persoane [21, p. 62].

Concluzii

Ca urmare, concluzionăm că întreprinderile industriale din Basarabia au cunoscut în anii ’60-’90, comparativ cu perioada anterioară, o anumită dezvoltare, care însă nu a fost suficientă pentru a face față cererii existente pe piața internă și capacităților de producție agricolă a guberniei. Astfel, cantități enorme de producție agricolă autohtonă devin sursă de materie primă pentru întreprinderile din afara guberniei, populația acesteia aprovizionându-se cu produse industriale finite din guberniile interne ruse și de peste hotarele imperiului. La începutul secolului al XIX-lea ramura industrială din Basarabia înregistrează, formal, anumite progrese, care totuși erau insuficiente pentru a reduce decalajul de dezvoltare față de regiunile învecinate. Dezvoltarea industriei este într-o întârziere cronică, din cauza lipsei de capital și a concurenței producătorilor din guberniile învecinate. Investițiile private sunt puține și vin cu precădere de la investitori din afara imperiului. În schimb, Basarabia devine o sursă de materie primă ieftină pentru fabricile și uzinele din guberniile de peste Nistru, provocând falimentul oricăror antreprize locale.

Dezvoltarea industrială, cu ritmurile modeste arătate, nu era totodată generată de politicile imperiale ruse din domeniu. Mai degrabă ele reflectau gradul de integrare a regiunii în economia europeană și modernizarea instituțională generată de acest proces. În virtutea lipsei sprijinului din partea statului rus, decalajele față de ritmul și exigențele vest-europene ale procesului de producție au continuat să se acumuleze, contribuind la aprofundarea caracterului periferic al economiei provinciei atât în cadrul Imperiului Rus, cât și la nivel european.

Referințe:

1. EMILCIUC, A. *Basarabia în procesul de integrare a Imperiului Rus în sistemul comerţului european (1812 – anii ’60 ai sec. al XIX-lea)* – Chişinău: Lexon-Prim, 2021, 756 p.: tab. ISBN 978-9975-3291-7-0
2. ПИЛЯЕВА, В. *История таможенного дела и таможенной политики России*, Москва: Автор, 2012, 300 с.
3. ЖУКОВ, В. И. *Города Бессарабии 1861-1900 годов. Очерки социально-экономического развития*, Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1975, 292 с.
4. *Памятная книжка Бессарабской Области на 1862 год*, Кишинев, 1862, Отд. 2, *Статистическое обозрение Бессарабской Области*, 272 с.

5. *Обзор Бессарабской Губернии за 1901 год*, Кишинев, 1902, 286 с.
6. ГРОССУЛ Я. С., БУДАК И. Г. *Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1861-1905)*, Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1972, 604 с.
7. *Обзор Бессарабской Губернии за 1871 год*, Кишинев, 1872, 32 с.
8. *Обзор Бессарабской Губернии за 1900 год*, Кишинев, 1901, 224 с.
9. *Обзор Бессарабской Губернии за 1886 год*, Кишинев, 1887, 42 с.
10. БЕРГ, Л. С. *Бессарабия. Страна – Люди – Хозяйство*, Петроград, 1918, 244 с.
11. *Обзор Бессарабской Губернии за 1870 год*, Кишинев, 1871, 56 с.
12. *Обзор Бессарабской Губернии за 1874 год*, Кишинев, 1875, 30 с.
13. *Собрание узаконений и распоряжении Правительства*, 1890, СПб., 1891, 3110 с.
14. *Обзор Бессарабской Губернии за 1894 год*, Кишинев, 1895, с. 11.
15. *Адрес-календарь Российской Империи, Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администраций*, СПб, 1902, 1156 с.
16. *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администраций,* том. I, СПб, 1895, отд. 2 *Статистико-экономическое описание Российской Империи. Торгово-промышленный адрес-календарь России*, 2320 с.
17. *Обзор Бессарабской Губернии за 1892 год*, Кишинев, 1893, 70 с.
18. *Бессарабия. Графический, исторический, статистический, экономический, этнографический, литературный и справочный сборник*. / Под ред. П.А. Крушевана, Москва, 1903, 520 с.
19. *Обзор Бессарабской Губернии за 1911 год*, Кишинев, 1912, 190 с.
20. *Статистико-экономический обзор Херсонской губернии за 1911 год*, Херсон, 1913, 330 с.
21. *Обзор Бессарабской Губернии за 1912 год*, Кишинев, 1913, 304 с.

Notă: Articol elaborat în cadrul Proiectului 20.80009.0807.36 „Evoluția istorică a Moldovei din antichitate până în epoca modernă în contextul civilizației europene. Basarabia în cadrul Imperiului Rus. Sinteze, studii, documente și materiale didactice”. Partea I.

Date despre autor:
Andrei EMILCIUC, Institutul de Istorie al Universității de Stat din Moldova.
E-mail: emilan@live.com
ORCID: 0000-0003-0634-5002

Prezentat la 04.12.2023

CZU: 94:355(478-25)"19" https://doi.org/10.59295/sum10(180)2023_03

STRUCTURI MILITARE ÎN CHIȘINĂUL INTERBELIC

Ion Valer XENOFONTOV,
Universitatea de Stat din Moldova

Pe baza surselor istorice inedite, a presei, a surselor iconografice, a literaturii de specialitate se prezintă o panoramă complexă a situației structurilor militare din capitala Basarabiei, cel de-al doilea oraș al României întregite după numărul populației. În contextul activizării forțelor bolșevice ilegaliste în regiune, de declanșare a stării de asediu în Basarabia, încartiruirea Armatei Române în Chișinău a fost necesară pentru asigurarea orașului cu măsuri de securitate militară. Între Primăria mun. Chișinău și Ministerul de Război / Apărării Naționale au existat litigii ce țineau de sfera economică, imobiliară. În premieră istoriografică s-a abordat subiectul proprietățile imobile ale Corpului III Armată din Chișinău, cazărmile militare. Alte linii de subiect cercetate vizează: Cercul Militar Chișinău, societățile militare, presa militară, luminarea ostașilor.
Cuvinte-cheie: *Structuri militare, Corpul III Armată, securitate militară, litigii, Primărie mun. Chișinău, Basarabia, interbelic.*

MILITARY STRUCTURES IN INTERWAR CHISINAU

On the basis of unpublished historical sources, press, iconographic sources, specialized literature, a complex panorama of the situation of the military structures in the capital of Bessarabia, the second largest city in Romania by population, is presented. In the context of the activation of the illegal Bolshevik forces in the region, the activation of the state of siege in Bessarabia, the Romanian Army's deployment in Chisinau was necessary to provide the city with military security measures. Between the City Hall of Mun. Chisinau and the Ministry of War/National War there were disputes related to the economic and real estate sphere. For the first time in history, the subject of the real estate of the III Army Corps in Chisinau, the military barracks, was addressed. Other lines of subject researched concern: the Chisinau Military Circle, military societies, military press, enlightenment of soldiers.
Keywords: *Military structures, III Army Corps, military security, litigation, City Hall mun. Chisinau, Bessarabia, interwar.*

Încartiruirea Armatei Române în Chișinău

Mișcarea națională din Basarabia din anii 1917–1918 este nemijlocit legată de activizarea militarilor din ținut [1]. Teritoriul cuprins între Nistru și Prut era amenințat de anarhia și haosul ostașilor ruşi bolşevizaţi, creând astfel o situație nesigură din perspectivă politică și militară. Pe acest fundal, sublocotenentul German Pântea, care preluase de la Teodosie Petru Cojocaru funcția de director general pentru Treburile Militare în Guvernul Republicii Democratice Moldoveneşti a emis, la 15 decembrie 1917, Ordinul nr. 1 către militarii basarabeni, specificând: „Trebuie să întrebuințăm forțe supraomenești în lupta cu dezastrul și dezordinea ce bântuiesc în Republica Rusească și amenință să ajungă cu valurile în țara noastră Moldova” [2, p. 129]. Ca urmare a solicitărilor din 26 decembrie 1917 ale Consiliului Directorilor Generali ai Basarabiei generate de necesitatea asigurării securităţii, generalul rus Dmitrii G. Şcerbaciov, comandantul armatelor ruseşti de pe frontul românesc, a făcut apel la ajutorul oferit de Guvernul României. La 1 ianuarie 1918 la Chişinău, forțe turbulente, cunoscute sub genericul de „Front-otdel” (o parte din front), s-au amplasat cu sediul în localul Liceului de Fete „Principesa N. Dadiani”. Această forţă armată amenința însăși existenţa Republicii Democratice Moldoveneşti [3, p. 185]. Cu acțiuni distructive amenința și forțele militare basarabene. Elena Alistar, membră a primului legislativ din Basarabia, nota: „Soldaţii moldoveni, pe care îi trimiteam contra devastatorilor, fiind şi ei, în mare parte, molipsiţi de ideile bolşeviste, deseori treceau de partea acestora” [4, p. 112]. Pe fundalul acestei situații tensionate, având acordul Aliaților, forțele militare române conduse de generalul Ernest Broşteanu, la 9 ianuarie 1918 au intrat în Basarabia [5, p.192; 6, p.156-187; 7, p.117; 8, p.267-280; 9, p. 38-43; 10]. Anterior intrării trupelor române la Chișinău, la 12 ianuarie 1918, Duma orășenească s-a convocat într-o ședință extraordinară și l-a împuternicit pe edilul Alexandr K.

Schmidt să întâmpine trupele române la intrarea în urbă. Armata Română a intrat în capitala Basarabiei din direcția Barierei Sculeni la 13 ianuarie, ora 18:30 [11, p. 79].

Ca urmare a discuției avute cu șeful Diviziei XI a Armatei Române, Al.K. Schmidt a specificat faptul că „ei nu se interesează de treburile locale și chiar fuseseră într-un fel surprinși de sosirea" primarului la intrarea în oraș. Edilul a notat în ședința Consiliului comunal: „Să sperăm că fricțiunile neplăcute dintre Armata Română și orășeni vor fi rapid depășite și să sperăm că în oraș va domni o liniște și ordine generală" [12, p. 24].

Cu ocazia intrării oștirilor românești în Chișinău ziarul *Ardealul* (*Transilvania*), a cărui director era dr. Onisifor Ghibu, a titrat pe prima pagină „Bine-ați venit! Oștirile românești au intrat în Chișinău. În ziua de 13 ianuarie 1918 s-a petrecut un fapt mare și drept: oștirile românești au intrat biruitoare în capitala Basarabiei, aducând cu ele rânduială și pace" [13, p. 1]. România a fost apreciată ca „mântuitoare de anarhia bolșevistă". În același ziar, din 21 ianuarie 1918, se făcea un bilanț săptămânal al prezenței Armatei Române în Basarabia: „A trecut mai bine de o săptămână de când sunteți în această țară, care v-a chemat să o apărați de primejdie și s-o scăpați de la moarte" [14, p. 1].

La 16 ianuarie 1918, generalul Ernest Broșteanu a emis o Proclamație către chișinăuieni mulțumindu-le pentru încrederea acestora manifestată față de armata română și îi sfătuia: „Să ascultați și să urmați cu voie bună măsurile ce Comandamentul meu vă va adresa, căci pornesc din nevoia apărării voastre de anarhie" [15, p. 145-146].

Odată cu venirea Armatei Române în oraș au fost întreprinse o serie de acțiuni. La 21 ianuarie 1918, colonelul N. Opran, comandantul militar al orașului Chișinău, și P. Boerescu, comandantul Pieții, au emis Ordonanța nr. 2 în care se menționa faptul că pentru a menține ordinea în oraș s-au întreprins o serie de măsuri: „1. Oricine se va dovedi că are la sine, acasă ori împărtășește în orice fel strigături păgubitoare pentru rânduiala ostășească, contra armatei, țării și stăpânirii românești, va fi numaidecât arestat și judecat de Curtea Marțială a Diviziei XI-a; 2. Cine se va dovedi că a batjocorit ofițerii și soldații români cu vorba sau în scris, s-au au încercat să-i omoare pe ei ca și pe locuitorii pașnici, vor fi numaidecât arestați și judecați" [16, p. 2]. În context, menționăm faptul că au fost atestate cazuri de omorâre a militarilor români la Chișinău. Astfel, în vara anului 1926, maiorul Alexandru Gheorghiu, de la Ministerul de Război a fost asasinat pe str. Bertholet cu un foc de revolver de către o doamnă. Cauzele nu au fost elucidate [17, p. 3].

Potrivit Ordonanței nr. 3, începând cu 21 ianuarie, ora 08:00, „numeroase patrule românești vor cutreiera orașul și mahalale sale, cercetând amănunțit fiecare casă, ogradă și șură, din pod până în pivniță, spre a vedea dacă se mai găsește vreo armă ascunsă sau săpată". Un alt punct viza situația militarilor: „Toți ofițerii și soldații care nu au legături de slujbă cu trupele din oraș și care se vor găsi cu începere din ziua de 20 ianuarie 1918 în cuprinsul acestui oraș fără a putea dovedi cu hârtii scrise în limba română de către Directoratul Războiului (Serviciul de Stat Major) și cu iscălitura Comandamentului militar al Garnizoanei că sunt în Serviciul Țării sau în armata moldovenească, poloneză și cehă, vor fi socotiți ca spioni și ca atare vor fi arestați și alungați peste Nistru" [18, p. 2].

Rolul jucat de Armata Română în Basarabia a fost menționat de Ion Inculeț, președintele legislativului de la Chișinău, care nota: „Pentru noi moldovenii, pentru mișcarea noastră națională, intrarea Armatei Române în Chișinău a fost un eveniment de primă importanță, decisiv" [19, p. 112]. Derularea acțiunilor încununate cu votarea actului din 27 martie 1918 referitor la Unirea Basarabiei cu România a generat protestele vehemente ale Radei Centrale Ucrainene, care a înaintat, totodată, pretenții teritoriale față de acest ținut [20, p. 92-97]. Din această perspectivă, prezența Armatei Române în Basarabia a constituit în pilon solid pentru menținerea securității teritoriale.

În Basarabia au fost introduse Diviziile XI (avea misiunea să ajungă pe teritoriul dintre Ungheni și Leova și să înainteze în direcția Chișinău) și XIII Infanterie (activa la sud, în direcția Cahul–Bolgrad–Cetatea-Albă) și I (activizată în direcția nord, Bălți–Soroca) și II Cavalerie (trebuia să asigure joncțiunea între diviziile de infanterie), care au format la 25 ianuarie 1918 Corpul VI Armată, înlocuit în a doua jumătate a anului 1918 de Corpul V Armată, format din Diviziile IX și X Infanterie, formând Grupul de Divizii „General Ioan Popovici". Obiectivul major al celor două structuri militare o reprezenta apărarea hotarului româno-sovietic [21, p. 90].

În Basarabia începe o „profesionalizare" a aparatului administrativ-militar. Funcțiile de bază au fost ocupate de ofițeri de carieră, cu studii în domeniul militar. Are loc schimbarea denumirii Directoratului General

de Război și Marină în Ministerul de Război. În fruntea acestui Minister, începând cu ziua de 19 (31) ianuarie 1918, a fost numit colonelul Constantin Brăescu, participant la războiul ruso-japonez și în Marele Război [22, p. 29-30]. Anterior acestui post Constantin Brăescu a ocupat funcția de comandant al Brigăzii de Cavalerie din Chişinău [23, p. 93].

Din februarie 1918 în armata moldovenească a derulat un amplu proces de studiere a limbii române, acțiune cultural-educațională asigurată grație profesorilor veniți din Vechiul Regat. La plecarea generalului E. Broșteanu din Chișinău s-a prezentat o lecție în prezența acestuia cu grupe de elevi. Petre Haneș, din partea profesorilor, i-a mulțumit generalului Broșteanu pentru susținerea acordată școlii „și i-a prezentat un tablou de elevi cu semnăturile fiecăruia, cu litere latine” [24, p. 2]. Ofițerii activi și de rezervă asimilați sau născuți în Basarabia erau informați că dacă doresc să servească armata română în serviciul activ sau de rezervă, cuprinsul Comandamentului Trupelor Basarabene urmau să facă o cerere (raport) în scris în limba română adresată acestui Comandament la Biroul personalului [25, p. 4].

Octavian Goga, prezent la evenimentele de realipire a Basarabiei cu România, menționa că în ziua de Rusalii se afla în fața Catedralei cu un grup de nou-veniți și a fost martor la următorul tablou: „Pe bulevard trecea în arșița dogoritoare un escadron de husari moldoveni, echipați cu uniforme rusești din vremea păcii, găsite în te miri ce depou descoperit atunci. Era «armata Basarabiei», pusă sub comanda unui domn marțial, care mi se spunea că e ministru de război al provinciei dezrobite. O enormă muzică militară călare defila în frunte, în același costum decorativ, cântând marseillaisa. Pe urma acestui marș postum al țarismului prăvălit, un regiment de infanterie românească închidea cortegiul cu soldații noștri mărunți și vioi, mi se pare, din Mehedinți” [26, p. 3-4]. Cu alte cuvinte, ni se prezintă un tablou succint al unor transferuri de imagini ale vieții militare, elemente de sorginte țaristă, locală, integrată cu cea națională, românească.

S-au întreprins o serie de acțiuni în scopul asigurării activității logistice a armatei. De exemplu, la 15 martie 1919, ora 10:00, s-a ținut licitația publică în localul Independenței a Garnizoanei Chișinău, din str. Sadovaia (Curtea Diviziei XV) pentru aprovizionarea trupelor Garnizoanei Chișinău cu cantitatea de 16 mil. kg sau 1 mil. puduri lemne de foc pe exercițiul anului 1919–1920 [27, f. 16].

În cadrul Serviciul Informativ al unităților Armatei Române din Basarabia au fost angajați basarabeni ce nutreau sentimente patriotice. De exemplu, Dumitru Ciocan, născut în 1891 şi domiciliat în Chişinău, în toamna anului 1919 s-a adresat generalului Ioan Popovici cu rugămintea de a fi angajat ca agent-informator, motivând că: „Trăind sub regimul Rusesc, mi-am dat complect seama cât eram de dispreţuiţi noi, Românii Basarabeni, şi cât erau de profanate datinile noastre strămoșești. A venit timpul fericit ca să ne reunim cu Patria-mamă. Caut prin toate mijloacele de a aduce servicii Patriei mele şi având şi aptitudinile necesare pentru a fi un destoinic Agent”. În urma examinării cererii şi a profilului de personalitate a lui Dumitru Ciocan i s-a propus funcția de agent extern pentru Ucraina, deoarece toate locurile din reţeaua informativă interioară erau deja completate. Propunerea a fost acceptată urmând ca o perioadă „să se prezinte regulat la şcoala de spionaj”, iar după finalizarea cursului de instruire, să fie trimis în misiune peste Nistru ce prevedea activităţi de propagandă şi spionaj civil şi militar [21, p. 92]. Agenţii-informatori ai Grupului de Divizii „General Popovici” erau remuneraţi în bani sau prin diverse favoruri de factură socială. Aceştia erau trataţi gratuit de medicul garnizoanei Chişinău şi la necesitate erau internaţi în Spitalul Militar. Cei care activau în exterior aveau statutul de militari [21, p. 96].

La 9 ianuarie 1919 a fost organizat Serviciul de aprovizionare al armatei și populației. Pentru descentralizare, teritoriul țării a fost împărțit în șase regiuni. Regiunea V, cu reședința la Chișinău cuprindea județele din Basarabia. Aceste servicii se conduceau de un Delegat al Direcțiunii Aprovizionării împreună cu șeful Intendenței Garnizoanei ca Delegat al Ministerului de Război, având ca ajutori funcționarii hotărâți de Direcțiunea Aprovizionării [28, f. 7]. Serviciul Regional avea îndatorirea și răspundea de hrana armatei și a populației din regiune [28, f. 7 v].

În iunie 1919, Comisia pentru delegarea chestiunii militare în Basarabia îl informa pe ministrul Daniel Ciugureanu că foarte mulți ofițeri ruși și basarabeni, foști în armata rusă, ocupau funcții publice la stat, județ și comune în Basarabia, fără a fi stabilită situația lor militară în Comisie. Sub masca ocupării unei funcții, aceștia se sustrăgeau de la obligațiuni ce aveau a satisface legile militare române, creând anomalii de a fi funcționari plătiți de statul roman și ofițeri în armata rusă. Pentru ca acest echivoc să dispară se solicita să se dea ordin tuturor autorităților din Basarabia ca să-i oblige pe toți basarabenii, care ocupau funcții publice de stat, județ și

comune și nu erau înscriși în Comisiuni pentru delegarea chestiunilor militare din Basarabia continuând astfel activitatea în armata rusă să-și stabilească situația lor militară [29, f. 43, 52-52 v].

În anul 1920, au avut primele recrutări ale celor 16 000 de basarabeni sub steag românesc. Cu acest prilej, la inițiativa generalului Rășcanu, ministru de Război, și a generalului Scărlătescu, comandantul trupelor teritoriale din Basarabia, s-a dispus ca în ziua încorporării la cercurile de recrutare să fie organizate sărbători cu mult fast, cu muzică. Autoritățile militare românești au pregătit terenul pentru încorporările din armată. În acest sens s-a apelat la preoți, învățători care urmau să convingă tineretul că „în armată nu se bate, nu se schingiuiește". În presa de epocă atmosfera recrutării era descrisă în felul următor: „Tinerii porniți sub steag, îmbrăcați în haine ostășești nou-nouțe, veneau, cu inima deschisă, și începuse a se împăca cu noua lor stare, văzând dragostea și bucuria cu care sunt primiți de șefii lor mai mari, și că în cei chemați ca să le comande, găsesc nu niște călăi, – cum încercaseră să-i înfățișeze propagandiștii străini, și cei interesați ca recruții să refuze a răspunde la chemare – ci niște părinți care să-i îndrumeze cu bine în noua și frumoasa viață care începe pentru ei" [30, p. 78].

Autoritățile identificau și forme de organizare a serviciului de recrutare. Astfel, la 30 martie 1920, Direcția Recrutări a Ministerului de Război a aprobat ca tinerii elevi ai Școlii Naționale de Viticultură, Etnologie și Horticultură din Chișinău să fie prezenți la Consiliul de Recrutare din Chișinău. Aceasta în scopul ca tinerii să nu-și întrerupă studiile prin deplasare la alte cercuri [31, f. 1]. În anul de exercițiu 1935–1936, Primăria Chișinău a alocat Inspectoratului de Pregătire Premilitară o subvenție în sumă de 10 000 lei pentru confecționarea de drapele [32, f. 36].

La 23 august 1920, în Serviciul Cancelariei Ministrului Delegat al Guvernului Basarabiei se aflau cinci ofițeri de rezervă necesari serviciului chiar în timpul unei eventuale mobilizări: Ioan P. Anghelescu, locotenent (r), ofițer din Vechiul Regat; Elefterie Dumitriu, sublocotenent (r), ofițer din Vechiul Regat; Gh. Ioan Cojocaru, căpitan (r), ofițer basarabean; Gheorghe Oțel, șeful Secției de automobile, maior (r); Iacov Ioniță, sublocotenent [31, f. 56].

Din 20 octombrie 1920, comandamentul Corpului II Armată din Chişinău (amplasat în frumoasa curte a boierului Vartolomeu) a fost transferat la Bucureşti. Toate trupele şi serviciile din Basarabia, care aparţineau Corpului II Armată au fost trecute sub ordinele Corpului III Armată, condus de generalul de divizie Nicolae Rujinski şi al cărui reşedinţă era la Galaţi, dar cu postul de comandă la Chişinău. Astfel, teritoriile jud. Chişinău, Tighina, Cahul, Cetatea-Albă şi Ismail au trecut în subordinele Corpului III Armată din punct de vedere al disciplinei şi al justiţiei militare, rămânând din punct de vedere teritorial militar, sub ordinele Comandamentului Teritorial al Basarabiei [21, p. 97]. Comandamentul Corpului III Armată din Chișinău deținea starea de asediu din oraș, de aceea era înzestrat atât cu împuterniciri militare, cât și cu cele civile. După trecerea definitivă a Armatei la starea de pace, la 20 septembrie 1921, a fost instituit Comandamentul Militar al Basarabiei, fiind condus de generalul de divizie Ioan Popovici.

În raportul referitor la inspecția efectuată în Basarabia între 12 și 25 septembrie 1921 întocmit de generalul Ioan Rășcanu și înaintat președintelui Consiliului de Miniștri, generalul Alexandru Averescu, se făcea referință și la Chișinău. Aici Ioan Rășcanu a fost vizitat de generalul rus Maksim Leontiev, fost atașat militar rus în România și comandant al unui corp de cavalerie în Dobrogea. Ultimul locuia în Basarabia și a prezentat un plan de organizare militară a cadrelor câtorva divizii ruse, în Basarabia (cu știrea și ajutorul autorităților române), cu care urma să treacă Nistrul pentru a înainta în Rusia de Sud, unde, informa generalul rus, avea la dispoziție 40 000–50 000 de oameni devotați cu care își va putea completa efectivul diviziilor de cadre organizate în Basarabia. Pentru realizarea acestui plan se solicita ajutorul autorităților militare române. Acest plan a fost prezentat și Corpului III Armată, unde era cunoscut de „mulți ofițeri, și desigur că trebuie să-l cunoască și bolșevicii, care se tem și sunt încredințați că în adevăr noi vrem să-i atacăm" [33, p. 81]. În raport se vorbește de un pretins general ucrainean și comandant al armatei de sud ucrainene [Fiodor] Guleai-Guleanko, care având acces la Marele Stat-Major și Corpul III Armată în Chișinău a răspândit zvonuri de organizare a ucrainenilor din România cu scopul de a ataca trupele sovietice dislocate pe malul stâng al Nistrului. „Am dat ordine severe Marelui Stat-Major și comandamentelor din Basarabia să întrerupă orice relații cu acest personaj, despre care subsemnatul nu știam nimic, și în general, cu orice agent ucrainean. Datorită acestor fapte, guvernul sovietic, întemeindu-se pe cele răspândite de rușii țariști și de ucrainenii petliuriști, și temându-se că

 ISSN 1811-2668

ei vor fi atacați de noi, a concentrat în lunile iulie și august anul curent forțe mai mari de cavalerie, în special în Podolia și spre Kameneț-Podolski, astfel ca să facă față unor eventuale evenimente ce s-ar fi executat de diferite formațiuni în Polonia de sud (unde sunt internați 20 000 de petliuriști) și în Basarabia. Ca o confirmare a celor arătate mai înainte, anexez aici un exemplar din ziarul rus sovietic *Rul'*, în care se publică un recent discurs al lui [Lev] Troțki pe care îl dau și în traducerea română. Cercurile conducătoare bolșevice au căpătat convingerea că noi îi vom ataca profitând de starea precară prin care trece țara lor în aceste vremuri” [33, p. 81]. Generalul Ioan Rășcanu propunea menținerea stării de asediu parțiale în Basarabia, fiind necesară să se extindă „și în orașul Bălți, unde, ca și la Chișinău, sunt semnalate organizați comuniste. Nu cred că este oportun să se extindă starea de asediu asupra întregii Basarabii, căci ar face o impresie rea și în Basarabia, și în țara întreagă, și în străinătate” [33, p. 84-85].

Cu ocazia serbării încoronării de la Alba-Iulia și București din 15 octombrie 1922, Comandamentul Militar al Basarabiei a fost informat de autoritățile militare superioare despre ordinea de mișcare a diviziilor ce urmau a ieși la acest eveniment regal [34, p. 76-78]. Pentru organizarea defilării, s-a dispus transportarea din Basarabia în dimineața zilei de 25 septembrie 1922 a 100 de cai și tot atâția călăreți [34, doc. 76, p. 67].

Din anul 1922, Comandamentul Corpului III Armată din Chișinău a fost condus de generalul Vasile Rudeanu, „unul dintre cei mai superiori și destoinici ofițeri generali ai armatei”, diplomat, cunoscător de tehnică, filosofie și literatură [35, p. 41].

În toamna anului 1923, Ministerul de Război a decis transferarea Comandamentului Corpului III Armată de la Galaţi la Chişinău, fiind responsabil de partea sudică şi centrală a Basarabiei, în timp ce Corpul IV Armată era responsabil de partea de nord [36, p. 286-287].

La 23 iunie 1924 a fost aprobată Legea cu privire la organizarea armatei, care a stat la baza sistemului militar românesc în perioada interbelică.

În a doua jumătate a anilor 1920, Basarabia era administrată de comandamentul de Chişinău şi cel de la Iași. La 31 ianuarie 1927, generalul Râșcanu, comisar superior al Guvernului pentru Basarabia și Bucovina, împreună cu generalul Scărișoreanu, comandantul Corpului III Armată au plecat la Iași la o consfătuire cu generalul Zadig [37, p. 3].

Corpul III Armată aplica Legea stării de asediu în Basarabia pentru jud. Lăpușna, Orhei, Tighina, Cetatea-Albă, Ismail, iar pentru celelalte din Nord de către Corpul IV de Armată.

Planuri de contraatac

Pentru a înlătura adversarul, numit „statul roșu” [38, f. 3] erau elaborate diferite planuri de contraatac. Potrivit ordinului de operație întocmit la 28 martie 1935 de Regimentul III Infanterie, batalionul II, „un atac inamic nu ar fi posibil înainte de 5 aprilie 1935” [38]. Ideea de manevră ce ar fi vizat Chișinăul era estimată din direcția Orhei–Chișinău; Orhei–Chișinău–Hâncești [38, f. 3-8].

În 1935, serviciile speciale româneşti au desființat rezidenţa Secţiei de spionaj extern a direcţiei GPU a regiunii Odesa din teritoriul României, fapt ce a perturbat activitatea spionajului sovietic din Basarabia. Printre cei arestaţi erau agenţi extrem de importanţi: „Tamarin”, infiltrat în Marele Stat Major al Armatei Române şi de unde timp îndelungat a furnizat informaţii importante; „Turistul”, şef al Secţiei de informaţii din Comandamentul Corpului III Armată ș.a. Autorităţile centrale de la Moscova erau extrem de alarmate şi au declanşat o anchetă pentru identificarea trădătorilor. Ca urmare a acestei operațiuni „s-a aflat că toate legăturile informative ale Centrelor „A” (de la Cernăuţi – *n.n.*), „B” (de la Chişinău – *n.n.*) şi Serv.iciului Secret, erau în mâna GPU” [21, p. 102-103].

Litigiul dintre Primăria Municipiu Chișinău și Ministerul de Război / Apărării Naționale

Între Primăria Chișinău și Ministerul de Război a existat un litigiu de imobile (edificii și terenuri). Neînțelegerea a început în timpul intrării Armatei române în Chișinău, atunci când unitățile militare au fost încartiruite chiar în localurile fostelor garnizoane militare ale Imperiului Rus. Anterior, toate aceste imobile se aflau în proprietatea comunei. În același timp, Ministerul de Război fie că avea propriile localuri, fie că le arenda. Din anul 1918, toate imobilele au fost rechiziționate și ocupate de armată pe un preț derizoriu, stabilit fără nicio înțelegere cu Primăria, „ci numai din simple aprecieri ale diferiților

comandanți de unități" [39, f. 2]. Primăria a avut importante pierderi materiale. Între 1918 și 1924 pentru 11 imobile ocupate de Armată, Ministerul de Război a achitat o chirie anuală de 209 981 lei [39, f. 2-3].

În septembrie 1923, inspectorul Petrescu atenționa Primăria Chișinău că trebuia să urmeze încasările pentru cazărmi „și în acest scop trebuia să facă intervenții către autoritățile militare" [40, f. 104]. O altă problemă o constituia neachitarea de către militari a cheltuielilor pentru apa consumată. Astfel, la art. 38 al bugetului Primăriei Chișinău pentru anul 1923, venituri de la Apeductul Comunal era prevăzută suma de peste 4 mil. lei. Până la 23 septembrie 1923 erau încasate doar 1,73 mil. lei. Secția Apeductului explica că autoritatea militară datora mari sume pentru apă și de aceea încasările erau mici [40, f. 137].

În virtutea aplicării art. 18 din Legea chiriilor pentru anul 1924, Primăria Chișinău cerea de la Ministerul de Război suma de 806 265 lei, în anul 1925 – 1 612 530 lei, iar în 1926 – 3 225 076 lei [41, f. 5 v]. La 16 aprilie 1926, Corpul III Armată informa Primăria Chișinău că a plătit și plătește chiria pentru toate clădirile din cazarma „Depozitelor Comunale" situate pe Piața Furstadt, ocupate în parte de Depozitul de fermentare și Regia Monopolul Statului și Detașamentului de Pioneri. Pentru anii 1918–1925 s-au achitat în total 100 538 lei. În anul 1925, Ministerul de Război a alocat suma de 87 861 lei pentru reparația acestui local [41, f. 6].

Înainte de expropriere, în anul 1920, Corpul III de Armată a obținut cota de 200 ha de la Directoratul Agricol, pentru cerințele câmpului de tragere. Din anul 1921, Armata deținea din cota Primăriei Chișinău un lot de 61 ha pentru aeroport. Terenul făcea parte din moșia Râșcanovca, proprietatea orașului. La 26 octombrie 1922, Comisia Centrală de sub egida „Casei Noastre" a decis că terenul respectiv este definitiv scutit de expropriere. Corpul III Armată însă a refuzat să restituie terenul Primăriei scutit de expropriere „și continua a se folosi în mod ilegal" [42, f. 209]. Acest fapt a fost considerat de Primăria Chișinău drept o încălcare a „drepturilor și intereselor Comunei, din care și Corpul de Armată face parte" [42, f. 228].

La 30 noiembrie 1923, Comandamentul Militar a cedat Primăriei din câmpul de instrucțiune întinderea de 142 ha în următoarele coordonate: la vest terenul rezervat de Primărie pentru locuri de casă, iar spre est o linie dreaptă pornind de la colțul de nord-est al Aeroportului, cu direcția nord-est. Primăria Chișinău a oferit în schimb Comandamentului Militar aceeași întindere de 142 ha la est de locurile de casă și anume din poligonul I, alăturat de câmpul de instrucție al armatei [42, f. 64].

Comisia interimară a Chișinăului în ședința din 25 decembrie 1923 a stabilit că pentru anii 1923–1925 să achite pentru 202 ha de teren câte 100 lei arenda de ha, iar pentru anul 1926 – 500 lei de ha. Pentru anii 1923–1932 s-a solicitat de la armată suma de 10 206 329 lei pentru arenda și chiria terenurilor arabile și grădinei de zarzavat. Multiplele intervenții făcute de Primărie către Ministerul de Război și Corpul III Armată pentru a fi plătită arenda nu au dat niciun rezultat, motivându-se faptul că Armata ar fi primit aceste terenuri în mod definitiv de la „Casa Noastră" [42, f. 228 v-229, 348-349,446; 43, f. 20, 55]. Conflictul dintre aceste două autorități s-a aflat în curs de judecată la Curtea de Apel Chișinău. Procesele în primă instanță au fost câștigate de Primăria Chișinău.

Autoritățile superioare militare împreună cu Ministerul Agriculturii au decis ca pentru instrucția trupelor și tragerii trupelor în Chișinău urma să se pună la dispoziție 690 ha, iar pentru gospodărie și cultivarea zarzavatului se ofereau 48 ha, ceea ce în total însuma 738 ha. În vederea executării acestei hotărâri, armata a obținut de la organele agricole 490 ha, iar Primăria i-a lăsat la dispoziție la început 175 (4898 m^2) ha și 24 ha (5107 m^2) pentru grădini de zarzavat.

Între 1925 și 1927, armata a arendat locuitorilor din Vesterniceni 100 ha de teren. La fel, și terenul destinat Aeroportului a fost dat în anul 1926 în arendă țăranilor [44, f. 282 v].

De altfel, structura militară nu ducea lipsă de „afaceri comerciale". Astfel, în ziarul *România Nouă* din 2 februarie 1927 Serviciul Intendenței al Corpului III Armată aducea la cunoștință publică că avea de vânzare o cantitate de 193 000 kg de tărâță [45, p. 3-4].

La începutul anilor 1930, din terenurile armatei au fost luate 61 ha (suprafața Aeroportului), care a trecut la Ministerul Industriei. Pe o suprafață de 40 ha Primăria a făcut plantații noi. Din cauza acestor lipsuri, trupele armate afirmau că nu puteau executa în condiții normale instrucțiunea militară și tragerile în țintă. Instrucțiunile pe stradă și pe lângă cazărmi tulbura liniștea cetățenilor. Astfel Primăriei Chișinău i se solicita ca să pună la dispoziția armatei o suprafață integrală de 200 ha pentru instrucție și 48 ha pentru grădini de zarzavat [46, f. 2, 24].

 ISSN 1811-2668

La 30 mai 1933, Consiliul Comunal Chișinău a decis aprobarea schimbului de terenuri de la Ministerul Armatei cu condiția ca armata să schimbe 86 ha de teren ocupat de locuitorii Vesterniceni cu alte 91 ha din cota armatei [46, f. 1, 41]. Primăria a propus înglobarea în cele 200 ha și grădina de zarzavat de pe valea Bâcului, vizavi de sat. Reprezentanții Corpului III Armată nu au acceptat această propunere, deoarece acest teren era primit de armată de la Consiliul Agricol pe baza Legii de reformă agrară pentru Basarabia. De la Primărie se solicita „ca pe lângă cele 88 ha (5072 m^2) ce se folosesc în prezent, să ni se mai pună la dispoziție suprafața de III ha (4928 m^2) și anume: 91 ha situate de asupra câmpului de tragere hotărâte de DVS (Primărie – *n.n.*), prin jurnalul solicitat și 20 ha (4928 m^2) din imașul Comunei ce leagă Șoseaua Orhei cu terenul armatei, precum a se lăsa un drum liber de trecere trupelor, pe terenul armatei” [46, f. 3, 485].

Trupele din garnizoana Chișinău urmau să se ducă la terenul armatei pe moșia Râșcanovca doar prin bariera de lângă Dobromirov și nu pe la bariera Orhei, deoarece trecând prin această din urmă barieră, trupele încălcau imașul comunal, de aceea Primăria avea în fiecare an dificultăți cu arendașii. În vederea realizării acestui schimb de granițe a cotei Primăriei urma să fie solicitată aprobarea Ministerului Agriculturii, atât de către Primărie, cât și de către Corpul III Armată [46, f. 3, 510].

La 5 mai 1936, Primăria Chișinău s-a adresat Serviciului Domeniilor Militare ca să desemneze un delegat pentru a i se pune la dispoziție planurile cu cota Primăriei de pe moșia Râșcanovca „și poate imediat a marca precis terenurile de tragere în instrucție a garnizoanei” [46, f. 527].

În noiembrie 1939, inginerul agronom Bivol îi scria primarului Chișinău că pretențiile Serviciului domeniilor militare al Corpului III Armată referitor la suprafața ocupată drept câmp de instrucție de Garnizoană din Chișinău nu se justifica. Astfel, Haralampie Suruceanu, arendașul câmpului de instrucție al Garnizoanei Chișinău, a păscut vitele pe terenul destinat domeniilor militare drept câmp de instrucție. Mai mult ca atât, acesta a cosit și fânul, depozitat pe lângă stâna acestuia, aflată pe același câmp. Drept urmare se concluziona: „În caz dacă suprafața câmpului de instrucție ar fi fost insuficientă, arendașul de mai sus, n-ar putea să ducă fâneață pe acest câmp, întrucât tot terenul ar fi fost bătătorit de trupele permise pentru instrucție pe acest teren” [47, f. 245].

Sustrageri de curent electric

În 1932, Eliftirie Sinicliu, fost membru al Sfatului Țării, membru în Comisia Interimară a Primăriei Chișinău, a stabilit cazuri de sustragere a curentului electric prin ocolirea contorului nu doar în cazul abonaților particulari, ci și școli, instituții etc. Aceste prejudicii financiare aduse Primăriei Chișinău se constata, în mod special, în cazul unităților militare și în locuințele particulare ale ofițerilor. Militarii deranjau contorul de electricitate „cu fire de la acesta până la izolatorii”, aflate atât în cazarme, cât și în locuințele particulare ale ofițerilor. Drept urmare, Comisia Interimară a Muncipiului, întrunită în ședința din 31 mai 1932, în unanimitate de voturi, a decis: „1) Se vor lua măsurile legale contra celor ce sustrag de la înregistrarea curentului electric; 2) Se va comunica D-lui Comandant al Corpului III Armată, ca să atragă atenția unităților militare a regimentelor de a nu se folosi de acest mod” [48, f. 776 v].

Această acțiune a lui Eliftirie Sinicliu poate fi pusă și pe supărarea acestuia că militari i-au incendiat satul de baștină, comuna Echimăuți, jud. Orhei. În anul 1922, 47 de case (1/5 din numărul total de case din localitate) au fost arse din cauza focului care a izbucnit de la bucătăria Bateriei V din Regimentul II Artilerie [49, f. 67; 50, p. 98].

Imobilele Corpului III Armată

În anii 1920, Armata Română se afla în următoarele clădiri comunale: Cazarma „General Poetaș Stan”, str. Ștefan cel Mare, ocupată de Regimentul VII Vânători;

1) Cazarma „Depozitele Comunale” din Piața Furștadt;
2) Paraclisul Militar din Piața de fân;
3) Infirmeria de Ochi de pe str. Principele Carol;
4) Cazarma „Principele Nicolae” de pe str. I. Brătianu, ocupată de Regimentul VII Vânători;
5) Cazarma Comunală din str. Cuza, între str. I. Brătianu și str. General Berthelot;
6) Grajdurile din dealul Inzov (distruse în anul 1923);

7) Cazarma de Artilerie „Ștefan cel Mare” din Buicani, ocupată de Regimentul XXV Artilerie;
8) Grajdurile și depozitele din Buicani, ocupate de Regimentul XXV Artilerie;
9) Spitalul Militar;
10) Cazarma „Principele Nicolae” și grajdurile de pe str. Alexandru Cotruța;
11) Cazarma „Moara Roșie” ocupată de dormitorul Liceului Militar „Ferdinand I”;
12) Depozitul de muniții și explozive [51, f. 11-12].

Pentru aceste imobile, în anul 1926, Ministerul de Război a achitat Primăriei Chișinău o chirie în sumă de 687 900 lei. O sumă identică a fost repartizată pentru lucrările de reparații a cazărmilor municipiului. Corpul III Armată solicita Primăriei să comunice dacă se obliga să execute aceste lucrări în regim de urgență. Deoarece Serviciul tehnic al comunei era implicat în executarea altor lucrări urgente s-a propus ca lucrările de reparație să fie executate de către Serviciul construcțiilor și domeniilor militare ale Corpului III Armată sub supravegherea personalului tehnic desemnat de Primărie [51, f. 22-22 v].

La 31 martie 1936, situația imobililor Corpului III Armată era următoarea:
1) Paraclisul Militar din Buicani;
2) Via MAN;
3) Clădirea MAN din Buicani, str. 15, nr. 1;
4) Cazarma „Mareșal Averescu” de la Bariera Sculeni;
5) Paraclisul Militar de pe str. Tighina. Era considerată proprietatea Primăriei;
6) Cimitirul Eroilor;
7) Cimitirul Militarilor a fost dat în folosința militarilor;
8) Poligonul de tragere din Râșcanovca cu o suprafață de 490 ha era considerat proprietatea Armatei, iar partea lui cu suprafața de 88 ha era proprietatea Primăriei;
9) Terenul de cultura zarzavatului din Valea Bâcului era din cota Primăriei;
10) Localul „Mărășești”, depozitul de Muniții;
11) Terenul pentru Cercul Militar Chișinău (din Piața Polițienească);
12) Terenul pentru cultivare cu o suprafață de 12 ha din Călărași, jud. Lăpușna era proprietatea MAN. Nu avea nimic comun cu Primăria [52, f. 542-542 v].

În anul 1930 au fost alocate 40 000 lei pentru reparația localului proprietății jud. Lăpușna din Chișinău, amplasat pe str. Mitropolit Gurie, nr. 13, ocupat de Închisoarea Militară a Corpului III Armată [53, p. 5].

Potrivit Decretului Regal nr. 87 din 1938, Primăria Chișinău era obligată să lase în proprietatea și posesiunea MAN locurile cu clădiri și terenuri ce se utilizau în fapt de către armată la data de 25 ianuarie 1938. Drept urmare, Primăria a refuzat să cedeze parte din cazarma din str. Cuza Vodă, între str. General Berhelot și I. Brătianu, ocupată de municipalitate pentru Dispensar, Compania Gardienilor și care n-a fost niciodată în folosința Armatei [54, f. 246, 250]. Imobilul era vizat pentru aplicarea acestuia în auto-coloană și Serviciul de Salubritate al Municipiului.

În 1940, la Chișinău, se aflau următoare structuri ale MAN: Corpul III Armată (str. Alexandru cel Bun), comandant: general de divizie Gr. Cornicioiu; Comenduirea Pieței (str. Ștefan cel Mare, nr. 124), Parchetul Militar (str. Regele Ferdinand, colț Cuza-Vodă), Cercul de Recrutare (str. Regele Ferdinand, nr. 9) [55, p. 7].

Cercul Militar Chișinău

Cercul Militar a fost edificat la începutul sec. al XX-lea într-o casă particulară, ulterior demolată şi înlocuită cu o altă clădire. În anii 1930, practic în același spațiu, a fost inițiată construcția unei noi clădiri a Cercului Militar Chișinău. S-a utilizat proiectul elaborat de arhitectul Emil Guneș [56]. Clădirea era în stil modern, forma Art Deco a clădirii imită o navă maritimă [57, p. 142]. În anul 1918, datorită generalului Scărlătescu la Cercul Militar se ofereau de două ori pe lună acțiuni culturale ce includeau muzică, literatură, dansuri cu un program românesc. Aici lua parte un public select din societatea basarabeană [58, p. 44]. Cercul Militar a fost vizitat de Alexandru Marghiloman, primul-ministru al României, Regele Ferdinand I, Regina Maria, Carol al II-lea.

Societăți militare

La 28 august 1923 în capitala României întregite s-a constituit Uniunea Ofițerilor de Rezervă a Armatei

 ISSN 1811-2668

Române. În calitate de membri de onoare ai Uniunii au fost desemnaţi mareşalii Alexandru Averescu şi Constantin Prezan, sporind, astfel, autoritatea şi prestigiul Uniunii. Reprezentantul Basarabiei era generalul (r) Vladimir Mihail Sârbu. În noiembrie 1923, la Chișinău a fost constituită Secția basarabeană a acestei organizații condusă de Vl. M. Sârbu. Organizarea ședințelor în limba rusă a suscitat nemulțumirea reprezentanților Vechiului Regat, aceștia propunând ca în Comitetul de Administrație să fie incluși în majoritate români din Vechiul Regat și o parte din basarabeni. Drept urmare, s-a decis ca din cei 20 de membri ai Comitetului jumătate să reprezinte Vechiul Regat și o altă jumătate – Basarabia. În epocă se punea accentul atât pe dimensiunea pregătirii profesionale, cât și pe cea patriotică a militarilor. Astfel, dr. S. Stelian, președintele Uniunii Ofițerilor de Rezervă din Basarabia, a fost considerat unul din luptătorii românismului [59, p. 51]. În 1934 în calitate de președinte al Secției basarabene a Uniunii Ofițerilor de Rezervă a fost ales maiorul (r) Gherman Pântea. Deși organizația avea filiale în toate județele din Basarabia, mulți militari ai fostei armate ruse și ai Republicii Democratice Moldovenești au rămas în afara ei, de aceea începând cu anul 1924, au decis să creeze o societate independentă. La adunarea generală a foștilor ofițeri din armata basarabeană din 17 aprilie 1928 s-a hotărât crearea Societății Ofițerilor din fosta armată a Republicii Democratice Moldovenești. Din componența ambelor organizații un rol important l-a avut colonelul Mihail Popa. Potrivit cercetătorului Anatol Leșcu, ambele societăți aveau drept obiectiv acordarea asistenței economice reciproce membrilor săi și nu aveau un caracter antisovietic [22, p. 178-179].

Presa militară

La 26 martie 1918, Ministerul de Război al Republicii Democratice Moldoveneşti a editat ziarul *Moldova Militară*. Directorul organului oficial era şeful de Stat-major colonelul Cojocaru, iar redactor – colonelul Sireaev. În ziar a fost publicat Ordinul generalului-maior Constantin Brăescu, ministru de Război, către Armata Republicii Moldoveneşti. Potrivit documentului, Comandamentul Corpului VI al Armatei Române a comunicat la 18 martie 1918 că s-a dat ordin ofițerilor trupei de a saluta ofițerii moldoveni. „Noi, moldovenii primim actul acesta, cu mare plăcere și mulțumim fraților noștri români. Ordonăm, că toți ofițerii și trupa ce compune armata moldovenească, să salute la întâlnire și pe cale ierarhică pe ofițerii și gradele inferioare ce compun armata română. Aducându-vă aminte, că acest semn de dragoste din partea noastră, întărește frăția și solidaritatea cu frații noștri de peste Prut. Se vor saluta numai acei ofițeri moldoveni, care vor purta tricolor român, sau uniforma arătată prin ordinul acestui Minister nr. 74 din 15 martie” [60, p. 1].

A fost editat doar un număr al *Moldovei Militare*, locul acesteia fiind luat de ziarul *Basarabia Militară* apărut duminică, 8 aprilie 1918, sub egida Comandamentului trupelor teritoriale basarabene”. Redacția și administrația se afla în cadrul Serviciului de Stat Major (Biroul instrucțiunii). În primul număr, pe prima pagină a fost publicată Declarația Sfatului Țării a Republicii Democratice Moldovenești de Unire a Basarabiei cu România

Luminarea ostașilor

Armata a fost implicată și în proiecte de întreținere a instituțiilor culturale. Pe dimensiune culturală, Căminul „Astra Chișinău” coopera cu toate unitățile militare din Chișinău, cu generalul comandant al Corpului III Armată, cu premilitarii din jud. Lăpușna și din Chișinău [61, f. 36]. Pe parcursul anului 1935 la Chișinău s-au înființat șase case de cetire militare (ostășești) la: Regimentul VII Vânători, Batalionul I al Regimentului, al Regimentului X Vânători, Inspectoratul de Jandarmi, Închisoarea Militară, Spitalul Militar de Ochi al Corpului III Armată și Centrul de Instrucție al Regimentului III Jandarmi [61, f. 31]. Se miza pe luminarea ostașilor, în cea mai mare parte fii de țărani. Din această perspectivă fiecare casă de cetire era înzestrată cu cărți agricole, religioase, istorice și literare. Se alegea câte un Comitet format din doi ofițeri, ca președinte și vicepreședinte și doi gradați ca secretar și bibliotecar. Comitetul conducea casa de cetire, considerată o școală țărănească superioară. Comitetul îngrijea ca toți ostașii să meargă duminica și în zilele de sărbătoare la biserică. La fel, ostașii urmau să viziteze de câteva ori pe an un muzeu local, să viziteze fermele și fabricile mai însemnate. Casa de cetire funcționa o dată sau de două ori pe săptămână cu numirea de „șezătoare culturală”. Șezătoarea se începea întotdeauna cu Imnul Regal, cântat în cor de toți cei prezenți, după care urma o scurtă cuvântare despre un subiect ce interesa gospodăria sătească. Militarilor li se citea din cărți, ziare și reviste, cu discuții obligatorii asupra celor citite. Șezătoarea se finaliza cu marșul „Pe al nostru steag e scris Unire” cântat în cor

de toți cei prezenți. Conducerea militară trebuia să demonstreze faptul că mizeria sătenilor provine din faptul că se muncește prea puțin și se serbează prea multe zile. Cu atât mai mult, acea puțină muncă nu se făcea după carte și, prin urmare, învățătura trebuia sporită. Totodată, se atenționa asupra faptului „că deoarece săteanul nu mânca mai nimic și ținea flămânzi copiii, vitele și păsările pe lângă casa lor, boalele și moartea îi seceră, iar produsele agricole rămân neconsumate și deci necerute și fără preț. Ca urmare trebuia hrană îndestulătoare” [61, f. 37].

La 23 martie 1936, prof. univ. Dm. Gusti, președintele Institutului Social Român din București și director general al Fundației Culturale Regale „Principele Carol” l-a vizitat pe generalul P. Cânciulescu, comandantul Corpului III Armată pentru a-i mulțumi de eforturile de îngrijire și reparație a Palatului Regal realizate cu concursul armatei [62, p. 24-25]. În 1938, generalul N. Ciuperca, comandantului Corpului III Armată, membru în comitetele de edificare a monumentelor Unirii și a lui Ferdinand întregitorul a încercat să fuzioneze aceste comitete [63, p. 70]. De menționat faptul că tot în acel an, generalul N. Ciuperca a fost numit în calitate de ministru al Apărării Naționale, prilej cu care arhiepiscopul Efrem i-a transmis o telegramă de felicitare [64, p. 630].

Căminele culturale din județul Lăpușna au fost implicate în ajutorarea concentrațiilor și înzestrării armate. Astfel, Căminul Cultural „Codru” din com. Pănășești a subscris pentru înzestrarea armatei cu 28 000 lei și a vărsat suma de 15 000 lei. Căminul Cultural „Codru” din com. Căpriana a adunat 22 de cămăși de pânză, 13 perechi de izmene. Căminul Cultural „Regina Maria” din com. Caracui a strâns pentru armată 11 perechi de mănuși, patru perechi de ciorapi și patru șervete [65, p. 64].

Considerații finale

Intrarea Armatei Române în Chișinău în ianuarie 1918, solicitată de către membrii legislativului și executivului basarabean, a fost o prezență necesară restabilirii ordinii publice. Cantonarea militarilor români în urbe a fost generată de necesitățile de menținere a sistemului de securitate militară într-un spațiu contestat de către Uniunea Sovietică și aflat sub stare de asediu. În Chișinău, pe parcursul perioadei interbelice, unitățile militare s-au aflat într-un litigiu de imobile cu Primăria Chișinău.

Referințe:

1. CIOBANU Vitalie N., *Militarii basarabeni: 1917–1918. Studiu și documente*. Chișinău: S.n., 2010, 240 p.
2. CALAFETEANU Ion, MOISUC Viorica-Pompila (alcăt.). *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România 1917–1918. Documente*. Chișinău: Hyperion, 1995, p. 129.
3. CONSTANTIN Ion. *Rolul lui Gherman Pântea în Unirea Basarabiei cu România*. În: *Limba română*. Revistă de ştiinţă şi cultură (Chişinău), nr. 2(252), 2019, p. 185.
4. ALISTAR Elena. *Amintiri din 1917–1918.* În*: Patrimoniu*, nr. 3-4, 1991, p. 112.
5. ANDRONACHI Gh.V. *Albumul Basarabiei în jurul marelui eveniment al Unirii*, Chişinău: Imprimeria Chişinău, 1933, p. 192.
6. OTU Petre, GIURCĂ Ion. *Acţiunile armatei române în Basarabia şi Bucovina în sprijinul Marii Uniri. În: Armata română şi Marea Unire: contribuţii la realizarea Unirii şi la consolidarea statului naţional*, Cluj-Napoca: Daco-Press, 1993, p. 156-187.
7. COJOCARU Gh. *Itinerarul Basarabiei spre realizarea unităţii româneşti (1917–1918)*. În: *Marea Unire din 1918 în context European*, Bucureşti: Editura Enciclopedică; Editura Academiei Române, 2003, p. 117.
8. GIURCA Ion. *Prezenţa armatei române în Basarabia la începutul anului 1918.* În: *Centenar Sfatul Țării. Conferința „Centenar Sfatul Ţării: 1917–2017”. Materialele conferinței științifice internaționale, Chişinău. Moldova, 21 noiembrie 2017*, Chișinău: Editura Lexon-Prim, 2017, p. 267-280.
9. STĂNESCU Manuel. *Armata Română şi Unirea Basarabiei.* În: *Historia special*, nr. 22, martie 2018, p. 38-43.
10. GIURCĂ Ion. *Ernest Broşteanu, eliberator al Basarabiei*. Bucureşti: Editura Militară, 2020, 412 p.
11. PÂNTEA Gherman. *Rolul organizaţiilor militare moldoveneşti în actul unirii*. Chişinău: Tipografia „Dreptatea” (Pasaj), 1931, p. 79.
12. SUVEICĂ Svetlana, PÂSLARIUC Virgil. *Chişinăul în anii Primului Război Mondial: de la hotarul de vest al Imperiului Rus la hotarul de est al României Mari.* În: *Plural*, vol. 6, nr. 1, 2018, p. 24.
13. *Bine-ați venit!* În: *Ardealul* (Transilvania). Ediție specială, an. II, nr. 4, 13 ianuarie 1918, p. 1.
14. *Către oastea României din Basarabia*. În: *Ardealul* (Transilvania), an II, nr. 7, 21 ianuarie 1918, p. 1.

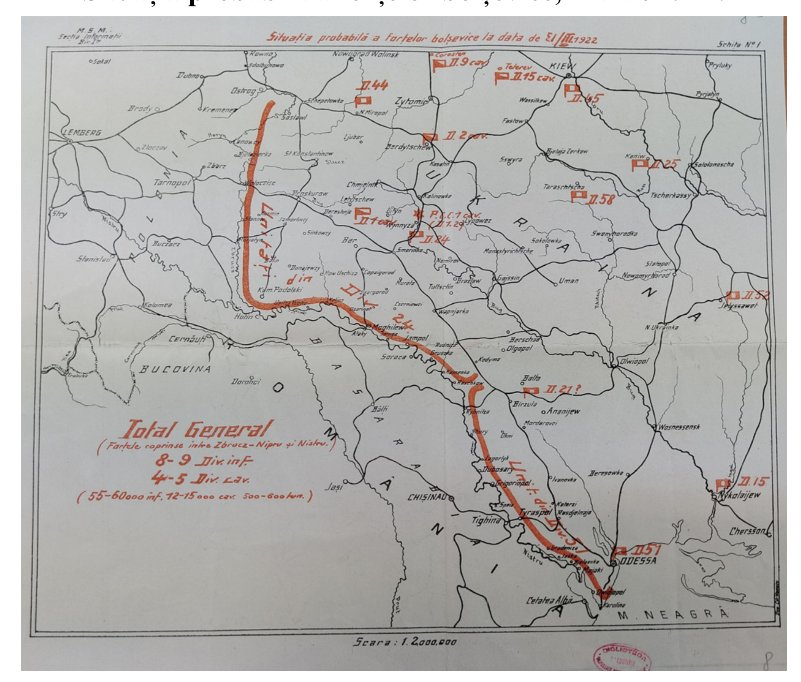
15. CAZACU Petre V. *Moldova dintre Prut și Nistru, 1812–1918*. Iași, 1924, p. 145-146.
16. *Ordonanța nr. 2*. În: *Ardealul* (Transilvania), an. 2, nr. 1, 2 februarie 1918, p. 2.
17. *Militare.* În: *România Nouă* (Chișinău), an. III, nr. 29 (252), 5 iulie 1926, p. 3.
18. *Ordonanța nr. 3*. În: *Ardealul* (Transilvania), an. II, nr. 1, 2 februarie 1918, p. 2.
19. GIURCĂ Ion. *Prezența armatei române în Basarabia la începutul anului 1918*. În: *Akademos*. Revistă de știință, inovare, cultură și artă (Chișinău), nr. 4, 2017, p.b122.
20. BURLACU Valentin. *Legalitatea Unirii Basarabiei cu România, contestată de către Rada Centrală Ucraineană (martie–iulie 1918)*. În: *Akademos*. Revistă de știință, inovare, cultură și artă (Chișinău), nr. 1, 2019, p. 92-97.
21. MORAU Pavel. *Organizarea şi activitatea serviciilor de informaţii şi siguranţă româneşti din Basarabia în perioada anilor 1918–1944*. Specialitatea: 611.02 – Istoria românilor (pe perioade). *Teză de doctor habilitat în istorie*. Academia de Ştiinţe a Moldovei. Institutul de Istorie. Consultanţi ştiinţifici: Valeriu Pasat, Nicolae Enciu, Chişinău, 2016, p. 90.
22. LEȘCU Anatol. *Armata regulată a Republicii Democratice Moldovenești (iulie 1917 – iulie 1918): structura, componența, personalităţile*, București: Editura Militară, 2022, p. 29-30.
23. POȘTARENCU Dinu. *Constantin Brăescu (21.I.1873–15.III.1928), ministru de război şi marină al Republicii Democratice Moldoveneşti.* În: *Revista Militară*, Studii de securitate și apărare, nr. 1(13), 2015, p. 93.
24. *Naționalizarea Basarabiei*. În: *Timpul*, an. I, nr. 61, 6 aprilie 1918, p. 2.
25. *Informații.* În: *Basarabia militară*, 8 aprilie 1918, p. 4.
26. GOGA Octavian. *Mustul care fierbe.* În: *Cugetul*, nr. 4, 1999, p. 3-4.
27. *Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală a Arhivelor Naționale* (infra: ANA, DGAN), F. 723, inv. 1, d. 22, f. 16.
28. *Ibidem*, d. 8, f. 7.
29. *Ibidem*, d. 24 (I), ff. 43, 52-52 v.
30. DUNĂREANU N., *Recruții basarabeni*. În: *Renaşterea Moldovei*, an. 1, nr. 2, 1 mai 1920, p. 78.
31. *ANA*, *DGAN*, F. 723, inv. 1, d. 36, f. 1.
32. *Arhivele Naționale ale României* (infra: ANR), F. *Direcția Administrațiilor și Finanțelor Sociale*, d. 86/1936, f. 36.
33. LĂZĂRESCU Marinel. *Situația din Basarabia din anii 1921, 1940, 1941 reflectată în rapoartele Armatei Române.* În: *Cohorta*, nr. 1, 2022, p. 81.
34. GIURCĂ Ion, CORCIU Liviu. *Participarea structurilor armate române la Serbările încoronării de la Alba-Iulia și București, 15–17 octombrie 1922. Documente*, București: Editura Militară, 2022, doc. 83, p. 76-78.
35. Generalul V. Rudeanu. În: *Moldova de la Nistru*. Revista ilustrată scrisă pe înțelesul poporului pentru popularizarea literaturii şi tuturor ştiinţelor din Basarabia, susţinută de „Cercul Moldovenesc” din Chişinău /sub conducerea unui Comitet; dir.- administrator: Dimitrie V. Păun, dir.-lit. Iorgu Şt. Tudor., (Hotel Suisse, bd. Alexandru cel Bun, colţ cu strada Gogol) (Chişinău), an. 6, nr. 6-10, 1926, p. 41.
36. RUDEANU V. *Memorii din timpuri de pace şi de război. 1884–1929*, Bucureşti: Cavallioti, 2005, p. 286-287.
37. De la Comisariatul superior al Basarabiei. În: *România Nouă* (Chișinău), an. III, nr. 22 (419), 31 ianuarie 1927, p. 3.
38. *ANA*, *DGAN*, F. 11, inv. 3, d. 141, f. 3.
39. ANA, *DGAN*, F. 1404, inv. 1, d. 1453, f. 2.
40. *Ibidem*, d. 942, f. 104.
41. *Ibidem*, d. 1453, f. 5 v.
42. *Ibidem*, d. 844, f. 209.
43. *Ibidem*, d. 407, f. 20, 55.
44. *Ibidem*, d. 844, f. 282 v.
45. *Diverse*. În: *România Nouă* (Chișinău), an. IV, nr. 24(412), 2 februarie 1927, p. 3-4.
46. *ANA, DGAN*, F. 1404, inv. 1, d. 844, ff. 2, 3, 24, 85, 510, 527.
47. *Ibidem*, d. 407, f. 245.
48. *ANA, DGAN*, F. 1404, inv. 1, d. 6 (V), f. 776 v.
49. *Ibidem*, F. 723, inv. 1, d. 30, f. 67.
50. XENOFONTOV Ion Valer. *Activitatea Uzinei Electrice din Chișinău în perioada interbelică*. În: *Akademos*. Revistă de Ştiinţă, Inovare, Cultură şi Artă, nr. 2(69), 2023, p. 98.

51. *ANA, DGAN*, F. 1404, inv. 1, d. 1453, f. 11-12.
52. *Ibidem*, d. 844, ff. 542-542 v.
53. *Expunerea situației județului Lăpușna pe anul 1930 și pe primul trimestru al anului 1931*. În: *Buletinul Oficial al județului Lăpuşna*, an. 4, nr. 24, 1931, p.5.
54. *ANA, DGAN*, F. 1404, inv. 1, d. 407, ff. 246,250.
55. *Anuarul Oraşului Chişinău şi al judeţelor din Basarabia şi cu Calendarul pe anul 1924 = Адресно–Справочная книга „Весь Кишинев" с уездами Бессарабии и Календарь на 1924 год*, Chișinău: Editura „Ş. Şapoşnik" (str. Sinadino, 45), 1924, p.7.
56. *Cercul Militar din Chișinău. Arhitect Emil Guneș*. În: *Arhitectura* (Bucureşti), ianuarie–martie 1939.
57. Liliana CONDRATICOVA, *Redescoperind Chișinăul, pe urmele lui Alexandru Marghiloman.* În: *Dialogica*. Supliment, nr. 1, 2022, p.142.
58. *Cronică*. În: *Renaşterea Moldovei*, an. 1, nr. 1, 1 aprilie 1920, p. 44.
59. *Colaboratorii noştri.* În: *Moldova de la Nistru*, an. 6, nr. 6-10, 1926. p. 51.
60. Constantin Brăescu, *Ordin către Armata Republicii Moldovenești*. În: *Moldova Militară*, 29 martie 1918, p. 1.
61. ANR, F. Fundația Culturală regală Căminele Culturale, d. 2198, f. 31, 36-37.
62. Vizita D-lui Prof. D. Gusti la Chișinău. În: *Sociologie Românească* (Bucureşti), an. I, nr. 4, aprilie 1936, p. 24-25.
63. Petre Ștefănucă, *Palat Cultural sau Palat Administrativ?* (în chestiunea Palatului Cultural din Chișinău). În: *Sociologie Românească* (Bucureşti), an. 7, nr. 10, octombrie 1938, p. 70.
64. *Telegramă*. În: *Luminătorul*, 1938, an. 31, nr. 11, p. 630.
65. *ANR*, F. Fundația Culturală regală Căminele Culturale, d. 2198, f. 64.
66. *ANR*, F. Casa Regală. Miscilanee 1920–1943, d. 156, f. 8.
67. *ANR*, F. Casa Regală. Miscilanee 1920–1943, d. 329, f. 55 v.
68. *Colecția foto Iurie Cojocaru*.
69. *Biblioteca Națională a Republicii Moldova*. Diponibil: http://www.moldavica.bnrm.md/biblielmo?site=localhost&a=p&p=about&c=cartipost&l=ro&w=utf-8
70. *Muzeul Militar al Armatei Naționale a Republicii Moldova.*

Anexe

Surse iconografice

Situația probabilă a forțelor bolșevice, martie 1922.

Sursă: *[66, f. 8].*

 ISSN 1811-2668

Comuniști din organizația de spionaj militar arestați de Subinspectoratul General de Siguranță din Basarabia. De la stânga la dreapta: Nicolae Ianowschi, Nicolae Zapleșnai, Clara Zilberman, Simion Tzențer, Haim Gherovitz.

Sursă: *[67, f. 55 v].*

Militari pe str. Carol I, 1939.

Sursă: *[68].*

Cercul Militar.

Sursă: *[69].*

„Basarabia Militară”.

riodice

0. Anul I.—No. 1. UN NUMAR 20 COPEICI Duminecă, 8 Aprilie 1918

BASARABIA MILITARĂ

ABONAMENTE:
10 Ruble pe 1 an
8 Ruble pe 6 luni
3 Ruble pe 3 luni

MONITOR OFICIAL
al Comandamentului trupelor
teritoriale basarabene.

Redacția și administrația: Serviciul de Stat Major (Biuroul instrucțiunei) al Comandamentului trupelor teritoriale basarabene.

A. PARTE OFICIALĂ.

Declarația Sfatului Țării Republicii democratice Moldovenești

In numele Poporului Basarabiei, Sfatul Țării declară:

Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Dunăre, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria,
ruptă de Rusia acum o sută și mai bine de ani din trupul vechei Moldove,
în puterea dreptului istoric și dreptului de neam,
pe baza principiului că noroadele singure să-și hotărască soarta lor
de azi înainte și pentru totdeauna

se unește cu mama sa România.

Sursă: *[70].*

Date despre autor:
Ion Valer XENOFONTOV, doctor în istorie, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova.
E-mail: ionx2005@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-5993-1235

Prezentat la 04.12.2023

CZU: 94:687.1(478-25)″1918/1939″ https://doi.org/10.59295/sum10(180)2023_04

MODĂ ȘI VESTIMENTAȚIE ÎN CHIȘINĂUL INTERBELIC

Lidia PRISAC,
Universitatea de Stat din Moldova

Articolul oferă o cercetare detaliată a evoluției Chișinăului interbelic prin prisma modei și a vestimentației. Fenomen inerent al unui oraș aflat la intersecția mai multor culturi, evoluția vestimentară a locuitorilor Chișinăului, după Marele Război, a fost dictată, în primul rând, de siguranța și confortul oferit de piesele de îmbrăcăminte. Ulterior, în viața mondenă a orașului, capitală a unei provincii proaspăt ancorată la valorile occidentale, funcția de demonstrare a statutului social prin intermediul straielor și a accesoriilor vestimentare a revenit în rândul orășenilor. Tendințele de modernizare a societății orașului după moda vest-europeană este ușor explicabilă dacă luăm în calcul abundența magazinelor și a agențiilor de publicitate care ofereau, inclusiv „Jurnale de modă” care dictau tendințele în materie de vestimentație. Un alt indiciu de racordare a vestimentației la fluctuațiile modei era ancorarea Chișinăului la desfășurarea anumitor „Concursuri de frumusețe” specifice lumii occidental-apusene.

Cuvinte-cheie: *modă, vestimentație, Chișinău, urban, perioada interbelică.*

FASHION AND CLOTHES IN INTERWAR CHIȘINĂU

The article offers a detailed research of the interwar Chișinău evolution through the prism of fashion and clothing. An inherent phenomenon of a city at the several cultures intersection, the clothing evolution of the Chișinău inhabitants, after the Great War, was dictated, first of all, by the safety and comfort offered by the clothing. Later, in the mundane life of the city, the capital of a province newly anchored to Western values, the function of demonstrating social status through robes and clothing accessories returned among the townspeople. The tendency to modernize the city's society after Western European fashion is easily explain if we consider the abundance of shops and advertising agencies that offered, including „Fashion Journals” that dictated trends in clothing. Another indication of the connection of clothing to fashion fluctuations was Chișinău's anchoring of certain „Beauty Contests” specific to the western world.

Keywords: *fashion*, *clothing*, *Chișinău, urban, interwar period.*

Marca civilizațiilor, moda a fost dintotdeauna cea care a adus în prim-plan anumite discuții pe dimensiunea preferințelor vestimentare într-un anumit mediu social. Intrată întotdeauna în sfera preocupărilor umane, îndeosebi a celor feminine, tendințele modei și evoluția elementelor vestimentare mereu schimbătoare, dar și derutante, au purtat amprenta vieții cotidiene, fapt care a influențat direct mentalitatea indivizilor [1, p. 136]. Transformarea vestimentației și a modei, în perioada interbelică, în cea mai importantă urbă a Basarabiei, a fost determinată de contextul politic, economico-social, ideologic și cultural nou, racordat la tiparele spiritualității românești și a celei europene în ansamblu. Reieșind din moștenirea culturală a perioadei precedente (țariste), fizionomia orașului în perioada interbelică în materie de vestimentație devine una foarte complexă, având loc o simbioză dintre vechi și nou.

Haina între siguranță și confort

Din punct de vedere al portului populației, debutul perioadei interbelice, a prins locuitorii Chișinăului în categoria indivizilor pentru care hainele aveau semnificația, în primul rând, a siguranței, confortului și căldurii. În acest sens, Petre Cazacu amintea: „Este curios aspectul mulțimii de pe străzile din Chișinău […]. În ianuarie 1918 a apărut uniforma dorobanțului, zgribulit de frig, cu haina boțită, pătată și decolorată, pentru a schimba aspectul gri al mulțimii, cu petele albastre-verzui ale uniformei lui. Dar vechile uniforme reapărute un timp, încet-încet au plecat peste Nistru. Străzile s-au umplut de oameni îmbrăcați civil, au apărut femei cu pălării, bijuterii și blănuri, în trăsuri, pe jos și în automobile. Astăzi numărul șepcilor merge mereu scăzând, șepcile înlocuindu-se cu pălării și căciuli; și dorobanțul și-a schimbat aspectul: e mai gras, mai rumen, mai vesel, mai robust și e îmbrăcat *kaky*, cu ciobote americane.

Chiar țăranul autohton, care apare zilnic în Chișinău, la tribunal și la administrație, pe la băncile țărănești, la iarmarocul de Miercurea, la piață ba cu lemne, ba cu cărbuni, ba cu alte produse și transporturi, – și-a modificat aspectul, continuă Petre Cazacu. În zilele de înainte de război, costumul alb, simplu, fără nici o floare, cu brâu roșu, cu curea, ciobote, mintean, cojoc alb, căciulă sau șapcă decolorată și suman, îl distingea de toată lumea. În timpul și imediat după război, a apărut și el în manta cazonă rusească și cu diferite părți din costumul militar. Încet-încet toate aceste zdrențe cazone rusești s-au rupt, și el revine la costumul lui natural. Numai țăranca nu și-a schimbat deloc și niciodată, nici portul, nici aspectul, nici vorba. Războiul și revoluția […] i-a redat furca cu care ea meșteșugește, cum făcea din bătrâni, toată îmbrăcămintea familiei. Scumpetea și revoluția au readus și vechea opincă, care din când în când își permite să calce macadamul Chișinăului” [2, pp. 266-267].

Îmbrăcămintea – marca diferențierii sociale

Elementele vestimentare dintotdeauna au făcut distincția situației sociale din care se trag indivizii, inclusiv preferințele și gusturile acestora. Totodată, diferențierea socială a făcut vizibilă ierarhia de averi și de categorii sociale. Numărul pieselor vestimentare purtate, noutatea și originalitatea formelor și a culorilor, tipurile de țesături, gradul lor de uzură au constituit indicii practicilor sociale diferențiate [1, p. 135]. Procurarea pieselor vestimentare, dar și a stofei pentru coaserea acestora, se efectua de locuitorii orașului atât în magazine, cât și la Piața Nouă, unde acestea se găseau în zona de galanterie: „Batiste, ciorapi, piepteni și flanele zac pe tarăbi, supravegheate de ochii unui vânzător înghețat, care încearcă să te reție, să-ți arate bazarul lui derizoriu. În fața barăcilor atârnă imoral izmene și flutură indecent chiloți de damă. Stamba și America au încremenit în suluri, iar metrul de lemn doarme pe masă. E un bal de funde, de scufițe și de jurubițe […]” [3, p. 1]. Chiar și „maicile, surorile, călugării și frații” se îmbrăcau „numai cu stofă și pânză cumpărate de la străini, de pe piață” [4, p. 495].

În târgul vechi, la *talcioc*, „lumea nevoiașă a orașului” putea găsi „îmbrăcăminte veche, de tot felul: bărbătească și femeiască. Unele din haine sunt numai purtate, iar altele cârpite și terfoase. Încălțăminte de asemeni găsești de tot soiul: și ciubote, și papuci, și ghete, și bocanci, și galoși, și șoșoni: unele încă bune de purtat, dar altele – niște potloage, să le arunci a doua zi după ce le-ai încălțat […]” [5, p. 2].

Portul de rând și monden

Trecuți de războiul cel mare, locuitorii Chișinăului treptat își recapătă eleganța, fără să fie neglijat interesul pentru modă, design și îngrijire personală, ca mijloc de etalare a statutului social pe de o parte, iar pe de alta, dintr-un impuls de nestăvilit de a cultiva frumosul, după o îndelungată perioadă de război și viață marcată de lipsuri.

Noile tendințe interbelice – rochii și coafuri. În anii 1920, moda feminină, inclusiv cea de la Chișinău, a fost marcată de intrarea în uz a rochiei drepte, simple, scurte până la genunchi, ieftine (pe care revistele dădeau sfaturi cum le poți coase singură, în casă, într-un ceas). La Chișinău, în 1926, confecțiunea de haine putea fi efectuată și la atelierul de haine și magazinul de postăvărie a lui Gh. Brohman [6, p. 4]. Rochia de zi cu zi purtată în Chișinăul anilor 1920–1930 era după o croială simplă – confecționată la mașina de cusut în condiții casnice din mătase [7, p. 117-129], inclusiv cu elemente de croi specifice circulației modei europene: cu răscroitura gâtului adâncă, purtată cu jabou [8, p. 239].

Tunsoarea scurtă, tip „garçonne”, potrivit fotografiilor de epocă, era combinată cu pălăriile-caschete lipite de cap, înfundate până la sprâncene și asortate noilor taioare sport. Acest modernism a însemnat moartea aparentă a dantelelor, dar numai la exterior, pentru că ele doar s-au ascuns pentru o vreme în intimitatea lenjeriei. Criza economică din 1929, aduce noi motive, în care femeile nemaiavând temei să poarte veșminte simplificate, recurg la ondularea părului, lungirea fustelor și a tocurilor pantofilor [9, p. 13].

Pălăria. Departe de a fi un simplu accesoriu, pălăria era un simbol al eleganței, al prestigiului și al onorabilității conferind prestanță și strălucire. Variind la nesfârșit, pălăria era realizată din materiale și cu tehnici din cele mai diverse, fiind asortată costumației și integrată stilurilor timpului. Având funcții de ordin practic, de comunicare socială și estetică, pălăria în perioada interbelică anunța rolul și locul

individului în societate, făcând parte din costumația obligatorie. Pălăria era purtată la diverse evenimente indicând asupra statutului social. Mai mult, pălăria era percepută drept element elitist, întrucât în perioada ulterioară, acest accesoriu a dispărut din uz fiind considerat burghez. Chiar și bentița pălăriei făcea referire la statutul social – bentița mai lată arată un statut social bine conturat, pe când bentița subțire indica faptul că persoana era mai modestă.

Niciodată pălăria nu a fost purtată în interior, ci cum se spunea „era de-a ieși în văzul lumii”. În anii 1920, bărbații au adoptat, pentru viața zilnică, forme mai relaxate de pălării din fetru, mai moale, pentru a se asorta la noile costume mai lejere și mai deschise la culoare [9, p. 13]. Pălăriile din fetru tare erau apreciate mai mult de oamenii din înalta societate, iar cele din fetru moale erau preferate de persoanele mai boeme – gazetari, artiști, studenți. Bărbații stilați purtau pălărie, sacou și mănuși, iar pentru a sublinia și mai mult masculinitatea, pălăriile erau în concordanță deplină cu prezența mustăților, semn al virilității [9, p. 13].

În ceea ce privesc pălăriile feminine, epoca de triumf al acestora devin anii 1930. Nu doar la Paris, dar și la București, inclusiv Chișinău, unde erau inventate diferite pălăriuțe, efectuate ingenios și surprinzător, dar care erau total ne funcționale [9, p. 13].

Femeile nu ieșeau niciodată fără pălărie, mănuși și ciorapi de damă. La Chișinău, cei mai moderni și eleganți ciorapi, de toate culorile, puteau fi găsiți la magazinul lui Fr. H. și Ia, pe str. Alexandru cel Bun, nr. 94 [10, pp. 3-4].

Costumul bărbătesc. În general, stilul vestimentar al hainelor pentru bărbați nu a suferit modificări substanțiale, în schimb au fost adăugate unele elemente vestimentare noi, modelele costumelor devenind mult mai stricte ca stil și utilizare: de vizită, de bal, pentru acasă și de fiecare zi, care au devenit „de lucru”.

„Moda” în stil chișinăuian

Din ceea ce se purta la Chișinău și ce reprezenta, din punct de vedere al modei, populația orașului, spre finalul perioadei interbelice, ne relatează scriitorul George Dorul Dumitrescu: „La Chișinău totul se confundă sau se suplinește. Rubacica rusească cu sacoul ultramodern de croială impecabil bucureșteană; pălăria, cu căciula fumurie retezată de moț, îngustă și plată ca un ceaun, anume suspendată, nu înțelegi prin ce miracol, în vârful unei hălăciugi de păr, pentru o cât mai evidentă, parcă, punere în valoare și cochetărie a unei foarte complicate frizuri muscălești, numai rotocoale, ondulări și crețuri; pantofi acaju lângă cizme cu carâmburi moi și tocuri înalte, aproape femeiești; armonica și țambalul; palton de biber și șuba largă cât o desetină, mirosind a oaie, a cuptor și a vutcă […], obrazuri rase curat englezește, alături de bărbi pravoslavnic rusești, amintindu-ne îndeosebi nouă regățenilor, figura lui Ivan cel Groaznic din cinematograf sau, și mai bine, portretul lui Tolstoi din vechea Editură Şaraga; trăsuri de un singur cal și un singur loc, mici cât un ghem, cu jugul înflorat și sunător al clopoțeilor, lângă mașini „Lincoln”, model 1937 [11, p. 5].

Deși vestimentația locuitorilor orașului Chișinău era racordată în permanență la tendințele modei pariziene, vieneze, berlineze și londoneze [12, p. 142], fapt dovedit și de circulația revistelor de modă, a albumelor pentru brodat și croșetat după ultimele modele ale timpului în magazinele din Chișinău [13, pp. 56, 57; 14, pp. 67-68], totuși influențele elementelor rudimentare rusești nu puteau fi omise.

De la modă la concursuri de frumusețe

Evidența faptului că Chișinăul era în ritm cu moda iar reprezentantele genului frumos devin cele mai fidele susținătoare a tendințelor occidentale, o demonstrează organizarea la Chișinău, în cadrul unor baluri, a concursurilor de frumusețe. În general, primul concurs de frumusețe „Miss România” a fost organizat în fața juriului din Sinaia, în anul 1929, de revista *Realitatea ilustrată*. La preselecția din 1929 s-au înscris mai bine de 800 de fete din întreaga Românie. Dintre acestea, 72 au fost selectate pentru a intra în competiție.

În mod evident, existau anumite criterii de selecție. Pentru a participa la concursul „frumuseților regionale” – „Miss Capitala”, „Miss Oltenia”, „Miss Banat”, „Miss Ardeal”, „Miss Bucovina”, „Miss Muntenia”, „Miss Moldova”, „Miss Basarabia”, fetelor înscrise li se cerea să nu aibă mai puțin de 16 ani și

nici mai mult de 25 de ani; să nu fie, nici să fi fost căsătorite; să trăiască cu părinții sau din muncă cinstită. Moralitatea era, de asemenea, apreciată, fetele urmând să aibă o purtare perfect morală; nu erau admise artistele, dansatoarele care au jucat în film de cinema și nici manechinele. Cu alte cuvinte, fetele trebuiau să aibă o conduită ireproșabilă și să nu fie „atașate” de nici un scandal. Se miza, astfel, pe selecția frumuseților „naturale”. Pentru a fi acceptate la o primă alegere în fața comisiunilor județene candidatele urmau să trimită o fotografie, însoțită de nume și prenume (pseudonime nu se admiteau), adresa exactă, vârsta, profesiunea, înălțimea, măsura taliei, greutatea și culoarea părului. În plus, doritoarele trebuiau să se prezinte la preselecție nefardate și să poarte rochii simple, astfel încât juriul să le poată evalua fără „filtrele” înfrumusețării. Câștigătoarea „Miss România”, urma să ajungă la Galveston să candideze pentru titlul de cea mai frumoasă de pe glob. Călătoria urma să dureze aproape trei luni, timp în care candidata din România, însoțită de mama sau rudele apropiate, urma să viziteze capitalele importante ale Europei, străbătând întreaga Americă și oprindu-se la New-York, Philadelphia, Boston, Chicago, Miami, Havana (Cuba), Galveston, Mexico și, în mod special, la Hollywood, paradisul cinematografiei americane [15, p. 34].

Oficial, prima Miss România, a devenit în 1929, Magda Demetrescu, de 17 ani. Așa cum relata presa acelor vremuri, „Miss România” era înaltă, suplă și extrem de feminină. Din juriul primei ediții de miss au făcut parte ministrul de Interne Alexandru Vaida-Voievod, prof. Tzigra Samurcaș, scriitorul Liviu Rebreanu, dar și prințesa Alexandrina Cantacuzino. La câștigarea titlului de „Miss România”, frumoasa Magda Demetrescu declara: „[…] Mă înduioșează și mă stingherește această atenție deosebită. Cu ce am meritat-o? Și voi putea oare, Doamne, Doamne, să înfățișez în America toată frumusețea țării mele?”. În America, Magda Demetrescu a ajuns să se claseze pe locul șase în lume, primind modesta sumă de 100 de dolari și un ceas [16].

„Miss Basarabia”, în 1929, a devenit Julia Ciachir, născută în zona Codrului, de 21 de ani, studentă la Conservatorul de Muzică din Chișinău [17, p. 3].

Concursul de frumusețe la Chișinău a continuat să fie realizat și în anii care au urmat. Spre exemplu, cel desfășurat la 31 ianuarie 1930, nu s-a petrecut fără incidente. Iată ce relatau serviciile de ordine despre desfășurarea concursului: „Aseară urma să aibă loc la Teatrul Național un bal organizat de revista *Realitatea*, cu care ocazie urma să se aleagă și ,,Miss Basarabia” pentru a participa la concursul de frumusețe, organizat de această revistă. Pe la orele 22:00 un grup de cca 30 studenți au intrat în sala Teatrului unde au început să vocifereze spunând că balul este organizat de evrei care n-au ce căuta în sala Teatrului Național. Intervenind, primarul Negrescu, nu a putut potoli spiritele ceea ce a determinat pe organizatori să trimită o delegație spre a cere concursul procurorului de serviciu. Între timp, publicul ce venise la bal a părăsit sala și totodată au plecat și studenții, astfel că balul a fost amânat [18, ff. 34-35]. Ulterior, concursul pentru alegerea unei „Miss Chișinău” urma să aibă loc în sala Primăriei [18, f. 60].

La doi ani după incident, la inițiativa ziarului *Cuvântul Basarabiei*, avea loc într-o zi de sâmbătă, la 5 martie 1932, „în cadrul unui grandios bal”, alegerea „Miss Basarabia 1932” și „Miss Chișinău 1932”. Învingătoare au devenit domnișoara Olga Marinova și, respectiv, dr. domnișoara Dora Loevensohn. Din juriu făceau parte: Economu, artist al Teatrului Național din Chișinău; Gafencu, ziarist; T. Duvan, artistă; Gherman Pântea, primar; Tanți Brădășanu, artistă a Teatrului Național din Chișinău; dr. Ciugureanu, directorul ziarului *Cuvântul Basarabiei*, fost ministru; prof. L. Boga, ajutor de primar; D. Copceag, avocat; dr. Mihailovici; dr. Dorizo; Nesvedov, pictor; Plămădeală, sculptor; V. Vronschi, artist; N. Benoni, ziarist; M. Orester, ziarist; Cogan, pictor; J. Calughiu, ziarist [19].

Datorită obiectivului fotografic care a surprins cele 18 concurente la concursul de frumusețe, putem observa faptul că aproape toate aveau părul tuns scurt, ondulat cu ferul încins, rochii alungite de culori deschise/închise, asortate cu tocuri moderat de înalte. Prin urmare, fotografia oglindește întruchiparea metamorfozelor vestimentare din Chișinăul anilor 1930.

Portul popular

În perioada interbelică în mare trecere era purtarea costumului popular la diverse evenimente festive. De remarcat faptul că pentru Basarabia era specific lipsa „costumului național”, care necesita

„reînnoit” – „Singura Basarabie nu se înveselește în acest port național. Privim la îmbrăcămintea bărbaților și mai ales a femeilor de aici: haine din stofe și materii fără gust, urâte și desigur și prea scumpe, se poartă și puțin. E o tărcătură, pe alocuri de influență slavă și germană, de ne cuprinde mila” [20, pp. 495-496].

În anii 1930, Petre V. Ștefănucă amintea că portul național în Basarabia era „aproape în întregime urbanizat”. „Șapca rusească cu cozoroc a invadat toate satele din apropierea centrelor urbane […]. Bărbații poartă vara pălării și iarna căciuli. Portul popular prezintă variațiuni de la regiune la regiune”, acestea fiind „mai numeroase în părțile unde moldovenii s-au întâlnit cu alte neamuri (ruși, bulgari, nemți), influențându-se unii pe alții” [21, pp. 299-300].

Într-o polemizare iscată între Gheorghe V. Madan și Petre V. Ștefănucă pe problema introducerii purtării portului național în Basarabia, primul amintește despre obiceiul purtării straielor naționale la Chișinău: „Noi am văzut în Chișinăul nostru copilași de ovrei îmbrăcați în costumul național românesc, care le şedea foarte bine și frumos și-l purtau foarte veseli. Cu atât mai mult ar trebui să se îmbrace așa copiii moldovenilor” [22, p. 387].

Un accesoriu, de mare utilitate, de distincție a portului popular atât femeiesc cât și bărbătesc, care era în mare vogă în perioada interbelică, și care s-a menținut până astăzi, este traista confecționată dintr-o singură bucată de țesătură, cu sau fără ornare ori brodare [23, pp. 71-75].

Straie de sărbătoare

Cu totul deosebită apare vestimentația și portul locuitorilor Chișinău surprinși în petrecerile de Revelion, care erau sublime demonstrații de eleganță și rafinament, în ton cu moda din marile capitale europene. Iată cum ia surprins pe orășeni publicistul Alter Rottman în ziua dintre ani 1935–1936: „Pregătirile au început de la 09:00. Ferele coafezelor, înroșite în foc, lucrau asiduu și martirizau buclele cucoanelor. Domnii, încremeniți în scaunul de execuție al frizerului, lăsau să circule pe obrajii lor roșii briciul ascuțit al unei cifre. Pe la 10:00 și doamnele și domnii s-au regăsit la domiciliu respectiv, aferați, febrili, țintuiți în fața unei oglinzi și a unui șifonier răvășit. Cravate făcute și desfăcute, volane de rochii care nu stăteau rotunde în aer, o serie nesfârșită de emoții și de precipitări. […] La 11:00, rochia de bal, cu decolteu la spate, era fixată pe silueta doamnei, iar domnul se afla țeapăn și solemn, în frac sau smoching. Peripețiile încep abia la orele 11:00, sunate cu gravitate de orologiul primăriei. Pe Alexandru cel Bun nu mai era nimeni […]. Copiii trăgeau de coada buhaiului, măscăricii cu capra dădeau reprezentații benevol și un plug tras de patru boi demonstra în fața primăriei […]. M-am plimbat pe toate străzile. Am trecut pe sub ferestrele prefecturii, unde sub lămpi puternice se învârteau în piruete rochii și uniforme. Orchestra repeta valsuri și tangouri […]. La Camera de comerț ferestrele masive erau iluminate și rafale de muzică ușoară inundau în stradă. Ceva mai departe sinagoga stătea întunecată și tristă. În centru străzile scăldate în lumină erau măturate de un vânt dezmierdător ca o briză marină. Birjarii, adormiți pe capre, cu biciul atârnând peste spinarea calului cu greabăn la gât, așteptau nu un an nou, ci un client. […] Clopotele Soborului, orologiile publice, pocnete de bici, de pistol, strigăte, lumină stinsă, totul pornise să urle, ca o nebunie colectivă […]. Lumina s-a reaprins. Anul nou venise. 1936 era prezent în Chișinău. 1935 devenise anacronic, încă o perlă la colierul trecutului” [24, p. 1].

Considerații finale

Per ansamblu, în materie de modă și vestimentație, la Chișinău, în anii interbelici se resimte o occidentalizare a întregi societăți, elitele locale racordându-se la standardele eleganței și stilului european prin manifestarea acelorași gusturi alese și simțuri rafinate cu ale înaltelor case europene fiind preluată, în mare parte, eticheta occidentală a vremii.

Cu toate acestea, pe alocuri, puteau fi surprinse și elemente vestimentare sau de aranjare a părului, inclusiv de comportament, care aminteau de influențele specifice lumii ruse și a amalgamului multicultural persistent. Ancorate la schimbările de după Marele Război, vestimentația și moda în Chișinăul interbelic au suferit transformări pe măsura urbanizării și românizării orașului, atât cât a fost posibil în cele două decade de prefaceri în limitele unei lumi încă libere.

Referințe:

1. SAVA Lucia, *Viața cotidiană în orașul Chișinău la începutul secolului al XX-lea (1900–1918)*, Chișinău, Pontos, 2010, 320 p.
2. CAZACU Petre, *Chișinăul*. În: *Viața Românească* (București), an. XIII, nr. 8, august 1921, pp. 264-280.
3. ROBOT Alexandru, *Aspecte din piața nouă*. În: *Gazeta Basarabiei* (Chișinău), nr. 390, aprilie 1936, p. 1.
4. *Lucrările soborului stareților și stareţelor din Arhiepiscopia Chișinăului*. În: *Luminătorul*, an. 31, nr. 9, septembrie 1938, 495-496.
5. MADAN Gheorghe V., *O podoabă a Chișinăului: talciocul*. În: *Gazeta Basarabiei* (Chișinău), an III, nr. 462, 31 mai 1937, p. 2.
6. [*Publicitate*]. În: *România Nouă* (Chișinău), anul III, nr. 97 (320), 26 septembrie 1926, p. 4.
7. BUJOREAN Tatiana, *Portul popular* în *Basarabia la 1918: mărturii documentare*. În: *100 de ani de la Unirea Basarabiei cu România. Rolul* și *contribuția lui Alexandru Marghiloman*, Buzău, Mad Linotype, 2018, pp. 117-129.
8. BUJOREAN Tatiana, *Evoluția vestimentației citadine din Basarabia* în *primele patru decenii ale secolului al XX-lea*. În: *Patrimoniul cultural de ieri – implicaţii în dezvoltarea societăţii durabile de mâine.* Conferință științifică internațională, Chișinău, 28–29 septembrie 2021, ediția a IV-a, Chișinău, 2021, pp. 235-242.
9. NANU Asina, *500 pălării*. În: *Astra*, serie nouă, an. III (XLVI), nr. 1-2 (329-330), 2012, pp. 13-27.
10. [*Publicitate*]. În: *România Nouă* (Chișinău), anul III, nr. 97 (320), 26 septembrie 1926, pp. 3-4.
11. DUMITRESCU George Dorul, *Chișinău*. În: *Universul literar* (București), an. XLVIII, nr. 17, 29 aprilie 1939, p. 5.
12. CARAGEA C., *Istoria vestimentației europene*, București, 1999, 254 p.
13. *Anuarul Chişinăului pe anul 1940* /Alcăt.: Al. Terziman şi I. Kalughin, Chişinău, Editura „Arpid", 1940.
14. PRISAC Lidia, *Publicitatea în Chișinăul interbelic drept element al vieții cotidiene*. În: *Latinitate, Romanitate, Românitate.* Conferinţă ştiinţifică internaţională (7; 2023; Chişinău), Ediţia a 7-a, Chişinău, 2–4 noiembrie 2023: Programul şi rezumatele comunicărilor /Comit. șt.: Igor Șarov [et al.]. Chișinău, CEP USM, 2023, pp. 67-68.
15. *Cum va fi aleasă „Miss România 1930"?* În: *Realitatea ilustrată*, an. III, nr. 52, 21 decembrie 1929, p. 34.
16. KELT Iulia, *Magda, orfana de 17 ani care a ajuns cea mai frumoasă femeie din țară. Prima Miss România s-a ales cu numai 100 dolari și un ceas*. Disponibil: https://playtech.ro/2022/magda-orfana-de-17-ani-care-a-ajuns-cea-mai-frumoasa-femeie-din-tara-prima-miss-romania-s-a-ales-cu-numai-100-dolari-si-un-ceas-video/?fbclid=IwAR3ztdhxXOV6pwyPQujPeCpgqh4HverNDQI-e5NYgPPOiVT39fkqPtezp_nM (accesat la 25.03.2023).
17. ISPRAVA Tudor, *O plimbare cu dra Julia Ciachir „Miss Basarabia"*. În: *Realitatea ilustrată* (București), an. III, nr. 20, 11 mai 1929, p. 3.
18. Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală a Arhivelor Naționale, F. 1581, inv. 4, d. 16 (I), ff. 34-35.
19. *Alegerea „Miss Basarabiei" la Chișinău*. În: *Cuvântul Basarabiei* (Chișinău), martie 1932.
20. *Lucrările soborului stareților și stareţelor din Arhiepiscopia Chișinăului*. În: *Luminătorul*, an. 31, nr. 9, septembrie 1938, pp. 495-496.
21. ŞTEFĂNUCĂ Petre V., *Pentru un muzeu etnografic al Basarabiei*. În: *Arhivele Basarabiei* (Chișinău). Revista de istorie și geografie a Moldovei dintre Prut și Nistru, nr. 4, 1933, pp. 299-300.
22. MADAN Gheorghe V., *Scrieri.* Ediție în două volume, vol. 2. *Folclor. Folcloristică* /Text ales și îngrijit de Mihai Papuc, Tamara Apostol-Macovei și Grigore Botezatu, Chișinău, Știința, 2011, 408 p.
23. SĂRĂNUȚĂ Silvia, *Cultura materială și spirituală a românilor din Basarabia. Schițe și studii etnografice*, Chișinău, Tipografia Centrală, 2019, 354 p.
24. ROBOT Alexandru, *Cum a fost primit 1936 la Chișinău*. În: *Gazeta Basarabiei* (Chișinău), nr. 375, ianuarie 1936, p. 1.
25. XENOFONTOV Ion Valer, *Chișinău: orașul celor trei conservatoare*. În: *Dialogica*. Revistă de studii culturale și literare, an V, nr. 3, septembrie-decembrie, 2023, pp. 78-80.

 ISSN 1811-2668

Anexă
Surse iconografice

Eleganță și rafinament în stilul vestimentar al citadinilor. Profesoara de liceu Maria Bulat și fratele ei, Alexe Bulat, șeful Serviciului Poștal al mun. Chișinău, pe str. Alexandru cel Bun, 1938.

Sursă: *Colecția foto Demir Dragnev.*

Julia Ciachir, Miss Basarabia. În: Realitatea ilustrată (București), an. III, nr. 20, 11 mai 1929, p. 1.

Clasa de canto a profesoarei Maria Zlatov de la Conservatorul Municipal din Chișinău, exemplu de eleganță vestimentară de epocă, 1930 [25, pp. 78-80].

Date despre autor:
Lidia PRISAC, doctor în istorie, cercet. șt. coordonator, șefa Arhivei Științifice Centrale a AȘM, Biblioteca Științifică (Institut) „A. Lupan”, Universitatea de Stat din Moldova.
E-mail: lidiaprisac@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-3406-3670

Prezentat la 11.12.2023

CZU: 94:37.01(498)″19″(092) https://doi.org/10.59295/sum10(180)2023_05

CU PRIVIRE LA VALOAREA EDUCATIVĂ ȘI IMPORTANȚA OREЛОR DE GEOGRAFIE ȘI ISTORIE ÎN FORMAREA INTELECTUALĂ A REGELUI MIHAI I, ÎN ANII DE LICEU

Crina HAREA,
Universitatea de Stat din Moldova

La data de 20 iulie 1927, regele Ferdinand I al României va trece la cele veşnice, cedând tronul tânărului rege Mihai I. În ciuda vârstei sale fragede, Mihai a fost popular și a primit o educație aleasă, sub o Înaltă Regență. Regele Carol al II-lea și-a manifestat preocuparea pentru educația lui Mihai, implicând profesori entuziaști. Printre aceştia, dr. Ion Conea, un geograf plin de inițiativă, a avut un rol important. În școala regală, Mihai a primit o educație inovatoare, cu lecții pe teren, sinteze și analize geografice și istorice, dezvoltându-și cunoștințele despre țara sa și pregătindu-se pentru viitoarea sa misiune regală. Lucrarea lui Ion Conea, care prezintă această perioadă, reprezintă o sursă valoroasă pentru înțelegerea formării intelectuale a regelui Mihai I și a abordărilor pedagogice moderne utilizate în acea perioadă.

Cuvinte-chieie: *Regele Mihai I, educație, Înaltă Regență, Carol al II-lea, profesor Ion Conea, școală regală, sinteze geografice și istorice.*

ON THE EDUCATIONAL VALUE AND IMPORTANCE OF GEOGRAPHY AND HISTORY LESSONS IN THE INTELLECTUAL TRAINING OF KING MIHAI I, DURING THE HIGH SCHOOL YEARS

On July 20, 1927, King Ferdinand I of Romania passed away, relinquishing the throne to the young King Michael I. Despite his age, Michael garnered popularity and received a distinguished education under a Regency. King Carol II showed concern for Michael's education, engaging enthusiastic teachers. Among them, Dr. Ion Conea, an innovative geographer, played a significant role. In the royal school, Michael received an innovative education, including field trips, geographic and historical syntheses and analyses, enhancing his knowledge of his country and preparing him for his future royal role. Ion Conea's work, which covers this period, stands as a valuable source for understanding the intellectual development of King Michael I and the modern pedagogical approaches used during that time.

Keywords*: King Michael I, Education, Regency, Carol II, Professor Ion Conea, Royal School, Geographic and Historical Syntheses.*

Tema abordată în acest studiu este de o remarcabilă actualitate și relevanță, chiar și în contextul prezent, datorită importanței deosebite pe care o are pentru înțelegerea evoluției și formării intelectuale a regelui Mihai I al României. Această cercetare analizează în profunzime aspectele legate de educația și pregătirea regelui Mihai, într-o perioadă crucială a istoriei României interbelice.

Gradul de cercetare a problemei a crescut semnificativ în ultimii ani, odată cu accesul la surse documentare inaccesibile anterior și cu interesul sporit pentru detaliile mai puțin cunoscute din viața acestui suveran. Această cercetare se bazează pe lucrări rare și documente inedite, contribuind astfel la o înțelegere mai profundă și completă a formării intelectuale a regelui Mihai în cadrul școlii regale.

Problema cercetată se concentrează asupra principiilor pedagogice moderne care au stat la baza formării intelectuale a regelui Mihai I și influenței acestora asupra dezvoltării sale ulterioare. De asemenea, se examinează contextul în care acesta a devenit rege la o vârstă fragedă și modul în care Înalta Regență a gestionat treburile țării până la majoratul său.

Obiectivele acestei cercetări sunt să exploreze modul în care educația regelui Mihai a contribuit la formarea sa ca lider și la dezvoltarea unor trăsături caracteristice, să analizeze impactul influențelor pedagogice

asupra deciziilor și acțiunilor sale ulterioare ca suveran, și să evidențieze contribuția profesorilor entuziaști, precum Ion Conea, în modelarea gândirii și viziunii sale asupra țării. Această cercetare își propune să aducă lumină asupra unei perioade cruciale din istoria României, contribuind la înțelegerea mai profundă a personalității regelui Mihai I și a impactului său asupra destinului național.

Ca metode de lucru folosite pentru redacatarea acestui text am utilizat: analiza documentelor, carcetarea biografică, cercetarea istoriografică, analiza contextuală, studiu comparativ, analiza discursului.

Articolul nostru se bazează pe lucrări istorice, relatări contemporane, precum și scrieri ale unor figuri importante din perioada respectivă. Analiza acestor documente oferă o perspectivă detaliată asupra vieții și educației regelui Mihai I și a contextului istoric în care a trăit. Au fost studiate lucrări rare. Această cercetare a literaturii existente contribuie la obținerea informațiilor necesare pentru a susține argumentele prezentate. De asemenea, articolul nostru pune în context evenimentele și deciziile din viața regelui Mihai I în cadrul evenimentelor istorice și sociale ale vremii. Aceasta poate implica analiza impactului evenimentelor istorice majore asupra evoluției sale și a alegerilor sale ulterioare. Textul explorează influențele pedagogice europene asupra formării intelectuale a regelui Mihai. Acesta poate include comparații între diferite metode pedagogice și strategii educaționale utilizate în acea perioadă. Cercetarea în profunzime a discursurilor și scrisorilor regelui Mihai I poate oferi o înțelegere mai profundă a gândirii, valorilor și percepțiilor sale, ceea ce poate fi utilizat pentru a dezvolta portretul său intelectual și din puct de vedere al caracterului.

În ziua de 20 iulie 1927, după o îndelungată și grea suferință, a trecut la cele veșnice regele României, Ferdinand I „Întregitorul", spre a face în aceeași zi locul pe tronul României Mari tânărului rege Mihai I. Așa cum menționa unul din primii biografi ai regelui Mihai I, „prescripțiile Constituției României s-au executat în mod automat și, pe când Marele Rege Ferdinand abia închisese ochii, muzicile militare intonau deja imnul Regal pentru noul Rege". În aceeași zi, la orele 18:00, trupele din toate garnizoanele au depus jurământul de supunere și credință noului rege, Mihai I [1, p. 45].

Ineditul momentului consta în faptul că, deși din 4 ianuarie 1926 Adunarea Deputaților, cât și a Senatului primiseră renunțarea principelui Carol la succesiunea tronului, constatând că succesiunea tronului României revenea de drept principelui Mihai, - „coborâtor direct și legitim în ordinea de primogenitură bărbătească a Regelui Domnitor" [1, p. 42-43] - în momentul proclamării sale ca rege al României, abia împlinise vârsta de 6 ani, astfel încât, până la majoratul său de 18 ani, treburile țării au fost încredințate unei Înalte Regențe, desemnată în timpul vieții regelui Ferdinand I și compusă din: principele Nicolae al României (prim regent), Patriarhul României Dr. Miron Cristea și Gheorghe Buzdugan, fost prim președinte al Înaltei Curți de Casație și Justiție [1, p. 45].

Mărturiile timpului atestă că, în pofida vârstei sale fragede, noul rege al României s-a bucurat, practic, din primul an al urcării la tron, de o popularitate deosebită, oamenii simpli – inclusiv din Basarabia, - închinându-i versuri elogioase și sincere, chiar dacă oarecum stângace, de felul celor pe care le reproducem mai jos.

Majestății Sale Regelui Mihai I-iu (Transformată din „Mulți ani glorioși trăiască Regele Carol I-iu"): „Mulți ani glorioși trăiască / Regele Mihai I-iu / Țara să o fericească / Și pe toți supușii Săi. // Să-i dea Domnul sănătate / Și tot ceea ce dorește. / Pentru bunul și-nflorirea / României ce iubește! // Vis de aur ce străbunii, / Pentru Țară au visat; / Vază de acum Românii / Țara lor, Mare Regat. // Să trăiască, să trăiască / Regele Mihai I-iu! / Țara să o fericească / Și pe toți supușii Săi!" [1, p. 45].

Într-una din scrierile sale, Nicolai Antochi avea să afirme: „Poporul iubește pe M.S. Regele Mihai I. Datori suntem să-l iubim cu toții și să ne mândrim cu el, pentru că este cel mai tânăr rege de pe fața pământului și un altul n-a mai existat vreodată. Înzestrat cu o frumusețe rară, blond, cu ochi albaștri, vioi și plin de viață, promite și o dezvoltare fizică, iar creierul destul de ager, ca să poată învăța repede tot ce trebuie unui Rege" [1, p. 46-47].

Chiar dacă revenirea lui Carol al II-lea pe tronul României în iunie 1930 l-a afectat profund pe Mihai care afirma că „există un anume prag al răbdării pe care nimeni nu-l poate depăși" [5, p.46-47], având în vedere determinarea plecării mamei sale, Elena, care a părăsit țara în 1932, este de menționat, totuși, grija ulterioară deosebită a lui Carol al II-lea pentru a oferi fiului său o educație aleasă, pe potriva misiunii sale regale viitoare, angajând în această activitate profesori entuziaști, cu sarcina de a realiza „o nouă și folo-

sitoare idee pedagogică”, „un program căruia i s-au închinat cu toate puterile sufletului lor” (N. Iorga) [3, p. 9]. Unul din ei, „un geograf plin de căldură și de inițiativă, un spirit de orizont și de creațiune” a fost dr. Ion Conea, care a realizat în domeniul respectiv și un volum special consacrat „felului cum a izbândit acest plan de mare îndrăzneală fericită” (N. Iorga).

Ion Conea (15 ianuarie 1902, Coteana, jud. Olt – 22 iunie 1974, București) este cunoscut mai ales în calitatea sa de geograf și geopolitician român, de reputat specialist în geografia istorică și toponimia geografică. Este și primul autor care, prin studiul său „O știință nouă: Geopolitica” (1937) [3, p. 135], definirea preocupării ce poartă numele de „geopolitică” a devenit o problemă inclusiv a gândirii științifice românești [3, p. 101].

Mai puțin însă este cunoscut faptul, esențial pentru înțelegerea biografiei ultimului suveran al României, Mihai I, că dr. Ion Conea este autorul unei lucrări cu caracter de unicat în istoriografia contemporană a românilor, în care a expus în detaliu și cu un talent deosebit, „cum a învățat a-și cunoaște țara Măria Sa Mihai”. Mai mult ca atât, dr. Ion Conea s-a numărat printre profesorii entuziaști care și-a pus toate cunoștințele, abilitățile și talentul pedagogic „în serviciul unui nobil și înalt ideal: creșterea unui viitor Domn de țară între cei care o înfățișează în toate ramurile nației și cu ochii asupra tuturor ținuturilor care formează patria” (N. Iorga) [3, p. 9].

Fiind interzisă în anii comunismului sovietic, lucrarea lui Ion Conea, devenită accesibilă cercetării abia în ultimii ani, constituie o importantă sursă de cunoaștere a modului în care în prima jumătate a anilor ‚30, Marele Voevod de Alba Iulia, - viitorul suveran al României, - a primit în anii de liceu „cea mai temeinică și mai completă pregătire” în domeniul istoriei și geografiei României Întregite.

Precedată de o elogioasă Prefață a marelui istoric Nicolae Iorga în care este evidențiat „un lucru în adevăr mare, vrednic de a fi cunoscut și departe peste hotarele țării unde a fost conceput și adus la îndeplinire”, anume „noua și folositoarea idee pedagogică de școală însuflețită asupra realităților înseși”, pusă în serviciul unui nobil și înalt ideal: creșterea unui viitor Domn de țară între cei care o înfățișează în toate ramurile nației și cu ochii asupra tuturor ținuturilor care formează patria” [3, p. 9], lucrarea lui Ion Conea pornește de la adevărul că „peisagiile sufletului nostru se construiesc după chipul și asemănarea peisagiilor pe care ochii noștri le iau din lumea exterioară”, descriind în detaliu „chipul fericit” în care s-a construit, „pe încetul, în sufletul Regelui de mâine, imaginea pământului și poporului românesc” [3, p. 199].

Narațiunea cărții lui I. Conea începe cu descrierea zilei de 24 octombrie 1932, când în sala centrală a Castelului Peleș se adunaseră profesorii și elevii școlii Marelui Voevod de Alba Iulia, pentru solemnitatea deschiderii unei clase, unice în felul ei în acea perioadă, concepută de regele Carol al II-lea „din grija și dorul de a da vlăstarului său cea mai temeinică și completă pregătire”.

În prezența regelui Carol al II-lea, într-o atmosferă solemnă și impresionantă, părintele Nae Popescu, profesorul de religie al clasei, a efectuat o slujbă religioasă, trecându-se mai apoi în clasă, unde tot preotul Nae Popescu a făcut și lecția de deschidere a cursurilor. După lecție, regele Carol al II-lea a discutat cu fiecare profesor în parte și cu toți laolaltă, asupra celor ce urma a se realiza. Conform relatării lui I. Conea, regescul școlar Mihai se simțea fericit în mijlocul celor unsprezece – și cu el doisprezece – „vlăstari de pe toate plaiurile românești” [3, p. 113].

În privința modalității de alcătuire a clasei regale, - unsprezece elevi, aleși de pe întreg cuprinsul României interbelice, doi dintre ei fiind și copii de minoritari, - I. Conea oferă detalii interesante și relevante, menționând că însuși chipul acesta constituia o „altfel de sinteză a țării și a neamului românesc”, în colegii săi „regescul vlăstar fiind chemat să descifreze însăși imaginea Țării”, în fruntea căreia urma să stea la un anumit moment. Astfel, Dușa Gheorghe, bunăoară, de câte ori i se striga numele, trezea în mintea suveranului imaginea Țării Oltului; Grămadă Gheorghe trezea pe aceea a Bucovinei; Chiaburu Radion pe a Basarabiei, Jurchescu Ion pe a Banatului etc. Patru elevi erau un memento permanent pentru gândul voievodului, că cei mai mulți locuitori ai României Întregite erau țărani, în timp ce alți doi colegi ai săi, minoritari, îi țineau treaz gândul la o altă realitate: că populația României, de rând cu populația titulară, cuprindea și grupuri de alte origini etnice.

Ion Conea descrie inclusiv prima zi de școală a voievodului Mihai: „Copilul regesc privește scrutător pe fiecare din profesori, vrând parcă să pătrundă ce vor de la el. Noțiunea de școală este încă prea abstractă

pentru copilul cu totul neşcolit. Copiii ceilalţi, veniţi din toate colţurile ţării, grijulii şi sfioşi, privesc cu ochii mari la tot ce-i înconjoară. Pentru ei, totul este cu adevărat măreţ şi uluitor" [3, p. 113].

Aşadar, în biografia regelui Mihai I, 24 octombrie 1932 a fost prima zi de şcoală a sa într-o nouă şi originală clasă – nouă şi originală nu numai în România interbelică, ci şi în întreg sistemul de învăţământ din acea perioadă. În noua şcoală, moştenitorul tronului României nu era mai mult decât un elev ca toţi ceilalţi 11 colegi ai săi. „Copiii s-au adaptat prin intuiţie la ceea ce a dorit Suveranul (Carol al II-lea.- n.n.), pe care-l văd şi cu care vorbesc atât de des. Regescul şcolar, de o modestie şi distincţie de suflet care-şi trag rădăcinile din fineţea obârşiei sale, se simte fericit în mijlocul acestui stol de unsprezece – şi cu el doisprezece – vlăstare de pe toate plaiurile româneşti" [3, p. 113].

Cu referire la modalitatea organizării şi desfăşurării orelor de istorie şi geografie în şcoala regală, ziarele din iunie 1934, bunăoară, relatau despre faptul că „Marele Voevod a fost cu Şcoala: la Turtucaia şi Olteniţa, pe Dunăre; apoi, pe rând, la Cernavoda şi Constanţa; la Târgovişte şi Mănăstirea Dealului; la Curtea-de-Argeş şi Arefu; la Mănăstirea Cozia şi în Ţara Loviştei etc." [3, p. 15]. Nu era vorba de simple şi obişnuite excursii, mai mult de agrement decât de instrucţie. În fapt, era vorba de cursul de generalizare, respectiv, de lecţii de sinteză pe teren, de sinteză din toate obiectele studiate în cursul anului, aprobat inclusiv de Ministerul Instrucţiunii, care îl răspândise în toate şcolile din cuprinsul României Întregite.

Aşadar, creatorii acelei clase regale porneau de la considerentul că o simplă înregistrare teoretică a cunoştinţelor prevăzute de program şi predate la fiecare obiect în parte, nu putea atinge scopul final urmărit, şi că munca profesorilor, ca şi efortul elevilor, nu puteau da finalmente randamentul necesar, dacă elevului nu i se oferea ocazia şi posibilitatea de a utiliza, de a aplica cunoştinţele dobândite şi de a le lega între ele, a le însuşi temeinic şi a elabora şi el, la rândul său, o sinteză după puterea vârstei şi a minţii sale.

La modul concret, lecţia pe teren din luna iunie a fiecărui an şcolar se efectua în felul precum urmează (exemplul Mănăstirii Cozia).

Profesorul de geografie reamintea elevilor cunoştinţele despre munţii româneşti. Oferea şi anumite amănunte locale, insistând mai ales asupra defileului Turnu Roşu – Călimăneşti. Arăta locurile unde, de obicei, vechii ctitori de mănăstiri zideau aceste sfinte locaşuri, insistând în special asupra aşezării Mănăstirii Cozia. Urma apoi profesorul de istorie, care relata partea istorică, propriu-zisă, a subiectului: cine şi când a zidit mănăstirea, făcând legătură cu diversele localităţi dinspre munte ale primilor voevozi (elevii fuseseră, anterior, la Arefu – vechi centru de „ţară", apoi în Ţara Loviştei, la Curtea-de-Argeş, Târgovişte). Urma profesorul de religie, cu o lecţie despre Mănăstirea Cozia. În sfârşit, cu profesorul de limba română, elevii citeau şi interpretau „Umbra lui Mircea la Cozia", iar cu cel de desen redau un ornament din biserică [3, p. 15-16].

În aşa mod, toate acele lecţii se încheiau cu o lecţie de generalizare, în cadrul căreia elevii realizau o lucrare scrisă, în care asamblau „laolaltă, legate organic, elementele esenţiale din fiecare lecţie făcută mai înainte" [3, p. 15-16].

Luna iunie a anului 1935 a adus o nouă modificare importantă a cursului de sinteză, dispunându-se ca generalizarea să nu se mai facă în localităţi şi în regiuni deosebite ale ţării, ci într-o singură regiune, pentru ca, astfel, „mai rodnică să fie munca şi mai adânci şi trainice rezultatele". Respectiv, Voievodul Mihai urma ca în fiecare an, împreună cu colegii săi, să cunoască temeinic câte o singură „ţară" din cele mici, pentru ca în final, la absolvirea liceului, să fi avut în minte imaginea integrală a Ţării celei mari.

Noua modalitate de predare – învăţare a geografiei şi istoriei românilor pornea de la considerentul, că „Ţara cea mare era compusă din ţări mici". În „Descrierea Moldovei", bunăoară, Dimitrie Cantemir afirma că „odinioară, Moldova se împărţea în trei părţi: ţara de jos, ţara de sus şi Basarabia, în care se numărau peste douăzeci şi trei de ţinuturi mai mici" [2, p. 10]. În aceeaşi ordine de idei, în cronica lui Simion Dascălul se menţiona următoarele, cu privire la Ardeal: „Ţara Ardealului nu este numai o ţară însăşi, ci Ardealul se cheamă mijlocul ţării... iar la marginile ei sunt alte ţări mai mici carele toate de dînsa se ţin şi subt ascultarea ei sunt, întâi cumu-i Maramereşul despre ţara muntenească şi ţara Bârsei şi ţara Haţegului, ţara Oaşului, şi sunt şi alte hotare multe carele toate ţin de Ardeal" [4, p. 110]. Nu în ultimul rând, pentru Nicolae Iorga toate aceste ţări nu erau altceva decât micile romanii locale ale pământului românesc. Din aceste ţări – după ce ele au luat mai întâi cunoştinţă unele de altele – şi după ce, mai târziu, au început a se contopi laolaltă, s-au născut principatele româneşti [6, p. 8]., ajungându-se, în final, la constituirea României Mari din 1918.

Originală și inovatoare în anii în care a fost elaborată și aplicată în practica pedagogică românească interbelică, școala regală în care s-a format principele Mihai, descrisă de dr. Ion Conea cu un deosebit talent la mijlocul anilor ‹30, constituie o prețioasă sursă de studiere a procedeelor pedagogice utilizate de profesorii viitorului rege al României, astfel încât suveranul, „la absolvirea liceului, să fi avut vie în minte imaginea integrală a Țării celei mari”.

Rezultatul cercetării

Cercetarea analizează formarea intelectuală a regelui Mihai I în contextul României interbelice, evidențiind principiile pedagogice moderne și profesorii entuziaști care au influențat educația sa. Rezultatele dezvăluie cum regele Mihai a primit o educație complexă, bazată pe istorie și geografie, sub îndrumarea profesorilor precum Ion Conea. Textul subliniază impactul acestei educații asupra pregătirii lui Mihai pentru viitorul său rol de rege și lider. Cercetarea aduce în prim-plan metodele de învățare inovatoare utilizate în școala regală și relevanța lor pentru dezvoltarea personalității regelui Mihai și a viziunii sale asupra României.

Interpretarea studiului dezvăluie o corespondență semnificativă între rezultatele obținute și ipoteza cercetării, care se referă la importanța educației regelui Mihai I în cadrul României interbelice. Educația sa temeinică în domeniile istoriei și geografiei, sub îndrumarea unor profesori entuziaști precum Ion Conea, a jucat un rol vital în pregătirea sa pentru a deveni liderul țării. Aceasta se reflectă în popularitatea sa imediată și în capacitatea sa de a înțelege și de a conecta diversele regiuni ale țării.

Generalizarea rezultatelor subliniază relevanța metodelor inovatoare de învățare aplicate în școala regală pentru dezvoltarea unei viziuni cuprinzătoare asupra României. Aceste metode au permis regelui Mihai să își formeze o legătură profundă cu fiecare regiune și să înțeleagă diversitatea culturală și geografică a țării.

În ceea ce privește aplicarea practică a rezultatelor cercetării, se pot sugera abordări similare în educația liderilor viitori. Integrarea subiectelor istorie și geografie într-un context educațional inovator poate ajuta la dezvoltarea unei perspective mai cuprinzătoare asupra țării și a valorilor naționale.

Pentru cercetările viitoare, ar fi interesant să se exploreze mai în detaliu influența educației regale asupra deciziilor și acțiunilor regelui Mihai în timpul domniei sale. De asemenea, ar putea fi investigată mai amănunțit relația dintre educație și identitatea națională a regelui Mihai, precum și modul în care aceasta a influențat relațiile sale cu diferitele regiuni ale României.

În ansamblu, studiul oferă o perspectivă fascinantă asupra formării intelectuale a regelui Mihai I și relevanța acesteia pentru dezvoltarea sa ca lider al României. Interpretarea rezultatelor, generalizarea lor și sugestiile practice aduc în prim-plan potențialul educației în formarea viitoarelor generații de lideri și continuarea cercetărilor pentru o înțelegere mai profundă a acestei teme.

Concluzii

Studiul asupra formării intelectuale a regelui Mihai I în cadrul școlii regale din perioada interbelică relevă importanța educației și pregătirii solide pentru dezvoltarea unui lider de calibru într-un context complex. Educația sa cuprinzătoare în domeniile istoriei și geografiei, sub îndrumarea unor profesori entuziaști, a avut un impact semnificativ asupra capacității sale de a înțelege și de a conecta diversele regiuni ale României.

Rezultatele cercetării arată o corespondență strânsă între ipoteza studiului și descoperirile obținute. Educația regelui Mihai într-o clasă unică și inovatoare, unde fiecare regiune a țării era reprezentată, l-a ajutat să dobândească o viziune autentică și profundă asupra întregii țări. Acest lucru s-a reflectat în popularitatea sa imediată și în abilitatea sa de a înțelege complexitatea geografică și culturală a României.

Generalizarea rezultatelor subliniază importanța metodelor educaționale inovatoare în dezvoltarea liderilor viitori. Experiența regelui Mihai arată că educația bazată pe învățare activă și pe explorarea concretă a țării poate contribui la dezvoltarea unei viziuni naționale mai puternice și la o conexiune mai profundă cu cetățenii.

În ceea ce privește aplicarea practică, studiul sugerează că abordările pedagogice inovatoare ar putea fi integrate în programele de învățământ pentru a dezvolta lideri care să aibă o înțelegere autentică și empatică a țării lor. Astfel de metode ar putea consolida identitatea națională și spori angajamentul civic.

Pe viitor, cercetările ar putea explora mai profund impactul educației regale asupra acțiunilor și deciziilor regelui Mihai pe parcursul domniei sale. De asemenea, ar putea investiga cum educația a influențat abordările sale politice și relațiile cu diversele regiuni ale țării.

În încheiere putem afirma că studiul subliniază rolul crucial al educației în dezvoltarea liderilor și în formarea unei viziuni naționale autentice. Formarea regelui Mihai I prin intermediul unei școli regale inovatoare ilustrează puterea educației de a forma viitori lideri capabili să înțeleagă, să aprecieze și să ghideze țara lor într-un mod eficient și responsabil.

Referințe:

1. Antochi Nicolai, *,,Dela Mihai Viteazul până la Mihai I-iu. Lectură istorică în scop de propagandă națională”,* Tipografia „Dreptatea”, Chișinău, 1929, 336 p.
2. Cantemir Dimitrie, *,,Descrierea Moldovei”*, Ediția Societății Academice Române: Operele principelui Demetriu Cantemiru, București, 1875, 102 p.
3. Conea Ion. *„Cum învață a-și cunoaște țara Măria Sa Mihai”*,. Cu o prefață de Dl Nicolae Iorga (Cu 4 hărți și 102 fotografii).- București: Editura „Cartea Românească”, 1935, 215 p.
4. Dascălul Simion, *,,Letopisețul Țării Moldovei”*, Ediția Constantin Giurescu, București, 1916.
5. Durandin Catherine, *,,Istoria românilor”*. Trad. Liliana Buruiană-Popovici, Institutul European, Iași, 1998, 430 p.
6. Pop Ioan-Aurel*, ,,Națiunea română medievală. Solidarități etnice românești în secolele XIII-XVI”,* Editura Enciclopedică, București, 1998, 179 p.
7. Studiu apărut în revista *„Sociologie românească”* (nr. 9-10, 1937), fiind retipărit în 1939 în broșura colectivă „Geopolitica” (Ion Conea, Anton Golopenția, M. Popa-Vereș, Geopolitica, Editura „Ramuri”, Craiova, 1939, 135 p.).

Date despre autor:
Crina HAREA, Universitatea de Stat din Moldova. Școala Doctorală Științe Umaniste și ale Educației.
E-mail: hareacrina3@gmail.com
ORCID: 0009-0008-3481-7955

Recomandat:
Anatol PETRENCU, profesor universitar, doctor habilitat în istorie.

Prezentat la 04.12.2023

CZU: 929:378.011.3-051(478) **https://doi.org/10.59295/sum10(180)2023_06**

PROFESORUL NAUM A. NARȚOV (1894–1978) SAU ITINERARUL UNUI ISTORIC AVENTURIER

Demir DRAGNEV, Ion Valer XENOFONTOV,
Universitatea de Stat din Moldova

Pe baza izvoarelor istorice inedite se prezintă aspecte din biografia privată, didactică și științifică a lui Naum Arianovici Narțov, primul doctor (habilitat) în istorie, profesor universitar din RSS Moldovenească. Având o biografie creată în autonomia moldovenească din stânga Nistrului și o activitate formată în refugiu în anii celui de-al Doilea Război Mondial, protagonistul articolului de față prezenta semnalmentele unui personaj „de perspectivă” în epocă. A activat ca șef al Catedrei de istorie a popoarelor din URSS și al Catedrei de istorie a Moldovei a Facultății de Istorie a Institutului Pedagogic din Chișinău și ca șef al Secției de istorie a Moldovei la Institutul de Istorie, Limbă și Literatură a Bazei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS. A elaborat proiectul primului manual de istorie a Moldovei. Cariera sa a fost însă rapid mușamalizată și compromisă, în mare parte din cauza campaniilor ideologice staliniste ale vremii, a „descoperirii” că „regele e gol” și a factorului subiectiv, care nu a umbrit scenariul profesional al acestui aventurier de epocă.

Cuvinte-cheie: *învățământ superior, istorie, activitate didactică, știință, profesor, istoric, Naum Arianovici Narțov, RSS Moldovenească.*

PROFESSOR NAUM A. NARTSOV (1894–1978) OR THE ITINERARY OF AN ADVENTUROUS HISTORIAN

On the basis of unpublished historical sources, are presented aspects of the private, didactic and scientific biography of Naum Arianovich Nartsov, the first doctor (habilitated) in history, university professor in the Moldovan SSR. With a biography created in the Moldovan autonomy on the left bank of the Dniester River and an activity formed in refuge during the years of the Second World War, the protagonist of the present article presents the signs of a character „of perspective” at the time. He served as head of the Department of History of the Peoples of the USSR and of the Department of History of Moldavia of the Faculty of History of the Pedagogical Institute in Chisinau and as head of the Department of History of Moldavia at the Institute of History, Language and Literature of the Moldavian Base of the USSR Academy of Sciences. He drafted the first textbook on the history of Moldova. However, his career was quickly covered up and compromised, largely due to the Stalinist ideological campaigns of the time, the „discovery” that „the king is naked” and the subjective factor, which did not overshadow the professional scenario of this epochal adventurer.

Keywords: *high education, history, didactic activity, science, professor, historian, Naum Arianovici Narțov, Moldovan RSS.*

Preliminarii

Naum Arianovici Narțov urma să fie un reprezentant de vază al istoriografiei sovietice din RSS Moldovenească. Cu un trecut „călit” în travaliul științei sovietice, lustruit în anii celui de-al Doilea Război Mondial, în 1945 era unicul profesor universitar și doctor (habilitat) în domeniul istoriei din Moldova sovietică. Totuși, cariera acestuia avea să fie rapid mușamalizată și compromisă, în mare parte reieșind din campanile ideologice staliniste de epocă și a „descoperirii” faptului că „regele este gol”, însă nici factorul subiectiv n-a eclipsat din scenariul acestui aventurier de epocă.

N. A. Narțov: repere biografice

N. A. Narțov s-a născut la 16 octombrie 1894 în satul Berezovka, județul Balta, Podolia, „într-o famile săracă de evrei” [1, f. 4]. În orașul Balta a absolvit studiile medii și cele învățătorești. În anii 1915–1917 a participat la „războiul imperialist”, în calitate de soldat în Regimentul nr. 46. În timpul Războiului civil din Rusia a fost organizator și comandant al grupurilor de poropagandiști împotriva rușilor albi. A făcut parte din organizații sioniste. În 1918 a fost inclus în rândurile Partidului Comunist, din care a fost exclus de trei

ori. În anul 1923, i s-a imputat că a fost menșevic și a fost exclus, reinclus în anul 1925; în 1934 – exclus din cauza „egoismului și carierismului", apoi reabilitat, iar în 1939 iarăși – eliminat „pentru încălcarea disciplinei de partid și dezertare din organizația de partid din orașul Tiraspol" [2, f. 439].

Spiritul timpului și a spațiului aventurier – de genul „Mișa Iaponcik", Ostap Bender din „12 scaune" de Ilf și Petrov, „falsul lui Filchinson" [3, ff. 17-20], se pare că a devenit o marcă identitară de epocă, care a penetrat și zona „elitist intelectuală" de sorginte sovietică.

Pare a fi dubioasă informația din unele surse în care se afirmă că Naum A. Narțov ar fi absolvit Facultatea de Istorie a Universității din Odesa. Dacă situația corespundea realității, atunci de ce a mai fost nevoit să mai frecventeze cursurile de istorie la alte instituții? [4, p. 353; 5, pp. 22-23]. Până în anul 1930, Naum. A. Narțov la Balta și Ananiev a desfășurat o „activitate pedagogică și științifică". Între 20 ianuarie și 27 februarie 1936 a frecventat cursurile Institutului de Istorie a Profesorilor Roșii din Moscova. În anii 1936–1940 a absolvit cu mențiune Institututul Pedagogic de Stat „T. Șevcenko", specialitatea istorie, la Secția cu frecvență redusă, a activat în cadrul acestei instituții și la Institutul de Cercetări Științifice în domeniul Istoriei, Economiei, Limbii și Literaturii sub egida Sovietului Comisarilor Norodnici din RASS Moldovenească (or. Tiraspol). În 1937, Naum A. Narțov a încercat să convingă Academia de Științe a URSS despre necesitatea elaborării unei istorii a Moldovei. În calitate de coautori au fost cooptați moscoviții M.V. Serghievschi și V.S. Sergheev, leningrădenii B.D. Grekov și V.F. Șișmariov. Epurările staliniste din anul respectiv au întrerupt realizarea acestui proiect, însăși N. Narțov era cât pe ce să fie considerat „naționalist" și „spion străin" [6, p.96]. În 1939 publică o lucrare cu conținut strict propagandistic referitoare la „Lupta pentru Octombrie în Moldova" [7, 45 c.].

Institutul de Cercetări Științifice în domeniul Istoriei, Economiei, Limbii și Literaturii în 1941 a fost evacuat în or. Buguruslan, regiunea Orenburg (RSFS Rusă), iar în octombrie 1944 a revenit la Chişinău. În anii 1941–1945 N.A. Narțov a activat în evacuare, în orașul Tașkent, RSS Uzbekă, și a colaborat cu Sectorul de slavistică a Institutului de Istorie al Academiei de Științe a URSS. Există anumite contradicții în biografia romanțată a lui N.A. Narțov în „episodul Tașkent". La 16 decembrie 1943, Ana Varvarețkaia, delegatul CC al PC (b) M și Sovietului Comisarilor Poporului în RSS Uzbekă solicita autorităților 10 000 de ruble pentru publicarea anunțului de susținere a tezelor de candidat (doctor) în științe a zece cadre didactice moldoveni, care au elaborat teza sub îndrumarea lui Națov [8, pp. 141-142]. Aceasta se întâmpla în contextul în care însăși Narțov nu avea susținută teza de doctorat. Or, acest fapt s-a realizat abia peste un an. Astfel, la 3 octombrie 1944 a susținut teza de doctor în istorie cu titlul „Destinele istorice ale Basarabiei și Moldovei" în cadrul Universității de Stat a Asiei Centrale, iar peste un an i s-a acordat titlul de profesor [9, f. 4].

Unicul doctor habilitat și profesor din RSS Moldovenească

Era o performanță unică pentru un fost student la secția cu frecvență redusă a Institutului Pedagogic Moldovenesc din Tiraspol, ca doar după patru ani de zile de la absolvire, în condițiile acerbe ale celui de-al Doilea Război Mondial, să devină doctor (habilitat) în științe, fără a parcurge calea de candidat în științe, și să devină profesor universitar, fără să fi trecut prin treapta de conferențiar (docent). Abilitățile personale de a convinge, de a se impune și de a demonstra tuturor că este „cel mai bun dintre toți" se pare că i-ar fi asigurat un „viitor luminos" în statul sovietic.

Evident, cu un asemenea „palmares bogat", N. Narțov nu avea concurenți în Moldova sovietică, în care intelectualitatea fusese „decapitată" de autoritățile sovietice. În perioada 1945–1947, Naum A. Narțov a activat în calitate de şef al Catedrei de istorie a popoarelor URSS a Facultății de Istorie a Institutului Pedagogic din Chișinău [10, f. 151] și în calitate de şef al Secției de istorie a Moldovei de la Institutul de Istorie, Limbă şi Literatură al Bazei Moldoveneşti a Academiei de Ştiinţe a URSS (din mai 1946) [11, f. 48]. La inițiativa sa, în cadrul Institutului Pedagogic a fost înființată Catedra de istorie a Moldovei, prima în Moldova sovietică [12, p. 192].

Autorul „manualului rebutat"

Anexarea Basarabiei și formarea RSSM în 1940, apoi revenirea acesteia sub dominația sovietică în 1944 au creat condițiile politice necesare pentru extinderea propagandei „moldovenismului de factură transnistreană"

asupa societății basarabene în scopul dezrădăcinării ei etno-naționale. Implementând acest deziderat, conducerea republicană de partid acorda o atenție deosebită elaborării unui manual de istorie a Moldovei, care să expună concepția oficială asupra istoriei naționale. Un rol important în acest sens, evident, l-a avut Naum A. Narțov, având la acel moment cel mai înalt grad științific și titlu didactic în domeniul istoriei la Chișinău.

Încă în anii 1942–1943 s-a lucrat asupra unui studiu întitulat „Schițe la istoria Moldovei”, care trebuia executat până pe data de 15 septembrie 1943. Ulterior termenul de executare a lucrării a fost transferat pentru anii 1944, 1945, 1946. Autorii acestui proiect erau N. Berezneakov, stabilit în RSSM în 1940, V. Senkevici, necunoscători de limbă română, și N.A. Narțov, singurul cunoscător de limbră română. Lucrarea nu putea fi realizată fără reprezentanții Moscovei, care au desemnat în calitate de coautori pe M. Serghievski și Mavrodin [13, f. 113]. Cei anagați să realizeze această lucrare nu cunoșteau realitățile la care se refereau, se ghidau de prejudecățile propagandistice și ignorau bogata istoriografie românească taxată ca „burgheză”, „șovină”, „naționalistă” și „antimoldovenească”. Or, istoriografia românească reprezentată de nume consacrate Alexandru D. Xenopol, Dimitrie Onciul, Nicolae Iorga, Constantin C. Giurescu ș.a., nu le ofereau pretinșilor istorici de la Chișinău nicio posibilitate de a nega identitatea românească a moldovenilor din timpurile imemorabile, originea romană a românilor, realitatea relațiilor româno-ruse, legitimitatea istorică a unirii Basarabiei cu România în 1918, precum și caracterul evident ilegal al anexării Basarabiei la Rusia în 1812, apoi la Uniunea Sovietică în 1940 și 1944. Despre aceasta mărturisesc peripețiile lui N. Narțov, unicul istoric mai mult sau mai puțin versat în istoria românilor și care, lucrând cu operele istoricilor români încă din vremea activității sale la Tiraspol, apoi în evacuație în URSS, a acumulat o serie de materiale care l-au făcut să se considere suficient de justificat pentru a scrie o istorie a Moldovei.

Autoritățile sovietice doreau să fie elaborat un nou program al cursului „Istoria Moldovei” destinat studenţilor instituţiilor cu profil pedagogic ale RSS Moldoveneşti, care ar fi reflectat noul spirit de epocă. La 13 noiembrie 1945, proiectul programei pentru „Istoria Moldovei” elaborat de profesorul Narțov a fost discutat în şedinţa comună a catedrelor de ştiinţe sociale: Bazele marxism-leninismului, Istoria popoarelor din URSS, Istoria iniversală şi istoria Moldovei ale Institutului Pedagogic de Stat din Chişinău. După anumite propuneri de îmbunătățire programul a fost propus spre aprobare în cadrul ședinței Consiliului științific al Institutului [14, ff. 6-8], ceea ce și s-a realizat peste două zile, programul fiind aprobat și propus Comisariatului Poporului pentru Învățământ [15, ff. 3-5].

În noiembrie 1945, Biroul CC al PC(b) din Moldova a aprobat proiectul unui asemenea program, examinat de Catedra de istorie a popoarelor URSS a Institutului Pedagogic din Chișinău, semnat de șeful Catedrei prof. N.A. Narțov [16, ff. 10-14]. Programul includea subiecte considerate drept teme cardinale în istoria Moldovei: „Etnogeneza poporului moldovenesc”, „Rolul Rusiei de Sud-Est în formarea cnezatului Moldovei”, „Legăturile politice și culturale ale Moldovei cu Ucraina și cu Statul Rus”, „Acapararea teritoriului dintre Nistru, Prut și Dunăre de către turci”, „Reunirea Basarabiei cu Rusia în 1812”. Această formulă urma să justifice pretențiile Rusiei sovietice, apoi URSS asupra Basarabiei. În program, anii 1917–1918 erau reprezentați prin compartimente deosebit de diferențiate și tendențios expuse: „Caracterul burghezo-naționalist și rolul contrarevoluționar al Sfatului Țării”, „Proclamarea puterii sovietice în Moldova”, „Complotul contrarevoluționar împotriva poporului moldovenesc”, „Răpirea Basarabiei – prima intervenție împotriva Rusiei sovietice”, „Lupta poporului moldovenesc împotriva cotropitorilor români” etc. Compartimentul referitor la anii 1918–1940 denumit „Basarabia sub jugul român” era, de asemenea, expus diferențiat cu utilizarea „Basarabia – colonie a României”, „Românizarea Basarabiei”, „Regimul militar polițienesc în Basarabia”, „Totalurile jugului român în Basarabia”. Programul se încheia cu tema „Reunirea poporului moldovenesc și formarea RSSM” [16, ff. 10-14].

Ceea ce nu poate fi trecut însă cu vederea este searbăda bibliografie care trebuia să asigure didactic cursul: articole de ziar scrise de N.A. Narțov, autorul programului, și S.V. Țaranov, secretar al CC(b) din toată Uniunea, precum și unele publicații propagandistice de la Tiraspol, menite să fundamentaze ideologic anexarea Basarabiei la URSS.

Într-o luare de cuvânt (numele vorbitorului nu se precizează) la o consfătuire a directorilor instituțiilor de cercetare științifică din RSSM, din 20–22 noiembrie 1946, cu referire la unele probleme de cercetare realizate sub conducerea lui N. Narțov, se concretiza că acestea sunt consultate și de unii cercetători de la Moscova [17].

Formulările compartimentelor din program au fost preluate în denumirea temelor incluse în planul de lucru al Sectorului de istorie și arheologie ale Institutului de Istorie, Economie, Limbă și Literatură pentru anii 1946–1950 în care un loc aparte îl avea „Manualul de istorie a Moldovei", care trebuia să fie prezentat la 1 noiembrie 1946 [18, f. 58], precum și cunoscutele „Schițe de Istorie a Moldovei", pentru anul 1947 [19, ff. 9-25]. Printre lucrările elaborate figurau și câteva titluri ale lui N. Narțov, inclusiv „Destinul istoric al Moldovei" [20, ff. 134-175].

„Războiul intelectualilor"

Între timp, institițiile în care a fost angajat Narțov l-au supus criticii în presa republicană și pe linie de partid. La 18 august 1946, în „Moldova Socialistă" a fost publicat articolul „Cine împiedică lucrul ştiinţific" în cadrul Institutului de Istorie, Limbă și Literatură. Drept replică la insinuările aduse instituției, directorul acesteia, V.M. Senchevici a scos în evidență faptul că este slabă activitatea politică. „Avem patru comuniști la Institut, dintre care unul, tovarăşul Narțov, refuză cu încăpăţânare să se înregistreze în organizația noastră de partid" [21, ff. 115-122]. Narțov a motivat că „de la primus i-a ars jacheta în care se afla biletul de partid", iar Slepov, secretarul Comitetului Executiv al Chișinăului, i-a permis să i se elibereze un nou carnet de partid [22, f. 439].

În urma examinării raportului din 10 noiembrie 1946 a lui S. Afteniuc, preşedintelui Comisiei CC al PC(b)M, care a cercetat activitatea Institutului Moldovenesc de Cercetări Ştiinţifice s-a constatat faptul că prof. Narțov nu a pregătit niciun candidat național din rândul angajaților în Sectorul de istoriei, atenționându-se că „el nu este în stare să o facă sau nu i se permite să realizeze acest lucru. Pornind de la faptul că, în condițiile dure în care a activat la Taşkent, tovarăşul Narțov a făcut față cu succes acestei sarcini, se dovedește că a doua ipoteză este mai mult decât justificată" [23, ff. 126-140]. Despre triumviratul Senchevici (avea planificate nouă teme de cercetare), Berezneakov (avea planificate opt teme de cercetare) și Narțov (avea planificate 11 teme de cercetare) se vorbea că a monopolizat toate subiectele de cercetare a istoriei Moldovei. Or, acest fapt se reflecta în tergiversarea termenului de executare a lucrărilor, cercetarea superficială a faptelor și evenimentelor istorice deja cunoscute, țineau de interesele lor strict profesionale, decât de cele care ar reflecta problemele complexe de istorie, dezechilibre de cercetare a epocilor, fiind preferate perioadele Antică și Evul Mediu, în defavoarea celor Moderne și ale Epocii Contemporane. Nu s-au făcut specializări concrete între specialiști. Aceștia abordau diferite tematici extinse în epoci diferite. Profesorul Narțov, de exemplu, a planificat ca pe parcursul a cinci ani să abordeze trei probleme majore: „Etnogeneza poporului moldovenesc", „Marea Revoluție Socialistă din Octombrie" și „Istoriografia Moldovei", precum și o „Schiță despre istoria poporului moldovenesc" și un „Manualul de istorie a Moldovei". „Or, varietatea aceasta de probleme (ce ținea de Antichitate și Perioada Contemporană) și amploarea lucrărilor în sine pun sub semnul întrebării capacitățile de realizare" [24, ff. 300-311]. Despre atmosfera tensionată din institut s-a discutat la şedinţa Biroului CC al PC(b)M din 20 noiembrie 1946. Aici a ieşti la iveală conflictul dintre directorul Institutului Senchevici și Narțov, ultimul învinuindu-l pe primul că l-a plagiat. Narțov afirma perfid: „Eu sunt de vină că am un caracter blajin. Iată Senchevici mi-a furat o carte, toți știu despre acest fapt. Când a venit la mine... și m-a întrebat cui aparține această lucrare? Este a Dumneavoastră sau a lui Senchevici, am văzut că deja el a publicat multe și am cedat... Sunt un om singuratic, bătrân, semiorb, am pregătit 50 de coli de autor. Sunt deja recenzii referitoare la manual, pe care noi le-am abordat. Însă atunci când am încercat să vorbesc despre acest manual la Institut, am fost anunțat că CC nu a planificat manualul pentru acest an, dar peste cinci ani. Iată ce mi-a zis directorul: *Exagerați, Naum Arianovici, oare poate fi scris un manual?* Are dreptate, deoarece el nu a scris nimic, el a furat totul. Au lucrat 12 oameni pe care eu i-am coordonat, pe baza aceasta am elaborat manualul" [25, ff. 217, 238-246]. Pe acest fundal tensioant, Senchevici a fost înlocuit în funcția de director de I. D. Cioban, iar argumentele aduse de Narțov despre plagiat se vor întoarce cu efect de bumerang asupra lui.

Din perspectiva cercetărilor științifice, profesorul N.A. Narțov a acumulat o serie de materiale în baza cărora la începutul anului 1947 a finalizat elaborarea manualului de istorie scris în limba rusă [26, ff. 151-163; 27, ff. 173-178]. Fără să-l discute în Institut [28, ff. 168-177, 245-247; 29, ff. 395-398] l-a expediat

spre avizare unor cunoscuți istorici de la Moscova: V. Piceta, A. Udalțov, M. Levcenko, N. Derjavin, A. Pankratova ş.a., care în ansamblu au prezentat recenzii pozitive cu anumite recomandări de a evidenția rolul slavilor și a Rusiei în destinul istoric al „poporului moldovenesc” [30, pp. 523-525]. Bazându-se pe aceste recenzii, N.A. Narțov a transmis manualul la editură, ceea ce a provocat nemulțumirea unor istorici și funcționari de partid. Drept urmare, a fost organizat un articol defăimător publicat în ziarul „Moldova Sovietică” cu denumirea „Cum și ce ne învață profesorul Narțov”, semnat cu pseudonimul „G. Voronov” [31], de fapt, materialul a fost elaborat de istoricul Nikolai Mohov şi jurnalistul V. Rugina. Nu excludem că toate aceste activități au fost coordonate din umbră de Senchevici, aflat în „război” cu Narțov. Principala învinuire adusă autorului era că el nu abordează rădăcinile istorice ale „poporului moldovenesc”, deosebite de cele ale românilor și că a preluat ideea din lucrările istoricilor „burghezo-români”. „Epopeea” articolului din oficiosul „Moldova Sovietică” urma să fie abordat la ședința Biroului CC al PC(b)M din 8 octombrie 1947, adunarea fiind însă amânată din cauza că la aceasta nu s-a prezentat Narțov [32, f. 231]. La ședința din 26 noiembrie același an, articolul din ziar a fost considerat unul adecvat situației abordate [33, ff. 140-143].

În continuare, conținutul manualului și personalitatea autorului au devenit obiectul unor critici denigratoare la Plenara XIII a PC(b)M din 27–29 august 1947 [34, ff. 691, 594, 602-603], fiind parte componentă a campaniilor ideologice staliniste unionale îndreptate împotriva „închinăciunii” în fața „istoricilor burghezi” (în cazul nostru, români) și spre condamnarea „cosmopolitismului fără patrie” (învinuire la nivel unional împotriva unor intelectuali de origine evreiască) [35, pp. 134-156]. În cadrul plenarei, la 29 august 1947, Batov, redactorul ziarului „Moldova Sovietică”, a prezentat un discurs amplu în care este criticată activitatea prof. N.A. Narţov privitoare la elaborarea manualului de Istorie a Moldovei şi la personalitatea acestui istoric. Raportorul specifica: „Crearea unui manual a istoriei Moldovei nu este opera unei singure persoane. Chiar și savanți marxiști reputați nu se angajează să creeze astfel de opere. Ele sunt create pe baza muncii unui colectiv” [36, f. 437].

Concluziile plenare au fost că manualul de istorie a Moldovei nu poate fi elaborat de o singură persoană și că alcătuirea „manualului de istorie a poporului moldovenesc trebuie să aibă în frunte CC al PC(b)M”, urmând să fie reunite eforturile „celor mai buni istorici pentru soluționarea acestei importante sarcini politice” [37, ff. 320-339, 378-381, 455-457].

Importanța ideologică a lucrării respective a fost demonstrată de transferul elaborării ei sub controlul direct al CC al PC(b), prin crearea, la 16 septembrie 1947, a unei comisii din responsabili de partid și de stat, în frunte cu M. Radul, secretar al CC al PC(b)M, secundat de Artiom Lazerev. Urma să se țină cont de recenziile academicienilor Grekov, V. Piceta, N. Derjavin, U. Udalțov, profesorilor A. Pankratova, Adamov și M. Levcenko. La elaborarea manualului trebuia să fie implcați și alți angajați ai Institutului de Istorie, Limbă și Literatură [38, ff. 79-80]. În Informația pregătită pentru CC al PC(b)M cu privire la activitatea Institutului de Istorie, Limbă și Literatură se vorbea despre „perversiunea burghezo-naționalistă din lucrările și prelegerile profesorului Narțov” [39, ff. 53-54]. Despre „manualul rebutat” al lui Narțov s-a discutat aprins și la consfătuirile științifico-tehnice ale Bazei Moldovenești [40, ff. 154-168], dar s-a menționat și în notele informative ale direcției Institutului de Istorie, Limbă și Literatură adresate organelor republicane [41, ff. 114-138; 42, f. 159]. Într-o informaţie succintă privind bilanţul examinării cu expunerea unor observaţii concrete ale manuscrisului manualului de Istorie a Moldovei, semnat de I. Ceban, directorul Institutului de Istorie, Limbă și Literatură, se conchidea că „dacă prof. Narțov ar fi luat în considerare în timp util remarcele făcute de angajații Institutului nostru, apoi republica ar fi avut, probabil, în prezent, un manual marxist” [43, f. 144].

Mai mult ca atât, în decembrie 1947, arheologul G.D. Smirnov, angajat la Institutul de Arheologie al Academiei de Științe a RSS Ucrainene, invitat să activeze în RSS Moldovenească, a adresat o scrisoare pe numele lui M. Radul, vicedirectorul Bazei Moldovenești, cu privire la unele probleme ce țineau de domeniul cercetărilor arheologice în Moldova şi de atitudinea neglijentă a profesorului N.A. Narțov față de aceste cercetări. De altfel, cu diferite ocazii Narțov afirma că cercetările în domeniul arheologiei din cadrul Bazei Moldovenești sunt foarte costisitoare, depășind chiar costurile întregului Institut de Arheologie al Academiei de Științe a URSS. În concluzie, s-a specificat că „Punctul de vedere al prof. Narțov

cu privire la dezvoltarea arheologiei în Moldova mă convinge că sub supravegherea sa directă cercetările arheologice din Moldova nu vor obține niciodată dezvoltarea adecvată spre care tinde știința noastră sovietică" [44, f. 197].

O preocupare permanentă a structurilor ideologice ale CC al PC(b)M a fost trasarea direcțiilor principale în utilizarea istoriei ca instrument de îndoctrinare a societății prin diverse mijloace de propagandă și agitație, iar a instituțiilor abilitate, cu transpunerea lor în domeniul istoriei – elaborarea planurilor concrete pentru realizarea dispozițiilor „directive". În una din adunările comune de partid ale Bazei Științifice a AȘ a URSS din RSSM și ale Institutului de Istorie și Limbă din 1947 se sublinia „importanța excepțională" a activității ideologice în condițiile specifice ale RSSM. Continuând critica „falsului savant" N. Narțov, raportorul (I.D. Ceban) și-a îndreptat critica împotriva acelor „tovarăși" care considerau „că între știință și politică nu există nimic comun" [45, ff. 5-11]. Ulterior, la o altă adunare de partid, din 7 mai 1948, cercetătorii acestei instituții erau chemați să continue eforturile de a demonstra „temeinicia" statalității moldovenești și a națiunii moldovenești etc. [46, f. 28].

În plină restructurare și transparență gorbaciovistă, academicianul Artiom Lazarev afirma că „în pofida neajunsurilor semnalate de avize şi recenzii, lucrarea lui Narţov dacă ar fi fost publicată în anul 1947 în calitate de manual, chiar şi în acest caz lucrarea dată ar fi jucat, fie mahăr temporar, un rol pozitiv, în primul rând, ca una dintre etapele de devenire a istoriografiei sovietice moldoveneşti şi ca primul şi deocamdată, singurul manual de istorie pentru studenţi, întrucât cu ajutorul lui aceştia ar fi studiat istoria ţinutului natal mai uşor decât fără nici un material didactic" [47, pp. 129-130]. Potrivit istoricilor Valeriu Cozma și Adrian Dolghi, „Cazul lui Narţov este un exemplu tipic al imixtiunii organelor politice în viaţa instituţiilor de învăţământ superior. Sfârşitul brusc al carierii sale este legat de concurenţa dintre tinerii istorici care au plăcut conducătorilor partidului şi istoricii consacraţi, mai în vârstă. Dornic de afirmare, relativ tânărul Mohov a acţionat hotărâtor în discreditarea nu numai a lui Narţov, ci şi a lui Senchevici şi a altor istorici, construindu-şi cariera în mare parte pe criticile aduse acestora. Sfârşitul carierei de istoric a lui Narţov se datorează în parte şi faptului că acesta era evreu, din care cauză în 1948 a fost învinuit de rusofobie, devenind, astfel, ,,ţap ispăşitor" al antisemitismului existent în cercurile conducătoare sovietice din epoca stalinistă târzie… Ne pare cu atât mai preţios acest manual nepublicat cu cât acesta n-a plăcut regimului, iar plagierile făcute de Narţov din autorii români şi germani ar fi contribuit, posibil, la o cunoaştere mai obiectivă a istoriei" [48, p. 46]. Potrivit cercetătoarei Liliana Rotaru, epopeea referitoare la primul manual de istorie a Moldovei și autorul acestuia, Naum A. Narțov, au generat o concurență pe dimensiune profesională generând, totodată, „în subiecte politice în campaniile ideologice, iar autoritățile de partid au obținut o posibilitate în plus pentru a dicta conținuturile științifice și a se implica în activitatea științifico-didactică a instituțiilor de învățământ superior din RSSM" [49, p. LXII].

La aceste aprecieri, ținem să completăm faptul că prin critica acerbă în adresa lui N.A. Narțov urma să fie de învățătură și altor intelectuali din RSSM care ar fi îndrăznit să spună realitatea despre apartenența moldovenilor basarabeni la etnia și limba română.

Drept urmare al acestui „război al intelectualilor din Moldova sovietică", N.A. Narțov a fost învinuit că nu a pregătit niciun cadru național [50, ff. 222-226; 51, f. 2], fiind destituit din funcția de șef de catedră, i s-a retras dreptul de conducător științific [52, p. 46]. La 31 decembrie 1947, în baza ordinului nr. 1938 semnat de S. Kaftanov, ministrul Învățământului Superior din URSS „Cu privire la neajunsurile, greșelile și falsificările grave în procesul de predare a cursului de Istorie a Moldovei la Institutul Pedagogic din Chișinău și cu privire la măsurile de îmbunătățire a activității Catedrei de istorie a URSS a acestui institut", profesorul N.A. Narțov a fost învinuit că „n-a asigurat conducerea necesară a Catedrei de istorie a popoarelor URSS și a doctoranzilor, care au admis erori și falsificări burghezo-naționaliste", fiind înlăturat din funcția de șef de catedră și s-a ordonat „Comisiei Superioare de Atestare să revadă teza de doctor a lui N.A. Națov din punct de vedere al corespunderii ei cu cerințele înaintate față de tezele de doctor" [53, ff. 118-160v]. La 1 iulie 1950, în plenarea Comisiei Superioare de Atestare de la Moscova a fost reconfirmată teza de doctorat susținută pe baza deciziei din 17 martie 1945 a aceleași instituții [54, f. 13]. Totuși, această „reabilitare" nu i-a permis să activeze în domeniul învățământului superior și al cercetării până la mijlocul anilor 1950, supraviețuind din pensia de invaliditate.

„Reabilitarea”

În iulie 1953 o Comisie guvernamentală a verificat activitatea Filialei Moldoveneşti a AŞ a URSS în ceea ce priveşte starea şi măsurile de îmbunătăţire a activităţii de cercetare ştiinţifică în instituţiile Filialei. Lucrarea lui N. Mohov şi V. Rugină „Istoria trivială antimarxistă în lucrările profesorului N. Narţov” a fost considerată ca fiind una elaborată la un nivel metodologic precar şi conţinând multe erori [55, ff. 166-249].

În contextul destalinizării, la 13 aprilie 1956 a fost posibilă angajarea lui N.A. Narţov în calitate de colaborator ştiinţific superior, exercitând funcţia de şef al Muzeului de Arheologie din cadrul Institutului de Istorie, Limbă şi Literatură a Filialei Moldoveneşti a Academiei de Ştiinţe a URSS. În activitatea sa N.A. Narţov urma „să sistematizeze materialul arheologic, să-l popularizeze şi să disemineze ştiinţa istorică marxist-leninistă în rândurile populaţiei” [56, ff. 33-34]. A. Odud, secretarul ştiinţific al Filialei Moldoveneşti, specifica că angajarea celor 117 de persoane, inclusiv a lui N. Narţov, pe parcursul anului în cadrul organizaţiei ştiinţifice, s-a realizat în scopul de a atrage moldoveni şi cunoscători de „limbă moldovenească” din republică şi din afara ei [57, ff. 26-27].

La 26 aprilie 1956, N.A. Narţov afirma că este autorul a 300 de manuscrise, inclusiv 50 publicate (deşi în anexa de publicaţii ştiinţifice au fost prezentate doar titlurile a 33), cu un volum total de 56 de coli de autor [58, f. 7]. Avea publicaţii în Moldova, Ucraina, Rusia. De fapt, majoritatea lucrărilor erau publicate în presa timpului. Afirma că ştie limbi din ramurile slave, germanice şi romanice.

N.A. Narţov a activat la Filiala Moldovenească până pe 5 decembrie 1960, atunci când a fost pensionat [59, f. 35; 60, ff. 5-8; 61, ff. 181-182]. A decedat în anul 1978 [4, p. 353; 64, pp. 22-23], fiind înmormântat la Cimitirul Central din Chişinău.

Consideraţii finale

„Cazul Narţov” scoate în vileag situaţia precară creată după al Doilea Război Mondial în mediul ştiinţific, educaţional, intelectual din RSS Moldovenească. A fost un amalgam format de un amatorism al specialiştilor în domeniul ştiinţei istorice, mixat cu esenţă politico-ideologică, de lupte interne la hotarul occidental al Uniunii Sovietice.

Referinţe:

1. Arhiva Ştiinţifică Centrală a Academiei de Ştiinţe a Moldovei (infra: AŞCAŞM), F. 1, inv. 3, d. 1252, f. 4.
2. Direcţia Generală a Arhivei Organizaţiilor Social-Politice din Republica Moldova (infra: DGAOSPRM), F. 51, inv. 5, dos. 14, f. 439.
3. În 1953, membrului PC(b)URSS Filchinson i s-a retras biletul de partid şi a fost propus pentru a fi exclus din Institutului de Stat de Medicină din Chişinău deoarece a „minţit partidul şi statul”, intrând la Institut cu documente falsificate, ahiziţionate pe piaţa neagră din Odesa. Vezi: DGAOSPRM, F. 276, inv. 54. d. 18, ff. 17-20.
4. *Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chişinău (1940–2000)* / Red. şt. Boris Vizer, Chişinău: Tipografia Universităţii Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, 2000, p. 353.
5. M. Ciobanu ş.a., *Universitatea de Stat din Tiraspol: la 85 de ani (1930–2015)*, Chişinău: US Tiraspol, 2015, pp. 22-23.
6. NEGRU, Elena. *Politica etnoculturală în RASS Moldovenească (1924–1940)*, Chişinău: Prut Internaţional, 2003, p. 96.
7. НАРЦОВ, Н. *Боротьба за Жовтень на Молдавий: короткий популярний нарис*, Харкав: Пролетар, 1939, 45 c.
8. ROTARU, Liliana (ed.), *Crearea şi consolidarea sistemului de învăţământ superior în RSSM: studiu, documente şi materiale*. Vol. I, Chişinău: Lexon-Prim, 2021, doc. 70, pp. 141-142.
9. AŞCAŞM, F. 1, inv. 3, d. 1252, f. 4.
10. Arhiva Naţională a Republicii Moldova (infra: ANRM), F. 2991, inv. 5, d. 11, f. 51.
11. DGAOSPRM, F. 51, inv. 3, d. 224, f. 48.
12. DOLGHI, Adrian. *Istorie şi politică în comunism (1917–1965)*, Chişinău: Pontos, 2016, p. 192.
13. DGAOSPRM, F. 51, inv. 4, d. 527, f. 113.
14. *Ibidem*, d. 331, ff. 6-8.

15. *Ibidem*, ff. 3-5.
16. *Ibidem*, inv. 5, d. 527, ff. 10-14.
17. *Ibidem*, inv. 4, d. 255.
18. *Ibidem*, inv 5, d. 527, f. 58.
19. *Ibidem*, f. 64-68; *Ibidem*, inv. 1-5, d. 39, ff. 9-25.
20. *Ibidem*, inv. 5, d. 527, ff. 134-175 (passim).
21. *Ibidem*, inv. 3, d. 32, f. 115-122.
22. *Ibidem*, inv. 5, d. 14, f. 439.
23. *Ibidem*, d. 527, ff. 126-140.
24. *Ibidem*, inv. 4, d. 25, ff. 300-311.
25. *Ibidem*, ff. 217, 238-246.
26. *Ibidem*, inv. 5, dos. 527, ff. 151-163, 242-244.
27. AȘCAȘM, F. 1, inv. 1/1, dos. 2, ff. 173-178.
28. DGAOSPRM, F. 51, inv. 5, d. 527, ff. 168-177, 245-247.
29. *Ibidem*, d. 14, ff. 395-398.
30. DRAGNEV, Demir; PARASCA, Pavel. *Cum a fost inventat „punctul de vedere al istoriografiei sovietice" asupra istoriei noastre naţionale*. În: Demir Dragnev, *Istorie şi civilizaţie medievală şi modernă timpurie în Ţările Române. Studii şi materiale*, Chişinău, Cartidact, 2012, pp. 523-525.
31. ВОРОНОВ, К. *Как и чему учит профессор Н. Нарцов*. *Советская Молдавия*, 8 августа 1947, № 155 (965).
32. DGAOSPRM, F. 51, inv. 5, d. 23, f. 231.
33. *Ibidem*, d. 24 (partea I), ff. 140-143.
34. *Ibidem*, d. 14, ff. 691, 594, 602-603.
35. DRAGNEV, Demir; XENOFONTOV, Ion Valer. *Campaniile ideologice staliniste în instituțiile științifice din RSS Moldovenească (1946–1953)*. În: *Destin românesc*. Revistă de istorie și cultură. Serie nouă. 2018, an XIII (XXIV), nr. 1-2 (103-104), pp. 134-156.
36. DGAOSPRM, F. 51, inv. 5, d. 14, f. 437.
37. *Ibidem*, d. 10, ff. 320-339, 378-381, 455-457.
38. *Ibidem*, d. 23, ff. 79-80.
39. *Ibidem*, d. 534, ff. 53-54.
40. AȘCAȘM, F. 1, inv. 1/1, d. 2, ff. 154-168.
41. Direcția Generală a Arhivei Naționale a Republicii Moldova (infra: DGANRM), F. P-2848, inv. 10, d. 468, f. 114-138.
42. *Ibidem*, F. 1, inv. 1/1, d. 12, f. 159.
43. *Ibidem*, F. P-2848, inv. 10, d. 468, f. 144.
44. DGAOSPRM, F. 51, inv. 5, d. 527, f. 197.
45. *Ibidem*, F. 586, inv. 64, d. 1, ff. 5-11.
46. *Ibidem*, d. 5, f. 28.
47. LAZAREV, Artiom *Cum a fost scrisă istoria Moldovei*. În: *Nistru*, nr. 2, 1989, pp. 129-130.
48. COZMA, Valeriu; DOLGHI, Adrian. *Primul manual universitar – prima sinteză de istorie a Moldovei*. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 3, 2007, p. 46.
49. ROTARU, Liliana (ed. și autorul studiului introductiv), *Sinuozitățile învățământului superior din RSSM în perioada stalinismului târziu (1947–1953). Studiu și documente*. Vol. II, Chișinău: Lexon-Prim, 2023, p. LXII.
50. DGAOSPRM, F. 51, inv. 5, d. 527, ff. 222-226.
51. *Ibidem*, inv. 8, d. 398, f. 2.
52. *Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă" din Chișinău (1940–2000*) / Red. șt. Boris Vizer, Chișinău: Tipografia Universităţii Pedagogice de Stat „Ion Creangă", 2000, p. 46.
53. DGANRM, F. 2991, inv. 5, d. 23, ff. 118-160v.
54. AȘCAȘM, F. 1, inv. 3, d. 1252, f. 13.
55. DGANRM, F. P-2848, inv. 10, d. 564, ff. 166-249.
56. AȘCAȘM, F. 1, inv.1/2, d. 30, ff. 33-34.

57. *Ibidem*, ff. 26-27.
58. *Ibidem*, inv. 3, d. 1252, f. 7.
59. *Ibidem*, f. 36.
60. *Ibidem* inv. 1/1, d. 2, f. 5-8.
61. DGAOSPRM, F. 51, inv. 5, d. 527, ff. 181-182.
62. CIOBAN, Mitrofan et.al., *Universitatea de Stat din Tirapol: la 85 de ani (1930–2015)*. Chișinău: S.n., 2015, pp. 22-23.

Anexă
Sursă iconografică

Naum Arianovici Narțov

Date despre autori:
Demir DRAGNEV, doctor habilitat în istorie, membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei, consultant științific, Institutul de Istorie, Universitatea de Stat din Moldova.
E-mail: demir.dragnev@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7152-1634

Ion Valer XENOFONTOV, doctor în istorie, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova.
E-mail: ion.xenofontov@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5993-1235

Prezentat la 11.12.2023

CZU: 351.746.1:272-472(=511.141)(439) **https://doi.org/10.59295/sum10(180)2023_07**

CONTRIBUȚII LA ISTORIA INSTITUTULUI PONTIFICAL MAGHIAR DIN PERSPECTIVA SERVICIILOR SECRETE MAGHIARE ÎN PERIOADA RĂZBOIULUI RECE

István BANDI,
Universitatea Națională de Servicii Publice (NKE),
Arhiva Istorică a Serviciilor Secrete din Ungaria (ABTL), Budapesta, Ungaria

La întrunirea secretă a serviciilor secrete ale statelor membre ale Blocului Estic organizată la Moscova în martie 1955 au fost trasate sarcinile principale ale fiecărui serviciu secret socialist. Serviciile maghiare, pe lângă activitățile de informații îndreptate împotriva centrelor de emigranți din statele capitaliste, a primit o sarcina ca în următorul deceniu să lanseze acțiuni informative împotriva Vaticanului. Prezentul studiu examinează activitatea structurilor infomative maghiare kadariene la nivel de obiectiv, adică o actiune conretă desfasurată pe teritoriul Italiei împotriva unei instituții pontificale, care s-a intesificat începând de la mijlocul anilor 1960, prin racolarea și integrarea agenților în Institutul Pontifical Ungar care funcționa la Roma. Analiza pune un accent deosebit pe introducerea conceptelor de metodologie contemporană a intelligence-ului maghiar.
Cuvinte-cheie: *Institutul Pontifical Maghiar, serviciile secrete maghiare kadariene, metode de racolare.*

CONTRIBUTIONS TO THE HISTORY OF THE HUNGARIAN PONTIFICAL INSTITUTE FROM THE PERSPECTIVE OF THE HUNGARIAN SECRET SERVICES DURING THE COLD WAR

At the secret meeting of the secret services of the Eastern Bloc member states organized in Moscow in March 1955, the main tasks of each socialist secret service were outlined. The Hungarian services, in addition to the intelligence activities directed against the emigrant centers in the capitalist states, received a task to launch informational actions against the Vatican in the next decade. The present study examines the activity of Hungarian informational structures from the Kadar era at the objective level, that is, a concrete action carried out on Italian territory against a pontifical institution, which gained momentum starting from the mid-60s, by recruiting and integrating agents into the Hungarian Pontifical Institute operating in Rome. The analysis places special emphasis on the introduction of contemporary Hungarian intelligence methodology concepts.
Keywords: *The Hungarian Pontifical Institute, the Hungarian Kadarian secret services, methods of recruitment.*

Cel de-al II-lea Conciliu Vatican și acordul parțial interstatal, încheiat în 1964 au pus într-o lumină nouă activitatea Institutului Pontifical Maghiar (în continuare, IPM) [1] care funcționase anterior ca centru al emigrației ecleziastice maghiare. „Ca urmare a acordului parțial, încheiat între Republica Populară Ungară și Vatican în 1964, *complexul de clădiri* din Roma a redevenit proprietatea bisericii maghiare în februarie 1965 și a fost desemnat cămin studențesc pentru preoții care studiau la universitățile din Roma" [2, p. 5].

Un raport al securității de stat din acea epocă oferă o relatare concretă a schimbării, care a deschis posibilitatea de a continua studiile pentru tinerii clerici, dar aparatul a început să activeze în mod intens. Serviciile securității statului maghiar au dezvoltat noi metode pentru a servi, de asemenea, scopurilor de informații, în plus față de rolul principal al instituției aflate sub supravegherea statului.

Prin intermediul acestui post de informații de prima linie, securitatea statului maghiar, pe lângă faptul că a perturbat și mai mult emigrația clericală maghiară, a încercat în mod constant să influențeze negocierile dintre Vatican și statul maghiar. Serviciile de informații au avut, de asemenea, un rol special în influențarea numirilor. În lucrarea de față, voi încerca să ofer o descriere metodologică detaliată a unor proceduri neexplorate până acum ale securității statului, procedurile de marșrutizare a agenților în instituțiile de învățământ din străinătate.

Surse folosite în cercetare

Lucrările de explorare a documentelor au ajuns într-un stadiu în care putem reconstitui în mod corespunzător rolul Institutului Pontifical Maghiar în culegerea de informații ale serviciilor secrete maghiare.

Sursele primare au fost dosarele de obiectiv, mape anexe (dosare in care au fost depuse notele colaboratorilor) și de rețea din Arhiva Istorică a Serviciilor Securității Statului, iar materiale secundare au fost furnizate de manualele utilizate în cadrul fostului Departament al Securității Statului din cadrul Școlii de Poliție. Aceste surse ne-au făcut să înțelegem rolul liderilor și studenților IPM în activitatea de informații.

În principal, dosarul, cunoscut sub numele de „Palota” [2], conține metodele de bază ale serviciilor de informații care au fost elaborate între 1964 și 1976 de către Direcțiile III/III-1-a [3] și III/I-45 [4] ale Ministerului de Interne (denumit în continuare „MI”) în cursul procesării IPM ca obiectiv. Dosarul obiectiv oferă o imagine cuprinzătoare a relocărilor de agenți care au permis structurilor informative maghiare să își atingă scopul: să influențeze Vaticanul și clericii maghiari din exil, permițând în același timp compromiterea liderilor de mijloc și a elitelor Bisericii Catolice din Ungaria.

Datele privind recrutarea [5] și dosarele existente [6] analizate în această cercetare au permis reconstituirea istoriei vieții individuale a celor vizați de serviciile secrete. Am identificat traiectorii de viață care, atunci când sunt examinate în mod izolat, constituie o serie de acte personale, în timp ce, atunci când sunt plasate într-un cadru instituțional, acestea s-au manifestat ca un instrument eficient al securității statului. Manualele utilizate [7] au oferit o bază pentru înțelegerea proceselor de informații (desfășurare, rezidență).

Astfel, a devenit clar că, în spatele acestei relații ecleziastico-politice, se foloseau noi instrumente de informații în locul celor anterioare și că acestea erau mai eficiente în cadrul instituțiilor ecleziastice. Trimițând în mod legal clerici la Roma pentru a-și continua studiile, *Colegiul Episcopal* a permis serviciilor de informații să lucreze în rețea și să adune date. În această lumină, se poate spune, de asemenea, că acordul parțial din 1964 a adus o schimbare de paradigmă pentru forțele de securitate invizibile ale statului. În acest proces de investigare a documentelor, am reușit să reconstituim sistemul procesului de recrutare și desfășurare a clericilor care au devenit liderii și studenții IPM. Obiectivul principal al studiului de față a fost mai degrabă prezentarea instrumentelor securității statului și nu demascarea recruților.

Metodele/Sistemul de pregătire a acțiunilor

Colegiul Episcopal Maghiar putea trimite preoți hirotoniți din diferite eparhii ale țării la IPM pentru o perioadă de 1-3 ani, pe baza permisiunii Oficiului Ecleziastic de Stat. Din dosarele obiect examinate reiese că preoți cu opinii politice ostile (regimului comunist) nu puteau fi studenți ai Institutului.

Serviciile de securitate ale statului competente adaptează Rezidența de la Roma existentă [8] și rețelele asociate acesteia pentru a procesa în mod operațional schimbările din situația IPM. Această schimbare a fost posibilă datorită „noului” statut juridic al IPM. Cu toate acestea, utilizarea operațională a Institutului ar putea avea succes numai dacă Direcțiile III/III și III-1 își vor coordona activitatea.

Materialul sursă a furnizat suficiente dovezi că această cooperare s-a soldat cu succes. Acțiunile lor au vizat în primul rând plasarea unor persoane adecvate în rețea printre ofițerii și studenții care urmau să fie detașați. Faptul că acești candidați pentru detașare de la Direcția III/1 au fost selectați dintre agenții verificați ai Direcției III/III cu experiență operațională este, de asemenea, o dovadă a unei cooperări eficiente. Direcția III/III prin intermediul departamentelor sale regionale competente a identificat și a căutat potențiali studenți care, după un studiu și o formare corespunzătoare, au fost încredințați ofițerilor competenți din Direcția III/I. Procedurile de marșrutizare s-au desfășurat apoi în comun.

Ofițerii celor două direcții au elaborat un plan de acțiune comun, a cărui caracteristică cea mai importantă era realizarea obiectivelor de perspectivă, adică securitatea statului se aștepta ca studenții selectați, într-o perspectivă de 5-10 ani să formeze baza liderilor de vârf și de mijloc ai Bisericii Maghiare, iar apoi să devină grupul cel mai influent. Această perspectivă a crescut și mai mult vulnerabilitatea bisericii și a oferit securității statului o linie de atac suplimentară. În elaborarea planului s-a ținut cont de faptul că Institutul Pontifical Maghiar din Roma ar fi o sursă eficientă de informare, de găsirea persoanelor potrivite pentru racolare [9] și de activități de influențare vizând Vaticanul, clerul italian și emigrația ecleziastică maghia-

ră din Italia. În plus, poziția studenților Institutului oferea posibilitatea de a cunoaște diferitele birouri și congregații ale Vaticanului, de a lucra în școlile papale și de a stabili contacte cu valoare operațională cu studenții.

În asemenea cazuri, procedura a început în mod obișnuit, mai întâi culegerea de informații despre țintă, în acest caz despre IPM: „Am colectat din arhivele ambasadei noastre de la Roma materialele de arhivă relevante privind [...] statutul juridic, regulamentele operaționale și activitățile practice ale Institutului Papal Maghiar". [2, p. 35]. ... O culegere de date similară a fost realizată în Ungaria, unde pentru „completarea" cu obiecte noi luate în lucrare, a listei candidaților, considerați de episcopi capabili pentru continuarea studiilor la Roma a fost obținută în perioada inițială prin rețea de la organismele județene.

În același timp, s-a verificat paralel dacă printre persoanele numite pentru a-și continua studiile după decizia episcopatului se numără și persoane potențiale pentru rețea care, pe lângă continuarea studiilor, erau destinate să joace un rol operațional. În planul de acțiune comun al Direcțiilor III/I și III/III, elaborat în aprilie 1965, s-a indicat în mod expres că „cel puțin doi agenți instruiți, experimentați și de încredere vor fi desemnați printre studenții care vor fi trimiși în toamna anului 1965" [2, p. 44]. Detașarea mai multor membri ai rețelei la o singură *instituție* era avantajoasă, deoarece asigura și controlul rețelei. După unele dificultăți inițiale și pe baza experienței din primii ani, au fost dezvoltate metode eficiente, care au constat în contactarea tuturor persoanelor ecleziastice care ar putea deveni studenți ai IPM. Au fost concepute două proceduri pentru a-i promova pe candidați – care îndeplineau obiectivele operaționale – să figureze pe lista episcopilor.

Primul grup a fost format din cei care, încrezători în propriile capacități, s-au oferit voluntar să se adreseze episcopului lor pentru continuarea studiilor. În practică, acest lucru a însemnat că, prin intermediul rețelelor din eparhii și birouri eparhiale, organismele au luat cunoștință de persoanele care au solicitat episcopului lor continuarea studiilor. Pe baza informațiilor obținute în mod operațional, cei care s-au prezentat în mod voluntar au fost supuși studiului și monitorizării.

Cel de-al doilea grup a fost format din cei care au fost încurajați de ofițerii operaționali să se înscrie. În acest caz, paragraful relevant din planul de acțiune comun vorbește de la sine: „vom selecta agenții cei mai potriviți pentru angajarea în străinătate din rețeaua existentă de agenți, îi vom selecta cu implicarea organelor informative gazdă, îi vom forma, vom depune cereri de formare continuă și, prin intermediul rețelei noastre de cercuri de conducere eparhiale, îi vom recomanda episcopilor pentru plasare" [2, p. 45]. Aceste persoane au fost studiate și selectate cu atenție, în conformitate cu regulile psihologiei operaționale [9]. Următoarea etapă era cea a angajării, care consta în recrutarea și formarea treptată pentru munca de informații. Direcția III/III-1 a preluat acele persoane care au fost considerate potrivite pentru procedurile de marșrutizare.

Pe lângă studenți, securitatea statului l-a plasat și pe șeful instituției anchetate în funcția desemnată conform obiectivelor operaționale: „Selectăm și procesăm persoanele potrivite pentru funcția de conducere a IPM. Lucrăm în rețea pentru a asigura trimiterea agenților potriviți și pregătiți. Trei agenți potriviți vor fi selectați, procesați, examinați și pregătiți pentru a ocupa postul de director adjunct care va deveni vacant în toamna anului 1965, iar candidatul va fi aprobat de Colegiul Episcopal și de Oficiul de Stat al Bisericii înainte de a fi detașat" [2, p. 46].

Până la mijlocul anilor 1970, în conformitate cu obiectivele recunoașterii, căutarea persoanelor potrivite pentru racolare a fost extinsă printre absolvenții din 1968, mărind și mai mult lista celor care aveau șanse să devină episcopi și, în cele din urmă, candidați la episcopat. În acest fel, în urma procedurilor securității statului cu scopul de „a umple cu candidați" locurile la Institutul Pontifical Maghiar au fost admise doar persoanele potrivite, recrutate și „infiltrate" de servicii, în timp ce cei „nepotriviți" au fost împiedicați să plece la studii.

Procedurile de marșrutizare

Ofițerii de la Direcția III/III-1-a, în cooperare cu serviciile secrete competente *au examinat* persoanele selectate [9] și le-au supus unui *control preliminar* [9]. Ofițerii au pus un accent deosebit pe asigurarea faptului că personalitatea candidatului supus procedurilor de marșrutizare să corespundă cerințelor servi-

ciilor secrete. În general, serviciile s-au concentrat asupra adecvării atitudinilor și calităților personale ale candidaților [9] pentru îndeplinirea sarcinilor preventive [9] și de influențare [9].

De asemenea, a fost luat în considerare faptul că prin contactele sale interne și externe să fie capabil de a-și stabili un potențial de informații (și de sprijin). La fel, era esențial ca persoana din rețea care urma să fie marșrutizată să aibă un simț dezvoltat al combinațiilor și al conspirației [9].

În toate cazurile, datele studiului și ale inspecției i-au convins pe ofițeri că, în general, candidatul era de încredere [9], că avea o atitudine corectă și că avea toate aptitudinile și abilitățile pentru a deveni un bun membru al rețelei [9] într-un timp scurt, cu o conducere consecventă și o pregătire intenționată. De asemenea, ei sunt mulțumiți că acesta este loial din punct de vedere politic, progresist și că este de acord cu problemele politice fundamentale. Persoana selectată a fost supusă unui control constant pentru a o cunoaște mai bine, folosind verificări operaționale secrete, așa-numite „verificări K” [9], verificări mutiple ale rețelei și regula/metoda 3/a [9].

Este de remarcat faptul că interesul manifestat de către persoanele intervievate a jucat un rol semnificativ în decizia acestora de a coopera, ceea ce indică carierismul specific rețelei. În toate cazurile pe care le-am studiat, cooperarea cu organele, de fapt a fost un compromis ce s-a realizat doar în speranța obținerii unor beneficii.

După un studiu adecvat, ofițerii au elaborat un *plan de instruire* [9]. După ce planul a fost aprobat, aceștia au asigurat locul de instruire cu ajutorul organelor informative operaționale potrivite. Conform prescripției teoretice, „timpul necesar pentru instruire trebuie planificat cu precizie (pe un orar) și trebuie alocat timpul necesar. Instruirea poate dura mai multe zile, eventual săptămâni. Acest lucru poate necesita legalizarea timpului persoanei din rețea prin scădere (curs, detașare în mediul rural etc.). Pentru pregătire se poate lua în considerare doar casa conspirativă (K) sau casa de întâlnire (T) [7, p. 37]. În practică, pregătirea putea să se desfășoare într-un hotel pe o perioadă de 2-3 zile, într-o locație protejată care respectă regulile de conspirație.

Agentul a fost instruit să lucreze în rețea în străinătate după cum urmează: subiectele abordate în cadrul instruirii s-au axat pe trei domenii generale. În primul rând, formarea politică, formarea sau perfecționarea lingvistică și formarea profesională-operațională. Al doilea subiect de formare nu a fost abordat în cadrul procedurilor de marșrutizare. Ca introducere, s-a discutat în general despre serviciile de informații socialiste, cu o examinare ideologică a motivelor pentru care serviciile de informații socialiste erau necesare. Educația ideologică a fost menționată atunci când candidatului i s-a vorbit despre așteptările personalului serviciilor. În conformitate cu domeniul vizat, au fost prezentate situația politicii interne și externe din Italia și rolul internațional al Italiei. Au fost completate cunoștințele despre Vatican și personalitățile de vârf și, în final, a fost prezentată relația dintre Republica Populară Ungară și Vatican. O atenție deosebită a fost acordată situației, activităților și personalităților de frunte ale emigrației ecleziastice maghiare.

În cadrul domeniului profesional-operațional, un capitol separat din cadrul instruirii a fost dedicat prezentării *cunoștințelor de bază ale securității statului*: agentul a fost confruntat cu conceptele de conspirație și legendă (istoria personală a agentului în acoperire în străinătate), precum și cu specificul muncii sub acoperire pentru securitatea statului, în funcție de sarcinile pe care trebuia să le îndeplinească. Au fost abordate în detaliu metodele și aspectele legate de crearea rețelelor de contacte, cercetarea, studiul, selecția, cunoașterea și stabilirea unor contacte permanente, prelucrarea acestora, căutarea persoanelor potrivite pentru racolare [9] și analiza surselor de știri [9]. Au fost descrise metodele de obținere a informațiilor.

Conceptul de acțiune informative camuflată [9] și capturile sale au fost menționate în mod special. Aceștia l-au învățat pe agent cum să colecteze date [9], cum să ia notițe, cum să le stocheze și cum să le distrugă. S-a pus accentul pe cerințele de raportare, pe modul de întocmire a raportului și pe modul de pregătire a acestuia pentru livrare. De asemenea, au fost explicate conceptul și importanța legăturii și a menținerii legăturii [9], formele și metodele de legătură personală [9]. De asemenea, candidatul a putut afla despre tipurile de întâlniri și despre cum să se pregătească pentru întâlnire. De asemenea, el a putut afla despre mecanismele de desfășurare a ședințelor, cum să se apropie de locul de întâlnire, importanța și metodele de autocontrol [9], crearea legendei [9] ședințelor [9], comportamentul care trebuie urmat în cadrul ședinței.

S-a pus un accent puternic pe problema *contraspionajului*. Au fost prezentate în detaliu metodele și mijloacele de contraspionaj: agenția, studiul acesteia, supravegherea externă, monitorizarea corespondenței, interceptările telefonice, cercetarea sub acoperire [9], utilizarea mijloacelor legale, provocarea [9]. Ofițerilor li s-au prezentat modalitățile de apărare împotriva evaziunii, conduita care trebuie urmată în cazul unei dezvăluiri.

În timpul instruirii, ofițerii au explicat, de asemenea, *linia de conduită* [9] elaborată în planul de formare pentru persoana din rețea care urma să fie supusă procedurilor de marșrutizare. La elaborarea liniei de conduită, s-a ținut cont de faptul că preoții care mergeau la IPM erau detașați în mod legal la Roma cu acordul autorităților maghiare de stat și bisericești. Prin urmare, persoana din rețea trebuia să exercite formele de conduită corespunzătoare. Agentul trebuia să caute să fie considerat de rector și de magistrați IPM ca o persoană cu perspectivă pentru funcții ecleziastice superioare.

În construirea relațiilor agentul a trebuit să fie atent și, în măsura în care a fost necesar, prudent, dar ferm în abordarea sa pentru a atinge obiectivele operaționale. A trebuit să fie respectuos și conciliant cu membrii emigrației clericale maghiare sau cu alte persoane ecleziastice și laice. Ca regulă generală de conduită, a trebuit să aibă grijă să nu dezvăluie niciodată contradicții în declarațiile sale.

Agenții sunt, de asemenea, instruiți să se consulte în prealabil cu persoana de contact în cazul în care li se cere să facă o declarație oficială (radio, presă) și să se ghideze după instrucțiunile acesteia. În cadrul interviurilor, situația trebuie prezentată întotdeauna într-un mod realist. Li se reamintește, de asemenea, să nu se angajeze în niciun fel (moral, financiar, politic).

În reprezentarea problemelor bisericii catolice, declarațiile și comportamentul lor trebuiau să reflecte loialitatea față de biserică, dar și cetățenia loială și respectuoasă a Republicii Populare Maghiare. În mod firesc, ofițerii au stipulat, de asemenea, că evoluția relației dintre stat și biserică din ultimul deceniu trebuia să se reflecte în manifestările lor.

În același timp, agenții nu puteau nega dificultățile bisericii maghiare, dar era necesar să sublinieze că singura cale de a le rezolva era să continue să îmbunătățească relațiile dintre stat și biserică, ținând cont de interesele reciproce. De asemenea, agentul era pregătit pentru posibilitatea ca, în cazul în care autoritățile italiene competente se arătau interesate de persoana sa, să nu-și poată schimba comportamentul, trebuia să își continue sarcinile zilnice și era obligat să raporteze observațiile sale persoanei de contact cât mai curând posibil.

Ultima parte a instruirii se refera la *definirea sarcinilor*, în timpul căreia au fost definite sarcinile agentului. Acestea erau sarcini adaptate și, în fiecare caz, corespundeau capacităților de informații ale agentului și necesităților informative ale Direcției III/I [9]. Persoanele din rețea, marșrutizate în IPM trebuiau să încerce să culeagă opiniile și ideile Vaticanului privind situația politică din Ungaria și biserică. De asemenea, ei trebuiau să monitorizeze conceptele politicii bisericești a Vaticanului și măsurile planificate privind personalul care afectau bisericile din țările socialiste. Organele informative s-au interesat de acțiunile de politică externă planificate de Vatican cu privire la problemele internaționale majore și de dezvoltarea conflictelor și a relațiilor de putere între indivizii și tendințele interne care influențează politica externă a Vaticanului. De asemenea, a manifestat interes pentru informațiile asupra activităților bisericilor naționale din țările socialiste, ale reprezentanților acestora sau ale emigranților bisericești, ostili țării sau comunității în cauză. Erau solicitate în mod constant informații despre pregătirile pentru congrese ecleziastice importante, reuniuni, sinoade etc., despre subiectele luate în discuție, pozițiile unor personalități importante, controversele și rezoluțiile adoptate.

Un punct sensibil al informațiilor a fost activitatea emigrației, dezvoltarea influenței sale față de Vatican. Serviciul de informații era preocupat în special de conflictele și problemele din cadrul emigrației și de procesele de polarizare care se dezvoltau între ele.

Securitatea de stat se aștepta ca studentul marșrutizat să sporească în continuare prestigiul și stima IPM, să mențină relații bune cu rectorii, colegii de facultate și cu toți cei care pot contribui la promovarea acestora. Se aștepta ca agentul să își finalizeze studiile cât mai bine, punând astfel bazele viitoarei sale posibilități de angajare. Agentului i s-a reamintit, de asemenea, că, odată ce era marșrutizat, linia activității sale de informații va fi definită în permanență de către persoana sa de contact, în conformitate cu necesitățile serviciilor de informații.

La sfârşitul instruirii, ofițerii au explicat persoanei din rețea condițiile pentru care răspundea securitatea statului.

Personalul organelor informative și-au asumat responsabilitatea colectivă pentru siguranța agentului și au promis să trateze relația existentă ca pe un secret de stat. De asemenea, aceștia au promis că îi vor pune la dispoziție o sumă suficientă de bani pentru a-i acoperi cheltuielile de deplasare în timpul detașării permanente în străinătate și în timpul călătoriilor sale în țară. De asemenea, această sumă a fost prevăzută pentru a acoperi cheltuielile efectuate în cursul activității sale în străinătate pentru serviciul de securitate al statului. Cea mai importantă promisiune pentru agent era, de obicei, ajutorul și sprijinul pe care îl primea pentru a-și construi viitoarea carieră în cadrul bisericii. Pentru a consolida relația, ofițerii au semnat *un acord* cu agentul calificat. Acordul includea, de asemenea, obligațiile agentului, sarcinile care trebuie îndeplinite, sarcinile comportamentale care trebuie respectate, linia de conduită care trebuie urmată și angajamentul față de acesta. Angajamentul reciproc a fost astfel confirmat și în scris. De asemenea, este important de remarcat faptul că agenții au semnat acordul, sub numele lor civil și sub cod de nume, care a fost depus la dosarul B (de racolare) al agentului în cauză, pentru păstrare.

După instruire, agentul care aştepta să fie trimis în misiune (marşutizat) a continuat să își îndeplinească sarcinile în conformitate cu așteptările contrainformațiilor interne. Agenții care au locuit în zonele rurale și care așteptau să fie desfășurați s-au deplasat la Budapesta, după cum a fost necesar. Cu astfel de ocazii, a avut loc întâlnirea de familiarizare personală [9], în timpul căreia agentul putea să se întâlnească cu persoana sa de contact din Roma. În timpul întâlnirilor, se discutau detaliile legăturii: locul, metoda și ora întâlnirilor de predare-primire [9], și modalitatea de a solicita o întâlnire extraordinară [9].

În paralel cu formarea agentului, ofițerii competenți ai organelor informative au folosit o metodă de combinare operativă [9], pentru a obține sprijinul Colegiului Episcopal pe baza recomandării episcopului regional competent. Astfel, prin manipularea persoanelor potrivite, agentul instruit a fost pus pe lista celor care urmau să fie trimiși.

Persoana recrutată a sosit la IPM împreună cu ceilalți colegi bursieri, unde a intrat rapid în contact cu persoana de contact. Ofițerul din cadrul Rezidenturei Generale de la Roma, prezent în capitala Italiei sub acoperire, a colaborat cu agentul pentru a stabili un sistem bilateral de apeluri foarte bilaterale și modalitățile seriei de întâlniri. Pe baza a ceea ce a aflat, persoana din interior pregătea un raport scris, dar raporta și oral, atunci când era cazul, în funcție de situația operațională. Agentul a vizitat acasă în timpul concediului de studii. În timpul șederii sale acasă, acesta a participat la o ședință de informare. Întâlnirile au fost repetate de mai multe ori, după cum a fost necesar, pentru a permite o evaluare globală a activităților sale și pentru a-i spori cunoștințele în materie de securitate a statului.

Corespondența agenților detașați la IPM a continuat să fie monitorizată. Chitanțele ocazionale din dosare arată, de asemenea, că agentul detașat a primit un sprijin financiar regulat din partea agenției deținătoare relevante.

După terminarea studiilor, studentul recrutat s-a întors acasă și a ocupat locul care i-a fost atribuit. Relațiile cu securitatea statului erau, în general, neîntrerupte. Agentul a fost predat de către Direcția III/I secției competente din Direcția III/III-1-a. Unitatea centrală de informații interne păstra adesea agenți cu înaltă calificare sub propria autoritate. Rareori, dar ocazional, unitatea centrală a predat persoana din rețea înapoi organului județean competent al securității statului pentru a fi reținută.

Efectele sistemului

După o scurtă descriere a procedurii putem înţelege mai uşor declarațiile statistice și rapoartele de evaluare pe care le-am citit în dosarele referitoare la IPM. Acestea arată că, în 1973, dintre cei 10 preoți, membri ai IPM, organele informative responsabile aveau o rețea de cinci persoane și un contact social [9]. În plus, patru colaboratori secreți, angajați anterior de către departamentul competent al Serviciului de Informații Interne (III/III-1-a), erau ținuți la vedere de către Rezidentura Generală de la Roma. Recrutarea nu a scăpat nici conducerii IPM: „La începutul anului universitar, rectorul IPM a fost promovat la o funcție în guvernarea ecleziastică superioară, iar sarcina cea mai importantă a fost, prin urmare, selecția, inițierea și formarea personalității noului rector” [2, p. 62].

Procedura poate fi comparată cu o rotație, prin care, în timpul lunilor de vară, personalul rețelei este informat, evaluat și instruit în comun pentru anul următor de către ofițerii de informații din cadrul Direcției III/I-4 și ofițerii operaționali din cadrul Direcției III/III-1-a.

Ofițerii de securitate de stat, folosindu-se de potențialul lor operațional îi plasau pe studenții care își terminau studiile ca profesori în seminarii sau în alte posturi de conducere ale bisericii. Iar printre noii studenți se aflau agenți proaspăt instruiți și pregătiți care, în toamna următoare începeau noul an universitar alături de colegii lor. Datorită unei metode eficiente a securității statului, la începutul anului academic 1973-1974, Rezidența din Roma a angajat trei persoane din rețea și trei contacte sociale în cadrul IPM.

Până în 1976, oficialii de securitate de stat care se ocupau de IPM au scris cu satisfacție că „activitățile și comportamentul directorului și al studenților Institutului sunt în conformitate cu interesele politicii noastre bisericești. IPM din Roma a devenit un institut central recunoscut și respectat al bisericii maghiare. În această perioadă, membrii rețelei și-au desfășurat activitatea în conformitate cu obiectivele noastre operaționale și au oferit un sprijin valoros pentru activitatea noastră de informații și contrainformații. Mulți dintre bursierii care au absolvit la Roma, în majoritate persoanele din rețea angajate în cadrul instituției, au ajuns să ocupe poziții bisericești importante după finalizarea studiilor” [2, p. 72].

Astfel, neîncrederea inițială a fost depășită, după cum a arătat faptul că în 1969 Institutul a primit binecuvântarea papală, iar Giovanni Cheli [10] a vizitat Institutul de trei ori. De asemenea, o parte din clerul din exil s-a împăcat cu situația și a vizitat în mod regulat studenții IPM. De exemplu, fostul general piarist Tomek Vince [11] stătea de vorbă deseori cu studenții.

Securitatea de stat și-a revendicat „victoria” și toate rapoartele lor de sinteză au accentuat acest lucru. „Victoria” mai puțin vizibilă este reflectată în cifrele uluitoare ale statisticilor rezumative. În cei zece ani de existență a Institutului, 46 de persoane au studiat acolo (inclusiv cei care au fost acolo în anul universitar 1976), dintre care 20 de persoane au făcut parte din rețea.

Dintre bursieri, 38 de preoți și-au finalizat studiile între 1965 și 1975. Patru dintre cei 38 nu și-au continuat cariera ecleziastică din diverse motive. Potrivit raportului de sinteză din februarie 1976, majoritatea bursierilor au lucrat anterior ca și capelani sau preoți înainte de a-și începe studiile, dar după finalizarea studiilor au fost numiți într-o funcție în administrația bisericii sau ca profesori. Din punct de vedere numeric, 23 dintre cele 34 de persoane au fost promovate în poziții superioare, în timp ce ceilalți au rămas în aceeași poziție.

În primul grup au fost 13 membri ai rețelei și 2 în cel de-al doilea. „dintre primii membri, angajăm mai mulți membri ai rețelei, foarte calificați, de încredere, cu contacte bune la Roma, care au o perspectivă și pot fi aduși într-o poziție pe linia conducerii bisericii” [12, pp. 189-215]. Deloc surprinzător, absolvenții de la Roma erau văzuți ca o mare oportunitate de către securitatea statului. Acest lucru părea fezabil și pentru că subdiviziunea centrală (a Direcției III/III-1-a) nu a returnat agenți cu înaltă calificare către departamentele regionale.

Serviciile de securitate ale statului au declarat cu fermitate că preoții care studiază la Roma sunt studiați și monitorizați de Vatican și că cei pe care îi consideră potriviți vor fi promovați mai târziu în posturi guvernamentale ecleziastice mai înalte. Astfel, preoții care au absolvit la Roma erau, de asemenea, candidați potențiali și potriviți pentru posturi în conducere a bisericii și în ochii Vaticanului.

De aici și prioritatea acordată „activității operaționale de a umple locurile vacante de bursieri ai Institutului, care vizează recrutarea și plasarea în rețea a persoanelor potrivite și să obstrucționeze promovarea candidaților nepotriviți pentru episcopat” [2, p. 77]. Această „infiltrare” a fost atât de reușită încât raportul de evaluare la 10 ani afirmă cu mândrie că nu existau persoane ostile din punct de vedere politic printre absolvenții Institutului.

Securitatea statului a formulat anumite critici ca lipsa de disponibilitate de a se înscrie. În evaluarea lor, liderii diecezani au avut păreri diferite cu privire la necesitatea perfecționării preoților lor la Roma. Nicăieri nu a existat o nevoie conștientă și planificată de perfecționare, de formare suplimentară. Ideea că sistemul în vigoare ar putea să nu fie favorabil studiilor în străinătate nici măcar nu le-a trecut prin cap ofițerilor. „Selecția candidaților se baza mai mult pe o anumită spontaneitate și pe criterii subiective” [13, pp. 105-106] – astfel se rezuma declarația nu prea favorabilă.

În opinia ofițerilor operaționali, un astfel de comportament a îngreunat și a întârziat mult detectarea și, prin urmare, intrarea în rețeaua selectată. Episcopii și-au explicat reticența prin costurile tot mai mari de întreținere a Institutului. Dar comportamentul lor era, de fapt, justificat de alți factori. Pe de o parte, ei nu aveau încredere în tendințele progresiste din punct de vedere teologic ale universităților din Roma, iar pe de altă parte, se temeau că discuțiile bursierilor le-ar putea compromite identitatea la Roma.

Concluzii

Înțelegerea procedeurilor de marşrutizare ne-a adus mai aproape de înțelegerea modului în care au funcționat agențiile de informații, dar ar fi simplist să pretindem că am descoperit integral mecanismul prin care acestea operează. Cu toate acestea, pare a fi esențial pentru a înțelege cum s-au desfășurat lucrurile la Institutul Pontifical Maghiar, deoarece cunoașterea regulilor generale ale jocului poate face ca punerea în lumină a carierelor individuale să fie mai reușită și mai eficientă. De asemenea, trebuie menționat faptul că, prin explorarea instrumentelor serviciilor de securitate ale statului, am dorit să oferim un ajutor pentru activitatea de prelucrare a surselor. Astfel, am avut ocazia să observăm pe scurt funcționarea unei singure proceduri prin examinarea câtorva cazuri individuale și prin consultarea manualelor de specialitate. În consecință, este mai ușor de examinat faptul că ce alte răspunsuri „de viața reală” ar fi putut da persoanele în cauză, aflate în situațiile de viață prezentate, având cantitatea de informații de care dispuneau.

Referințe:

1. Institutul Pontifical Maghiar (Pápai Magyar Egyházi Intézet), denumit în continuare IPM): Departamentul Ecleziastic a fost o secție a Collegium Hungaricum, fondat în 1927. În 1940, Papa Pius al XII-lea a ridicat Secția ecleziastică la statutul de Institut. Între 1948 și 1964, IPM a fost condus de preoți în exil. În 1964, în temeiul unui acord parțial între Sfântul Scaun și guvernul Kádár, preoții din exil au predat Institutul Colegiului Episcopal. Din acel moment, preoților și călugărilor diecezani li s-a permis să urmeze studii superioare la recomandarea episcopului, cu permisiunea Colegiului Episcopal și a Oficiului Ecleziastic de Stat.
2. Arhiva Istorică a Serviciilor Securității Statului (în continuare ÁBTL) 3. 1. 1. O-20011. „Palota” fn. d.(dosar) p. 5.
3. Direcția III/III-1-a se ocupa de serviciile de informații interne, inclusiv de Biserica Catolică.
4. Secția a 4-a din Direcția de informații externe.
5. ÁBTL 3. 2. 1. Bt 2027/2 „Rákoshegyi”
6. ÁBTL 3. 1. 2. M - 36 870. „Hevesi”, „Pary”, 3. 2. 3. Mt -1915/1 Nyiri, 3. 1. 2. M -38234 „Póló Márk”, 3. 2. 3. Mt -1356 „Rákoshegyi”
7. ÁBTL ÁB. 313. ANDRÁS, PETRESICS – ATTILA, GERGELY: Formarea personalului din rețea pentru sarcini operaționale, angajat în străinătate pentru o perioadă scurtă sau lungă de timp. Budapesta, 1980 (Institutul de Poliție, Departamentul Securității Statului. În continuare: PETRESICS-GERGELY, 1980); ÁBTL ÁB. 378. Budapesta, 1982 (Direcția de studii și de propaganadă, Ministerul de Interne).
8. Din motive de definiție și credibilitate, termenii sunt utilizați în lucrarea de față după Dicționarul Explicativ al Securității Statului (în continuare: ÁÉK). Manualul a fost publicat în 1980 de către Ministerul de Interne pentru uz intern, în 1 000 de exemplare numerotate. ÁBTL ÁB 842. Agenție rezidentă/Rezidență – o formă conspirativă de organizare formată din ofițeri de securitate a statului sau membri ai rețelei, instruiți pentru a îndeplini sarcini specifice – operaționale – de securitate a statului. Este condusă de un rezident – poate fi internă, străină, legală sau ilegală. Din punct de vedere al funcției sale, poate fi: principală, direcțională, țintă și auxiliară. ÁBTL 3. 1. 8. Cs - 687 „Honatalanok” – (Apatrizi) dosar de grup deschis pentru preoții emigranți care au activat în IPM în anii 1950. Din această perioadă, sunt semnalate două persoane din rețeaua permanentă din Roma: „Giovanni” și „Amadeo”. Din acest dosar reiese, de asemenea, că Rezidentura din Roma funcționa deja intensiv în această perioadă.
9. ÁBTL ÁB 842. *Căutarea persoanelor potrivite pentru racolare* – o fază a creării rețelei în care diferite persoane sunt căutate și luate în considerare pentru o anumită funcție de rețea în scopul selecției.
   ÁBTL ÁB 280. IVANIN, G. I.: *Unele probleme de psihologie operațională*. Pregătită pentru angajații din organele securității statului și pentru profesorii de științe speciale din școlile cekiste, Moscova, 1973. Volumul oferă o prezentare detaliată a instrumentelor și procedurilor psihologice pentru selectarea și controlul adecvat al țintelor.

ÁBTL 842. ÁB. 842. ÁÉK *Studiul* este procesul de lucru în cadrul căruia datele obținute și verificate prin intermediul mijloacelor și metodelor de investigare (operaționale) sub acoperire utilizate oferă un răspuns la întrebarea în ce măsură sunt date bazele pentru recrutarea candidatului selectat, precum și aptitudinile candidatului, calitățile personale și condițiile pentru stabilirea unei cooperări sub acoperire. Principiile: conspirativ, țintit (luare în obiectiv), planificat și continuu.
ÁBTL ÁB. 842. ÁÉK. *Control operativ* – (1.) proces de lucru în scop preventiv – prin utilizarea de mijloace și metode secrete, ascunse și vădite – pentru a obține informații continue despre situația unui obiect, a unei zone sau a unei linii contaminate de elemente potențial ostile sau de o activitate ostilă, (2.) pentru a stabili fiabilitatea și adecvarea persoanei din rețea, eficacitatea deciziei operaționale, autenticitatea datelor obținute, pentru a facilita continuitatea implementării, pentru a pregăti următoarea decizie operațională. – Mijloace: controlul personal al ofițerului operativ și orice mijloace de investigare (operaționale) sub acoperire pot servi ca mijloace.
ÁBTL ÁB. 842. ÁÉK. *Calitățile particulare ale persoanei din rețea* – (sub formă de rezumat, următoarele): capacitatea intelectuală, studii, concepția despre lume, convingerile politice, calitățile de caracter (încredere), pasiunile dezvoltate, înclinațiile, obiceiurile tipice, temperamentul, calitățile voinței, circumstanțele personale, sănătatea, aspectul fizic.
ÁBTL ÁB. 842. ÁÉK. *Prevenirea* – prevenire, acțiune preventivă, măsuri de precauție – Prevenire generală: prevenire: pentru a reduce oportunitățile de dezvoltare a unei activități ostile – Prevenire individuală – specifică – pentru a preveni sau a evita săvârșirea unei infracțiuni de către o anumită persoană sau un anumit grup.
ÁBTL ÁB. 842. ÁÉK.. *Influențarea* – o metodă operațională de prevenire. Schimbarea într-o direcție favorabilă a voinței, atitudinilor și emoțiilor persoanelor cu trăsături personale nefavorabile din punct de vedere politic, care se îndreaptă spre tendințe negative.
ÁB. 842. ÁÉK. *Conspirația* – sistemul de funcționare a serviciilor secrete și ascunderea activităților lor sistematice. Eficacitatea mijloacelor și metodelor depinde de carateru lor secret.
ÁBTL ÁB. 842. ÁÉK *Încredere* – certitudinea intențiilor unei persoane, a convingerilor adevărate, a sincerității sale. Încrederea unei persoane din rețea se bazează pe dualitatea jocului de rol. El are încredere totală în organele noastre informative, cooperează cu acestea fără rezerve și este onest, dar în același timp se preface că este așa în fața adversarului.
ÁBTL ÁB. 842. ÁÉK *Rețeaua* – totalitatea colaboratorilor secreți ai serviciilor de securitate ale statului. Principalul instrument ai cărui membri, sub conducerea și îndrumarea organelor de securitate ale statului, participă, în cadrul unei cooperări secrete organizate, la obținerea de informații necesare pentru consolidarea apărării Republicii Populare Maghiare, la punerea în aplicare a unor măsuri operaționale secrete, la depistarea, prevenirea și întreruperea acțiunilor de minare ale inamicilor externi și interni. Membrii săi sunt calificați în funcție de relația lor de muncă cu serviciile de securitate ale statului.
ÁBTL ÁB. 842. ÁÉK. *Control K* – un control operativ al corespondenței, în timpul căruia corespondența unei persoane care face obiectul unei anchete confidențiale este deschisă sau, uneori, confiscată de serviciile de securitate ale statului.
ÁBTL ÁB. 842. ÁÉK. *Interceptare* – înregistrarea și prelucrarea vorbelor în direct, a convorbirilor telefonice, a traficului radio sau a sunetelor mecanice prin mijloace secrete cu ajutorul unui echipament operațional (regulamentul 3/a se referea la tehnica de interceptare telefonică, iar regulamentul 3/e la tehnica de interceptare a încăperilor).
ÁBTL ÁB. 842. ÁÉK. *Plan de instruire* – un document care conține temele, instrumentele și metodele de formare profesională – operațională – a unei persoane din rețea. Amploarea și profunzimea formării este proporțională cu calificările necesare pentru funcția de rețea care urmează să fie îndeplinită. Finalizarea planului este inclusă în calificare.
ÁBTL ÁB. 842. ÁÉK. *Sursa de informații* – setul de suporturi de date din care agențiile de informații și de securitate obțin date de interes
ÁBTL ÁB. 842. ÁÉK *Analiză* – descompunerea informațiilor relevante pentru securitatea statului în elementele sale, prin abstractizare logică pentru a identifica cauzele profunde în scopul de a identifica cauzele profunde. Examinarea elementelor în sine și în interrelațiile lor în vederea relevării factorilor relevanți implicați în dezvoltarea activității ostile, a tendinței dăunătoare. Aceasta trebuie să se bazeze pe informații suficiente și verificate.

ÁBTL ÁB. 842. ÁÉK. *Acțiune informativă camuflată* – agentul sau ofițerul de informații obține informații sau date valoroase prin intermediul unei conversații, astfel încât partenerul să nu știe că are de-a face cu un inamic și că a divulgat informații importante. El nu este conștient de intențiile „camuflate” ale inamicului. Conversația este planificată și pregătită de către ofițerul sau agentul de informații.
ÁBTL ÁB. 842. ÁÉK *Culegere de date* – un proces, deschis sau ascuns, care utilizează mijloace deschise sau ascunse, pentru a obține informații care conțin fapte specifice și verificate. Scopul: pentru a obține cunoștințe despre inamic sau pentru a satisface alte interese operaționale.
Păstrarea legăturii – o condiție prealabilă pentru crearea de rețele organizaționale. Sistemul de flux reciproc de informații între organismul de securitate de stat și rețea. Partea cea mai vulnerabilă a rețelei. Principiile sale organizatorice: secret (conspirativ), continuu (continuitate), control și planificat. Forme: personală, fizică, cu implicarea unui intermediar – şi o combinație a celor de mai sus.
ÁBTL ÁB. 842. *Crearea legăturilor* – sistem de comunicare utilizat în activitățile de informații și contrainformații, cu utilizarea complexă a tuturor mijloacelor și metodelor speciale care asigură fluxul de informații și materiale între un organ de securitate a statului și o persoană din rețea sau între un organ de securitate a statului și o persoană (persoane), de exemplu, în timpul operațiunilor etc. Cerință: conspirativă, rapidă, continuă, fiabilă. Forme: personală, impersonală, combinație a celor de mai sus.
ÁBTL ÁB. 842.. *Autocontrol* – calitatea psihică de a fi capabil să se autodisciplineze (autodisciplină). Formă de comportament așteptată pe baza unei vigilențe obligatorii pentru a exclude posibilitatea deconspirării. Cel mai frecvent utilizat în teren: legătura dintre ofițerul operativ și persoana din rețea Autocontrolul mișcării – pentru a determina dacă o persoană neautorizată se află la vedere.
ÁBTL ÁB. 842 *Întâlniri* – o formă personală de contact între serviciile de securitate ale statului și persoana din rețea, care are loc prin intermediul ofițerului de legătură, rezident (de legătură). Tipuri: întâlniri de serie, de asigurare, de asigurare de la un capăt la altul, extraordinare, de primire de materiale, de contact-recepție și de verificare (vizuală).
ÁBTL ÁB 842. ÁÉK. *Legendă* – O explicație plauzibilă și verificabilă pentru a legitima o acțiune sau o combinație operațională. Bazată pe elemente ale realității, documentată după caz. Legenda trebuie respectată și în cazul deconspirării.
ÁBTL ÁB 842. ÁÉK *Percheziție sub acoperire* – o activitate a organelor de securitate ale statului în cursul căreia se percheziționează casa, apartamentul, locul de muncă, camera de hotel, hainele, bagajele sau bagajele unei persoane suspectate că a comis o activitate ostilă. Aceasta include percheziții ale vehiculelor și ale mijloacelor de transport.
ÁBTL ÁB 842. ÁÉK *Percheziție sub acoperire* – o activitate a organelor de securitate ale statului în cursul căreia se percheziționează casa, apartamentul, locul de muncă, camera de hotel, hainele, bagajele sau bagajele unei persoane suspectate că a comis o activitate ostilă. Aceasta include percheziții ale vehiculelor și ale mijloacelor de transport.
ÁBTL ÁB 842. ÁÉK *Provocare* – provocare, instigare, incitare, provocare. Așa-zisul subterfugiu al agenților de poliție și al serviciilor secrete din țările capitaliste.
ÁBTL ÁB 842. ÁÉK *Linia de conduită* – comportamentul definit al persoanei din rețea în mediul său în fața inamicului pentru a-și îndeplini sarcina. Aceasta trebuie să fie controlabilă în toate elementele sale și să aibă o relație logică cu manifestările și comportamentul său. Elemente: profil politic, conduită morală
ÁBTL ÁB 842. ÁÉK. *Necesități informative:* – centrele de informații stabilesc cerințele de informații pentru rezidenții și rețelele lor în funcție de situația politică, economică și militară. Acestea pot fi politice, economice, comerciale, tehnico-militare, tehnico-științifice sau operaționale. Pe tipuri: pe termen lung sau scurt, generale, continue, urgente și specializate.
ÁBTL ÁB 842. ÁÉK *Familiarizarea personală* – element esențial de contact direct și de studiu între un membru al serviciului de securitate al statului și candidatul la recrutare. Scopul: verificarea datelor studiului; stabilirea sarcinilor ulterioare; alegerea metodei de invitație (loc, timp); colectarea de date suplimentare pentru punerea în aplicare a recrutării. Forme: conspirat (identitatea ofițerului operational rămâne necunoscută); sub acoperire (folosind situația naturală, reprezentând o altă agenție); deschis (cel familiarizat poate pune în aplicare, de asemenea, recrutarea).

ÁBTL ÁB 842. ÁÉK *Ședință de predare-primire materială* – un caz special de ședință extraordinară, atunci când predarea materială are loc într-un loc public, fără negocieri și ședință de informare, deghizând orice fel de legătură; de exemplu: într-un bar, tramvai, supermarket, cinematograf etc. Ședința nu este posibilă din cauza situației operaționale sau a situației conspirative a uneia dintre părți.

ÁBTL ÁB 842. ÁÉK *Ședință de predare-primire materială* – un caz special de ședință extraordinară, atunci când predarea materială are loc într-un loc public, fără negocieri și ședință de informare, deghizând orice fel de legătură; de exemplu: într-un bar, tramvai, supermarket, cinematograf etc. Ședința nu este posibilă din cauza situației operaționale sau a situației conspirative a uneia dintre părți.

ÁBTL ÁB 842. ÁÉK. *Întâlnire extraordinară* – o reuniune neorganizată între două reuniuni ordinare. Aceasta poate fi organizată la inițiativa oricăreia dintre părți.

ÁBTL ÁB 842. *Combinație operativă* – un sistem coerent de forțe, mijloace, metode utilizate simultan pentru a efectua o detecție mai profundă, pentru a preveni, obstrucționa, restricționa, întrerupe sau extrage o persoană din rețea, pentru a dovedi sau preveni o infracțiune, în alte scopuri operaționale.

ÁBTL ÁB 842. Un *contact social* a fost definit ca fiind o persoană loială socialismului care, la cerere sau în mod voluntar, asistă și informează în mod continuu serviciile de securitate ale statului.

10. CHELI, GIOVANNI (1918-2013) Cardinal. Hirotonit preot în 1942. Membru al serviciului diplomatic al Sfântului Scaun în Guatemala, Spania și Italia. Membru al Biroului de Informații al Vaticanului din 1967. Unul dintre cei mai cunoscuți diplomați ai Sfântului Scaun. A vizitat Ungaria în mai multe rânduri, iar în 1971 a purtat convorbiri cu Mindszenty, care se afla la Ambasada SUA din Budapesta. La 28 septembrie 1971, a fost unul dintre însoțitorii acestuia atunci când a trebuit să părăsească Ambasada SUA și Ungaria. În 1973, Papa Paul al VI-lea îl numește observator al Sfântului Scaun la Organizația Națiunilor Unite. În 1978, este consacrat episcop și devine primul nunțiu apostolic la Națiunile Unite. Din 1986 până în 1998, a fost președinte al Consiliului Pontifical pentru itineranți și călători. Papa Ioan Paul al II-lea l-a avansat cardinal în 1998.
11. VINCE, TOMEK (Palocsa, jud. Sáros 9 noiembrie 1892 – Roma, 18 aprilie1986) călugăr piarist. A intrat în Ordinul Piarist la vârsta de 16 ani. A fost hirotonit preot în 1916. În 1919 a obținut doctoratul în teologie, iar în 1920 a fost numit profesor la Colegiul Ordinului din Budapesta, unde a devenit și prefect. Între 1928 și 1940 a fost asistent provincial, în același timp rector al mănăstirii din Budapesta, iar din 1940 a fost și administrator al ordinului. În 1946, a devenit superior provincial al piariștilor maghiari, iar în 1947 a fost ales general la capitolul Ordinului ținut la Roma.
12. ÁBTL 3. 1. 5. O-20011. „Palota" fn. 77. p. Un exemplu semnificativ în acest sens este cazul agentului cu numele de cod „Nyiri-Keleti". În acest context, a se vedea lucrarea lui CSABA SZABÓ: „Nyiri" și „Keleti"– Keresztes, în Egyháztörténeti Szemle, VIII/1, Miskolc, 2007, pp. 189-215.
13. ÁBTL 3. 1. 2. M - 38234 „Póló Márk" 105-106. În cazul Póló Márk, factorul subiectiv a fost că episcopii au dorit să influențeze lista bursierilor IPM, în interes personal. În acest caz, Mark Póló a avut noroc, fiind inclus în listă.

Date despre autor:
István BANDI, doctorand la Universitatea Națională de Servicii Publice (NKE) Budapesta, Ungaria. Arhiva Istorică a Serviciilor Secrete din Ungaria (ABTL), Budapesta, Ungaria.
E-mail: istvanbandi@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4301-3755

Prezentat la 07.12.2023

CZU: 81`255`373.23:791.228 **https://doi.org/10.59295/sum10(180)2023_08**

TRADUCEREA NUMELOR DE PERSONAJE DIN DESENE ANIMATE: DINCOLO DE FRONTIERELE LINGVISTICE

Angela GRĂDINARU,
Universitatea de Stat din Moldova

Traducerea numelor de personaje din desene animate reprezintă o provocare semnificativă, deoarece implică considerații lingvistice și culturale. Atunci când aduc conținut animat unui public global, creatorii se confruntă cu provocarea de a se asigura că numele rezonează corespunzător în diferite limbi și culturi. Acest proces depășește simpla conversie lingvistică, deoarece necesită o înțelegere nuanțată a variațiilor culturale și adaptabilitate fonetică. Traducătorii trebuie să atingă un echilibru între a rămâne fideli intenției inițiale a numelor personajelor și a se asigura că acestea pot fi identificate cu publicul țintă. Unele nume pot suferi modificări minore pentru a menține armonia fonetică sau pentru a transmite conotații culturale specifice. Traducerea numelor personajelor joacă un rol crucial în implicarea publicului, influențând modul în care spectatorii percep și se conectează cu lumea animată. Necesită o interacțiune delicată între acuratețea lingvistică și sensibilitatea culturală, sporind în cele din urmă experiența privitorului de a se transpune într-o altă lume/realitate și promovând un sentiment de familiaritate. Traducerea cu succes a numelor personajelor contribuie la atracția interculturală a desenelor animate, făcându-le accesibile și plăcute pentru diverse audiențe din întreaga lume.

Cuvinte-cheie*: adaptare culturală, desen animat, fidelitate în traducere, nume propriu, text sursă, text țintă, tehnică de traducere.*

TRANSLATING CHARACTER NAMES FROM ANIMATED SERIES: BEYOND LINGUISTIC BOUNDARIES

The translation of character names in animated series involves both linguistic and cultural considerations. When bringing animated content to a global audience, creators face the challenge of ensuring that names resonate appropriately in different languages and cultures. This process goes beyond mere linguistic conversion, as it requires a nuanced understanding of cultural variations and phonetic adaptability. Translators must achieve a balance between staying faithful to the original intent of the character names and ensuring that they are relatable to the target audience. Some names may undergo minor alterations to maintain phonetic harmony or to convey specific cultural connotations. The translation of character names plays a crucial role in audience engagement, influencing how viewers perceive and connect with the animated world. It requires a delicate interplay between linguistic accuracy and cultural sensitivity, ultimately enhancing the viewer's immersive experience and fostering a sense of familiarity. Successful translation of character names contributes to the cross-cultural appeal of animated series, making them accessible and enjoyable to diverse audiences worldwide.

Keywords*: cultural adaptation, cartoon, fidelity in translation, proper name, source text, target text, translation technique.*

Introducere

Desenele animate sunt o parte integrantă a culturii populare, aducând bucurie și divertisment spectatorilor de toate vârstele. Desenele animate prezintă o varietate de personaje memorabile, fiecare cu un nume ales cu grijă. Cu toate acestea, atunci când aceste desene animate traversează granițele, traducerea numelor personajelor devine o provocare complexă. Traducerea desenelor animate este un proces complex care depășește simpla transpunere a dialogului. Unul dintre cele mai dificile aspecte ale acestui tip de traducere audiovizuală (subtitrarea sau dublarea) se referă la numele personajelor care joacă un rol esențial în construirea identității acestora. Numele personajelor din desene animate sunt adesea bogate în semnificații, jocuri de cuvinte și conotații culturale care se pot pierde în traducere. Traducerea lor necesită atenție la detalii și o înțelegere profundă a contextului cultural și lingvistic al ambelor limbi. Traducerea numelor de personaje poate fi o provocare, deoarece implică mai mult decât simpla schimbare a sunetelor. Aceasta implică, de asemenea, adaptarea numelor pentru a se potrivi cu cultura și particularitățile lingvistice a publicului țintă.

În acest articol, vom explora modul în care traducătorii din limba franceză spre limba română abordează această sarcină dificilă, evidențiind importanța echilibrului între fidelitatea la textul original și adecvarea culturală în procesul de traducere.

Conceptul de nume propriu

În ultimele decenii, problema definirii conceptului de nume propriu a devenit o preocupare constantă atât în rândul lingviștilor în general, cât și al onomasticienilor în special. Acest interes a servit drept imbold pentru dezvoltarea și evoluția conceptului de onomastică, impus în literatură ca ramură a lingvisticii, care are ca obiect de studiu numele propriu. Onomastica a devenit recent un vast domeniu de studiu, care vizează cercetători onomastici, lingviști și traducători, istorici, sociologi, psihologi, deoarece oferă informații utile pentru multe alte discipline. Noțiunea este destul de controversată, deoarece diverși cercetători o abordează din unghiuri diferite.

Numele proprii spre deosebire de numele comune sunt o categorie de cuvinte care se referă la nume sau denumiri specifice de persoane, locuri, organizații, produse și altele. Acestea sunt utilizate pentru a identifica sau distinge entități individuale și sunt scrise cu litere majuscule. În general, numele proprii nu pot fi definite în mod specific, deoarece se referă la entități unice și individuale. Numele proprii pot varia în mod semnificativ în funcție de cultură și limbă. De exemplu, un nume propriu într-o limbă poate avea o formă diferită sau o pronunție diferită în altă limbă.

Conform opiniei lui Tomescu în *Gramatica Limbii Române* (GARL II), spre deosebire de substantivele comune care desemnează obiecte de aceeași natură, neindividualizate, „substantivele proprii desemnează obiecte unice și se caracterizează prin faptul că nu au nicio semnificație în afara actului denominativ de individualizare a unui anumit obiect” [1, p. 118-129].

Lingvistul Maurice Grevisse, în lucrarea *Le Bon usage,* ne arată că un nume comun este ființa sau obiectul aparținând unui spațiu chiar dacă acest spațiu include doar un singur individ precum *soarele, luna*, etc., spre deosebire de numele propriu care desemnează o singură ființă sau obiect sau chiar o categorie de ființe sau obiecte luate separat precum: *Paris, Molière, Provence*, *Anglais* etc. Prin aceste exemple, observăm că numele propriu are funcția de a individualiza ființa sau obiectul sau chiar categoria pe care o desemnează [2, p. 173].

Conform dicționarului *Le Robert* „un nume propriu desemnează un individ, un loc sau un singur lucru, spre deosebire de numele comun care desemnează clase de oameni, locuri, lucruri, de exemplu: *Franța, Volga, Louis Aragon* [3].

Opoziția dintre cele doua tipuri de substantive apare și în alte gramatici ale limbii române. De exemplu, în *Gramatica de bază a limbii române*, academicianul Ion Coteanu afirmă că „substantivul comun este numele pe care îl dăm oricărui obiect dintr-un set sau clasă de obiecte de același fel, iar numele propriu este numele dat unui anumit obiect (lucru, ființă)” [4, p. 27].

Michel Ballard menționează că numele propriu se distinge de numele comun prin diferența de extensie. „Numele comun se referă la o clasă de obiecte al căror concept îl reprezintă (de exemplu, conceptul de masă); nu se referă la un concept dar, în forma sa prototipică, la un referent extralingvistic. Prin natura sa, numele propriu desemnează, în principiu, un referent unic, care nu are echivalente” [5, p. 27].

Observăm în lucrarea *Searle's theory of proper names, from a linguistic point of view* că atenția lingviștilor este centrată pe problema rolului pe care numele proprii trebuie să-l joace în relația dintre faptele lumii reale și expresiile lingvistice. Lingviștii consideră că „Numele proprii par a fi entitățile lingvistice cele mai special adaptate pentru a îndeplini și a garanta o relație incontestabilă stabilită și constantă între un anumit fenomen din lume, pe de o parte, și un semn lingvistic sau de utilizare a unui semn lingvistic pe de altă parte” [6, p. 259]. Tot în această lucrare, lingviștii numesc numele proprii „semne lingvistice” [6, p. 259].

Timp de aproape un secol, problema semnificației numelor proprii a alimentat de multă vreme o serie de dezbateri lingvistice. În realitate, numele propriu și cel comun diferă mai mult prin diferența de extensie decât prin faptul că unul ar transmite un sens, iar celălalt nu. Substantivul comun se referă la o clasă de obiecte, în timp ce „semantic, caracteristica fundamentală a unui nume propriu este de a desemna o entitate unică, fie că este un individ, un concept, un eveniment, loc sau obiect” [5, p. 175].

Tatiana Trebeş susține însă că definiția numelor proprii trebuie să înceapă cu funcția lor denominativă, în pofida caracterului lor noțional, care tinde spre zero „Substantivele sunt semne lingvistice, cuvinte. Recunoscând că sunt cuvinte, trebuie să recunoaştem că și ele au sens” [7, p. 28]. Prin urmare, numele proprii nu pot fi complet lipsite de sens.

După părerea lui Michel Ballard, numele propriu nu are sens „numele proprii nu au sens, sunt mărci fără sens: ele denotă, dar nu conotă [...]” [5, p. 20]. Lingvistul mai menționează că numele proprii sunt folosite pentru a se referi la ceva și nu a descrie; numele propriu nu furnizează nici un predicat în raport cu obiectul și, prin urmare, sunt lipsite de sens.

În lucrarea *Proper Names in Translations for Children*, Christiane Nord menționează că numele proprii încă mai au sens, „chiar dacă putem considera că numele proprii nu au valoare descriptivă în lumea reală, ele poartă totuși informații” [8, p. 183]. Familiarizarea cu o anumită cultură ne permite să stabilim dacă este bărbat sau femeie *Alice, Bill* și să deducem informații precum vârsta, de exemplu, unii își botează copiii după staruri pop sau actori populari la un moment dat.

Sikander Jamil, în lucrarea *Frege: The Theory of Meaning Concerning Proper Names*, consideră că „sensul unui nume este inseparabil de sens și de referent” [9, p.153], iar referentul este, de fapt, sensul numelui propriu. Gottlob Frege consideră că, pentru a înțelege semnificația unui nume propriu, trebuie să ne gândim la un obiect sau la o particularitate a acestuia care corespunde acestui nume. Și anume această particularitate caracteristică sau descriptivă, așa cum o numește cercetătorul, și reprezintă obiectul numit. În situația în care acest obiect este impus de mai multe trăsături particulare, vorbitorul va recurge la diferite moduri de determinare a referentului. Astfel, lingvistul ajunge la concluzia că un nume propriu este o abreviere pentru o multitudine de descrieri, iar numele se va referi la obiectul care cuprinde majoritatea descrierilor.

John Stuart Mill afirmă că fiecare substantiv este denotativ, deoarece este în mod necesar numele a ceva, dar numai substantivele comune au funcția conotativă. Cu alte cuvinte, pentru John Stuart Mill singura funcție a numelor proprii este de a fi denotative pentru că au o referință în lume, reală sau imaginară, și deci nonconotative pentru că nu semnifică lucrul notat prin nici un atribut. „Numele proprii sunt mărci lipsite de sens destinate doar să permită identificarea anumitor lucruri pentru a le face obiecte de discurs” [*apud* 10, p. 179].

În lumina teoriei referențiale a lui John Stuart Mill, numele propriu este o etichetă sonoră și scrisă care servește la identificarea unei entități fără a furniza nicio informație despre lucrul la care se referă. Din această perspectivă, întrucât numele propriu este lipsit de sens pentru că nu conține proprietăți ale lucrului desemnat, el constituie o categorie care se plasează în afara limbajului înțeles ca sistem de semne.

Într-o perspectivă științifică, numele propriu are sens și îndeplinește diverse funcții semantice și cognitive în limbajul uman. Argumentele pentru sensul numelor proprii pot fi susținute din perspectiva lingvisticii, psihologiei cognitive și antropologiei cognitive. Iată câteva argumente în sprijinul sensului numelor proprii: *identificarea și distincția* - Numele proprii servesc la identificarea și distincția între entități individuale. Ele oferă un mijloc de a se referi la persoane, locuri sau lucruri specifice, ceea ce facilitează comunicarea și schimbul de informații într-un mod eficient. *Memorare și recunoaștere* - Numele proprii contribuie la procesul de memorare și recunoaștere. Oamenii sunt mai predispuși să-și amintească nume proprii decât termeni generici, facilitând procesul de recunoaștere și interacțiune socială. *Construcția identității personale* - Numele proprii joacă un rol esențial în construcția identității personale. Ele pot reflecta caracteristici culturale, familiale sau individuale, contribuind la definirea unică a unei persoane în cadrul unei comunități. *Legătura cu memoria și experiența* - Numele proprii pot fi asociate cu amintiri, experiențe și emoții, ceea ce le conferă o valoare semnificativă în cadrul contextelor personale și sociale. *Stabilitatea și continuitatea* - Numele proprii oferă stabilitate și continuitate în viața unei persoane. Ele pot servi ca puncte de referință constante într-o lume în continuă schimbare. *Aspecte neurocognitive* - Cercetările din domeniul neuroștiințelor sugerează că creierul uman procesează numele proprii în mod diferit față de termenii generici, indicând o trăsătură specială a acestora în percepția și procesarea informațiilor. Prin urmare, numele proprii nu numai că au sens, dar îndeplinesc funcții semantice și cognitive esențiale în limbajul și gândirea umană, contribuind la structurarea și înțelegerea lumii înconjurătoare.

Întrebarea privind sensul numelui propriu al personajelor din desene animate poate fi abordată din mai

multe perspective. Însă este important să clarificăm că sensul numelui propriu al personajelor din desene animate este, în primul rând, o alegere artistică și nu întotdeauna urmează reguli științifice stricte. Numele propriu al unui personaj în desene animate este adesea conceput pentru a fi ușor de identificat și memorat de către audiență. Aceasta poate implica utilizarea unor sunete distincte, asocierea cu trăsături de caracter sau evenimente cheie din poveste. Uneori, numele personajelor pot avea semnificații ascunse sau pot fi bazate pe elemente culturale. Numele propriu poate să reflecte anumite caracteristici ale personajului, cum ar fi personalitatea, abilitățile sau rolul în poveste. Numele propriu al unui personaj în desene animate pot avea un impact emoțional asupra audienței. Un nume bine ales poate suscita simpatie, teamă sau amuzament, contribuind astfel la modul în care publicul percepe personajul. Studiile asupra psihologiei numelor (onomastica) sugerează că numele pot influența percepția și atitudinile oamenilor. Există, de asemenea, conceptul de „efect de nume propriu", care indică tendința oamenilor de a reacționa mai pozitiv sau mai negativ la persoane sau obiecte în funcție de numele acestora. În consecință putem afirma că, deși numele proprii ale personajelor din desene animate nu sunt întotdeauna guvernate de reguli științifice stricte, alegerea lor poate avea un impact semnificativ asupra modului în care sunt percepute și amintite de către publicul țintă.

Provocările traducerii numelor de personaje din desene animate

Traducerea numelor de personaje din desene animate reprezintă o parte semnificativă a procesului de localizare a conținutului audiovizual. Alegerea adecvată a numelor de personaje în limba țintă poate influența receptarea și înțelegerea conținutului de către publicul țintă. În cazul traducerii din franceză în română, există multiple strategii pe care traducătorii le pot adopta pentru a menține autenticitatea și pentru a face desenele animate accesibile și atractive pentru publicul român. Traducerea este o artă complexă, care implică nu doar transpunerea cuvintelor dintr-o limbă în alta, ci și transferul semnificației, tonului și subtextului. Atunci când vine vorba de desene animate, numele personajelor joacă un rol semnificativ în identitatea lor și în povestea în ansamblu. Prin urmare, traducerea acestor nume necesită o atenție deosebită la detalii și creativitate.

Numele personajelor din desene animate în limba franceză pot avea semnificații sau jocuri de cuvinte care nu sunt evidente pentru un vorbitor de limba română. Acest lucru poate pune traducătorii într-o situație delicată, deoarece trebuie să găsească echivalente în limba română care păstrează sensul original, dar care sunt, în același timp, ușor de pronunțat și de reținut. De exemplu, personajul „*Amélie Poulain*" din filmul „*Le fabuleux destin d'Amélie Poulain*", o peliculă franceză regizată de Jean-Pierre Jeunet în 2001, poate fi dificil de tradus, deoarece numele „Amélie Poulain" are o sonoritate specifică franceză, iar jocul de cuvinte cu „destin fabulos" este important în film. În acest caz, un traducător ar trebui să găsească o soluție care păstrează farmecul originalului și sensul profund al personajului: *Fabulosul destin al iubirii – Amélie; Destinul fabulos al lui „Amélie"; Destinul fabulos al lui „Amélie Poulain"; Amélie.*

În acest context am dori să subliniem un aspect important al traducerii numelor de personaje care constă în menținerea semnificației numelor. De exemplu, numele „*Cendrillon*" (*Cenușăreasa*) trebuie să transmită ideea de cenușă, astfel încât publicul român să înțeleagă personajul și povestea. Prin urmare, pentru a adapta numele propriu, traducătorul trebuie să fie atent la semnificația originală și la felul în care acesta se traduce în română.

Un alt aspect pe care îl considerăm de importanță majoră în traducerea numelui personajelor din desene animate este ***adecvarea culturală***. Numele personajelor pot fi legate de cultura și istoria franceză. În acest caz, traducătorii trebuie să găsească echivalente românești care să fie relevante și înțelese de publicul țintă. Numele trebuie să fie potrivite pentru cultura țintă și să nu creeze ambiguități sau confuzii. Ce poate suna bine într-o limbă poate suna ciudat sau nepotrivit în alta. De exemplu, numele personajului „*Ratatouille*" (*Ratatouille*) poate fi un joc de cuvinte amuzant în limba franceză, dar o traducere literală în limba română ar putea să nu aibă același efect. În acest context, traducătorul trebuie să găsească un echivalent care să transmită ideea de mâncare și aventură culinară într-un mod care să fie înțeles și apreciat de publicul român.

Contextul cultural și lingvistic este un aspect esențial în traducerea numelor de personaje din desene animate. Pentru a înțelege mai bine particularitățile traducerii numelor de personaje din franceză în română, trebuie să avem în vedere diferențele culturale și lingvistice dintre cele două limbi. Româna este o limbă

latină, asemănătoare cu franceza, dar cu anumite particularități fonetice, gramaticale și lexicale. În plus, avem o istorie și o cultură distinctă, care influențează modul în care numele de personaje sunt percepute și traduse.

Unul dintre principalele aspecte ale traducerii numelor de personaje este ***adaptarea sunetelor și pronunției.*** De exemplu, numele „*Belle*” din celebrul desen animat „*Frumoasa și Bestia*” trebuie să fie transcris într-un mod care să permită vorbitorilor de română să-l pronunțe corect. Astfel, acesta poate deveni „*Bella*” pentru a păstra sunetele similare cu originalul și pentru a fi ușor de rostit pentru publicul român, îndeosebi copiii.

Traducerea numelor personajelor din desene animate este o călătorie complexă în procesul traducerii care necesită creativitate, fidelitate culturală și o înțelegere profundă a elementelor culturale și lingvistice implicate. Traducătorii trebuie să jongleze cu jocurile de cuvinte, referințele culturale și teme pentru a crea o experiență autentică pentru publicul țintă. În cele din urmă, aceste nume de personaje contribuie foarte mult la aprecierea desenului animat în întreaga lume și sunt o mărturie a bogăției traducerii ca act creativ și comunicativ. Traducătorul de desene animate trebuie să țină cont de următoarele aspecte:

- Să dea dovadă de creativitate în traducerea numelor personajelor. Traducerea numelor personajelor de desene animate nu este la fel de simplă ca înlocuirea cuvintelor dintr-o limbă cu alta. Numele personajelor ar trebui să-și păstreze caracterul distinctiv și personalitatea, în același timp adecvate pentru limba țintă. Acest lucru necesită creativitate considerabilă din partea traducătorilor. De exemplu, celebrul personaj de desene animate „*Mickey Mouse*” a fost tradus în franceză ca „*Mickey Mouse*”, păstrându-și astfel identitatea și adaptându-și pronunția la limba franceză.
- Să respecte fidelitatea culturală. Pe lângă creativitate, fidelitatea culturală este un element cheie în traducerea numelor personajelor animate. Numele ar trebui să fie înțelese și relevante pentru publicul țintă. Aceasta înseamnă uneori schimbarea numelor pentru a reflecta referințe culturale specifice. De exemplu, personajul „*Winnie the Pooh”* a fost tradus în franceză ca „*Winnie l'Ourson*”, care păstrează caracterul personajului în timp ce îl adaptează la cultura francofonă. În română a fost tradus *Winnie ursulețul de pluș*.
- Să identifice și să analizeze jocurile de cuvinte și aluziile deoarece desenele animate sunt adesea bogate în jocuri de cuvinte și aluzii. Traducerea acestor elemente poate fi o provocare, deoarece acestea sunt adesea strâns legate de limba sursă. Traducătorii trebuie să fie pricepuți în a găsi echivalente în limba țintă care să păstreze umorul și spiritul desenului animat. De exemplu, în desenul animat „*The Simpsons*”, personajul *Bart Simpson* este cunoscut pentru sloganul său „*Eat my shorts*”. În franceză, aceasta a fost tradusă prin „*Mange mon short!*” pentru a menține tonul nepoliticos al personajului.
- Să transfere valorile și temele în textul țintă. Numele personajelor de desene animate pot reflecta adesea valori și teme importante ale lucrării. Prin urmare, traducerea trebuie să urmărească păstrarea acestor elemente, făcându-le în același timp accesibile publicului țintă. De exemplu, personajul „*Simba*” din „*The Lion King (Regele leu)*” reprezintă curajul și regalitatea. În franceză, numele este păstrat pentru a transmite aceleași calități.

Modul în care sunt traduse numele personajelor poate influența percepția despre desenele animate de către publicul român. O traducere reușită poate păstra esența personajului și îl poate face accesibil unui public român, păstrând în același timp aspectul ludic sau cultural original. Cu toate acestea, traducerea inadecvată poate provoca confuzie sau poate reduce impactul umoristic al dialogului.

Prin urmare, este esențial să găsim un echilibru între păstrarea identității personajului și adaptarea la limba și cultura țintă. Traducerea trebuie să respecte regulile lingvistice românești păstrând în același timp esența personajului. În multe cazuri, notorietatea personajului se bazează pe numele său, iar traducătorii trebuie, prin urmare, să aibă grijă să mențină această notorietate.

Dificultăți în traducerea numelor personajelor din desene animate

Analizând desenele animate *Les aventures d'Alice au pays des merveilles* și *Miraculous - Les aventures de Ladybug et Chat Noir*, putem releva trei tipuri de dificultăți de traducere: socioculturale, lexicale și de pronunție.

Desenul animat *Les aventures d'Alice au pays des merveilles* este realizat și inspirat din cartea cu același nume. Dacă comparăm numele proprii din carte cu cele din desene animate, observăm că unele dintre ele au fost excluse și că s-au păstrat doar cele mai importante. Unele nume proprii au fost ușor modificate, un exemplu este numele propriu *Chat de Chester*. Acest nume propriu are două moduri de a fi scris, deoarece este o localitate cu un nume mai vechi și unul mai recent. Astfel, autorul a folosit în carte numele care se folosește astăzi *Chat de Cheshire,* dar în desenul animat francez producătorul a ales varianta care este mai veche și în special *Chat de Chester*, pronunția în franceză [*fɛstɛr*], dar care este mai ușor de pronunțat, deoarece este un cuvânt care provine din engleză și care poate provoca dificultăți de pronunție copiilor.

Dublând desenul animat în română, producătorii au ales varianta din carte, *Chat de Cheshire,* pronunția în engleză [*cheh·shr*], în varianta în limba română sună așa [*ceșer*]. Așa că putem analiza și afla motivul pentru care producătorul de desene animate a ales numele *Chat de Chester*, deoarece este un desen animat pentru copii și în primul rând pentru că este un desen animat dublat. Copiii au nevoie să audă cuvintele cât mai ușor posibil pentru a le pronunța. Putem include chiar și acest aspect ca o particularitate a desenelor animate, și în special alegerea vocabularului și a limbajului și nu este doar în cazul numelor proprii. În general producătorii aleg un vocabular simplist, mult mai ușor de înțeles, pentru a ajunge la subiectul esențial, deoarece copiii de mici nu au un vocabular atât de bogat și bine dezvoltat. Desenele animate sunt unul dintre principalii piloni ai creării și formării vocabularului copiilor. În funcție de tematica desenului ales, copiii învață o mulțime de lucruri, atât un vocabular nou, cât și cunoștințe generale.

O dificultate culturală poate fi identificată în desenul animat *Miraculous - Les aventures de Ladybug et Chat Noir,* unde sunt prezente nume proprii care sunt specifice unei țări și care provin dintr-o altă limbă, de exemplu numele *Ladybug* care este un cuvânt englezesc și desemnează insecte din ordinul Coleopterelor, numite în franceză *Coccinelles*. În limbajul curent, cuvântul *Ladybug* este descifrat ca „*pasărea Maicii Domnului*" în traducere în limba franceză „*bête à bon Dieu*", pentru că este cea mai bună prietenă a grădinarilor (se prezice vreme bună când buburuza zboară) și mai presus de toate, pentru că, conform unei legende care datează din Evul Mediu, aduce noroc. Numele de *Ladybird* își are originea în Marea Britanie, dar în Statele Unite numele a fost adaptat în *Ladybug*. Prin urmare, identificăm că în traducerea în limba română a acestui nume propriu, această dificultate a fost rezolvată printr-o analiză minuțioasă a cuvântului și a sensului, a provenienței acestuia, că spre final, în versiunea românească a desenului animat, a fost tradus prin echivalentul de *Buburuză*.

Un alt nume propriu care a creat dificultăți socioculturale în traducere este *Chat Chester* din desenul animat *Les Aventures d'Alice au pays des merveilles*. Numele acestui personaj nu este un simplu cuvânt francez, dar observăm că *Chester* este un cuvânt străin care provine din engleză. Analizând ce înseamnă acest cuvânt, observăm că *Chester* este numele comitatului din Anglia, unde s-a născut autorul Lewis Carroll, autorul romanului *Les Aventures d'Alice au pays des merveilles*. Astăzi, acest oraș britanic, aproape de granița cu Țara Galilor, se numește *Cheshire*, dar *Chester* este numele vechi al comitatului. Fără a face unele cercetări, nu putem înțelege semnificația acestui nume propriu și pare la prima vedere a fi o colecție de litere care nu ne spun nimic și nu ne comunică nimic.

Numele proprii pot condiționa și dificultăți lexicale în traducere, de exemplu numele proprii *Chat Noir* și *Chat blanc* din desenul animat *Miraculous - Les aventures de Ladybug et Chat Noir*, iar pentru traducerea în română a cuvântului *Chat*, traducătorul a ales varianta *Motan* și dacă consultăm dicționarul observăm că pentru traducerea cuvântului *Chat* există mai multe variante precum: pisică, motan, pisoi, mâță, cotoi, dar traducătorul a ales echivalentul *Motan* în traducere, deoarece înseamnă mascul de pisică, deci personajul care poartă numele *Chat Noir* din desenul animat este masculin.

O altă dificultate lexicală vizează numele *Chat Chester* și îndeosebi se referă la același cuvânt *Chat*. De data aceasta a fost tradus cu echivalentul *Mâță*, așa că observăm că acest cuvânt este preluat din limbajul popular dar care înseamnă mâțișorul femelă a pisicii și, așa cum am analizat mai sus, există o mare varietate de sinonime pentru cuvântul *Chat*, dar în funcție de context, autorul trebuie sa aleagă varianta corectă.

Numele proprii *Valet de Cœur și Reine de Cœur* în desenul animat *Les Aventures d'Alice au pays des merveilles* constituie o altă dificultate lexicală, cuvântul *Cœur,* în ambele cazuri, condiționează o dificultate de traducere. Dacă cercetăm tema cărților de joc și în special în ceea ce privește culorile acestora, observăm

că *Cœur* se poate traduce prin: *cupă, inimă, roșu, inimă roșie*. Dar în versiunea în limba română a desenului animat, traducătorul a ales o cu totul altă culoare pentru cele două cazuri, și îndeosebi *Pică* care se poate traduce și prin: verde, negru, frunză, inimă neagră. Drept urmare, aceste două nume proprii au fost traduse ca *Valet de Pic*ă și *Regina de Pică*.

O problemă majoră în traducerea numelor proprii este pronunția. Dacă analizăm numele propriu în franceză în versiunea originală a cărții și cel folosit în desene animate, observăm că numele propriu englezesc *Dinah* este scris la fel în ambele limbi, doar pronunția se schimbă. Deci această dificultate se transmite și în dublarea desenului animat în limba română. Un astfel de exemplu este numele propriu *Dinah*. În carte scrie *Dinah*, dar în desenul animat în limba franceză, când asculți litera *h* dispare și rămâne doar [*Dina*]. În dublarea în limba română, aceasta ia deja forma pronunției limbii engleze [*dai·nuh*], de exemplu când ascultăm sună ca [*Daina*], această schimbare se datorează faptului că litera *i* se pronunță în engleză [*ai*] .

Tehnici de traducere a numelor personajelor

Numele propriu servește prin natura sa la desemnarea unui referent unic, care nu are echivalente, dar, în același timp, traducerea este prin natura sa o căutare a echivalenței. Pentru a depăși aceste provocări, traducătorul recurge la diferite tehnici de traducere [11].

O tehnică de traducere folosită deseori de traducători este ***împrumutul***, numită de Michel Ballard ***report*** [5]. Transferul constituie gradul zero al traducerii semnificantului, este transferul complet al unui nume propriu din textul sursă în textul țintă. Această tehnică a fost folosită în traducerea a patru nume proprii: *Alice, Tikki, Plagg, Dinah* din desenele animate *Les Aventures d'Alice au pays des merveilles* și *Miraculous - Les aventures de Ladybug et Chat Noir*. Astfel, prin dublarea desenului animat în limba română, aceste nume și-au păstrat ortografia, doar pronunția a fost adaptată la limba română, de exemplu sunt aceleași *Alice, Tikki, Plagg, Dinah*. Scopul acestei tehnici este de a păstra complet cultura și originea denumirilor, iar împrumutarea acestora este în opinia noastră cea mai bună soluție în aceste cazuri (franceză: *Mickey Mouse* = română: *Mickey Mouse; Donald Duck = Donald Duck; Minnie Mouse = Minnie Mouse* (desenul animat *Mickey Mouse*); franceză: *Tom et Jerry* = română: *Tom și Jerry* (desenul animat *Tom et Jerry*); franceză: *Thomas O'Malley* = română *Thomas O'Malley; Berlioz = Berlioz* (desenul animat *Les Aristochats*); *Simba = Simba; Nala = Nala; Scar = Scar* (desenul animat *Le Roi Lion*); *Ariel = Ariel; Sebastian = Sebastian; Ursula = Ursula* (desenul animat *La Petite Sirène*)). Este important de menționat că în unele cazuri, numele personajelor pot fi păstrate în limba originală sau pot avea mici ajustări pentru a se potrivi mai bine cu sunetul limbii în care sunt traduse desenele animate.

Transliterarea (când este vorba de subtitrare) implică păstrarea pronunției numelui original folosind alfabetul românesc. Această tehnică este folosită pentru numele personajelor care nu pot fi traduse eficient în română fără a-și pierde sunetul. De exemplu, personajul francez din desenul animat „*Tintin*” este de obicei transliterat ca „*Tintin*” în limba română, pentru a păstra legătura cu pronunția originală. De exemplu, „*Amélie*” din filmul „*Le fabuleux destin d'Amélie Poulain*” devine „*Amelie*” în limba română, păstrându-se aproape de forma originală.

Traducerea fonetică – această tehnică își propune să facă pronunția numelui original cât mai apropiată în limba română. Acest lucru poate implica modificări minore pentru a adapta numele la fonologia românească. De exemplu, personajul „*Astérix*” este tradus fonetic în „*Asterix*” în limba română pentru a menține pe cât posibil pronunția originală (menținerea numelui original datorită popularității acestui personaj).

Adaptarea fonetică - uneori, numele pot fi adaptate fonetic în limba țintă pentru a păstra sunetul și ritmul. Numele de personaj „*Madeline*” din desenul animat „*Les Nouvelles Aventures de Madeline*” este tradus în română „*Madelina*”, s-a adaptat numele pentru a se potrivi cu pronunția limbii române. Fonetica este un factor important în traducerea numelor de personaje din desenele animate. Sunetele și muzicalitatea numelor originale trebuie luate în considerare pentru a menține legătura dintre numele tradus și numele original. Acest lucru asigură că personajele rămân recunoscute pentru publicul limbii ținte, păstrând în același timp o anumită familiaritate.

Traducerea semantică presupune traducerea numelui în limba română într-un mod care să reflecte sensul acestuia. Această tehnică este adesea folosită atunci când numele original este un joc de cuvinte sau

are o semnificație specială. De exemplu, personajul „*Bugs Bunny*" este tradus în română ca „*Iepurașul Bucătar*" pentru a reflecta rolul său în desene animate. În cazul în care semnificația numelui este crucială, traducerea semnificației poate fi o opțiune. De exemplu, „*Blanche-Neige*" păstrează semnificația originală a numelui „*Albă-ca-Zăpada*" în limba română.

Numele personajelor din desene animate pot avea o semnificație sau o caracteristică importantă. De exemplu, numele „*Mickey Mouse*" nu este doar un nume, ci evocă și ideea de dimensiuni mici (ca un șoricel). În procesul de transfer, traducătorii români trebuie să aleagă între păstrarea sensului original sau adaptarea la publicul țintă. Numele „*Mickey Mouse*" ar putea fi tradus literal în limba română ca „*Șoricelul Mickey*", dar acest nume nu corespunde nici sonorității numelui original și nici conotațiilor culturale care îl însoțesc. Prin urmare, poate fi preferată o adaptare mai liberă, precum „*Mickey Șoricelul*".

Traducerea numelui personajelor din desene animate dintr-o limbă în alta poate fi o sarcină destul de delicată, deoarece este important să păstrezi sensul și caracteristicile personajului în limba țintă. În general, traducătorii încearcă să găsească echivalente care să sune bine în limba țintă și să transmită esența personajului. ***Echivalența*** este o tehnică de traducere prin care o realitate echivalentă este transmisă printr-un alt nume complet diferit. De exemplu, numele propriu *Valet de Cœur* tradus în română *Valet de Pic*ă și numele propriu *Reine de Cœur* tradus *Regina de Pică,* în ambele nume pentru cuvântul *Cœur* s-a propus echivalentul *Pică*. Dintre cele patru culori ale cărților de joc, traducătorul a ales un echivalent care înseamnă un costum complet diferit pentru cuvântul *Cœur*. Pentru a înțelege care este diferența dintre aceste două culori, oferim două definiții: *Pică* – este unul dintre cele patru semne distinctive de pe cărțile de joc, care este negru, în formă de inimă sau în formă de frunză, cu vârful în sus și coada în partea de jos. Dar *Cœur* - este una dintre culorile cărților de joc, în formă de inimă roșie. În concluzie, observăm că traducătorul a ales un echivalent în limba română care denotă o cu totul altă carte de joc și care are o cu totul altă culoare.

Cităm în continuare alte exemple de traduceri prin echivalență a numelor de personaje din desene animate din franceză în română: franceză: *Bob l'éponge* = română: *Bob Pantaloni Pătrați*; franceză: *Peppa Pig* = română: *Peppa Porcușor*; franceză: *Quasimodo* = română: *Cocoșatul de la Notre-Dame*; franceză: *Le Chat Potté* = română: *Motanul Încălțat*; franceză: *Cendrillon* = română: *Cenușăreasa*; franceză: *Prince Charmant* = română: *Prințul Fermecător* (desenul animat *Cendrillon*); franceză: *Belle* = română: *Frumoasa*; franceză: *Bête* = română: *Bestia* (desenul animat *La Belle et la Bête*).

Traducerea literală (calculul) a numelor de personaje din desene animate din franceză în română poate să nu fie întotdeauna cea mai potrivită sau convenabilă tehnică, deoarece sensurile sau conotațiile pot fi diferite. ***Calculul*** este un împrumut sintagmatic în traducerea literală care preia elementele lexicale și construcția sintactică (la nivel lexical dar și la nivel frazal) pe care le au în limba sursă. Numele proprii traduse prin această tehnică sunt: *Chat Noir* și *Chat Blanc*. Numele propriu *Chat Noir* a fost tradus în română ca *Motan Noir*, iar numele *Chat Blanc* ca *Motan Blanc*. Observăm că în ambele cazuri calificativul nu este tradus. În aceste exemple, numele proprii sunt traduse pe jumătate, de exemplu se traduce *Chat* prin echivalentul *Motan* iar calificativele *Noir* și *Blanc* sunt reportate din franceză în limba română. Prin aceste calificative modelate după limba franceză, aceste nume proprii dau desenului animat accentul a ceva necunoscut și interesant care îi atrage pe copii să privească și să descopere, pentru că copiii de astăzi sunt foarte moderni, vor să vadă, să audă lucruri noi în fiecare zi.

O altă tehnică de traducere, propusă de Vinay Jean-Paul și Darbelnet Jean [11], este ***generalizarea*** care constă în traducerea unui termen particular (sau concret) cu un termen mai general (sau abstract). În dublarea desenului animat în limba română, observăm că numele propriu *Lapin Blanc* din desenul animat *Les Aventures d'Alice au pays des merveilles* a fost tradus doar prin *Iepure*, calificativul *Alb* a fost pur și simplu omis.

Adaptarea culturală este o tehnică de traducere care schimbă numele personajului pentru a-l face mai familiar și mai ușor de înțeles publicului țintă. Aceasta poate include schimbări semnificative pentru a se adapta diferențelor culturale. Cu toate acestea, uneori, menținerea asemănării fonetice nu este fezabilă sau nu este considerată adecvată din perspectiva culturii țintă. În astfel de cazuri, traducătorii pot opta pentru adaptarea numelui la cultura țintă. Acest lucru poate implica schimbarea numelui pentru a evita conotații negative sau pentru a se potrivi mai bine cu valorile și convențiile culturale românești. De

exemplu, în serialul de animație japonezo-franco-coreean „ *Miraculous: Les aventures de Ladybug et Chat noir*” personajul „*Ladybug*” este tradus prin „*Buburuză*” (*Miraculos: Buburuza și Motan Noir*) în limba română. Adaptarea numelui are loc pentru a păstra semnificația și a face personajul mai accesibil publicului țintă.

Traducerea numelor de personaje poate fi, de asemenea, influențată de conotațiile culturale specifice. De exemplu, un nume de personaj care are semnificații religioase sau istorice în limba franceză poate necesita o adaptare în limba română pentru a reflecta valori și sensibilități culturale diferite. Un exemplu de personaj din desene animate cu o semnificație istorică și religioasă în limba franceză este „*Jeanne d'Arc*”. Aceasta a fost o eroină franceză și lider militar în timpul Războiului de 100 de ani, care a fost canonizată ulterior de Biserica Catolică. Într-o adaptare pentru a reflecta valori și sensibilități culturale diferite în limba română, numele personajului ar putea fi schimbat într-un mod care să păstreze esența istorică și să adauge o notă locală. De exemplu „ *Ioana D Arc. Eroina Franței*”. Este important să se abordeze astfel de adaptări cu sensibilitate culturală și să se asigure că acestea păstrează respectul pentru istorie și tradiție, adaptându-le în același timp la specificul cultural al limbii țintă.

Considerațiile comerciale sunt de asemenea importante. Titlurile desenelor și personajelor trebuie să fie atractive pentru publicul românesc, care poate influența alegerea strategiei de traducere. Editorii și distribuitorii caută adesea să maximizeze popularitatea și înțelegerea lucrărilor. Pe lângă aspectele lingvistice și culturale, aspectele comerciale joacă un rol important în procesul de traducere a numelor de personaje. În multe cazuri, studiourile de animație și casele de producție doresc să mențină recunoașterea personajelor pentru a păstra fanii și pentru a vinde produse conexe, cum ar fi jucării sau accesorii.

Concluzii

Traducerea numelor de personaje din desene animate din franceză în română poate fi o sarcină complexă, dar esențială pentru a menține autenticitatea și conexiunea cu publicul țintă. Traducătorii trebuie să găsească un echilibru între fidelitatea față de textul original și adecvarea culturală pentru a asigura că numele personajelor rămân relevante și memorabile în limba țintă. Această sarcină necesită o înțelegere profundă a limbii, a culturii și a sensibilităților specifice ale fiecărei limbi, precum și o doză de creativitate și atenție la detalii.

Traducerea numelor de personaje din desene animate din franceză în română reprezintă o provocare complexă care implică multiple considerații: adaptarea sunetelor, menținerea semnificației și adaptarea culturală. Strategiile variază în funcție de contextul specific și obiectivele traducătorilor. Cu toate acestea, este esențial să se găsească un echilibru între menținerea autenticității și adaptarea la cultura țintă pentru a asigura o traducere eficientă și satisfăcătoare pentru publicul țintă. Traducerea numelor personajelor din desene animate din franceză în română este o provocare complexă care necesită atât abilități lingvistice, cât și culturale. Traducătorii trebuie să fie creativi pentru a găsi soluții adecvate, păstrând în același timp integritatea personajelor. O traducere reușită permite publicului țintă să se bucure din plin de desenele animate înțelegând în același timp esența personajelor originale. Acest proces demonstrează încă o dată că traducerea este mult mai mult decât simpla transpunere lingvistică, este o adevărată întreprindere de adaptare culturală. Prin abordarea cu atenție a acestor particularități, traducătorii pot contribui la succesul producțiilor de desene animate în Republica Moldova.

Referințe:

1. TOMESCU, Domnița. *Substantivele proprii*. În: *GALR II*. București: Editura Academiei Române, 2008, p. 118-129. ISBN 978-973-27-1305-4
2. GREVISSE, Maurice. *Le bon usage*: *Grammaire française*, 9e édition. Paris: Éditions J. Duculot/ A. Hatier, 1969, 1228 p.
3. Dictionnaire *Le Robert*. https://dictionnaire.lerobert.com/guide/qu-est-ce-qu-un-nom-propre
4. COTEANU, Ion. *Gramatica de bază a limbii române.* București: Editura Albatros, 1982, 413 p.
5. BALLARD, Michel. *Numele proprii în traducere*, traducere coordonată de Lungu-Badea Georgiana. Timișoara: Editura Universității de Vest, 2011, 378 p. ISBN 978-973-125-342-8.

6. EVANS, Michael J, WIMMER, Rainer. *Searle's theory of proper names, from a linguistic point of view.* In: *Burkhardt, Armin (Ed): Speech Acts, Meaning and Intentions. Critical Approaches to the Philosophy of John R. Searle*. Berlin: de Gruyter,1990, p. 259-278.
7. TREBEȘ, Tatiana. *Studiu asupra prenumelor actuale.* Chișinău: CEP USM, 2019, 192 p. ISBN 9975149693, 9789975149693.
8. NORD, Christiane. *Proper Names in Traslations for Children. Alice in Wonderland as a Case in Point.* In: *Meta*, Vol. 48, Nr. 1-2, mai, 2003, p. 182-196.
9. SIKANDER, Jamil. *Frege: The Theory of Meaning Concerning Proper Names.* In: *Kritike: An Online Journal of Philosophy,* Volume 4, nr. 1, iunie 2010, p. 150-173. Online ISSN: 1908-7330
10. DRAGA, Oana. *Pour une analyse décompositionnelle des noms propres toponymiques – modèle de représentation sémantique.* In: *Synergies Roumanie.* Nr. 5, Cluj-Napoca, 2010, p. 177-193.
11. VINAY, Jean-Paul, DARBELNET, Jean. *Stylistique comparée du français et de l'anglais: méthode de traduction.* Paris: Didier, 1958, 331 p.

Date despre autor:
Angela GRĂDINARU**,** doctor în filologie, conferențiar universitar, Facultatea de litere, Universitatea de Stat din Moldova.
E-mail: angela.gradinaru@usm.md
ORCID: 0000-0001-5225-6583

Prezentat la 11.12.2023

CZU: 81`276.6:37.02 https://doi.org/10.59295/sum10(180)2023_09

NOTE PRIVIND VOCABULARUL DIDACTIC ACTUAL

Inga DRUȚĂ,
Universitatea de Stat din Moldova

Limbajul didactic actual s-a diversificat în ultimii 20 de ani, inovațiile fiind datorate transformărilor sociopolitice, modificărilor substanțiale din programele de studii, noilor noţiuni specifice instruirii formative. Impactul noilor viziuni a generat o schimbare de paradigmă în pedagogie, vizibilă şi la nivel terminologic. Limbajul didactic a preluat o serie de împrumuturi, care îi conferă un caracter modern, dar care prezintă deseori dificultăţi de ordin semantic şi fonetic. Limbajele specializate, cu trecerea timpului, se cristalizează, specialiştii fac o selecţie riguroasă a termenilor necesari pentru munca lor, iar împrumuturile se adaptează sau se traduc.

Terminologia ştiinţelor educaţiei este permeabilă faţă de împrumut, totodată, se distinge prin relaţii de polisemie, sinonimie, antonimie, hiperonimie. Diversitatea de termeni, generată de traduceri, reprezintă o caracteristică a limbajului pedagogic actual.

Cuvinte-cheie: *terminologie,* științe ale educației, *discurs didactic, limbaj specializat,* împrumuturi, *inovații lexicale, anglicisme.*

NOTES ON THE CURRENT DIDACTIC VOCABULARY

The current didactic language has diversified in the last 20 years, the innovations being due to socio-political transformations, substantial changes in study programs, new notions specific to formative training. The impact of the new visions generated a paradigm shift in pedagogy, also visible at the terminological level. The didactic language took over a series of borrowings, which give it a modern character, but which often present semantic and phonetic difficulties. Specialized languages, with the passage of time, crystallize, specialists make a rigorous selection of the terms necessary for their work, and borrowings are adapted or translated.

The terminology of education sciences is permeable to borrowing; at the same time, it is distinguished by polysemy, synonymy, antonymy, hyperonymy relationships. The diversity of terms, generated by translations, is a characteristic of the current pedagogical language.

Keywords: *terminology, educational sciences, didactic discourse, specialized language, loans, lexical innovations, anglicisms.*

Discursul didactic modern diferă substanţial de modul de exprimare al cadrelor didactice de acum 15-20 de ani, metamorfoza fiind datorată în primul rând transformărilor sociopolitice radicale, modificărilor esenţiale din programele de studii, noilor noţiuni specifice instruirii formative, tendinţei generale de realiniere la normele limbii române literare, remarcate şi la alte grupuri socioprofesionale. În cele ce urmează, vom schiţa câteva creionări la dimensiunea semantico-stilistică a comunicării pedagogice în spaţiul basarabean.

„Limbajul pedagogic suferă de lipsuri endemice, care îl împiedică să-şi realizeze pe deplin funcţiile de cunoaştere, de comunicare, precum şi funcţiile practic-operaţionale. Cel care deschide o lucrare de pedagogie poate întâmpina dificultăți neaşteptate. Îl derutează ambiguitatea unor termeni, invențiile verbale fără conţinut ideatic, exprimările confuze, stufoase, redundante peste măsură. Concepte bine cunoscute nu mai pot fi recunoscute, fiindcă şi-au schimbat denumirea…”, afirmă cu amărăciune Mircea Ştefan, autorul unui *Lexicon pedagogic* [1, p. 3], în prefaţa lucrării, şi conchide: „limbajul pedagogic ar trebui să aibă o limpezime de cristal”.

Mai mulţi pedagogi importanţi ai contemporaneităţii au deplâns situaţia terminologiei ştiinţelor educaţiei. Este o „junglă terminologică” (W.J. Porham). „O mare confuzie domneşte în domeniul ştiinţelor educaţiei”, constată G. Mialaret, iar G. Kneller, în cartea sa *Logica şi limbajul educaţiei*, semnala că „diferiţi pedagogi utilizează adesea acelaşi concept, aplicându-l unor lucruri deosebite” [*apud* 1, p. 2]. Un limbaj riguros în pedagogie este extrem de important, întrucât carenţele terminologiei pedagogice constituie o piedică în însuşirea ştiinţelor educaţiei şi în practicarea activităţii educative. Pe lângă un patrimoniu de

bază, mereu necesar, limbajul pedagogic evoluează în raport cu dezvoltarea teoriei şi practicii educaţionale. Mutaţiile de conţinut sunt însoţite de mutaţii terminologice. Astăzi, în vremuri de reformă, codul verbal al pedagogiei încearcă să se acomodeze noilor realităţi ale învăţământului, iar clarificările conceptuale se realizează graţie consensului între specialişti. Un efect al consensului este *Thesaurus*-ul educaţiei, conceput şi publicat de UNESCO (în limba engleză), lucrare în care mulţi termeni derutanţi îşi câştigă claritatea şi buna delimitare [2].

Probabil, cea mai semnificativă schimbare în gândirea pedagogică modernă este saltul de la învăţământul reproductiv la învăţământul formativ, centrat pe elev, şi de la *didactica tradiţională* la *didactica funcţională* [3]. Impactul noilor viziuni a generat o schimbare de paradigmă în pedagogie, vizibilă şi la nivel terminologic: *alternative educaţionale*, *arie curriculară*, *echilibru curricular*, *câmp educaţional*, *cyberpedagogie*, *competenţe*, *demers didactic personalizat*, *design al instruirii*, *didactică incitativă*, *ecologie educaţională*, *empatie educaţională*, *enculturare*, *incluziune*, *instruire interactivă*, învăţare anticipativă, învăţare autodirijată, învăţământ integrat, învăţământ virtual, *manuale alternative*, *manuale electronice*, *negociere didactică*, *performanţe*, *produs școlar*, *piaţă educaţională de formare continuă*, *pluralism educaţional*, şcoala şanselor egale, şcoală incluzivă, *tranzacţie educaţională* etc. [1]. O serie de calificative noi sunt ataşate unor termeni tradiţionali cum ar fi *educaţie* sau *pedagogie*: *educaţie comunitară*, *educaţie pentru dezvoltare*, *educaţie fiscală*, *educaţie funcţională*, *educaţie holistică*, *educaţie incluzivă*, *educaţie integrată*, *educaţie în spiritul toleranţei*, *educaţie interculturală*, *educaţie virtuală*; *pedagogia acţiunii*, *pedagogia colaborării*, *pedagogia proiectelor*, *pedagogia succesului*, *pedagogia valorilor*, *pedagogie suportivă*, *pedagogie transformaţională* ş.a. [1], [4].

Limbajul didactic actual a preluat din lexicul comun şi din alte limbaje specializate o serie de împrumuturi, care îi conferă un caracter modern, dar care, în faza iniţială a preluării, prezintă deseori dificultăţi de ordin semantic şi fonetic. Probleme pun în special împrumuturile de origine engleză care, de regulă, se scriu altfel decât se pronunţă (cazuri „fericite” de tipul *grant*, *master* sau *item* se constată ceva mai rar).

Termenul *brainstorming* („asalt de idei”) este un anglicism destul de frecvent în ultimul timp în limbajul pedagogic. Semnificaţia acestuia este „tehnică de lucru în colectiv, folosită de obicei în procesul predării, având ca scop stimularea prin participarea liberă şi spontană la discuţii a tuturor membrilor unui grup”. Provenit din engleza americană (*brain* „creier”; *storming* „asalt”), termenul pune probleme de ordin ortoepic, pronunţându-se fie aşa cum se scrie, fie [brainştorming], varianta recomandabilă fiind [breinstorming]. Grupul consonantic **st** se pronunţă **şt** în cuvinte de origine germană, dar rămâne neschimbat în lexemele preluate din engleză. Semnalăm că termenul în discuţie este concurat tot mai frecvent de sinonimul său tradus: *asalt de idei*, mult mai adecvat şi la fel de sugestiv ca şi cel original.

Cadrele didactice utilizează în activitatea lor şi ceea ce se numeşte *clustering* („construit din elemente”). Şi anglicismul în cauză se pronunţă altfel decât se scrie: [clastering]. Termenul-bază, *cluster*, cu valoare de substantiv înseamnă „ciorchine” şi este specific limbajului informatic, iar cu valoare verbală înseamnă „a grupa”. De fapt, simplificând lucrurile, un *clustering* este un fel de schemă pentru sistematizarea unor noţiuni, pentru explorarea unui text etc.

Feedback este un termen preluat din limbajele tehnice şi semnifică o „conexiune inversă” sau o reacţie de răspuns, în terminologia didactică. Probabil, nu există la ora actuală nicio lucrare metodologică în care să nu fie atestat acest cuvânt, cu atât mai mult cu cât instruirea formativă mizează anume pe *feedback. Şi în acest caz* pronunţarea diferă de scriere. Dicţionarele recomandă pronunţarea [fídbec], facilă pentru vorbitorii de engleză, iar ceilalţi trebuie, pur şi simplu, să memoreze această formă.

Dacă termenii discutaţi mai sus sunt mai mult sau mai puţin motivaţi, credem că un împrumut cum este *freewriting* („scriere liberă”) nu este justificat, chiar dacă desemnează o anumită tehnică de declanșare a creativității şi de orientare a imaginației.

Avalanşa de termeni străini este determinată de internaţionalizarea învăţământului. Deşi transferul de termeni este un fenomen natural, constatăm cu regret că s-au introdus şi termeni pentru care s-ar fi găsit un echivalent în limba română. Astfel, anglicismul *training* vine să înlocuiască termenul mai cunoscut *seminar*, *skill* (engl.) – pe *abilitate* (fr., lat.). Unii termeni circulă în ambele variante, termenul originar englez şi cel românesc: *core curriculum – curriculum-nucleu*; *creative writing – scriere creativă*; *team-teaching*

– *metoda de predare în echipă*; *e-Le@rning* (*e-School*) – învăţământ electronic, *e-şcoală*, *e-învăţământ*, *cyberşcoală*; *mentoring* – mentorat (după franceză); *workshop – atelier* sau *grup de lucru*. O serie de concepte pedagogice exprimate în limba engleză nu şi-au găsit încă echivalente satisfăcătoare în română şi se utilizează în original: *coaching* („pregătire”), *edutainment*, *drill*, *mastery learning*, *backwash* (în sintagma *efect de backwash* „influenţa exercitată de examene asupra curriculumului”). *Mobilitate*, deşi formal provine din franceză şi/sau latină, este un calc după engl. *mobility*, având sensul de „stagiu de studii sau de cercetare în altă ţară decât cea de origine” [5].

Termenul *item* („element al unui test care corespunde unui obiectiv bine definit”), frecvent utilizat în discursul didactic actual, nu pune probleme fonetice, însă prezintă dificultăți în ceea ce privește accentul și aspectul morfologic. Unele cadre didactice accentuează lexemul pe prima silabă: *item*, deși *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* prescrie accentuarea pe silaba a doua: *item.* Cât privește încadrarea morfologică, DOOM2 (2005) conținea indicațiile: *s. m./s. n.*, respectiv trei forme de plural posibile: *itemi/itemuri/iteme*. Ultima ediție, DOOM3 (2021), a modificat statutul morfologic al termenului, indicând că e substantiv masculin, cu forma de plural *itemi*.

În orice domeniu de activitate umană se produc schimbări, iar odată cu acestea, apar inovaţii lexicale. Limbajele specializate, cu trecerea timpului, se decantează, specialiştii fac o selecţie riguroasă a termenilor necesari pentru munca lor, împrumuturile se adaptează sau se traduc, iar termenii cu aspect rebarbativ cad în desuetudine.

Nu e nevoie, în acest context, să conving pe nimeni de utilitatea termenilor *a depuncta*, *modul, integralist* ş.a., intraţi în repertoriul verbal al profesorilor şi studenţilor basarabeni mai ales pe calea contactelor lingvistice cu cadrele didactice şi cu tinerii care îşi fac studiile în România. *A depuncta* este un verb indispensabil în situaţiile în care mesajul „a reduce în funcţie de erori punctajul unui candidat sau concurent la o competiţie, la un examen” trebuie exprimat cât mai concis, mai exact şi mai elegant (în comparație cu perifraza „a scădea/a lua din puncte”). Este în general cunoscut că diverse persoane redau unele noţiuni mai uşor prin perifraze decât prin cuvinte unice. Fenomenul reprezintă realităţi individuale determinate de mai multe cauze; una dintre acestea este necunoaşterea *cuvântului unic* care ar putea substitui o perifrază. Precizăm că facem abstracţie aici de actele de comunicare lingvistică din care rezultă expres opţiunea vorbitorilor pentru mijloacele verbale actualizate, referindu-ne doar la cazurile în care este evidentă absenţa, în vocabularul activ al participanţilor la dialog, a termenului exact. Absenţa termenului adecvat în comunicare, acolo unde el este necesar, are ca efect un limbaj mediocru, lacunar, inelegant şi produce o impresie nefavorabilă.

Modul „parte componentă a unui ansamblu cu funcţionalitate proprie”, în limbajul didactic, a devenit un termen polisemantic, având cel puţin trei accepţii: „1. capitol, secţiune (într-un manual); 2. perioadă de şcolarizare (perfecţionare, reciclare) pentru specialiştii cuprinşi într-un program mai amplu de instruire; 3. două ore consecutive de curs (de obicei, la studenţi)”. Menţionăm că dacă primele două accepţii sunt familiare cadrelor didactice din Republica Moldova, cea de a treia este cvasinecunoscută în spaţiul nostru, fiind substituită, de regulă, prin calcul după limba rusă „pereche”. În aceeaşi „situaţie” se află şi lexemul *integralist*, codificat în dicţionare cu sensul de „student care a trecut examenele unui an într-o singură sesiune”, dar care circulă în uz mai ales cu sensul de „student care a luat integral examenele, student fără restanţe”.

În terminologia pedagogică este destul de frecventă relaţia de sinonimie. Astfel, am constatat că, pe parcursul lucrării *Didactica funcţională...* de Michel Minder [3], acelaşi concept a fost redat uneori în română prin mai mulţi termeni, probabil, pentru explicitarea mesajului. De exemplu, *prérequis* a fost echivalat ca *pre-achiziţii* (p. 21) şi *cunoştinţe anterioare* (p. 22), *achiziţii anterioare* (p. 24), *achiziţii preexistente* (p. 36, 43), iar în alte lucrări din domeniu circulă şi sintagma *cunoştinţe prealabile.* Din perspectiva dezambiguizării, considerăm că cea mai adecvată este sintagma *cunoştinţe anterioare*, care corespunde rigorilor terminologice, fiind exactă, transparentă şi circumscrisă domeniului. Termenul *achiziţii* este preluat din limbajul comercial şi are un caracter mai ambiguu, fiind explicit numai într-un context relevant.

Un alt concept didactic recent este verbalizat, de asemenea, prin mai mulţi termeni, predominând *curriculum ascuns* (p. 23, 24 ş.u.) vs *curriculum latent*. Menționăm că termenul în discuție este fluctuant și în original, dovadă fiind și citatul inserat de Minder în capitolul în care abordează acest concept: „Diverses

appelations – *curriculum caché*, *implicite*, *latent*, *non intentionnel*, *non enseigné*; *cursus caché* – désignent les processus et les effets qui, bien qu'absents des programmes officiels et des politiques éducatives formulées, font bel et bien partie de l'expérience scolaire...” („Diverse denumiri – *curriculum ascuns*, *implicit*, *latent*, *non-intenţionat*, *non-predat*; *cursus ascuns* – desemnează procesele şi efectele care, deşi sunt absente în programele oficiale şi în politicile educaţionale formulate, fac parte întru totul din experienţa şcolară”, p .24 – *subl. n.*). Totuşi, autorul preferă termenul *curriculum caché*, alternându-l cu *curriculum latent*, iar în versiunea românească, respectiv, apar succesiv doi termeni, *curriculum ascuns* şi *curriculum latent*. Se pare că uzul preferă prima sintagmă, *curriculum ascuns* (cf. şi engl. *hidden curriculum*). Semnalăm şi sintagma *curriculum subliminal*, prezentă în unele cursuri universitare de specialitate.

Conceptul de „aplicaţie informatică proiectată pentru a fi utilizată în instruire” este numit printr-o serie de termeni concurenţi: *didacticial* (din fr. *didacticiel*), *software educaţional*, *soft educaţional* (din engl. educational *software*), *soft didactic* (din engl. *didactic software*). Dintre aceştia, uzul preferă sintagmele *soft educaţional* şi *soft didactic*, iar *didacticial* este cvasiinexistent în limbajul pedagogic actual (cu excepţia unor lucrări, inclusiv *Didactica funcţională...*).

Termenul *diplomă pluriuniversitară* (fr. *diplome conjointe*, engl. *joint degree*) are un sinonim „nepotrivit”: *diplomă în cooperare*, care ar putea lăsa impresia că este vorba despre o diplomă obţinută prin cooperarea mai multor studenţi.

Relaţii de sinonimie există şi între termenii *mediu educogen*, *mediu educativ*, *mediu pedagogic*; *model educativ*, *model pedagogic*; *metodician*, *metodist*; *manual electronic*, *manual digital*, *manual virtual*, *e-manual*; *portal educaţional*, *site educaţional*, *platformă educaţională*.

Unii termeni de origine engleză generează sinonimie prin variantele echivalente: *feedback – retroacţiune*, *conexiune inversă*; *brainstorming – metoda asaltului de idei*, *asaltul de idei*, *metoda inteligenţei în asalt*; *self-control – autocontrol*; *self-assessment – autoapreciere*, *autoevaluare*; *pretest – test preliminar*; *posttest – test final*; *eSkills – competenţe digitale*; *internship – practică*, *stagiu*, *experienţă profesională relevantă*.

Constatăm că principala cauză a sinonimiei este traducerea termenilor, preponderent din engleză şi franceză.

O altă cauză a sinonimiei este modernizarea conceptuală: unele concepte pedagogice tradiţionale şi-au schimbat doar „veşmântul” pe unul modern, cf.: *planificare a lecţiei – proiectare didactică*, *administrare şcolară – management şcolar*, *programare a activităţii de predare-învăţare – strategie didactică* ş.a.

În terminologia ştiinţelor educaţiei este prezentă şi antonimia: *aprobare – dezaprobare*, înmatriculare – exmatriculare, *disciplină – indisciplină*, *magistrocentrism* (*centrare pe profesor*) *– pedocentrism* (*centrare pe elev*), *succes şcolar – eşec şcolar* (*insucces şcolar*), *optimism pedagogic – pesimism pedagogic* (*scepticism pedagogic*).

Relaţiile de hiperonimie, deosebit de importante în structurarea unui inventar terminologic, se stabilesc fie prin dezvoltarea unor sintagme noi de la termeni tradiţionali sau moderni, fie prin corelarea unor concepte. Din prima categorie menţionăm seriile *activitate aplicativă*, *activitate didactică*, *activitate extraşcolară*, *activitate dirijată* (hiponime pentru hiperonimul *activitate*); *itemi obiectivi*, *itemi semiobiectivi*, *itemi subiectivi*, *itemi de evaluare*, *itemi de tip pereche*, *itemi cu alegere duală*, *itemi cu alegere multiplă*, *itemi cu răspuns scurt* (*de completare*), *itemi cu întrebări structurate* (hiponime pentru hiperonimul *item*) etc.; din categoria a doua, seriile *educaţie* – hiperonim pentru *instruire* (proiectată de profesor) şi *învăţare didactică* (realizată de elev, ca efect direct şi indirect al instruirii); *educaţie permanentă* – hiperonim pentru formele: *perfecţionare*, *reciclare*, *autoperfecţionare*, *autoinstruire continuă*; *metodă* – hiperonim pentru *demonstraţie*, *dezbatere*, *problematizare*, *conversa*ţie *euristică*; învăţământ virtual – hiperonim pentru *platformă educaţională*, *tehnologie digitală*, *campus virtual*, *spaţiu de învăţare virtual*, *manual digital* etc.

Ca şi în cazul altor ştiinţe, se constată şi în cazul ştiinţelor educaţiei *multidisciplinaritatea* şi *interdisciplinaritatea*. Ştiinţele educaţiei se află în relaţii interdisciplinare cu *filosofia*, *psihologia*, *sociologia*, *antropologia*, *biologia*, *medicina*, *comunicarea*, *managementul*, *marketingul*. Fiecare disciplină donatoare oferă prin intermediul cercetărilor pedagogice date utilizabile în contextul situaţiilor educative.

Terminologia ştiinţelor educaţiei manifestă permeabilitate imensă faţă de împrumut (şi/sau calc semantic), vocaţie internaţională şi mobilitate cantitativă obţinută aproape integral prin împrumut, totodată, se

distinge prin relaţii de polisemie, sinonimie, antonimie, hiperonimie. Diversitatea de termeni – generată de traduceri – reprezintă o caracteristică a limbajului pedagogic actual, pe de o parte; pe de altă parte, fluctuaţiile terminologice constituie şi o caracteristică a unui limbaj dinamic, în plină dezvoltare şi formare continuă.

Referințe:

1. ŞTEFAN, M. *Lexicon pedagogic.* Bucureşti: Aramis Print, 2006, 384 p. ISBN: 973-679-303-6.
2. UNESCO *Thesaurus*. Disponibil: https://vocabularyserver.com/unesco/en/index.php?tema= 1&/ education
3. MINDER, M. *Didactica funcţională. Obiective, strategii, evaluare.* Chişinău: Cartier, 2003, 360 p. ISBN 9975-79-39-1.
4. ORŢAN, F. *De la pedagogie la ştiinţele educaţiei.* Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 2007, 224 p. ISBN 978-973-30-1879-7.
5. DRUȚĂ, I., POPA, V. *Dificultăţi de echivalare a unor termeni în discursul didactic actual*. În: *Terminology and translation studies. Plurilingual terminology in the context of european intercultural dialogue* (coord. Doina Butiurca, Inga Druţă, Attila Imre). Cluj-Napoca: Scientia, 2011, p. 85-89, 384 p. ISBN 978-973-197-063-9.

Date despre autor:

Inga DRUȚĂ, doctor habilitat în filologie, conferențiar cercetător, cercetător științific principal la Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.
E-mail: idruta@yahoo.fr
ORCID: 0000-0002-6180-653

Prezentat la 12. 12. 2023

CZU: 811.111`243:37.02 **https://doi.org/10.59295/sum10(180)2023_10**

TEACHERS' AND STUDENTS' PERCEPTION OF THE LANGUAGE EDUCATION PROCESS AT PRESENT

Viorica CONDRAT,
PhD, Associate Professor Alecu Russo Balti State University

The demands of the increasingly globalized world have led scholars to rethink the process of education as a whole. New approaches and methods are to be used in the classroom to help educators meet the students' actual needs. This led to the shift in the language teaching paradigm: language educators are encouraged at present to apply the principles of the post-method approach in their language classroom targeting the students' both fluency and accuracy. Similarly, the four basic skills are developed alongside 21st century skills. The article describes the challenges of the language classroom at present. Its aim is to determine the current perceptions both teachers and students have regarding the way the current language education process takes place. The data was collected with the help of a survey and observation at Alecu Russo Balti State University in the autumn of 2023. The results seem to indicate that both teachers and students find it challenging to address the challenges of the 21st century language classroom. They appear to be aware of what should ideally happen at the lesson of English, yet, they seem not to have the resources or motivation to implement the necessary changes.

Keywords: *communicative approach, post-method approach, fluency, accuracy, teacher's role, student's role, learner autonomy, teacher autonomy, ICT, four basic skills, 21st century skills, higher order thinking skills, emotional intelligence.*

VIZIUNEA CADRELOR DIDACTICE ȘI A STUDENȚILOR PRIVIND PROCESUL DE EDUCAȚIE LINGVISTICĂ ÎN PREZENT

Cerințele lumii din ce în ce mai globalizate i-au determinat pe oamenii de știință să regândească procesul de educație lingvistică. Profesorii trebuie sa folosească noi abordări și metode în sala de clasă pentru a răspunde nevoilor reale ale elevilor. Acest lucru a condus la schimbarea paradigmei de predare a limbilor străine: profesorii de limbi străine sunt încurajați în prezent să aplice principiile abordării post metodă, care are drept scop să dezvolte atât fluența, cât și acuratețea la elevi. În mod similar, cele patru abilități de bază sunt dezvoltate împreună cu abilitățile secolului XXI. Scopul articolului este de a determina percepțiile actuale pe care atât profesorii, cât și viitorii profesori de engleză le au cu privire la modul în care se desfășoară procesul de educație lingvistică în prezent. Datele au fost culese cu ajutorul unui sondaj și a observațiilor la Universitatea de Stat „Alecu Russo" Bălți în toamna anului 2023. Rezultatele par să indice că participanții la studiu înțeleg gradul sporit de dificultate în crearea unui parcurs de educație lingvistică de succes în prezent. Ei par să fie conștienți de ceea ce ar trebui să se întâmple în mod ideal la lecția de engleză, totuși, par să nu aibă nici resursele, nici motivația pentru a implementa schimbările necesare.

Cuvinte-cheie: *abordarea comunicativă, abordarea post metodă, fluență, acuratețǎ, rolul profesorului, rolul elevului, autonomia elevului, autonomia profesorului, ITC, patru abilități de bază, abilitățile secolului XXI, abilități de gândire* înaltă*, inteligență emoțională.*

Introduction

The complexity of the 21st century has posed many challenges to the education process that has to constantly adapt its theories and principles to effectively respond to the learners' actual needs. As the ancient Greek philosopher Heraclitus observed: „Change is the only constant in life."

The constantly changing present context poses many challenges that have impacted the education process in general. Hence, educators cannot help feeling increasingly caught off guard. They can feel pressured to adapt to the new reality which has been shaped by the rapid technological developments, on the one hand, and unpredictable events that seem to shake the foundations of modern societies (e.g. Covid-19, wars), on the other.

It has become more and more challenging to get a unified view regarding the way the education process

should unfold in the language classroom. As a result, both teachers and students might feel overwhelmed with emotions caused by uncertainty and fear. Although there is a large body of literature reflecting on how to design an engaging language education process, there appears to be little agreement on what method would most effectively help teachers realize their learning objectives.

Rethinking the language education process

Scholars [2, 14, 15, 17, 20, 22] seem to be in unanimous agreement when it comes to the need of designing the language education process so that it enables the students to use the language appropriately in various real-world contexts. Indeed, the language classroom should center around the development of the four basic skills in order to help students become proficient and confident users of the studied language in any walk of life.

The realization that language is more than its form has led scholars [4, 19] to the conclusion that teachers should not only focus on the development of the linguistic competence in their students, but also on the development of the communicative competence. Tomalin [4] went so far as to suggest including culture as the fifth basic skill to be enhanced in the language classroom.

The need for the reconceptualization of the foreign language teaching became more and more pressing at the beginning of the 21st century. The last two decades of the 20th century saw the rise and popularity of the Communicative Approach (CA) to language teaching. Starting with Widdowson [22], scholars emphasized the importance of learning the language for real communication promoting the idea that students should be engaged in doing various communicative tasks using the foreign language. The assumption was that they will use the same language acquisition processes as those they used when acquiring their native language. That meant that drilling exercises were excluded, whereas grammar would be explicitly dealt with in exceptional cases. Thus, the students were literally expected to acquire the foreign language.

Using CA in the teaching process implied that the focus was on meaning, and not on the form. What happened was a 180 degree turn: a shift from accuracy to fluency, from teacher-centeredness to student-centeredness [9]. The teacher was expected to assume the role of a facilitator and encourage the students to take responsibility for their own learning [11].

Yet, scholars started to notice that CA did not yield the expected results. Students seemed to have gained a bit more fluency at the expense of accuracy. Ur [21] stated that there was no concrete evidence proving that one method in foreign language teaching is more effective than another. Hence, CA was not the approach to meet the students' actual needs.

Understanding that the language education process is context sensitive, scholars [15, 20] suggested teachers design the language education process by getting informed from their students' characteristics. Thus, teachers were encouraged to go beyond traditional methods and use those that will help them respond to their students' actual needs. They were expected to choose the optimal strategies for their particular group of learners, which implied the combination of traditional and modern strategies.

Indeed, the principles of Post-Method Approach appear to offer the necessary solution to the problems of the language classroom. Teachers do not have to choose fluency over accuracy anymore; instead, they should look for strategies that will allow them to balance them. They could alternate meaningful drilling activities with interactive tasks.

Such a shift also resulted in the reconsideration of the teachers' role in the language classroom. Harmer [14] identified seven roles of a language educator. If put on an axis, we can see the movement from a more teacher-centered approach towards a more student-centered approach. In addition to these seven roles, Harmer also mentioned the role of an investigator. This can be linked to the present need to correctly identify the students' actual needs and finding viable solutions to the existing problems in the language classroom.

Burns [3] encourages teachers to develop their research skills and do action research to solve their problems and help their students become confident and proficient users of English. To emphasize the importance of teachers' questioning their own teaching and closely observing their educational context in the process, Kumaravadivelu [15] states that teachers should have the role of reflective practitioners.

Indeed, doing action research can contribute to the improvement of students' language learning as the

teacher can design the optimal language education process meant to meet the students' actual needs (Condrat, 2021). In addition, it can help develop teacher autonomy. The assumption is that it is rather challenging to develop learners' autonomy if teachers are not autonomous in their teaching process, i.e. take full responsibility for the language education process [7].

21st century needs and demands

The beginning of the 21st century was marked by a rapid development of information and communication technology, which resulted in the need of reconsidering what formal education should consist of. Although Nichols [16] pointed to the dramatic state of art of higher education due to the rapid digitalization and decline in critical thinking at higher education level, this state seems to characterize all the levels of education.

PISA, the OECD's Programme for International Student Assessment, measures 15-year-olds' ability to use their reading, mathematics and science knowledge and skills to meet real-life challenges. PISA 2022 results indicate that only 20 countries' performance in reading is statistically above the OECD average. The results of the Republic of Moldova are below the OECD average, and they are lower than they were in 2018 in the all three literacies measured (i.e. mathematics, reading, and science).

It appears that the system of education in Moldova needs to be urgently reformed in order to help prepare students for the 21st context. The decrease in high school performance inevitably leads to the decrease in performance at higher levels of education as well. Although Nichols depicted the context of the USA higher education institutions, the situation in Moldova seems equally, if not more dramatic.

There appears to be no research showing the direct link between these results and the decrease of critical thinking among the younger population. Yet, the 21st century resulted in the need of developing other sets of skills, such as: critical thinking, creativity, communication, and collaboration. The demand for these 21st century skills can be, however, linked to the ongoing process of digitalization of the modern world, including the process of education.

The 21st century language classroom has ceased to focus on the development of the four basic skills and the intercultural competence. Preparing students to interact in a more and more globalized world requires the development of another set of skills, which are of a higher ranking. Yet, it should be emphasized that it is rather impossible to develop higher order thinking skills if the lower order thinking skills have not been developed in the learners at all [10].

At the same time, scholars [1, 12, 13] point to the need of rethinking the way teachers approach the education process so that they help students become more emotionally literate, resilient, and flexible to cope with present challenges. Moreover, rethinking as such should become a central part of the learning process. This is what Grant [13] draws our attention to when he states: „With so much emphasis placed on imparting knowledge and building confidence, many teachers don't do enough to encourage students to question themselves and one another" [13, p. 187].

In addition, teachers should create safe environments for students so that learning can happen. Brown [1] believes that teachers have the role of leaders that help learners rumble with vulnerability and become more resilient. She states:

We must be guardians of a space that allows students to breathe and be curious and explore the world and be who they are without suffocation. They deserve one place where they can rumble with vulnerability and their hearts can exhale. And what I know from the research is that we should never underestimate the benefit of a child of having a place to belong - even one - where they can take off their armor. It can and often does change the trajectory of their lives. [1, p. 13]

We can notice that language education has ceased to take on board issues related to the way language is learned. It is at present a transdisciplinary endeavor meant to bring a better understanding of what learning is and how to facilitate the process for students. In addition, it should be viewed not as the preparation for life, but as the preparation for becoming lifelong learners. This is why language educators should be encouraged to consult literature written by applied linguists, anthropologists, psychologists and social scientists.

The second decade of the 21st century also showed that despite rapid technological development, hu-

manity can still be at threat. Covid-19 pandemic turned the whole world upside down, creating havoc everywhere, including in the education system. The challenges faced by teachers are still felt, and have not been entirely solved. Probably the biggest struggle was and still is to help students develop their higher order thinking skills.

During the pandemic it appeared that the development of the students’ soft skills is rather difficult to achieve [8]. Yet, the pandemic appears only to point to the issue that had been previously ignored. That challenging period could be regarded as a turning point in rethinking what education is and how it should proceed.

Method

As seen, „complex problems like pandemics, climate change, and political polarization call on us to stay mentally flexible” [13, p. 250]. However, it is rather unclear if language educators manage to do so at present.

This prompted me to conduct a small-scale study to determine what both teachers’ and pre-service teachers’ perceptions of the language education process are. The research was carried out during 09.10.2023 - 27.20.2023. The qualitative data was gathered with the help of a survey and observations made during the online meetings with the teachers of English who enrolled in the continuous professional development program offered by Alecu Russo Balti State University as well as during the offline classes I had with the pre-service teachers.

The teachers were all women, with varying work experience in the field. It should be mentioned that out of the 27 people who enrolled in the course, around 15 attended the online classes I gave. Each time there was someone new. Yet, there were teachers who never attended any of my five classes. I noticed that there were teachers who previously had taught other subjects (e.g. Romanian or French), and had to refresh their skills as they were supposed to teach English as well. The majority of the teachers came from the northern regions of Moldova and Balti. There was one teacher from Chisinau. She was present at all the lessons, and tried to take an active part in the discussions. The problem was that she was a teacher of Romanian and it was rather challenging for her to speak and write in English, but she showed curiosity and enthusiasm.

When it comes to the pre-service teachers, these were 16 students who agreed to take the survey. This time the group was slightly gender diverse, as 3 out of 15 students were males. The idea was to compare and contrast the perception of the practicing teachers and those of would-be teachers. However, it should be mentioned that from the discussion with the students it became clear 9 students do not plan to become teachers. Another interesting remark was that none of the male students had this desire. Moreover, the remaining 7 students were not totally certain that they would like to become teachers.

The survey consisted of 5 open-ended questions meant to elicit the participants’ stance on the teachers’ and students’ role in the 21st century classroom, the role of schools and technology in the language classroom, and finally the components of a language lesson at present.

The observations were made during the online meetings with the teachers of English. When it comes to the students, they were observed during the autumn semester. The observations were put down in the research journal, and intended to trace the participants’ motivation, performance, attention, and curiosity.

Results and discussion

The answers to the first question reflected the latest tendencies in education which view the teacher as a guide facilitating the learning process. 7 out of 15 teachers mentioned the word “guide” in their answer. Five answers reflected the importance of creating a psychologically safe environment for learning to take place. Three answers also mentioned the role of a motivator. Just two answers used the word “teach” as something teachers should do in the classroom. Only 1 answer out of 15 showed a clear preference for a teacher-centered classroom. However, there was one vague answer, in which ostentatious language was used carrying little informative value.

When it comes to the students’ answers, the role of a guide was mentioned 4 times. Interestingly enough, the students pointed to the necessity of teaching students, linking the act with skill development (the verb „teach” was mentioned in 6 answers). Just 3 answers mentioned the teacher’s role as a support who

manages to create a pleasant atmosphere in the classroom. What was new in the students' answers was the presence of the belief that teachers should spread knowledge (this idea was reflected in two answers). Finally, two answers contained the word "educate", which is interesting as this is probably the combination of teaching, guidance, and action of motivating. The role of a motivator was mentioned just in one answer. Another remark is that one student simply copied some information from the internet, and included it as an answer to the question (this is valid for the remaining 4 questions as well).

These findings seem to indicate that both teachers and students training to become teachers see the role of the teacher as facilitator of the language education process among the most important roles. Interestingly enough, students seem to be more inclined to favor more explicit teaching than the teachers. These results seem to indicate what Ur [20] stated, i.e. the more adult the learners are the more explicit teaching they would prefer. In the scholar's opinion implicit teaching can work best with young learners. A possible explanation can be found in Jean Piaget's cognitive development theory: abstract thinking starts developing when children enter their last development stage at the age of 12. Hence, it is difficult for younger learners to fully process complex abstract notions related to grammar, etc. As a result, they learn the language implicitly through a lot of drilling and game-like activities.

The second question aimed to elicit the respondents' perception of the role of the school in the 21st century. Upon analysis, there appears to be two main views. 11 out of 15 teachers believe that school is preparation for life. Teachers seem to view the 21st century classroom as friendly learning hubs where children are helped to become global citizens able to solve problems and think critically. 4 answers mentioned also that classrooms are still the places where knowledge is gained, and teachers realize their learning objectives.

The students' answers differed. First of all, most of the answers reflected the importance of socialization (8 out of 16). The students seem to see the 21st century classroom as the place that can help learners develop social skills so that they can be successful in building relationships in the society in the future. Some pointed to the importance of developing communicative skills for the same reason. 6 answers dwelt on the role of the classroom as an educational hub, in which learners are helped to gain knowledge. It was interesting to note the two answers mentioning that the 21st century classroom is supposed to prepare learners for life, one even specifying „for real life success". One answer also mentioned that the 21st century classroom is the place in which learners should learn from mistakes.

As seen, the students' answers are more diverse. They seem to articulate the urgent need to focus on the development of emotional intelligence in learners so that they can successfully function as members of a society governed by certain rules and norms. Maybe the teachers included socialization when they viewed the classroom as the places where learners are prepared for life. Yet, it is seen that the students differentiated between these two aspects. It also appears that students tend to see the 21st century classroom more than a place where knowledge is gained, they see it as a place where learners are „educated".

While describing the student's role, the teachers mentioned the role of a learner as the main role. Thus, 8 answers described the way learners should „learn" in order to be prepared for life, become independent, and solve problems. The impression one can get from these answers is that students are still viewed as passive recipients of the teaching process, which seems to clash with the way the teacher's role was perceived in the first answer. One answer expressed the view that a learner should have the role of a friend to the teacher. This is quite challenging to achieve as boundaries can be blurred. However, 6 answers mentioned the student's role as an active participant to the education process.

The answers the students gave were rather similar to those of teachers. Surprisingly, some of them tend to view learners as receivers of knowledge when they describe the student's role as a learner. Thus 6 students believe that this is a student's role in the language classroom. Yet, 9 answers described the student's role as an active participant to the education process, as this is what will help the learners socialize, solve problems, and integrate in the society in the future. It was interesting to note that 2 answers also described the student as the main figure in the classroom. These answers could be interpreted as the desire of students to have more student-centered classrooms.

As seen, students seem to be more in favor of student-centeredness, believing that the education should

center around the student who should be actively involved in the process of education. It also appears that students are more likely to keep healthy boundaries. However, there is not enough evidence to prove this claim.

It became rather challenging to code the answers to the fourth question as teachers did not seem to have a unified view on the role of technology in the language classroom. However, it was possible to place 6 answers under the category of „help”. Thus, these teachers perceive technology as a tool that can help them in the language education process. 3 answers expressed the belief that technology can make the teaching process more interactive, and creative. 2 answers showed a rather negative attitude concerning technology as it was perceived as a „must”, and as something that was meant to make a teacher's job more challenging (the latter answer was accompanied with a smiley face at the end). 2 answers were rather vague, whereas one answer described some of the online tools the teacher loves to use.

The students viewed technology as the main source of information, 6 answers clearly expressed this opinion. 8 answers described technology as a way of making the learning process more interactive. One answer reflected the student's opposition towards the use of technology at the lesson claiming that it is the main source of distraction. Finally, one student simply mentioned the fact that technology makes life easier.

When compared, these answers show that students favor technology more than teachers. This can be due to the fact that teachers have to think how to best integrate technology inside and outside the language classroom, whereas the students simply use it. Yet, the majority of teachers still seem to acknowledge the benefits such an integration can bring to the education process.

The last question was intended to determine what the respondents believe a language lesson should include in the 21st century classroom. Surprisingly, all the teachers gave general answers to this question. The impression one is left with is that they seem to know little about what it should include.

Unlike the teachers, the students were more specific. They believe that a lesson should include the following:

- Interactive activities;
- Various methods and strategies;
- Focus on the development of the 4 basic skills;
- Activities connected with the real-world;
- Socializing activities;
- Humanity;
- Teacher sharing personal experience;
- Teamwork;
- Technology integration;
- Games;
- Presentations;
- Feedback;
- Useful information;
- Clear teaching.

It was surprising to analyze the teachers' answers to the last question. It is difficult to conclude why they avoided mentioning the components of a language lesson. However, it was possible to observe during the online meetings that they preferred to be passive and listen rather than to be actively involved in the process. Out of the 15 teachers, only 4 did the only hometask they were asked to do. Although the results of the questionnaire seem to indicate that they understand the shift in the way language education is viewed at present, they appear not to do what they preach.

However, one of the reasons can be found in the fact that teachers simply feel overwhelmed with the amount of work they are expected to do at present. It should also be mentioned that the majority of the teachers had still to work during the courses. Thus, it could have been difficult for them to stay focused during the classes.

It is challenging to address all the problems language educators face at present. One cannot help noticing the general demotivation felt by teachers and students alike. The cause seems to lie in the general unstable socio-economic context, on the one hand, and in the work overload, on the other. It also appears that

teachers are strongly encouraged to integrate technology without considering to what extent it helps them realize the learning objectives or how it helps them meet their students' actual needs. Students, on the other hand, seem to lack enthusiasm in using technology, finding it rather boring and unnecessary.

Another issue that is quite disturbing is that teachers do not seem to have developed teacher autonomy, i.e. take full responsibility for their teaching. They hold the role of "passive technicians" [15] following the directives from both their administration and specialized books, ignoring the actual needs of their learners. Their reluctance can be the result of their fear of failing as well as their lack of motivation to rethink the traditional ways of teaching. This leads, in its turn, to the students' lack of motivation and absence of autonomous learning.

Conclusion

The results of this small-scale study can be representative of the overall situation in the language education process in the country (PISA results seem to indicate a systemic problem across the basic disciplines in general). Teachers and students seem to share a common prospective vision of how the language education process should ideally be. Yet, the contradictions in both the answers to the survey and their behavior during classes indicate that the majority of the participants to the study is reluctant to take responsibility for their own teaching/learning.

The issue should be further investigated from a broader perspective as the explanation to such a perception may be due to factors related to the socio-economic problems of the country as well as to the instability of the 21st century context. What language educators should prioritize at present is their own contexts and design their language education process in such a way that it responds to their students' actual needs.

References:

1. BROWN, B. *Dare to lead: Brave work. Tough conversations. Whole hearts.* London: Vermilion, 2018, 298 p. ISBN 9781785042140.
2. BROWN, D. H. *Teaching by Principles. An Interactive Approach to Language Pedagogy, Fourth Edition*, Pearson Education, 2000. ISBN 0-13-017816-0.
3. BURNS, A. *Doing Action Research in English Language Teaching: A Guide for Practitioners.* New York and London: Routledge, 2010. ISBN 0-415-99144-7.
4. CELCE-MURCIA, M., DORNYEI, Z., THURRELL, S. *A pedagogical framework for communicative competence: A pedagogically motivated model with content specifications*. In: I*ssues in Applied Linguistics*, 6(2), 1995, pp. 5-35. ISSN 1050-4273.
5. CONDRAT, V. *The urgent need to rethink the education system in Moldova*. In: *„European integration through the strengthening of education, research, innovations in Eastern Partnership Countries": Conference Proceedings. Second edition*", Chisinau, 2022, pp. 3-6. ISBN 978-9975-165-23-5.
6. CONDRAT, V. *A Personal Reflection on the benefits of doing action research.* In: *Empowering English language educators through action research. VII Virtual international spring symposium proceedings*, Bălți, 2021, pp. 39-54. ISBN 978-9975-50-263-4.
7. CONDRAT, V. *Taking responsibility for one's own teaching in the post-communicative era*. În: *Probleme actuale ale lingvisticii* și *didacticii limbilor străine, conferința* științifică *internațională*. Chisinau: Tipograf. „Garamont-Studio". 2020. pp. 88-96. ISBN 978-9975-3408-5-4.
8. CONDRAT, V. *Developing learners' soft skills in the time of a pandemic*. In: *Studia Universitatis Moldaviae-Științe Umanistice, 4(134)*, *2020/8/21*. 2020. pp. 37 – 4. ISSN 1811-2668.
9. CONDRAT, V. *The role technology can play to enhance students' learning.* In: *The use of modern educational and informational technologies for the training of professional competences of the students in higher education institutions (conference proceedings)*. Bălți: Tipografia din Bălți, 2019, pp. 71-78. ISBN 978-9975-3369-3-2.
10. CONDRAT, V. *Helping students develop higher order thinking skills.* In: *The use of modern educational and informational technologies for the training of professional competences of the students in higher education institutions (conference proceedings).* Bălți: Profadapt, (Tipografia din Bălți), 2018. pp. 238-242. ISBN 978-9975-3225-4-6.

11. CONDRAT, V. *The Use of Technology to Promote Learner Autonomy.* In: *Materialele Colocviului internaţional „Filologia secolului al XXI-lea”*. Ediţia a V-a, „Creativitatea lingvală: de la semn la text”. Iaşi: Pim. 2014. ISBN 978-606-13-2121-6.
12. GOLEMAN, D. *Emotional Intelligence: Why it can matter more than IQ.* Bloomsbury Publishing, 2020, 325 p. ISBN: 978-0-7475-2982-8.
13. GRANT, A. *Think Again: The power of knowing what you don't know.* New York: Viking, 2021, 307 p. ISBN 9781984878106.
14. HARMER, J. *The Practice of English Language Teaching*. London and New York: Longman, 1991.
15. KUMARAVADIVELU, B. *Beyond Methods: Macrostrategies for Language Teaching*. New Haven and London: Yale University Press, 2003, 340 p. ISBN 0-300-09573-2.
16. NICHOLS, T. *The Death of Expertise: The Campaign against Established Knowledge and Why It Matters*. New York: Oxford University Press, 2017, 252 p. ISBN 9780190469412.
17. NUNAN, D. *Task-Based Language Teaching.* Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo: Cambridge University Press, 2004, 222 p. ISBN 978-0-521-84017-0.
18. OECD (2023), *PISA 2022 Results (Volume I): The State of Learning and Equity in Education*, PISA, OECD Publishing, Paris. https://doi.org/10.1787/53f23881-en.
19. TOMALIN, B. *Culture: The fifth language skill*. 1993. http://www.teachingenglish.org.uk/articles/culture-fifth-language-skill
20. UR, P. *A Course in English Language Teaching.* Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2012, 326 p. ISBN 978-1-107-68467-6.
21. UR, P. - *The Future of Professional Development*. https://www.youtube.com/watch?v=m4dA-Ldus4o, Cambridge University Press ELT, May 22, 2017, 2:45.
22. WIDDOWSON, H. G. *Teaching Language as Communication*. Oxford: Oxford University Press, 1978, 168 p. ISBN 0194370771.

Date despre autor:
Viorica CONDRAT, doctor, conferențiar universitar, Facultatea de Litere a Universității „Alecu Russo din Bălți”.
E-mail: vioricacondrat79@gmail.com
E-mail: viorica.condrat@usarb.md
ORCID: 0000-0002-7779-0587

Prezentat la 14.12.2023

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE
Revista științifica a Universtității de Stat din Moldova, 2023, nr. 10(180)

CZU: 81`367.622`276.6:27 **https://doi.org/10.59295/sum10(170)2023_11**

CONVERSIUNEA – PROCEDEU DE NOMINALIZARE A BAZELOR VERBALE ÎN TEXTUL-ACATIST. DIFICULTĂȚI DE INTERPRETARE

Ecaterina BRĂGUȚĂ,
Universitatea de Stat din Moldova

Nominalizarea este un proces față de care limbile lumii manifestă un grad diferit de sensibilitate. În limba română, acest fenomen lingvistic înregistrează o productivitate sporită. Principalul tipar de nominalizare este reprezentat de trecerile bazelor verbale în clasa substantivului. În lucrarea curentă am abordat un procedeu de nominalizare a lexemelor din clasa verbului mai puțin frecvent – conversiunea. Or, se știe că principala cale de nominalizare a bazelor verbale este sufixarea (în primul rând prin atașarea sufixului de infinitiv lung *-re*, urmată de sufixul de agent *-tor* și altele). Articolul nostru tratează conversiunea ca procedeu de nominalizare a radicalilor verbali, utilizând drept material exemplificator textul imnografic ortodox. Principala problemă care se conturează din analiza exemplelor excerptate este diferențierea participiului de supin ca baze pentru nominalizare.
Cuvinte-cheie*: nominalizare, substantive deverbale, conversiune, participiu, supin, text religios, imnografie ortodoxă, acatiste.*

CONVERSION – PROCESS OF NAMING THE VERBAL BASES IN THE AKATHIST TEXT. INTERPRETATION DIFFICULTIES

Nominalization is a process to which the languages of the world show varying degrees of sensitivity. In Romanian, this linguistic phenomenon registers an increased productivity. The main nominalization pattern is represented by the transition of verbal bases to the noun class. In the current work, we approached a less frequent procedure for nominalizing verbal bases - conversion. It is known that the main way of nominalizing verbal bases is suffixation (primarily by attaching the long infinitive suffix *-re*, followed by the agent suffix *-tor* and others). Our article deals with conversion as a procedure for nominalizing verbal radicals, using the Orthodox hymnographic text as an example material. The main problem that emerges from the analysis of the excerpted examples is the differentiation of the participle from the supine as a basis for nominalization.
Keywords*: nominalization, deverbal nouns, conversion, participle, supine, religious text, Orthodox hymnography, akathist.*

Nominalizarea – fenomen viabil și productiv în idiomurile lumii

Fenomenul trecerii unităților din diferite clase lexico-gramaticale în cea a numelui, definit prin termenul *nominalizare* este unul viabil, productiv, cu manifestare în toate idiomurile lumii, după cum o demonstrează cercetările lingvistice. Studiul substantivelor obținute ca urmare a procesului de nominalizare s-a aflat în aria de interes a filologilor, începând cu deceniul al IV-lea al secolului trecut, datorită particularităților mixte (verbale și nominale) și a caracterului transcategorial al acestora. Vom aminti aici de O. Jespersen cu lucrarea *Analytic Syntax* [1], R. Lees *The Grammar of English Nominalizations"* [2] *și N. Chomsky Remarks on Nominalization* [3].

De elucidarea particularităților nominalizărilor au fost preocupate marile școli lingvistice: structuralistă, generativ-transformațională, cognitivă și funcțional-sistemică. Adepții primelor trei școli s-au focusat pe substantivele derivate de la verbe, adjective (cu accent pe forma și nivelul sintactic), celelalte căi de substantivizare fiind mai slab analizate în lucrările lor. Cât privește reprezentanții gramaticii funcțional-sistemice, aceștia au abordat nominalizarea ca pe un proces complex, care ar aparține limbajului metaforic.

Preocuparea pentru studiul nominalizărilor rămâne o constantă în lingvistica actuală. Observăm apariția mai multor reviste la începutul secolului al XXI-lea, dedicate exclusiv fenomenului menționat: *Faits de Langues, 30, 2007, Les nominalisations* (dir. R. Mir-Samii) [4]; *Nominalizations. Recherches linguistiques de Vincennes, Nr. 40, 2011* [5]*; Lexique Nr. 20, Nominalisation: nouveaux aspects* (coord. M. Rafael și F.

Villoing), *2012* [6]. Articolele incluse în aceste surse se referă la un număr impresionant de limbi ale lumii, relevând aspecte de ordin morfologic, sintactic, semantic și funcțional. O lucrare de referință în cercetarea nominalizărilor, semnată de J. Grimshaw, apare în anul 1990 – *Argument Structure* [7], unde autoarea realizează o clasificare a substantivelor derivate de la alte clase lexico-gramaticale, în funcție de interpretările pe care le pot suporta exemplele analizate, evident, interpretarea fiind dependentă de context:

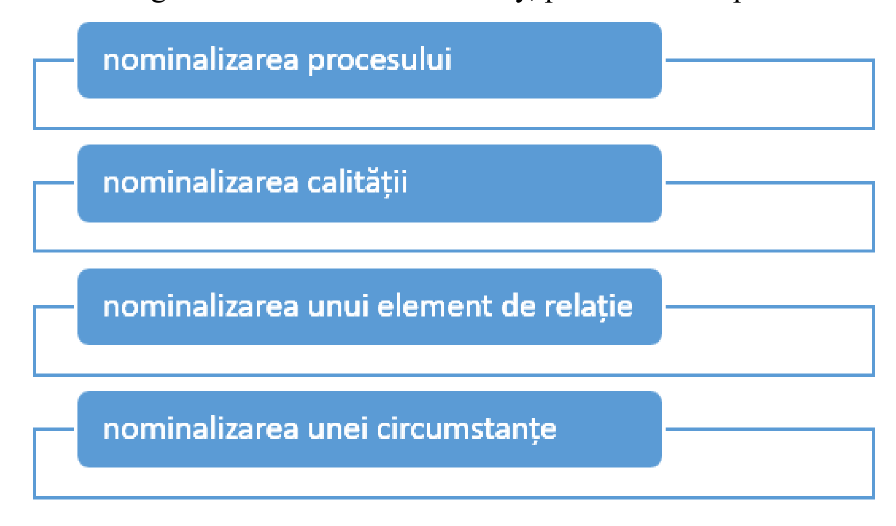
Nominalizări:	*evenimente complexe*	*examinarea* pacientului a durat mult timp	*the examination* of the pacient took a long time
	evenimente simple	*examinarea* a durat mult timp	*the examination* took a long time
	rezultate	*examinarea* era pe masă	*the examination* was on the table

Mai târziu, clasificarea respectivă a fost revizuită, ajungându-se la o concepție bipartită: *nominalizări evenimențiale* și *nominalizări-rezultate*.

În prezent, rămân actuale o serie de probleme ce derivă din studiul procesului de substantivizare, printre acestea fiind statutul nominalizărilor; moștenirea trăsăturilor verbale; modele derivaționale și frecvența lor, structura argumentală a nominalizărilor, aspecte de ordin semantic și funcțional ș.a. În ultimele două decenii se atestă cercetarea nominalizărilor în funcție de tipul de text în care acestea sunt încadrate, fiind redactate o serie de articole care descriu comportamentul acestora în textul științific, textul didactic, limbajul publicistic, stilul oficial-administrativ. Exceptând diversitatea problemelor și a textelor analizate, subliniem absența textului religios din aria preocupărilor lingvistice, fapt care motivează, o dată în plus, studiul întreprins de noi.

Tipologia nominalizărilor

În majoritatea studiilor se iau în discuție nominalizările verbale și cele deadjectivale, or, acestea sunt cele mai numeroase. Totuși, pe lângă acestea, considerăm binevenit a aminti mai multe tipuri de nominalizări, referindu-ne la clasificarea lingvistului britanic M. Halliday, potrivit căruia putem deosebi:

În această ordine de idei, prin studii pe corpus textual din stilul științific, s-a demonstrat că frecvența tipurilor de nominalizare prezentate în figura de mai sus este în descreștere de la primul spre ultimul tip, astfel încât nominalizarea procesului ocupă 84,8% din corpusul analizat, nominalizarea calității – 13,4 %, nominalizarea unui element de relație – 1,2 % și nominalizarea unei circumstanțe – 0,2% [8, p. 3].

Substantivele deverbale în sistemul lexical al limbii române

În lucrarea curentă vom prezenta rezultatele cercetării asupra unui singur tip de nominalizare – nominalizările verbale, care înregistrează și cea mai mare frecvență în limba română, dar și în alte idiomuri. Exemplele pe care le vom aduce în continuare sunt analizate într-un cadru textual specific: textul imnografic ortodox, reprezentat de imnul-acatist.

Vocabularul, fiind cea mai flexibilă parte a unei limbi, este caracterizat de dinamicitate, completând în continuu golurile existente în sistemul lexical, inclusiv prin substantive deverbale. Acestea din urmă reprezintă un segment lexical important, grație conținutului semantic și a relației pe care o mențin cu verbul de la care au fost derivate.

Limba română permite transformări „în serie” [9] pe axa verb → substantiv, folosind procedeele obișnuite de formare a cuvintelor: derivare progresivă (sufixare, prefixare, derivare parasintetică), derivare regresivă, compunere și conversiune. Citând-o pe cercetătoarea E. Zemskaia, menționăm că nominalizarea bazelor verbale îndeplinește câteva funcții esențiale în sistemul limbii: *nominativă, constructivă, compresivă, expresivă, stilistică* [10, p. 10].

Având drept obiect de cercetare nominalizările verbale în limba română, ne-am propus să identificăm cele mai productive modele de formare a substantivelor deverbale. În acest sens, am analizat peste 800 de unități lexicale deverbale, extrase din 59 de texte imnografice de proporții, aparținând cultului ortodox, și anume din acatiste. Această specie imnografică a fost selectată în mod intenționat, dat fiind faptul că în arhitectura textului-acatist substantivele deverbale se atestă într-un număr impunător, datorită polifuncționalității acestora. Analizând inventarul lexical pe care l-am adunat, am constatat că cea mai mare pondere, din punctul de vedere al frecvenței, revine substantivelor deverbale obținute prin derivare, în mod special, derivarea cu sufixe (au fost înregistrate 417 unități create cu sufixul de infinitiv lung *-re*, 194 de lexeme cu sufixul de agent *-tor*, urmate de o serie de sufixe cu un număr mai mic de exemple: *-ință* – 20; *-eală* -14; *-(ă)tură* – 12; *-(ă)ciune* – 10; *-ie* – 6; *-iș* – 3; *-eliște, -oare* – 2; *-anie, -aș, -ământ, -ăreț, -ăt, -enie, -iță, -uș* – 1).

Într-o serie de articole anterioare am luat în discuție cele mai productive procedee de nominalizare verbală, cu toate acestea, considerăm necesar a aborda în mod mai detaliat procedeele care au generat un număr mai mic de creații deverbale. În cele ce urmează, vom insista asupra problemelor care vizează conversiunea ca procedeu de nominalizare verbală în limba română, în baza exemplelor excerptate din textul religios imnografic.

Substantive deverbale obținute prin conversiune

Conversiunea, conform *Dicționarului de Științe ale limbii* (DȘL) [11], este un procedeu gramatical de formare a cuvintelor noi din cuvinte existente într-o limbă; are loc trecerea de la o parte de vorbire la alta, marcată morfologic prin selecția mărcilor flexionare proprii noii clase (dacă este o clasă flexibilă) sau prin invariabilitate (dacă este o clasă neflexibilă). Cercetătoarea A. Gherasim, subliniază că fenomenul *conversiunii* vizează „trecerea funcţională a unui lexem dintr-o clasă lexico-gramaticală în alta. Ea este posibilă doar în cazul în care cuvântul este inserat într-un context specific, de obicei altul decât cel care defineşte clasa de distribuţie respectivă” [12].

În ceea ce privește conversiunea în limba română, în DȘL se menționează o serie de tipare care au caracter generalizat: substantivizarea infinitivului lung (*plecarea tatei*), a supinului (*mersul pe jos*), adjectivizarea participiului (*om învăţat*), adverbializarea adjectivului (*citeşte corect*) şi a substantivelor ce exprimă noţiuni temporale (*citeşte noaptea şi duminica*). Alte situații de conversiune comportă caracter ocazional, accidental, marcat stilistic de cele mai multe ori.

Din corpusul textual imnografic au fost extrase subtantive deverbale formate prin diverse procedee de formare a cuvintelor, cele formate prin conversiune însumează 44 de exemple. Cercetarea substantivelor deverbale din acatiste, formate prin conversiune, pune în prim-plan problema delimitării participiului de supin, forme verbale nepersonale, care sunt identice din punct de vedere morfologic. Consultând GALR [13], observăm că autorii menționează ca modilitate de substantivizare cu caracter regular doar conversiunea supinului și nu specifică nimic în raport cu substantivizarea participiului. O altă chestiune care merită a fi luată în discuție este și faptul cum deosebim supinul de participiu, dacă ele se manifestă prin identitate de ordin formal? Toate aceste probleme ne propunem să le analizăm detaliat în rândurile de mai jos.

Participiul și supinul: asemănări

Participiul și supinul, moduri verbale nepersonale, înregistrează o serie de asemănări, sistematizate și descrise de lingvista A. Dragomirescu [14, p. 15]:

- Sunt identice ca formă;
- Sunt caracterizate de periderea mărcilor de predicativitate;
- Nu au capacitatea de a construi enunțuri autonome;
- Le sunt specifice pierderea flexiunii de număr, de persoană și de timp;
- Natura intermediară dintre verb și o altă clasă lexico-gramaticală;
- Încorporarea lexicală a valorilor de diateză.

Cu toate acestea, constatăm o serie de diferențe de ordin morfologic, sintactic și semantic între supin și participiu.

Tabelul 1. Participiul și supinul: deosebiri.

	Supinul	Participiul
1.	Este invariabil.	Participiul care nu intră în structura formelor verbale compuse este variabil. El se acordă în gen, număr, uneori în caz, cu o expresie nominală, comportându-se ca un adjectiv.
	Ex.: romane de citit	Ex.: romane citite
2.	Nu apare în structura formelor verbale compuse.	Apare în structura formelor vebale compuse.
3.	Înregistrează particularități verbale, nominale, adjectivale, adverbiale.	Înregistrează, pe lângă, particularitățile verbale, doar trăsături adjectivale.
4.	Este întotdeauna precedat de o prepoziție.	De obicei, nu necesită o prepoziție antepusă; rareori poate apărea în context prepozițional, și doar atunci când manifestă valoare adjectivală.
5.	Majoritatea supinelor substantivizate sunt lexeme cu gen neutru, defective de plural.	Participiile substantivizate sunt fie masculine, fie feminine.
6.	Supinele substantivizate sunt lexeme cu sens abstract, nonnumărabile: învățatul lecției a durat mult timp.	Participiile substantivizate sunt lexeme cu sens concret, numărabile, răspunzând opoziției singular-plural: învățatul-învățații.

Servindu-ne de precizările privind ansamblul de similitudini și diferențe dintre modurile supin și participiu, aplicate inventarului de substantive deverbale obținute prin conversiune din textele-acatiste pe care le-am consultat, observăm că aceastea reprezintă atât substantive rezultate de pe urma nominalizării participiului, atunci când numesc starea unei persoane rezultate de pe urma unei acțiuni:

ales(aleasă), asuprit, blestemat, căsătorit,
desfrânat, deznădăjduit, fericit, greșit, îndestulat, îndumnezeit, îndurat, însetat, întinat,
întemnițat, învățat/ă, lăudată, minunat, năpăstuit, născut, nelegiuit, plăcut, prigonit, răstignit,
rătăcit, trimis, scârbit, slăbănogit, smerit, unit

Exemplele extrase, întrunesc o serie de particularități: sunt substantive concrete, care realizaează opoziția singular-plural, sunt formate prin substantivizarea participiului, sunt însoțite de articol enclitic, din punct de vedere semantic denumesc o persoană care este caracterizată prin prisma unei stări ce rezultă de pe urma unei acțiuni.

dar sunt și subtantive formate prin conversiunea supinului (mai pițin numeroase), atunci când exprimă acțiunea sau rezultatul acesteia, vezi infra:

apus, ascuns, așternut, răsărit, sfârșit, uscat, înțeles, plâns, răspuns, scris, ținut

Exemplele alăturate sunt deverbale create prin substantivizarea supinului, acestea apar în textul imnografic cu forma de singular și din punct de vedere semantic redau acțiunea sau rezultatul acestei acțiuni.

Substantivele deverbale, rezultate de pe urma conversiunii participiului, sunt o subclasă de nume cărora le este proprie trăsătura [+uman]. Din perspectiva rolurilor tematice, unitățile lexicale respective denotează:

- **nume de pacient** (*Bucură-te, că ai săvârșit minuni de care s-au îngrozit* ***aleșii*** păgânilor; *Auzi-ne pe noi ... și cere de la Dumnezeu, Fiul Tău ...* ***asupriților*** răbdare; ***Trimișii****, fiind fără multă evlavie, n-au putut ridica acea neprețuită comoară*);
- **nume de beneficiar** (*bucură-te,* îndestulatule *de darurile lui*);
- **nume de experimentator** (*Iisuse, curățește-mă pe mine,* întinatul*; Iisuse, scoate-mă pe mine, desfrânatul; Iisuse, luminează-mă pe mine,* întunecatul*; Bucură-te, Cinstită Cruce, apărătoare a deznădăjduiților; Maica tuturor scârbiților și a celor împovărați*).

Exemplele citate demonstrează că deverbalele formate prin conversiunea participiului apar întotdeauna determinat definit, articolul enclitic marcând, în acest sens, substantivarea.

În același timp, semnalăm că substantivele deverbale, rezultate din conversiunea supinului, sunt unități lexicale nonanimate. Acestea denotează:

- **nume de locuri** (*De la* ***apus*** *și de la miazănoapte, și de la* ***răsărit****, și de la miazăzi, fiii Tăi ... strigă*);
- **nume de obiecte** (*până ce va pune pe vrăjmașii Tăi așternut picioarelor Tale*);
- **nume de acțiuni și rezultatul** acestora (înțeles, plâns, răspuns, scris).

Concluzii

Conversiunea este unul dintre procedeele de care limba română se servește în scopul nominalizării bazelor verbale. În baza cercetării textului religios imnografic, am observat viabilitatea procedeului, care este însă mai puțin reprezentat sub aspect cantitativ în comparație cu alte procedee de nominalizare a bazelor verbale, cum ar fi derivarea propriu-zisă. Analiza unui corpus textual de 59 de acatiste, de unde au fost extrase 872 de substantive deverbale demonstrează ponderea redusă a deverbalelor obținute prin intermediul conversiunii (doar 44 de unități lexicale, adică circa 5% din numărul total de deverbale inventariate) [15]. Cu toate acestea, cercetarea substantivelor obținute prin procedeul conversiunii prezintă un interes sporit datorită dificultăților generate de confuzia modurilor supin și participiu în limba română, identice sub aspect formal.

Luând în considerare polemicile cu privire la concurența modurilor sus-numite, definițiile și exemplele din lingvistica românească, concluzionăm, în baza materialului faptic extras din textele-acatiste, că fenomenul conversiunii se aplică atât supinului, cât și participiului. Drept modalități de diferențiere vor servi următoarele indicii: participiile substantivizate sunt caracterizate de trăsătura [+ uman], ele denumesc participanții la o acțiune, îndeplinesc roluri tematice de pacient, experimentator, beneficiar, realizează opoziția singular – plural. La rândul său, supinul substantivizat generează unități lexicale nonanimate, care denumesc nume de acțiuni, de rezultat, de locuri.

Referințe:

1. JESPERSEN, Otto. *Analityc Syntax.* The University of Chicago Press, 1937.
2. LEES, Robert. *The Grammar of English Nominalizations.* Indiana University, 1960, 205 p.
3. CHOMSKY, Naom. *Remarks on Nominalization*. In: R. Jacobs and P. Rosenbaum (eds.) *Reading in English Transformational Grammar*, 184-221. Waltham: Ginn, 1970 [online]. Disponibil: https://glowlinguistics.org/37/pdf/chomsky-remarks-1970.pdf
4. *Faits de Langues,* 30. *Les nominalisations*, 2007, p. 43-58. ISSN 1958- 9514.
5. *Recherches linguistiques de Vincennes*, nr. 40, 2011, *Nominalizations*, p. 25-52. Disponibil: https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.460.7130&rep=rep1&type=pdf
6. HAAS, P. *Compte Rendu. Lexique 20, Les nominalisations*, 2012 (coord. M. Rafael, Villoing F.) [online]. Disponibil: https://paulinehaas.files.wordpress.com/2012/02/cr_lexique20.pdf
7. GRIMSHAW, Jane. *Argument Structure*, Cambridge, MA: MIT Press, 1990. ISBN 9780262570909.
8. LEI, Yue, JIAYU, Wang, YI, Zhang. *Nominalizations: From features to applications in Abstracts of Linguistics Academic papers.* In: Global Journal of human-social science: G Linguistics & Education Type: V.18, 2018 [online]. Disponibil: https://globaljournals.org/GJHSS_Volume18/1-Nominalizations-From-Features.pdf

9. COȘERIU, Eugen. *Lecții de lingvistică generală*. Chișinău: Editura ARC, 2000, 233 p. ISBN 9975-6l-l46-X M-l57-l26.
10. ЗЕМСКАЯ, Е. А. *Активные процессы в русском словообразовании нашего времени.* В: *Acta Neophilologica,* VIII, 2006, ISSN 1509-1619, p. 9-21.
11. *Dicționar de științe ale limbii (DȘL)*. București: Ed. Științifică, 1997. Angela Bidu-Vrânceanu ș.a, 574 p. ISBN 973-44-0229-3.
12. GHERASIM, Alexandra. *Valorizare estetică prin conversiune*. În: *Limba română*, nr. 10, Chișinău, 2005. Disponibil: https://www.limbaromana.md/index.php?go=articole&n=1793.
13. *Gramatica Limbii Române (GALR).* Vol. I. *Cuvântul*. (Coord.: Valeria Guțu Romalo). București: Editura Academiei Române, 2005, 712 p. ISBN 973-27-1305-4.
14. DRAGOMIRESCU, Adina. *Particularități sintactice ale limbii române în context romanic: Supinul*. București: Ed. Muzeului Național al Literaturii Române, 2013, 293 p. ISBN 978-973-167-142-0.
15. BRĂGUȚĂ, Ecaterina. *Substantive deverbale în textul religios: valori denotative și conotative: teză de doctor în filologie*, Chișinău, 2022.

Notă: *Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 Valorificarea ştiinţifică a patrimoniului lingvistic naţional în contextul integrării europene, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”.*

Date despre autor:
Ecaterina BRĂGUȚĂ, doctor în filologie, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hașdeu”, Universitatea de Stat din Moldova.
E-mail: cateacebanu@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3999-8985

Prezentat la 06.09.2023

CZU: 81`373.46:616.98-036.21 **https://doi.org/10.59295/sum10(180)2023_12**

LA NÉONYMIE SANS FRONTIÈRES DANS LA TERMINOLOGIE DE LA COVID-19: CRÉATIVITÉ ET FONCTIONNEMENT

Ludmila ZBANȚ, Ala DAVID,

Universitatea de Stat din Moldova

Dans les conditions de la pandémie sanitaire qu'a traversé l'humanité durant ces dernières années, nous pouvons remarquer l'émergence de nouvelles tendances ayant le but de refléter dans les langues du monde les concepts issus de l'évolution globale des phénomènes pandémiques, matérialisés dans une terminologie à prédominance néologique ou néonymique qui implique la créativité linguistique, tout en respectant les apports et les résultats des travaux terminologiques antérieurs. Ce constat explique l'intérêt porté aux directions de recherches terminologiques moins abordées jusqu'à présent, notamment celles liées aux tendances d'internationalisation de la terminologie, en particulier dans le domaine de la santé publique, afin d'assurer une communication efficace dans l'un des champs sociaux à vocation particulièrement importante dans les conditions d'une pandémie.

Mots-clés : *néonymie, terminologie, créativité linguistique, internationalisation, pandémie COVID-19, santé publique.*

NEONYMY WITHOUT BORDERS IN THE COVID-19 TERMINOLOGY: CREATIVITY AND FUNCTIONING

In the context of the COVID-19 pandemic through which humanity has been going in recent years, new directions have emerged that aim at reflecting new concepts in the world languages, resulting from the global evolution of pandemic phenomena, materialized in neological or neonymic terminology that involves linguistic creativity. This observation explains the interest in terminological research that has been less discussed so far, particularly that related to the internalization of medical terminology, especially in order to ensure effective communication in social fields, which is particularly important in the context of a pandemic. The present study sets out to analyze this problem in several languages. The research corpus includes texts from different sites of international and national organizations in the field of public health.

Keywords: *neonymy, terminology, linguistic creativity, internalization, COVID-19 pandemic, public health.*

Introduction

Nous avons analysé la problématique de la créativité terminologique dans le domaine de la santé publique au niveau de plusieurs langues et pour cela nous avons réuni dans le corpus de recherche des extraits des textes provenant des sites officiels de plusieurs organisations internationales et nationales dans le domaine de la santé publique. Nous nous penchons sur les procédés de création des terminologies multilingues et des stratégies de leur traduction. Il est clair que la plus grande difficulté provient du choix des traducteurs en vue du transfert des concepts issus d'une réalité autre que la leur. Le corpus pratique de cette recherche est complété aussi par des terminologies élaborées au sein des organismes terminologiques professionnels.

La „connaissance des choses" dans le domaine de la santé publique (COVID-19)

Dans notre démarche qui vise l'étude des termes dans le domaine de la santé publique, notamment dans les conditions de la pandémie de COVID-19, nous partons de la définition émise par Loïc Depecker que « le terme est formé d'une désignation et d'un concept" [1, p. 20], où la désignation „est le fait, pour un signe, de renvoyer à ce qu'il désigne (son désigné), et par extension le signe lui-même" [1, p. 40]. Le système notionnel est fondamental en terminologie : on fait premièrement la classification des notions, après des désignations. Ces opérations ne seraient possibles sans l'application de ce que Eugeniu Coseriu définit comme la connaissance des choses (skeologie linguistique, du mot grec *σκεος* qui signifie „chose"). Autrement dit, les signes fonctionnent dans le texte non seulement sur la base de relations directes avec les „choses", […]

mais aussi sur la base des relations qui s’établissent entre les signes et nos connaissances concernant les choses désignées, sur la base des relations entre signes et la connaissance que les utilisateurs du signe ont sur l’objet désigné [2, p. 132].

Eugeniu Coseriu considère que la désignation est ce que nous conduit dans le monde des choses qui, par conséquence, en tant que monde „structuré” (dans certaines „classes de choses”), peut être conçu seulement par l’intermédiaire du langage. Le linguiste nous invite à distinguer trois types de contenu: *la désignation, la signification* et *le sens* [3, p. 117] qui se répercutent sur l’utilisation du mot. La désignation correspond au niveau général du langage, la signification (dans cette acception) – à une langue concrète et le sens se constitue au niveau du texte. Ainsi, la désignation construit des passages vers l’extralinguistique, c’est-à-dire vers des objets, des actions, des états des choses [3, p. 48]; la désignation est aussi le lien direct vers la création et le fonctionnement des terminologies. Ces connaissances peuvent être limitées à un espace socioculturel et/ou spécialisé concret. C’est le cas de la terminologie de la COVID-19, dont les connaissances proviennent d’un centre informatique commun. Elles sont organisées d’emblée en un système bien structuré et sont diffusées dans un espace ouvert, ayant comme but d’informer, de prévenir, de convaincre un public pour lequel il n’y a pas de limites géographiques ou sociales, surtout que c’est énormément important pour la vie même de chaque personne.

Donella H. Meadows met l’accent sur le fait que „Un système ne se résume pas à une simple accumulation de choses, mais désigne un ensemble d’éléments interdépendants qui sont organisés de manière cohérente pour accomplir quelque chose” [4, p. 33].

Effectivement, l’Organisation mondiale de la santé a annoncé début janvier 2020 qu’un nouveau coronavirus pouvait être à l’origine d’une épidémie inconnue, apparue en Chine le 8 décembre 2019. Depuis cette date, la COVID-19 s’est propagée dans le monde entier en provoquant des crises majeures dans tous les domaines de la vie des sociétés affectées par le virus qui, de plus, générait des mutations aggravant la situation.

Les chercheurs du monde entier ont œuvré sur la création des vaccins capables d’arrêter ou plutôt de réduire les conséquences provoquées par la maladie. Après plus de trois ans de pandémie qui a fait au moins 20 millions de morts et a miné l’économie mondiale, le 5 mai 2023, l’OMS déclare la levée de l’état d’urgence sanitaire mondial et annonce à demi-mot la fin de la pandémie de COVID-19, tout en rappelant que le virus n’est ni éradiqué, ni devenu inoffensif et qu’il existe toujours un risque d’émergence d’un variant plus pathogène, donc pas question de „démobilisation des acteurs impliqués, sur tous les continents, dans la prévention et la lutte contre le virus” [5].

Très conscients de la situation pandémique mondiale durant les années 2019-2023, essayons d’analyser la connaissance des choses matérialisée dans le système terminologique de la COVID-19. Son fonctionnement dans les langues est transmis par des systèmes sémantiques dont les limites dépendent toujours des traditions de l’organisation du discours et des normes de la communication dans les sociétés respectives, mais aussi des connaissances que possèdent les utilisateurs de ces langues à propos de l’état des choses désignées par ces systèmes.

Pour rendre plus clair le mode de fonctionnement des choses, Coseriu propose la notion de *cadre* ou de *région* qui englobe des constituants comme *la zone, le domaine* et *l’environnement* [2, p. 33]. Sans nous arrêter en détails sur l’explicitation de chacune de ces notions chez Coseriu, nous allons souligner que la terminologie élaborée dans les conditions de pandémie nous emmène à des interprétations plus spéciales concernant les significations qui se constituent dans ces cas. Une des conditions essentielles de cette interprétation se résume à l’approche systémique de la problématique en question. Selon Donella H. Meadows: „un système doit comprendre trois sortes de composantes : des *éléments*, des *interactions* et une *fonction* ou un *objectif*“ [4, p. 33]. Ces composantes constituent des éléments importants du système terminologique de la COVID-19 aussi, des éléments qui ont des caractéristiques en quelque sorte universelles en ce qui concerne les composantes *interactions* et *fonction* ou *objectif*, la différence se constituant surtout au niveau des *éléments*, ceux derniers étants tant de nature linguistique qu’extralinguistique (selon la terminologie de Coseriu [2, p. 33]).

Rappelons aussi la distinction sur laquelle insiste L. Depecker en affirmant que „[…] il’y a un ordre de la langue et un ordre de la pensée” [1, p. 13], condition qui est à la base du fonctionnement de la terminologie, surtout que celle-ci constitue souvent l’objet de la traduction, donc „[…] elle est obligée de postuler un sens

interlinguistique, commun aux langues" [*ibidem*], c'est pourquoi il faut accepter la condition qu'il y a des éléments communs aux langues et ceux qui leurs sont spécifiques.

Comment se manifeste cette interférence du commun vs spécifique dans le domaine de la terminologie de la COVID-19 ?

Nous trouvons partiellement la réponse dans la notion de *cadre* élaborée par Coseriu qui la propose pour couvrir tout ce qui est sous-entendu par les notions de *contexte, situation, univers du discours* etc. Le linguiste a élaboré un tableau schématique qui sert à expliciter ce que signifie un *cadre* et nous constatons que ce schéma contribue à une meilleure compréhension du fonctionnement du système de la terminologie de tout domaine [2, p. 139-142]:

CADRE

I SITUAȚIE
- non-mediată
- mediată

II REGIUNE
- zonă
- domeniu
- mediu (înconjurător)

III CONTEXT
- a) context idiomatic
- b) context verbal

non-mediat	mediat	
		pozitiv
		negativ

- c) context extraverbal

1. fizic
2. empiric
3. natural
4. practic sau ocazional

5. istoric

particular	universal	
		actual
		trecut

6. cultural

IV UNIVERSUL DISCURSULUI

La première composante de la notion générale CADRE est exprimée par la SITUATION qui peut être médiatisée ou non. L'information concernant la pandémie a connu une médiatisation sans précédent dans le monde entier ce qui a assuré les interactions avec des publics très différents dans l'intention d'offrir des informations considérées d'importance première. La direction du flux informatif a été orientée à partir d'un centre vers l'extérieur. Dans le cas de la pandémie de COVID-19, c'est à partir de l'OMS et de ses structures à travers le monde que partait l'information vers les populations respectives.

La deuxième composante de la notion CADRE est la RÉGION, celle-ci étant détaillée en *zone, domaine, environnement*. Une pandémie suppose par sa définition même une étendue au-delà de toute frontière géographique, mais on a connu des pays dans lesquels cette maladie s'est manifestée avec une intensité variable.

La troisième composante de la notion de CADRE chez Coseriu est le CONTEXTE et c'est la composante qui présente le lien entre le fonctionnement verbal et non-verbal de la communication et nous

enregistrons dans différents cas des structurations organisées selon plusieurs critères, en lignes générales faisant la différence entre le contexte idiomatique, c’est-à-dire la langue qui est parlée, le contexte verbal et le texte proprement dit, en tant que cadre général de toutes ses parties constitutives.

Il y a encore le contexte extraverbal qui réunit respectivement toutes les circonstances non-linguistiques perçues directement ou connues par les sujets parlants, y compris la dimension culturelle qui englobe tout ce qui appartient à la tradition culturelle d’une communauté. Si on suit les liens qui se constituent entre cette troisième composante avec / et la création de la terminologie du COVID-19, nous voyons que c’est là que se manifeste la différence sémantique et formelle du système terminologique mais ce système a un fondement conceptuel commun, universel et alors cette différence peut être saisie par le biais de la quatrième composante du CADRE qui est l’UNIVERS DU DISCOURS qui réunit le système universel des significations ou toute forme d’interprétation du monde [2, p.146].

Pour exemplifier le fonctionnement de la terminologie de la COVID-19 dans différents contextes, nous avons consulté le document élaboré par Termdat [6] qui contient un tableau de la terminologie respective en cinq langues parlées sur le territoire de la Confédération suisse, document datée par le 14.07.2021, nous allons opérer avec trois langues: français, italien et anglais et on ajoute dans certains contextes d’autres langues.

En général, les termes constituent des voix d’accès au fonctionnement de chaque domaine et l’étude détaillée de la liste dans le document de référence permet de conclure que dans la majorité des cas il s’agit des unités terminologiques et non pas de termes simples. En principe, on pourrait affirmer qu’il y a une tendance de fournir à tout public des indices précieux de la base cognitive du domaine de la santé publique à l’étape d’une pandémie.

Les exemples ci-dessous mettent en valeur les actions de choix (nous observons dans le tableau les traces des formes non-acceptées en tant que terme: elles sont raillées, mais conservées comme preuves de version terminologique possible) et de normalisation des unités terminologiques à partir d’une série enregistrée dans les documents spécialisés.

Nous pouvons constater aussi la tendance d’exclure toute référence géographique dans les terminologies: par exemple un variant de la Covid-19 identifié en Inde, est surnommé Arcturus, (c’est le respect d’une déontologie de la communication dans le domaine). D’autres unités qui ne sont pas suffisamment claires à cause de leur forme élidée sont aussi rejetées.

Français	**Italien**	**Anglais**
SRAS-CoV-2; coronavirus 2 du syndrome respiratoire aigu sévère; nouveau coronavirus; nouveau coronavirus 2019; nCoV2019; coronavirus de Wuhan	SARS-CoV-2; nuovo coronavirus; nuovo coronavirus di Wuhan; coronavirus di Wuhan; 2019-nCOV; coronavirus	severe acute respiratory syndrome coronavirus 2; SARS-CoV-2; 2019 novel coronavirus; 2019-nCoV
confirmation d’annonce; attestation d’annonce ~~document d’enregistrement~~	conferma della notifica; conferma di notifica; conferma dell’avvenuta notifica; attestato di notifica; documento di registrazione	confirmation of notification; notification confirmation; confirmation of registration

Nous constatons qu’il existe plusieurs synonymes pour certains termes et c’est la preuve d’un état de foisonnement de cette terminologie qui est très récente comme formation:

Français	**Italien**	**Anglais**
traité international sur la préparation et la riposte aux pandémies; traité international sur la lutte contre les pandémies; traité international sur les pandémies; traité sur les pandémies	trattato internazionale sulla prevenzione e preparazione in materia di pandemie; trattato internazionale sulla lotta contro le pandemie; trattato internazionale sulle pandemie; trattato sulle pandemie	international treaty for pandemic preparedness and response

oxygénation extracorporelle par membrane; ECMO; oxygénation extracorporelle par membrane artificielle	ossigenazione extracorporea a membrana; ECMO	extracorporeal membrane oxygenation; ECMO

Dans le premier cas, en anglais il n'y a qu'un seul terme ayant une structure très volumineuse. En français et en italien sont proposées plusieurs unités terminologiques, donc à cette étape-là il y a encore des oscillations dans le choix d'une forme unique (c'est encore le non-respect de la condition de l'univocité). Dans le deuxième cas il s'agit de la création de la forme pleine du terme, avec des tendances d'explicitation maximale dans la version en français ; on emprunte également à l'anglais le sigle ECMO.

C'est toujours l'anglais qui contribue à la fertilisation des terminologies dans d'autres langues par le biais des emprunts. Ainsi, il y a des emprunts directs complets ou des termes issus d'une formation hybride:

Français	Italien	Anglais
dérive antigénique; glissement antigénique; drift; drift antigénique	deriva antigenica; drift antigenico	antigenic drift
Swiss National COVID-19 Science Task Force; NCSTF; Task Force scientifique Swiss National COVID-19 Science Task Force; NCS-TF Science Task Force nationale COVID-19; groupe de travail scientifique national COVID-19; Science Task Force	Swiss National COVID-19 Science Task Force; NCSTF; Task Force scientifique Swiss National COVID-19 Science Task Force; NCS-TF Science Task Force	Swiss National COVID-19 Science Task Force; NCS-TF; Science Task Force

Une autre marque proéminente de la terminologie du domaine consiste dans la tendance de siglaison ou de création des mots-valises et dans les terminologies multilingues nous enregistrons différentes stratégies de transfert de ce type d'unités:

Français	Italien	Anglais
PCR quantitative en temps réel; qPCR; PCR en temps réel; PCR quantitative; realtime PCR	PCR quantitativa; qPCR; real-time PCR	real-time PCR; quantitative PCR
Neuro-Covid; complications neurologiques du virus SARS-CoV-2	neuro-COVID, neurocovid ; sintomi neurologici da COVID-19	neuro-COVID; neurological dysfunction in COVID-19

Le plus souvent il s'agit quand même d'un transfert tel quel, sans changement de forme du sigle.

Approche actualisée de la situation linguistique dans la République de Moldova

L'emploi de la terminologie de la COVID-19 dans notre pays est lié à la spécificité du cadre verbal et extraverbal de la République de Moldova conditionné par l'histoire de la formation du pays comme État indépendant, par les événements politiques qui ont influencé son évolution dans le temps et dans l'espace. Le contexte sociolinguistique exige une analyse plus détaillée des politiques linguistiques et donc du fonctionnement des langues minoritaires sur ce territoire.

Le recensement de l'année 2014 présente les données sur la structure ethnique et linguistique de la population enregistrées selon la volonté et la libre déclaration de la personne. Les diagrammes ci-dessous, extraites du site officiel du Bureau National de Statistique de la République de Moldova résume les données sur la structure ethnique de la population, en 2004 par rapport à celles de l'année 2014.

En 2014, les informations concernant la langue parlée par la population de notre pays ont été décrites comme suit: du nombre total d'habitants du pays qui ont indiqué la langue parlée (2 720,3 mille personnes) 54,6% parlent habituellement la langue moldave mais 24,0% la langue roumaine, 14,5% la langue

russe, 2,7% la langue ukrainienne le même taux pour le gagaouze, 1,0%- le bulgare. Les langues autres que celles énumérées sont parlées généralement par 0,5 % de la population. 3,0% de la population n’ont pas indiqué la langue parlée.

Figure 1. Structure ethnique de la population de la République de Moldova [7].

Même si la majorité des Ukrainiens, Gagaouzes et Bulgares ont mentionné comme langue maternelle la langue de leur nationalité, un Ukrainien sur deux, un Bulgare et un Gagaouze sur trois parle généralement la langue russe. Le taux des Moldaves qui parlent habituellement le russe constitue 5,7% [7].

Nous constatons que la langue „moldave” est déclarée dans le document cité comme la plus parlée ce que nous impose à saisir immédiatement le grand problème d’ordre politique qui influence directement la situation linguistique dans le pays : en fait, on comprend qu’il s’agit de la langue roumaine et que la langue moldave n’est qu’un dialecte du roumain. Alors, il devient bien clair que le roumain est la langue majoritaire parlée dans notre pays, fait confirmé définitivement par la décision de la Cours Constitutionnelle de la République de Moldova qui a analysé au mois de janvier 2021 la lois concernant le fonctionnement des langues parlées sur le territoire de la République de Moldova et la décision finale de la Cour a confirmé le remplacement du syntagme „langue moldave” par „langue roumaine” dans la Constitution de la République de Moldova et dans tous les actes officiels émis dans le pays [8].

Domnica Manole, à l’époque Présidente de la Cour Constitutionnelle moldave, a souligné dans son discours adressé aux citoyens de la République de Moldova qu’au moins pour 77,86% de Moldaves le roumain est la langue maternelle ; le russe est la langue maternelle de 9,39% de la population, le gagaouze – de 4,08%, l’ukrainien – 3,82% le bulgare – 1,48% [9].

Le tableau des langues parlées dans la République de Moldova, ainsi que les statistiques citées nous informent sur la présence plus ou moins visible de plusieurs langues minoritaires, mais la situation réelle est en quelque sorte différente, car, dans la communication quotidienne, les représentants des minorités utilisent massivement le russe, ce qui est un des vestiges de la période soviétique. Nous avons détaillé la situation linguistique dans la République de Moldova dans le but d’expliquer le rôle de la langue russe dans la société moldave, rôle qui est quand même important, car, par exemple, le journal « Monitorul oficial » dans lequel sont publiées les décisions de l’organe législatif, le Parlement de la République de Moldova, parait en deux langues: roumain et russe. Cette même constatation explique la circulation dans le pays de la terminologie de la COVID-19 en roumain et en russe, à côté des documents parvenus des organismes internationaux en langues de circulation internationale.

La terminologie à l’épreuve du domaine de la santé publique – COVID-19

Il faut reconnaître d’emblée le statut social de la terminologie de la COVID-19, c’est une socio-terminologie, une pragmaterminologie. François Gaudin soulignait les conditions et les effets du fonctionnement de ce type de terminologie, en affirmant que „La circulation des termes est envisagée sous l’angle de la diversité de leurs usages sociaux, ce qui englobe à la fois l’étude des conditions de circulation et d’appropriation des termes, envisagés comme des signes linguistiques, et non comme des étiquettes de concepts” [9, p. 81]. Partant de cette constatation, nous avons essayé d’intégrer une réflexion sur la mise en valeur du caractère social de la terminologie dans le domaine de la santé publique.

La pandémie de la COVID-19 a obligé les gouvernements, les services sanitaires et les médias de chaque pays à agir en répondant en même temps à deux facteurs importants: d'une part, c'est le facteur qui envisage les recommandations spécialisées de l'OMS, ayant plutôt un statut de norme imposée, d'autre part, il fallait adapter les systèmes terminologiques aux mentalités et aux attentes des destinataires locaux, aux réalités sociales et culturelles de chaque espace. C'est pourquoi l'instrumentaire utilisé pour la dénomination de nouveaux concepts était approprié avec créativité aux nouvelles conditions de communication au niveau international et dans les espaces concrets des sociétés affectées par cette maladie.

Nous nous appuyons également dans notre recherche sur la théorie des portes de Maria Theresa Cabré qui propose de réunir les aspects sémantiques et pragmatiques dans l'approche des termes, surtout que, selon cette théorie, „l'objet „terme" est une unité à trois aspects : un aspect sémiotique et linguistique ; un aspect cognitif ; et un aspect communicatif" [10, p. 14].

Un court rappel, le 11 février 2020 le Directeur général de l'OMS annonce dans son discours traduit dans plusieurs langues le nom de la maladie: *„COVID-19. I'll spell it: C-O-V-I-D hyphen one nine – COVID-19"; „COVID-19. On l›épelle ainsi: C-O-V-I-D tiret un neuf, COVID-1". (trad. de l'anglais) COVID-19. Итак, по буквам: C, O, V, I, D дефис, 1, 9 — COVID-19* [11].

Du point de vue du contexte social dans lequel le terme est né, cette appellation a été choisie pour éviter d'autres noms imprécis et stigmatisants, donc à l'origine de ce nouveau terme est mis le principe déontologique de la non-discrimination (ce qui est confirmé aussi par les recherches néonymiques présentes dans le tableau des chercheurs suisses). En même temps, c'est une démarche clairement descriptive qui ouvre une porte vers un nouveau (sou-)domaine de la santé publique, méconnu à ce moment-là par le public. C'est aussi une démarche onomasiologique qui part des connaissances sur l'objet et remonte vers sa dénomination.

Aux dires de François Gaudin, „Dans la diffusion du terme, le signifiant est la partie sur laquelle le contrôle est le plus aisé et c'est d'abord une forme de signifiant que l'on reprend. De ce fait, la motivation relative joue tout son rôle […]" [12, p. 86]. Dans le cas de la terminologie de la COVID-19, le signifiant et la forme coïncident dans beaucoup de langues. Ainsi, le terme *Covid* a connu déjà une utilisation dans les milieux spécialisés, avant d'être diffusé en masse vers les destinataires non-spécialistes.

Voilà quelques contextes et les termes utilisés (qui circulaient sur le site de l'OMS) avant l'étape de l'apparition-création du terme et retrouvés dans un des discours du Directeur général de l'OMS, discours traduit dans plusieurs langues [13]:

Anglais	**Français**	**Roumain**	**Russe**
Novel Coronavirus 2019	Le nouveau coronavirus 2019	Noul coronavirus 2019	Новая коронавирусная инфекция 2019
2019-nCoV,	2019-nCoV	2019-nCoV	2019-nCoV
unknown pathogen	un agent pathogène inconnu	un agent patogen necunoscut	неизвестный патоген

Si nous comparons les termes cités ci-dessus, il est facile à remarquer des structures qui sont reprises presque entièrement de l'anglais en français et en roumain et en grande partie en russe, avec l'adaptation aux normes de cette dernière et la tendance vers l'économie de l'expression qui existe dans toutes les langues analysées.

En effet, les termes se prêtent à des approches différentes selon les buts poursuivis. Dans le cas de la terminologie de la COVID-19 il s'agit d'un contexte tout à fait spécial quand ce but cible les besoins de sensibilisation des publics larges dans le monde entier et on y voit les apports importants de la socio-terminologie qui met en valeur le rôle de la linguistique de l'interaction, „[…] qui obligeait à considérer les termes, non seulement comme des signes linguistiques, mais comme des formes prises dans des échanges langagiers réels et donc liés à des types d'interactions" [12, p. 86].

Nous nous demandons donc si les termes du domaine analysé recouvrent exactement la même surface conceptuelle ou s'ils traduisent des nuances spécifiques vu les contextes socioculturels de leur

fonctionnement. Un exemple intéressant dans ce sens est constitué par le terme *confinement* en anglais et en français et qui n'est pas emprunté ni en roumain, ni en russe.

Français	Italien	Roumain	Russe	Anglais
confinement	confinamento; lockdown	izolare, carantină	изоляция, самоизоляция, карантин	lockdown
déconfinement; allègement du confinement; assouplissement du confinement	deconfinamento; allentamento delle misure di confinamento; allentamento delle misure restrittive; allentamento del lockdown; uscita dal lockdown	relaxarea măsurilor de izolare; relaxarea blocării; ridicarea blocajului	смягчение карантинных мер; ослабление самоизоляции; снятие блокировки	easing of lockdown measures; relaxing the lockdown; lifting the lockdown

Le roumain utilise l'unité *izolare* ou *carantină* et aussi le terme emprunté à l'anglais *lockdown* que l'on retrouve également en italien.

Pe toată perioada izolării la domiciliu se impune respectarea următoarelor măsuri [14].

L'expression „mettre en quarantaine le malade” est liée à une situation d'isolement par contrainte. Cette expression, telle qu'on la connaît aujourd'hui, remonte au XVII-ème siècle, quand elle signifiait „isoler une personne ou un groupe de personnes atteint d'une maladie contagieuse pour une durée de quarante jours”. [15]. Alors que l'unité *confinement* (contraire *déconfinement*) signifie „Action de confiner, de se confiner dans un lieu ; fait d'être confiné: Après s'être confinés pour des raisons sanitaires, il est temps d'entrer dans une phase de déconfinement”. [16] donc, il s'agit dans ce cas d'une action qui devrait être bénévole. En anglais la définition du terme met l'accent sur le caractère imposé, forcé de l'isolement „the situation in which a person or animal is kept somewhere, usually by force” [17].

En roumain, le terme *izolare* sous-entend l'idée d'interdiction imposée „(Med.) Măsură cu caracter profilactic prin care se interzice unui bolnav contagios de a veni în contact cu alte persoane” [18]. Nous retrouvons presque le même fonctionnement du terme *carantină*, qui signifie „Punct sanitar pentru cercetarea și izolarea persoanelor, vaselor sau mărfurilor venite dintr-o regiune bântuită de o epidemie” [18]. Ce terme en roumain est désémantisé, car il ne fait aucune référence à la notion de durée de quarante jours; de plus il a un spectre plus large d'utilisation.

Même constatation pour ce terme en russe: „Каранти́н (от фр. quarantaine, итал. quarantena - „сорок дней”) — комплекс ограничительных и режимных противоэпидемических мероприятий, направленных на ограничение контактов инфицированного или подозреваемого в инфицированности лица, животного, груза, товара, транспортного средства, населённого пункта, территории, районов, областей и так далее” [19].

Le titre d'un article confirme parfaitement cette constatation: *Срок карантина для заболевших COVID-19 сокращен до семи дней* (On a réduit le terme de la quarantaine pour les malades de COVID à sept jours) [20].

Le terme *изоляция* en russe est présent dans plusieurs domaines d'utilisation et celui de la médecine n'est pas parmi les premiers. Ce qui est précisé tout de même dans les dictionnaires pour ce domaine est qu'il s'agit des actions qui limitent la diffusion des maladies contagieuses – „мероприятие в медицине по недопущению распространения инфекционного заболевания”. Le russe trouve un moyen pour attribuer au terme une valeur de choix libre en utilisant le terme *самоизоляция* – auto-isolation, c'est-à-dire, un isolément bénévole.

Revenant aux dires de Eugeniu Coseriu, on va réitérer l'affirmation que le langage est toujours dirigé vers l'autre, même en tant que création linguistique première. Selon le linguiste, les significations et les signes ne sont pas créés seulement „pour être” (comme dans l'art), mais ils sont créés pour être pour les autres; plus encore comme appartenant *déjà* à d'autres (en fait, on crée toujours dans une langue concrète) [3, p. 51].

Les termes ouvrent alors des voies d'accès vers l'évolution de la pensée dans le domaine étudié par le biais des plusieurs sociétés et des langues qui y circulent. Ils sont également des annonciateurs des changements de paradigme en fonction de l'évolution des événements. La situation de l'avancement de la pandémie définit les tendances de la vulgarisation massive de nouveaux termes, traditionnellement appartenant au domaine de la médecine et de la microbiologie:

Anglais	Français	Roumain	Russe
variants of concern (VOCs) and variants of interest (VOIs)	„variants préoccupant" (VOC) ou „variants à suivre" (VOI)	variante de îngrijorare (VOC) sau variante de interes (VOI)	варианты, вызывающие обеспокоенность (ВВО) и варианты, вызывающие интерес (ВВИ)
A booster dose is an extra dose of vaccine administered to a vaccinated person	Une dose de rappel est une dose supplémentaire de vaccin administrée à une personne vaccine	O doză de rapel este o doză suplimentară de vaccin administrată unei persoane vaccinate	Бустерная доза — это дополнительная доза вакцины

La vulgarisation de la science médicale se fait dans le but de promouvoir la vaccination, un aspect de la pandémie qui a suscité probablement les débats les plus intenses. En roumain, dans la communication officielle, est reprise l'unité terminologique *o doză de rappel*, mais le terme anglais *booster* était plus utilisé dans la communication quotidienne.

En français et en roumain, nous enregistrons l'emprunt des sigles de l'anglais, même si, dans les structures traduites, sont utilisées des unités lexicales différentes, qui respectent les normes de la langue donnée. En russe, les sigles reproduisent l'unité terminologique traduite et leur volume est plus grand que dans les autres langues analysées.

Les termes sont riches en expériences concernant le respect des normes et contraintes de différentes communautés, c'est le souci pour le maintien d'un discours équilibré qui n'affecte nullement les sentiments d'aucune personne, a motivé le choix des variants neutres pour les nouvelles souches de coronavirus, tout en élaborant des dénominations internationales : selon la proposition de l'OMS sont utilisées les lettres de l'alphabet grec: le variant *Alpha, Beta* et *Gamma, Delta, Omicron* (le dernier VOC). Cette fois, il s'agit vraiment d'une terminologie internationale, unifiée qui co-fonctionne avec la créativité néologique locale.

Conclusion

En guise de conclusion provisoire portant sur l'état des choses dans le fonctionnement des langages et de la terminologie du domaine de la santé publique, nous pouvons affirmer que :

1. La terminologie de la COVID-19 fonctionne à deux niveaux: celui destiné à la communication entre les spécialistes du domaine, donc une couche terminologique plus dense et plus sophistiquée et, d'autre part – le niveau de la terminologie adressée à un publique large, pour l'informer, le convaincre à agir en respectant les cadres (rappelons aussi la notion de CADRE chez Coseriu [2, p. 139-142]) définis par les spécialistes.
2. Nous enregistrons en République de Moldova une tendance d'unification conceptuelle des unités utilisées dans ce domaine, avec un accent évident sur l'internationalisation, alors que la forme des termes qui comportent ces concepts est adaptée le plus souvent aux règles et aux normes des langues respectives, même s'il y a aussi des termes-emprunts directs à l'anglais, surtout pour les sigles.
3. Il y a un foisonnement néologique qui fait ressortir les efforts d'assurer une communication efficace dans le domaine de la santé publique dans les conditions appropriées à chaque communauté sociolinguistique ;
4. Dans la formation des termes ou des unités terminologiques, il existe une tendance permanente d'assurer un équilibre entre la nécessité de clarté et l'économie de l'expression en tant qu'appui au fonctionnement du modèle socio-communicationnel et cette tendance est toujours valable pour la néonymie terminologique du domaine de la COVID-19.

References:

1. DEPECKER, L. *Entre signe et concept. Éléments de terminologie générale*, Presses Sorbonne Nouvelle, 2002. 198 p. ISBN 2-87854-234-7.
2. COȘERIU, E. *Lingvistica textului. O introducere în hermenéutica sensului*. Iași, Editura Universității „A. I. Cuza”, 2013, 264 p. ISBN 978-973-703-910-1.
3. COȘERIU, E. *Omul și limbajul său*. Iași, Editura Universității „A. I. Cuza”, 2009465 p. ISSN 2066-0480, ISBN 978-973-703-386-4.
4. MEADOWS, D. H., *Pour une pensée systémique*. *Editions Rue d'échiquier*, 2023, 287 p. ISBN 978-2-37425-377-0.
5. https://www.lemonde.fr/planete/article/2023/05/05/covid-19-l-oms-annonce-la-levee-de-l-etat-d-urgence-sanitaire-mondial_6172214_3244.html (visité le 10 mai 2023).
6. https://www.bk.admin.ch/bk/fr/home/documentation/langues/publications-en-terminologie.html (visité le 10 mai 2023).
7. https://statistica.gov.md/ro/principalele-rezultate-ale-rpl-2014-34_2854.html (visité le 15 mai 2023).
8. *Hotărârea nr. 4 din 21.01.2021 pentru controlul constituționalității Legii nr. 234 din 16 decembrie 2020 cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova*. https://constcourt.md/ccdocview.php?l=ro&tip=hotariri&docid=757 (visité le 15 mai 2023).
9. MANOLI, D., *Statutul limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova. Argument.* În: *Limba română*, nr. 1, anul XXXI, 2021, p.14-18. ISSN 0235-9111
10. CABRÉ, M. T. *Terminologie et linguistique: la théorie des portes.* In: *Terminologies nouvelles*. *Terminologie et diversité culturelle*. Agence de la francophonie, Bruxelles / Communauté française de Belgique, Bruxelles, vol. 21, 2000, pp. 10-15. ISSN 1015-5716.
11. https://www.who.int/fr/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-remarks-at-the-media-briefing-on-2019-ncov-on-11-february-2020 (visité le 15 mai 2023).
12. GAUDIN, F., *La socioterminologie.* In: *Langages*, nr 157, 2005, pp. 80-92. https://www.persee.fr/doc/lgge_0458-726x_2005_num_39_157_976 (visité le 15 mai 2023).
13. https://www.who.int/fr/director-general/speeches/ (visité le 15 mai 2023).
14. *Recomandări privind izolarea la domiciliu a persoanelor cu infecție cu noul coronavirus COVID-19.* https://www.cnscbt.ro/index.php/info-populatie/1829-recomandari-privind-izolarea-la-domiciliu-a-persoanelor-cu-covid/file (visité le 15 mai 2023).
15. https://www.linternaute.fr/ (visité le 15 mai 2023).
16. https://www.larousse.fr (visité le 15 mai 2023).
17. https://dictionary.cambridge.org (visité le 15 mai 2023).
18. https://dexonline.ro (visité le 15 mai 2023).
19. https://ru.wikipedia.org (visité le 15 mai 2023).
20. https://www.vedomosti.ru/society/news/2022/01/18/905275-srok-karantina-sokraschen-do-semi (visité le 15 mai 2023).

Date despre autori:

Lumila ZBANȚ, doctor habilitat, profesor universitar, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova.
E-mail: lzbant@yahoo.fr
ORCID: 0000-0001-6974-6474

Ala DAVID, doctorandă, Școală Doctorală de Științe Umaniste și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova
E-mail: ala.david-grapila@usmf.md
ORCID ID 0000-0002-4993-4117

Prezentat la 14.11.2023

CZU: 81`26 **https://doi.org/10.59295/sum10(180)2023_13**

HIBRIDIZAREA LIMBAJULUI STANDARD: ACCEPȚIE ȘI DEFINIRE

Inga GALBEN,
Universitatea de Stat din Moldova

Evoluția limbii ca entitate complexă, care s-a dezvoltat dinamic și s-a modelat de secole prin influențe istorice, culturale și sociale, este obiect de cercetare pentru specialiști din domeniul lingvisticii și alte științe sociale, interesul fiind stimulat în mare parte de contextul actual al globalizării și evoluției tehnologiilor informaționale. Lucrarea de față este parte a tezei de doctorat și are drept scop examinarea procesului de modificare și evoluție a limbajului standard; în mod special, vom analiza fenomenul hibridizării limbii române cu exemple ale comunicării din mediul online și din mediul profesional. Exemplele le vom aduce, în mare parte, din textele plasate pe rețelele de socializare Facebook și Linkedin, platforme de comunicare virtuală care înregistrează schimbul de limbaj în timp real.
Cuvinte-cheie*: hibridizare, schimbarea limbajului, pidginizare, comunicare virtuală.*

HYBRIDIZATION OF THE STANDARD LANGUAGE: ACCEPTANCE AND DEFINITION

The evolution of language as a complex entity, dynamically developed and shaped over centuries by historical, cultural, and social influences, is a subject of study for linguistics specialists and professionals from other social areas. The interest in this field has been greatly stimulated by the current context of globalization and the advancement of informational technologies. The present work is a part of the doctoral thesis and aims to examine the process of modification and evolution of the standard language, with a particular focus on analyzing the phenomenon of language hybridization in Romanian. We will provide examples from online and professional communication, primarily drawn from texts found on social networking platforms such as Facebook and LinkedIn, social communication platforms that record the language change in real-time.
Keywords*: hybridization, language change, pidginization, online communication.*

Introducere

Factorii care influențează asupra limbii au fost și sunt studiați de lingviștii preocupați de modificările limbajului standard și, prin urmare, formarea unui model de comunicare între reprezentanți de etnii diferite. Unii cercetători precum John McWhorter și Steven Pinker aduc argumente în susținerea ideii despre limbaj ca abilitate înnăscută, care se dezvoltă odată cu societatea și reprezintă rezultatul unei înțelegeri nescrise între reprezentanții unui grup social. Ample cercetări au fost făcute de către savanții preocupați de formarea unui limbaj comun din colonii și de savanții preocupați de evoluția limbilor romanice. Conform romaniștilor, în provinciile romanice vorbitorii au trecut de la limbile indigene la limba latină, astfel influențând substratul [1]. Prin urmare, studiul fenomenului hibridizării și al factorilor care influențează modificările limbajului standard nu este unul nou. Noi sunt formele de comunicare curentă și accesul publicului larg la diverse canale de comunicare, respectiv și viteza cu care limba acceptă modificări datorită accesului deschis către aceste tehnologii. Factorii care influențează modificarea limbajului standard se schimbă actualmente, întrucât modificările lingvistice nu mai sunt acceptate doar din necesitatea de comunicare, exemplu fiind organizațiile multinaționale, în cadrul cărora vorbitorii de aceeași limbă recurg la schimbul de cod nu doar din comoditate și obișnuință, alegerea în favoarea limbii engleze reprezentând un prestigiu.

Instituțiile din diverse sectoare ale economiei la nivel global au fost forțate să adopte un format hibrid de lucru în perioada post-pandemică, comunicarea digitală extinzând utilizarea termenilor specifici comunicării online și construcțiile lexicale hibridizate între limba română și limba engleză. Întrucât obiectivul lucrării noastre este de a contribui la cercetarea acestui aspect al literaturii de specialitate, vom investiga modul în care limba română trece prin procese de hibridizare și schematizare în comunicarea online și profesională și analiza impactului acestor procese asupra utilizării și modului în care acesta afectează dezvoltarea limbii

române. Concomitent, vom explora mecanismele sociale din spatele adoptării formelor hibride și schematizate ale limbii române cu accent pe analiza limbajului online și a comunicării profesionale.

Vom analiza unii factori care influențează modificarea limbajului și vom descoperi interferențe la nivel cultural în limbajul online cu preluarea termenilor și adaptarea acestora; cum se schimbă prestigiul limbii în funcție de factorii sociali (tranziția de la prestigiul limbii ruse la limba engleză), cum trece scrisul în mediul online de la respectarea normelor lingvistice la adaptarea textelor la ecranul dispozitivelor (utilizarea unor abrevieri, logograme și reprezentări schematice), trecerea de la textele scrise de om la corectarea textelor scrise de platforme cu inteligență artificială. Modelele de procesare a limbajului natural cu inteligență artificială au devenit accesibile și tot mai utilizate odată cu acordarea accesului liber pe platforma ChatGPT, aceasta fiind una dintre multiplele platforme de generare a textului cu imitarea limbajului uman. Odată cu aceasta specialiștii din diverse domenii au devenit preocupați de impactul pe care l-ar putea avea în viitor. La fel sunt preocupați și specialiștii din domeniul lingvisticii, în special din cel al sociolingvisticii și al psiholingvisticii, care menționează că, în pofida accesibilității și a vitezei cu care aceste tehnologii își fac loc în domeniul educației și domeniul academic, oamenii vor prefera să citească un text scris de om [2].

Repere conceptuale și istorice ale hibridizării

Termenul de „hibridizare” în cercetarea științifică este utilizat pentru prima data în anii 1600 în domeniul științelor naturale pentru a desemna originea unui organism din contopirea a două specii diferite [3]. În limba română, acest termen a fost folosit pentru prima dată de către chimistul Constantin D. Nenițescu în cartea sa „Chimie Organică” (vol. I, 1957). Nenițescu a folosit acest termen pentru a descrie fenomenul prin care orbitalele atomilor se combină pentru a forma noi orbitale hibride care pot fi utilizate în formarea legăturilor chimice [4, p. 68]. Această cercetare a fost un reper important în dezvoltarea chimiei organice în România și a influențat multe generații de studenți și cercetători, termenul răspândindu-se rapid și în alte ramuri ale științei prin similitudinea procesului care imită amestecul între două entități sau grupuri omogene pentru a crea prin acceptare mutuală o altă entitate.

Prin analogie, conceptul de hibridizare este descris în cercetările sociologilor, preocupați de păstrarea elementelor culturale, ca fenomen de formare a unei noi entități din altele două care interacționează și se adaptează una alteia. Termenul de „hibridizare” a fost folosit pentru a descrie diferite procese de amestecare culturală, creolizare și sincretism. Cu toate acestea, este dificil a preciza prima utilizare exactă a termenului în acest context, deoarece a fost aplicat în moduri diferite de către diferiți savanți. Un exemplu timpuriu al folosirii termenului în științele sociale poate fi găsit în lucrarea sociologului francez Georges Balandier, care a scris despre procesul de hibridizare culturală în societățile coloniale din Africa în anii 1950 și 1960. Balandier a susținut că întâlnirea dintre colonizatorii europeni și culturile africane a dus la crearea de noi forme culturale hibride care nu erau nici pur europene, nici africane, ci un amestec al ambelor [5, p. 24].

O altă utilizare influentă a termenului „hibridizare” în științele sociale a venit în anii 1980 și 1990, odată cu ascensiunea perspectivelor de studii post-coloniale și culturale. Savanți precum Stuart Hall [6, p. 15] și Paul Gilroy [7] au folosit conceptul de hibridizare pentru a explora procesele complexe de schimb și transformare culturală care au loc în societățile multiculturale. Au susținut că hibridizarea nu este doar o chestiune de amestecare a diferitelor elemente culturale, ci și un proces dinamic și continuu de negociere și contestare. De atunci termenul de „hibridizare” a fost folosit în diferite moduri în științele sociale, de la studiul identității culturale și al globalizării până la analiza biopoliticii și a schimbărilor de mediu.

Hibridizarea în limbaj se referă la procesul de combinare și amestec al elementelor din diferite registre lingvistice și culturi pentru a crea o nouă formă de limbaj. Acest proces are loc sincronizat sau la diverse niveluri ale limbii, inclusiv fonetic, lexical, gramatical și în discurs. În sociolingvistică preocupările pentru transformarea și evoluția limbii au la bază analiza multiplelor aspecte, precum corelația limbă – societate, limbă – cultură, bilingvismul, împrumuturile lingvistice și schimbul de cod.

Adesea fenomenului de hibridizare îi este dedicată o atenție sporită la analiza interferențelor lingvistice în societățile bilingve, ca sursă de preluare și adaptare a cuvintelor și/sau expresiilor dintr-o limbă în alta, fi-

ind considerată comunicarea generațiilor tinere. Astăzi fenomenul respectiv este perceput ca rezultat al unei manifestări mai ample, cea a globalizării, catalizator al acesteia fiind nu doar dezvoltarea tehnologică, dar și perioada pandemică și comunicarea în mediul online. În urma restricțiilor impuse la nivel global, se extinde utilizarea mediului online ca modalitate primară de comunicare pentru toate vârstele și grupurile sociale.

De exemplu, într-o comunitate multilingvă, indivizii pot combina elemente din diferite limbi pentru a crea o nouă formă de vorbire. Acest limbaj hibrid poate avea caracteristici din fiecare dintre limbile originale, cum ar fi un amestec de vocabular și modele gramaticale, precum și caracteristici unice care sunt specifice noii forme hibride.

Depunem maxim efort să aducem oportunități pentru tinerii și din afara orizontorurilor capitalei.

În acest weekend am efectuat o vizită la nordul republicii. Bineînțeles, nu cu mâna goală, ci cu două workshop-uri foarte captivante ale căror trainer a fost Anastasia Iarovoi, Talent and Culture Manager la Fintech Lab.

Am dezbătut importanța abilităților soft și necesitatea pregătirii unui CV puternic. Partea practică am lăsat-o pentru ceva mai deosebit...

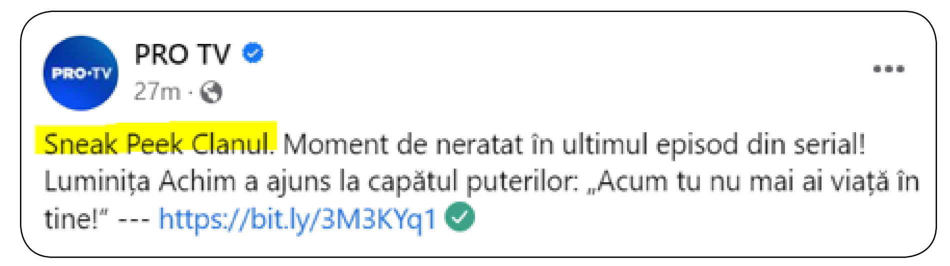
Două echipe, independent una de cealaltă, și-au stabilit scopul de a face câte o jumătate simetrică a unui pod...din marshmallow și paste. Da, da, ai citit bine!

Participanții au rămas profund impresionați și intrigați.

"Cred cu tărie că împărtășirea cunoștințelor și a experiențelor noastre poate face o diferență semnificativă în viața tinerilor și în viitorul carierei lor."

Și noi credem, Anastasia, lucru pentru care îți mulțumim de colaborare.

Sursa: *Linkdin, accesat la 14 mai 2023.*

Sursa: *Facebook, accesat 14 mai 2023.*

În unele cazuri, hibridizarea în limbă poate duce la crearea de noi dialecte sau limbi. De exemplu, o limbă creolă este o formă hibridă de limbaj care se răspândește odată cu utilizarea frecventă de către vorbitorii din medii lingvistice diferite, care se reunesc și creează o nouă formă de vorbire distinctă de limbile originale. Ca rezultat se naște o limbă pidgin, o formă de comunicare într-o societate bilingvă. Pidginizarea implică amestecarea elementelor din diferite limbi pentru a crea un nou limbaj. În plus, odată ce un pidgin se dezvoltă într-o comunitate și devine mai complex, poate evolua într-un creol și la fel poate fi considerat o formă de hibridizare a limbajului, un fenomen de mixare sau amestec între limbaje, fie că este între dialectele aceleiași limbi, fie că e vorba de amestec între două limbi [8, pp. 152-153].

Cuvântul „pidgin” a fost preluat ca termen din limba engleză (porumbel) prin analogie cu pasărea care transmitea mesajele. Scopul creării unui limbaj *pidgin* era de a simplifica comunicarea în lumea modernă. Vorbitorii limbilor creole din China sau din coloniile britanice de pe continentul african au adaptat un limbaj simplificat cu amestec de cuvinte din limba engleză. Între triburile din Nigeria comunicarea este facilitată prin utilizarea unei limbi neutre cu amestec al limbilor indigene și a limbii engleze, denumită în sursele oficiale Nigerian Pidgin English (engleza nigerian pidgin), vorbită de mai mult de jumătate din populația Nigeriei. [9, p. 5] Limbajul comun al unei societăți polilingve a fost adaptat, la bază având o limbă de prestigiu, și anume limba engleză. Lingviștii preocupați de păstrarea vestigiului lingvistic autohton au concluzionat că limba engleză nigeriană pidgin este o limbă aparte, distinctă de limbajul englez standard. [9, p. 4] Ambele limbaje sunt vorbite pe larg într-o societate bilingvă, unul cu prestigiu lingvistic, utilizat în școli și în instituțiile oficiale, limba engleză standard, iar în mediul social vorbită pe larg în interacțiunile interetnice; chiar și în școli și instituții de stat, pentru a face clarificări, este utilizată limba pidginizată cu un prestigiu scăzut, un amestec dintre limba indigenă (*igbo* sau *yoruba*) și limba engleză. Limba, ca un organism viu, se adaptează anturajului și contextului în care este influențată și sunt impuse norme în mod artificial, acestea, însă, fiind respinse, neacceptate pe termen lung. Se vor reține în comunicare construcțiile uzuale utilizate de o majoritate sau de o comunitate printr-o convenție socială.

Pe de-o parte, pidginizarea și hibridizarea sunt concepte diferite, dar care pot fi legate între ele în anumite contexte, cum ar fi cel al evoluției limbajelor și al contactului lingvistic. Pe de altă parte, hibridizarea se referă la procesul de amestecare a diferitelor elemente din culturi și limbaje diferite pentru a crea ceva nou și original. Acest proces poate avea loc în orice domeniu, inclusiv în limbaj și comunicare. În acest caz, hibridizarea poate implica amestecarea cuvintelor și structurilor gramaticale din diferite limbi pentru a crea un nou limbaj sau dialect.

În contextul multilingvismului ca fenomen global observăm că vorbitorii trec de la o limbă la alta nu doar pentru a satisface necesitatea de comunicare, ci și pentru a crea o conexiune, schimbul de cod fiind o acțiune conștientă, adaptată contextului [10, p. 194]. Un limbaj hibrid este o formă rezultată din împrumutul cuvintelor dintr-o limbă, de obicei de prestigiu, în alta indigenă, cu adaptarea la sistemul gramatical și lexical al limbii indigene, prin atașarea terminațiilor specifice sau prin adaptare la nivel fonetic [11], astfel generând termeni noi, chiar dacă în limba originară există un corespondent.

Examinând gradul de hibridizare în diverse grupuri demografice, descoperim că generațiile mai tinere au mai multe șanse să folosească limbajul hibridizat cu elemente de schematizare, în timp ce generațiile mai în vârsta sunt mai predispuse să folosească formele tradiționale ale limbii române. Gradul de hibridizare a limbii române va depinde și de regiune, și de normele culturale. Astfel, în localitățile urbane din Republica Moldova limba română este influențată de limba engleză într-un grad mai mare decât în localitățile rurale, în care încă se mai vorbește pe larg un limbaj influențat de limba rusă.

Comunicarea online

Înlocuirea comunicării față în față în domeniul educației, cercetării și în domeniul profesional a diversificat canalele de comunicare. Utilizarea tot mai mare a comunicării online în ultimii ani a dus la schimbări semnificative în modul de exprimare. Aceste schimbări au implicații importante pentru studiul evoluției limbii.

Comunicarea online, de exemplu, a devenit o sursă majoră de date pentru studiul schimbării limbii datorită utilizării și accesibilității pe scară largă. Cu miliarde de oameni din întreaga lume care folosesc internetul pentru comunicare, este posibil să observăm și să documentăm schimbările în utilizarea limbii în timp real. În plus, comunicarea online este caracterizată printr-un set unic de trăsături, cum ar fi anonimatul, caracterul informal și îmbinarea diverselor stiluri de scriere într-un singur text, care pot duce la inovații lingvistice și la noi forme de utilizare a limbii.

În mod similar, comunicarea profesională oferă o sursă importantă de date pentru studiul schimbării lingvistice. Limbajul folosit în contexte profesionale, cum ar fi cel de afaceri, bancar, tehnologii informaționale sau mediul academic, este adesea supus unor norme și convenții specifice, care pot influența modul în care evoluează limbajul. În plus, cerințele comunicării profesionale, cum ar fi nevoia de precizie și claritate, pot conduce la dezvoltarea de noi forme și structuri lingvistice.

Salut dragi prieteni! 😉

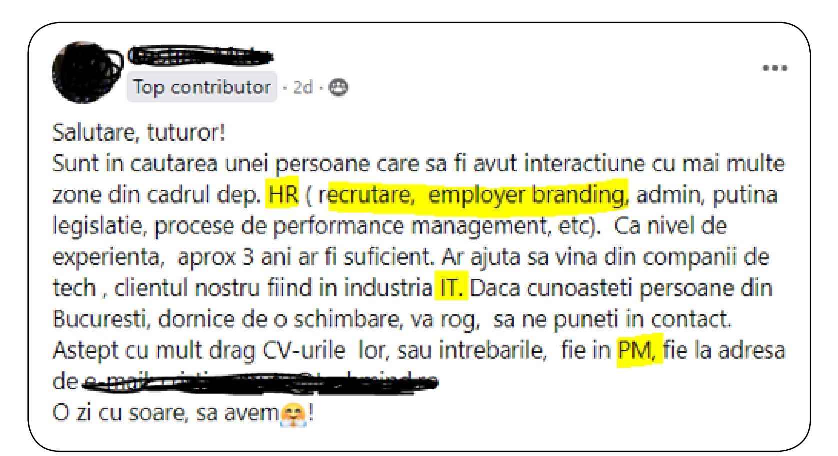
În această zi de vineri finisăm ciclul de video despre Ambasadoarele Tech Women 2023 și astăzi dorim să o prezentăm pe Iulia Palii (https://www.facebook.com/iulia.mazilu), Scrum Master în cadrul companiei Pentalog.

Iulia întotdeauna a fost pasionată de arta comunicării, astfel a absolvit facultatea de Jurnalism, iar între timp a activat câțiva ani la radio. Fără un background tehnic, dar, fiind tentată de industria IT, Iulia a urmat cursuri, a citit și învățat independent din surse de încredere, iar după un program de Internship încheiat cu succes a înțeles pe deplin că IT-ul este pentru ea, chiar dacă drumul spre acesta a început ca o întâmplare frumoasă. 💜

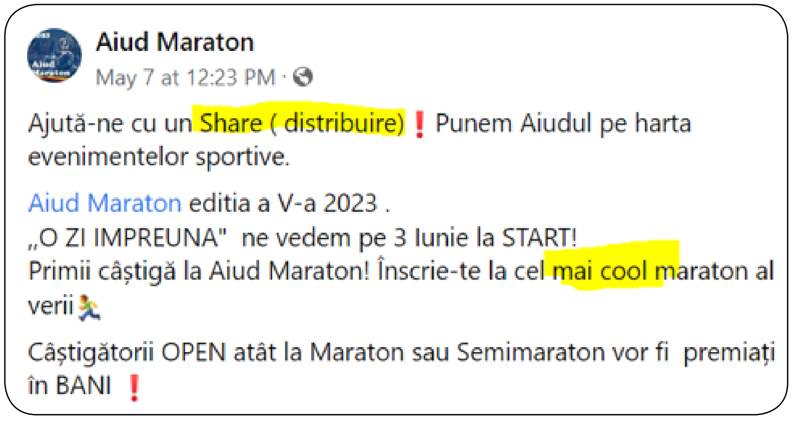
În rolul de Ambasadoare Tech Women, ambiția Iuliei este ca cât mai multe femei să descopere carierele IT, să fie inspirate de poveștile altor femei care deja au izbutit în această industrie și să-și găsească motivația și susținerea, necesare succesului.

#techwomen #ambassadors2023 #pentateam #pentalog

Sursă: *Facebook, pagină oficială a programului de susținere a femeilor în domeniul Tehnologiilor informaționale (vizitată la data de 13 mai 2023.*

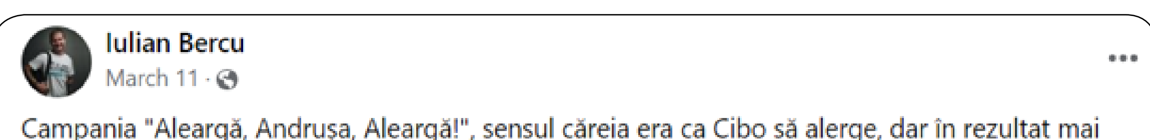

Sursa: *Facebook, accesat 14 mai 2023.*

Sursa: *Facebook, accesat 14 mai 2023.*

În Republica Moldova limba română, care istoric s-a aflat sub influența limbii ruse, acum este influențată de limba engleză, astfel într-un singur enunț vorbitorul trece de la limba rusă la limba engleză, tot enunțul respectând norma gramaticală a limbii române.

Sursa: *Facebook, accesat 14 mai 2023.*

În general, hibridizarea în limbaj este un proces dinamic și creativ, care poate duce la crearea de noi forme de limbaj și comunicare. Ea reflectă diversitatea și complexitatea comunicării umane, precum și modurile în care limbajul se poate adapta și schimba în timp. Multe expresii hibride din mediul profesional și din mediul virtual sunt efemere și sunt doar o expresie a realității într-un mediu restrâns. Forma oral-scrisă de comunicare, sau o formă hibridă, este orientată pe rapiditatea transmiterii mesajului [12, pp. 73-75] și nu are drept preocupare de bază respectarea normelor, scopul de bază fiind transmiterea unui mesaj către un anumit grup sau destinatar într-o formă perceptibilă de toți printr-o înțelegere neconvențională.

Tendințe și funcții ale hibridizării în mediul profesional

Hibridizarea în diverse stiluri funcționale ale limbii se referă la procesul prin care elemente diferite ale unei limbi sunt combinate pentru a forma un stil unic și adaptat unui anumit context comunicativ. În funcție de scopul și contextul comunicării, hibridizarea poate fi utilizată pentru a crea stiluri noi și a îmbunătăți comunicarea. De exemplu, în mediul academic, hibridizarea poate fi folosită pentru a crea un stil formal și academic prin combinarea elementelor limbajului științific cu cele ale limbajului literar. În schimb, în mediul online hibridizarea poate fi utilizată pentru a crea un limbaj informal și familiar prin combinarea elementelor limbii populare cu cele ale limbajului tehnic și ale jargonului specific domeniului. În concluzie, hibridizarea poate fi un instrument puternic pentru a crea stiluri noi și adaptate unui anumit context comunicativ, iar utilizarea sa depinde de scopul și contextul comunicării.

Facilitarea procesului de hibridizare se datorează în mare parte bilingvismului. O societate obișnuită să preia termeni dintr-o limbă de prestigiu, precum a fost limba rusă în perioada sovietică, va accepta mai ușor schimbarea de cod și va împrumuta termeni cu adaptarea acestora la limba maternă, din limba engleză, în special datorită dezvoltării tehnologice.

Odată cu trecerea de la activitățile socioeconomice, controlate de instituțiile de stat, la comerțul și activitățile desfășurate de instituțiile private, textele de publicitate se schimbă foarte repede și terminologia de specialitate se modifică și se îmbogățește, în mare parte, cu anglicisme atât în limba română de peste Prut [13, p. 359], cât și în Republica Moldova. Mai păstrând influența limbii ruse, în limba română din Republica Moldova, unele anglicisme de specialitate ajung din limba rusa, care, la rândul ei, este influențată de limba engleză [14, p. 130].

În stilul formal din perioada sovietică, limba română, la acea vreme cu denumirea impusă de „modloveneascӑ”, a adoptat o serie de cuvinte în mediul profesional care circulau în organizațiile din toate domeniile de activitate. La „peatiminutkӑ” era obligatoriu să fie prezenți toți. În timp aceste adunări scurte ale membrilor unui „colectiv” au devenit „volante”, traduse fiind din rusescul „letuchka”, care la fel se referea la adunări cu toți membrii unei organizații. Astăzi aceste adunări au devenit meeting-uri și adunările scurte au devenit „strand-up-uri” cu echipa. Tranziția de la influența limbii ruse la influența limbii engleze s-a făcut în câțiva ani. Sunt vorbitori de limbă română care au utilizat acești termeni în activitatea profesională, adaptându-se mediului profesional. Respectiv, reprezentanții unei întregi generații, care mai sunt angajați activi ai unei organizații, au avut experiența de a fi ghidați profesional de un „nastavnik” (mentor) și de un

„career coach”. După spusele profesorului de lingvistică de la Universitatea din California, evoluția limbii nu este orientată spre îmbunătățire, procesul fiind concentrat mai degrabă pe *transformare* decât pe *evoluție* [8, p. 13]. Prin urmare, datorită utilizării pe larg a termenilor precum *workshop* (atelier), *meeting* (ședință), *trainer* (instructor), *coffee break* (pauză de cafea), *follow-up* (mesaj repetat), *job* (slujbă/post), *performance* (performanță/randament), *deadline* (termen limită), *target* (obiectv/scop) și altele au trecut din mediul profesional în comunicarea curentă și sunt utilizați chiar și de persoanele care au cunoștințe minime sau deloc ale limbii engleze.

Concluzii

În ultimii ani, hibridizarea limbii române a devenit o tendință tot mai evidentă, influențată de diverse surse, cum ar fi limbi străine, limbajul tinerilor și noile tehnologii. Acest fenomen a dus la apariția unor noi cuvinte, expresii și construcții lingvistice, care au adus o îmbogățire a limbii române și o adaptare la noile nevoi și realități sociale.

Cu toate acestea, există și o îngrijorare în rândul unor lingviști cu privire la impactul hibridizării asupra limbii române. Unii susțin că utilizarea excesivă a cuvintelor străine și a unor forme neconvenționale poate duce la descărcarea limbii române de valențe semantice și culturale și la pierderea identității lingvistice naționale.

Pentru a păstra echilibrul între îmbogățirea limbii și păstrarea identității culturale, venim cu unele recomandări:

1. Promovarea unei educații lingvistice în școli, care să încurajeze respectarea și îmbunătățirea limbii române standard, dar și să învețe elevii să fie creativi și să utilizeze hibridizarea ca un instrument lingvistic pozitiv, de exemplu, prin concursuri de creativitate similar celui anunțat de una dintre revistele britanice de a compune poezii cu utilizarea limbajului digital, prin *logograme*, schematizări și abrevieri [15, p. 13], solicitând apoi textul cu respectarea normelor lingvistice.
2. Promovarea unei atitudini pozitive față de procesul de hibridizare și preluare a termenilor din alte limbi, fără a încuraja excesul de cuvinte și forme neconvenționale.
3. Dezvoltarea unor politici lingvistice care să încurajeze inovarea și diversitatea lingvistică, dar și să respecte valorile și identitatea culturii române.

În concluzie, hibridizarea limbii române poate fi utilizată ca un instrument lingvistic pozitiv, care să aducă o îmbogățire a limbii și o adaptare la noile realități sociale, fără a pierde identitatea culturală națională. Pentru a realiza acest echilibru, este necesară o abordare integrată și echilibrată, care să promoveze atât îmbunătățirea limbii române standard, cât și inovarea și diversitatea lingvistică.

Referințe:

1. MUFWENE, S. *Linguistic Hybridization in the Emergence. The Cambridge Journal of Postcolonial Literary Inquiry,* nr. 1-16, 2002.
2. PINKER, S., *Youtube.com, AI Pinker: We don't know the limits.* Disponibil: https://www.youtube.com/watch?v=bf_ipRNr5qo
3. *Oline Etymology Dictionary* Disponibil: https://www.etymonline.com/word/hybrid.
4. NINȚESCU, C., București, 2015, p. 68. https://docplayer.gr/55487796-Costin-d-nenitescu-chimie-organica-volumul-i-colectia-carti-mari-ale-scolii-romanesti.html
5. HARRIS, R., *Research Gate,* 12 decenbrie 2005. Disponibil: https://www.researchgate.net/publication/23539939_Development_and_Hybridity_Made_Concrete_in_the_Colonies
6. KRAIDY, M., *Hybridity in Cultural Globalization*.v *Scholarly Commons,* vol. University of Pennsylvania, nr. 8, 2002.
7. GILROY, P., *Between Afro-centrism and Euro-centrism: Youth culture and the problem of Hybriduty. Sage Journals,* Disponibil https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/110330889300100201, 1993.
8. MCWHORTER, J., *The Power of Babel*, New York: Harper Perennial, 2003.
9. AKANDE, A. T., *Research Gate*, 10, 2010.

10. KELLY D. și MEDEIROS, A., *Language Debates*, London: John Murray Press, 2021.
11. OGLINDĂ, E. Disponibil: https://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=2896.
12. MOLEA, V., *Oralitatea textului publicistic actual românesc*, Chișinău: Prut Internațional, 2016.
13. STOICHIȚOIU ICHIM, A. *Facebook*, 14 8 2020. Disponibil: https://www.facebook.com/iordan.rosetti/posts/598296140831361/.
14. ЛОМТЕВА С.,Н., *Gramota.net,* 2015. Disponibil: https://www.gramota.net/materials/2/2015/12-4/35.html.
15. CRYSTAL, D., *Txtng The Gr8 Bb8*, New York: Oxford University Press, 2009.

Date despre autor:
Inga GALBEN**,** doctorandă, Școala Doctorală de Studii Umaniste și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova.
E-mail: Inga.crina@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6162-9545

Prezentat la 31.10.2023

CZU: 821.135.1-31.09 **https://doi.org/10.59295/sum10(180)2023_14**

АВТОРСКАЯ ПОЗИЦИЯ И ПРОБЛЕМАТИКА В РОМАНЕ МАРИНА МИНКУ «ДНЕВНИК ДРАКУЛЫ»

Олег ТАЛМАЗАН,
Государственный университет им. Алеку Руссо

Роман представляет собой дневник Влада Дракулы, содержащий воспоминания детства, переписку с Папой Пием II, рефлексию, афористичные высказывания о мире и многое другое. По фабуле романа дневник был написан на средневековом валашском языке, но текст романа создавался на современном литературном итальянском (тосканском) языке и только через 14 лет был переведён на современный румынский язык. Разумеется, подлинность дневника - условность, которую читатель должен принять на веру, ибо роман не является историографическим исследованием и нельзя настаивать на соответствии сюжета историческим сведениям. Неожиданностью здесь является то, что на абсолютной подлинности и достоверности настаивает сам Марин Минку, например, в интервью Кристиану Теодореску несмотря на то, что роман, несомненно, является мистификацией. Вместе с тем, автор щедро цитирует подлинные средневековые тексты, связанные с Дракулой. Всё дело в том, что автор создаёт новый миф о Дракуле, альтернативный бытующему мифу.

Умберто Эко принадлежит такой афоризм: «Автору следовало бы умереть, закончив книгу. Чтобы не становиться на пути текста». Но Марин Минку не собирается умирать, поведение автора – часть презентации романа-мистификации. Или частью мистификации является книга.

Ключевые слова: *роман-мистификация, авторская позиция, образ героя, проблематика, презентация, рецепция, Средневековье, Возрождение, дневник Дракулы.*

AUTHOR›S POSITION AND PROBLEMS IN MARIN MINCU’S NOVEL „DRACULA’S DIARY”

The novel is a diary of Vlad Dracula containing childhood memories, correspondence with Pope Pius II, reflection, aphoristic statements about the world and much more. According to the plot of the novel, the diary was written in the medieval Wallachian language, but the text of the novel was created in the modern literary Italian (Tuscan) language and only 14 years later was translated into modern Romanian. Of course, the authenticity of the diary is a convention that the reader must take on faith, because the novel is not a historiographic study, one cannot insist on the correspondence of the plot to historical information. The surprise here is that Marin Mincu himself insists on absolute authenticity and credibility, for example, in an interview with Cristian Teodorescu, despite the fact that the novel is undoubtedly a mystification. At the same time, the author generously quotes authentic medieval texts related to Dracula. The whole point is that the author creates a new myth about Dracula, an alternative to the existing myth.

Umberto Eco has this aphorism: „The author should have died after finishing the book. In order not to get in the way of the text”. But Marin Mincu is not going to die, the author’s behaviour is part of the presentation of a mystification novel. Or part of the mystification is the book.

Keywords: *mystification novel, author’s position, hero’s image, problematics, presentation, reception, Middle Ages, Renaissance, Dracula’s diary.*

Влад Дракула, заключённый подземной пещеры над Дунаем, пишет дневник между 2 февраля 1463 года и 28 августа 1464 года. В дневнике вспоминает свою легендарную судьбу, полемизирует с Папой Пием II, вспоминает своих друзей - Козимо Медичи, Марсилио Фичино, Николая Кузанского. Опороченный и брошенный сильными мира сего, Дракула создаёт собственную легенду о себе. По замыслу автора романа, Влад решил довести до абсурда слухи и выдумки о себе, чтобы показать их нелепость, и стал сочинять небылицы: «Я собираюсь помочь всем в этой всеобщей кампании против меня. Я придумаю несколько историй, полных отвратительной жестокости, и буду обильно питать бремя лжи, которую вкладывают мне в уста. Я сам буду изобретателем самых чудовищных дел, которые обо мне будут рассказывать» [6, p. 23]. В качестве творчества Дракулы в тексте романа

полностью приведены на языках подлинников и в переводе на итальянский язык средневековые немецкие памфлеты [13], «Сказание о Дракуле воеводе»[15] и многое другое (не смущаясь тем, что «Сказание» было написано лет через десять после смерти Влада).

Роман Марина Минку представляет собой дневник Влада Дракулы, содержащий воспоминания детства, переписку, рефлексию героя, философские размышления, афористичные высказывания о мире и многое другое. По фабуле повествования дневник был написан на средневековом валашском языке (мы не будем говорить о том, что в XV веке никто не писал на валашском, и что жанр дневника не соответствует эпохе), однако текст романа создавался на современном литературном итальянском (тосканском) языке и только через 14 лет был переведён на современный румынский язык. Разумеется, подлинность дневника - условность, которую читатель должен принять на веру, ибо роман не является историографическим исследованием, нельзя настаивать на соответствии сюжета историческим сведениям. Неожиданностью здесь является то, что на абсолютной подлинности и достоверности повествования настаивает сам Марин Минку (например, в интервью Кристиану Теодореску [6, p. 265]), хотя роман, несомненно, является мистификацией. «Читатель, который предполагает обнаружить здесь привычного Дракулу готических романов, может воспринять роман как сенсационный. На самом деле для таких читателей сенсационной становится в первую очередь историческая информация (реальные документы, использованные в книги без ретуши), если подобный западный читатель не владел ею ранее, или, во всяком случае, не владел полностью. Подлинные хроники, как известно, бывают во много раз более сенсационными, чем нелепые вымыслы (и далее обширный фрагмент такого рода [6, p. 269-270].»

Умберто Эко принадлежит такой афоризм: «Автору следовало бы умереть, закончив книгу. Чтобы не становиться на пути текста.» [16, p. 427]. Однако Минку не собирается умирать, он желает лично участвовать в представлении - поведение биографического автора становится частью презентации романа. Или же книга становится частью мистификации.

Прежде чем говорить об авторской позиции и проблематике романа, обратим внимание на образ Дракулы, созданный Минку, и меру его соответствия представлениям историков о реальном Владе III Басарабе. Если исторический Дракула был набожным валашским средневековым правителем, то Дракула из романа – человек эпохи Возрождения, католик и практически итальянец. Жизнеописание персонажа соответствует такому образу – Дракула Минку был воспитан в католицизме, много времени провёл в Италии, где участвовал в рыцарских турнирах (запрещённых для православных), свободно говорил на итальянском, латинском, немецком, чем вызывал смертельную завистъ у невежественного Стефана III Мушата и полуграмотного Матвея Корвина, который ещё мог как-то поддержать разговор на несложные темы, однако терпел многочисленные поражения в рыцарских турнирах. Дракула же успешно участвовал в ристалищах, вёл горячие дискуссии с Николаем Кузанским [6, p.149], и даже принял участие в известном Ферраро-Флорентийском соборе [6, p. 115]. Всё это происходило по версии автора в 1448 году, когда Янку де Хунедоара отправил Влада вместе с Матвеем и Стефаном в путешествие для знакомства с великими европейскими дворами.

Несложно убедиться, что версия Минку фантастична. В 1448 году Матвей Корвин не мог участвовать ни в рыцарских турнирах, ни в философских беседах, поскольку к тому времени ему было пять лет. Собственно, и Ферраро-Флорентийский собор закончился до рождения Матвея Корвина, и ни Влад, ни Стефан, ни Матвей не могли в нём участвовать, да и не должны были – никто из них не был духовным лицом высокого ранга. Тексты писем к Папе Пию II тоже выдумка (странно, что Минку не сочинил переписку Дракулы с Франсуа Вийоном), как и многое другое. Особенно удивительно, что Минку неверно указывает дату смерти Дракулы - 1478 год [6, p. 13] (в реальности 1476).

Из «Дневника» следует, что Дракула ответил согласием на предложение султана перейти в ислам «Как однажды я перешёл из православия в католицизм, когда мой отец должен был войти в Орден Дракона, мне не было тяжело принять это предложение» [6, p. 102], чего в реальности не было и не могло быть – правитель Валахии не мог быть католиком, именно поэтому переход в католицизм не был условием вступления отца Влада в Орден Дракона.

Есть ещё множество мелочей, которые неподготовленный читатель может и не заметить. В пе-

риод позднего Средневековья самым большим городом Европы был Константинополь, культурное значение которого превосходило роль небольшого и захудалого к тому времени Рима. Престиж молодых итальянских языков (флорентийского, венецианского, неаполитанского, сицилийского) в XV веке был невысоким в сравнении с положением греческого и латыни. Влад не мог хвастаться знанием «итальянского», это явный анахронизм.

Из интервью Теодореску [6, p. 266] видно, что Минку воспринимал роман Стокера как провокацию: «Почему румынскую культурную историю следует определять таким неестественным брендом, как вампиризм, и почему мы не должны добиваться места в восприятии других с помощью, казалось бы, более аутентичных творческих брендов?»

Это заявление выглядит довольно наивно, если, конечно, можно относиться серьёзно к декларациям Минку. Сочинения о вампирах бытовали в Европе задолго до Стокера (трактат Антуана Огюстена Кальме (1672-1757) [12]) и не были никак связаны с валахами. Абрахам (Брэм) Стокер был человеком чопорной викторианской эпохи и роман о вампирах был всего лишь формой, позволившей ему, не нарушая общественной морали, дать невзыскательному читателю эпизоды эротики, мистики, жестокости. О Дракуле Стокер знал совсем немного, и ещё меньше о «румынской культурной истории». Марин Минку, кажется, понимал это и называл творчество Брэма Стокера «прискорбным» [6, p. 18]. Было бы нелепо воспринимать как вызов сочинение человека, не имеющего ни малейшего представления о румынской культуре. Собственно, итальянскому читателю подобного рода переживания безразличны, но надо учитывать, что интервью Кристиану Теодореску предназначалось румынскому читателю. И если бы роман был переведён на другие языки, то, мы, возможно, могли бы наблюдать новые виды мистификации.

Итак, вместо православного, средневекового валашского правителя, Минку желает видеть Влада представителем итальянского Возрождения, воспитанного в католицизме. Зачем же автору именно такой Дракула? Как такой образ героя связан с проблематикой произведения? Декларации Минку абсолютно фантасмагоричны: «Через Дракулу валахи присоединяются к участию в освобождении титанической индивидуальности, предлагаемом возрожденческим мировоззрением» [6, p. 268]. Собственно, это и есть проблематика произведения. Совершенно не важно, что на Балканах и в большинстве восточнохристианских стран не было признаков эпохи Возрождения ни в XV веке, ни позже: в странах восточного христианства закат Средневековья сменялся Барокко [14, p. 156]. Задачей автора было показать обратное.

Другими словами, Марин Минку создавал новый миф о Дракуле, альтернативный бытующему мифу о кровожадном вампире, но тоже вполне апокрифический, и никакие несоответствия, нестыковки, несуразности его не волновали. В преамбуле к роману автор делает следующее замечание: «Новый роман о Дракуле не мог бы существовать иначе как при условии абсолютной верности истории» [6, p. 9]. И Минку действительно удалось убедить не только простого читателя, но и множество критиков (не будем указывать их имена), что Дракула действительно был другом Козимо Медичи и участвовал в рыцарских турнирах.

Переводчик французского издания романа Анка-Домника Илеа находит оправдание Минку в том, что история, как и сама реальность, эластична, это наименее точная наука, интерпретация, где конкретное событие может выглядеть по-разному в зависимости от субъективности повествующего и идейно-политической установки эпохи [4, p. 7]. История, безусловно, эластична, но всё же не настолько. Георге Попеску [7] менее склонен к политесу: «Для современного писателя factum verbum est, как и истина, впрочем. Автор «Дневника Дракулы» это прекрасно знает и, кроме того, он прекрасный манипулятор».

Каким же получился образ Дракулы, является ли этот ницшеанский сверхчеловек личностью эпохи Возрождения? Дракула из романа получился человеком вполне современным или, если быть точным, некоторой химерой – ухо кошки, хвост козы. Но массовый читатель эти ошибки и анахронизмы может и не заметить, что румынский, что итальянский. И не вполне ясно кто же читатель Минку. По мнению Пьеро Бигонджари, автор – поэт, семиолог – написал книгу, которая должна понравиться писателю и семиологу, вроде Умберто Эко: «книга, в которой соприкасаются и путаются крайности:

от самой извращенной деградации до несчастливой иллюзии величия» [2, p. 226]. Любопытно также высказывание Николае Ляху о том, что Марин Минку себе интереснее, чем всевозможные собеседники вместе взятые [5, p. 116].

Дракула из романа не получился ни человеком Средневековья, ни человеком Возрождения: при внимательном изучении текста становится ясно, что «Дневник Дракулы» принадлежит автору второй половины XX века.

Человек Возрождения, как и человек Средневековья, не был равнодушным к религии. Человек прошлого постоянно ходил по лезвию ножа: проявить ли благочестие в ущерб земным интересам, или согрешить, рискнув судьбой бессмертной души, но не умереть с голоду. Сотериологические, эсхатологические переживания непрестанно преследовали его [11].

А Дракула в дневнике пишет: «Кто-то или что-то установил, что человек не должен совокупляться с животными, а я нарушил этот негласный запрет» [6, p. 101]. Почему же негласный? И в Ветхом, и в Новом завете есть запрет на совокупление с животными, странно было бы не знать об этом такому образованному христианину. Другой пример: «я отрицаю всякую абстрактную мораль» [6, p. 93] – но для средневекового человека мораль не могла быть абстрактной, эта фраза лишена смысла. Некоторые высказывания Дракулы могут восприниматься как прямое неверие и даже богохульство: «я не могу преклоняться перед Богом, если я не уверен, что он меня спасёт» [6, p. 191]; «правда, что, когда я сажал кого-то на кол, мне казалось, что я превыше Господа» [6, p. 132]. Любая из этих фраз несовместима с сознанием религиозного человека, даже современного.

Для средневекового человека крайне значимой была принадлежность к правильному вероисповеданию, важной была принадлежность к определённому сословию, и значительно менее важной – языковая или национальная принадлежность. Герой романа – полная противоположность: он невежественен в простых вещах, известных каждому христианину, но озабочен национальным вопросом («разбудить валашское сознание» [4, 86], что является очевидным анахронизмом.

Дракула пишет: «я бы хотел, чтобы после меня кто-то мог имитировать меня, или хотя бы однажды прожить мою архетипическую роль» [6, p. 86] - но слово «архетип» впервые появилось только в XIX веке, а в юнговском смысле – в первой четверти XX века. В другом месте дневника Дракула говорит о «невероятной красоте наших басен, песен» [6, p. 59], хотя интерес к фольклору проявился в Европе довольно поздно, не раньше XIX века. И подобных анахронизмов довольно много: «экзотерический сценарий рождения Иисуса» [6, p. 85], «монструозность насильственных поступков привнесена трансцедентально» [6, p. 133], «патологическая одержимость» [6, p.60], «каталептическое состояние» [6, p. 89], «эвтаназия» [6, p.77], «контакт с другими цивилизациями» [6, p.190], «отрицательный герой» [6, p. 56], «выдуманная идентичность» [6, 60], «моё Я» - этих понятий в XV веке не было ни в одном языке мира.

В дневнике довольно много натуралистических сцен, эпизодов изнасилований, извращений, инцестуальных переживаний, которые могли быть описаны не раньше XX века.

Разумеется, никто не требует от автора следовать исторической правде, речь идёт о художественной условности, но и в этом случае не должны нарушаться правила игры; пространство романа, внутренний мир произведения должны существовать в некоторой, пусть очень условной логике.

Если бы задачей автора действительно была «реабилитация» Дракулы в глазах читателя, то следовало бы спросить – какого именно? Исторического Дракулы (что бы это ни значило), «Дракулы из романа», стокеровского Дракулы? И в чьих глазах его предполагалась реабилитировать – Марина Минку, Брэма Стокера, итальянского, французского, румынского читателя?

Исторического Дракулу можно судить только по законам его времени, современный массовый читатель Дракулу ни прощать, ни судить не может. У каждого времени свои истины и свои заблуждения. И чтобы научиться понимать, нужно смотреть в прошлое без осуждения или раболепия, не навязывая времени собственные заблуждения. И свои истины.

Серджио Дживоне [3, p. 229] назвал роман историей масок, которые выбирает Дракула, или которые Дракула присвоил на протяжении истории. Но и автор романа является совершенно сознательным мистификатором и не желает снимать маску даже во время интервью.

Литература:

1. BAGIU L. V., *Death and immortality in „Dracula's Diary": readings through „Corpus Hermeticum"*. In: *Swedish Journal of Romanian Studies,* Vol. 6 No. 1 (2023). Disponibil: https://www.researchgate.net/publication/370800284_Death_and_immortality_in_Dracula%27s_Diary_readings_through_Corpus_Hermeticum
2. BIGONGIARE P., *Redesteptarea la viata a unui erou sado-masochist*. In: *Mincu M., Jurnalul lui Dracula*, Iasi, Polirom, 2004, 280 p. ISBN 973-681-824-1.
3. GIVONE S., *Dracula și Faust*. În: *Mincu M., Jurnalul lui Dracula*, Iasi, Polirom, 2004, 280 p. ISBN 973-681-824-1.
4. ILEA D., *AvaNnt-propos*. În: *Mincu M., Journal de Dracula*, Éditions Xenia, 2018. ISBN: 978-2-88892-217-9. Disponibil: http://www.orizonturiculturale.ro/ro_proza_Marin-Mincu.html [Accesat: 03.11.2023]
5. LEAHU N., *De ce iubim literatura.* În: *Metaliteratură,* anul X, nr. 1-4(23-24), Institutului de Filologie al AŞM, 2010, p. 115-124, 277 p. ISSN1857-1905.
6. MINCU M., Jurnalul lui Dracula, Iasi, Polirom, 2004, 280 p. ISBN 973-681-824-1.
7. POPESCU G., *Un „jurnal" textualizant al lui Dracula sau o poveste postmodernă a lui Vlad Ţepeş*. Disponibil: https://www.mondotexte.0n.ro/08.10.2021/un-jurnal-textualizant-al-lui-dracula/ [Accesat: 03.11.2023]
8. SCARPATETTI B. M. v. *Die Handschriften der Stiftsbibliothek St. Gallen*, Bd. 1: Abt. IV, Codices 547-669.
9. ZIMMERMANN F., WATTENBACH W. *Über den walachischen Woiwoden Wlad IV*. In: *Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde N.F. 27 (1896),* s. 331-343.
10. БЕХАЙМ Михаэль. *Дракул-воевода* // Стокер Брем, «Дракула», М, «Энигма», 2010, 640 с., стр. 501. ISBN 978-594698-038-8.
11. ГУРЕВИЧ А. Я., *Категории средневековой культуры*, М.: Искусство, 1984, 350 с.
12. КАЛЬМЕ О., *«Трактат о Явлениях Ангелов, Демонов и Духов, а также о Привидениях и Вампирах в Венгрии, Моравии, Богемии и Силезии»*, Москва, «Саламандра», 2013, 338 с. ISBN 978-5-4481-0945-4.
13. КАШПЕРСКАЯ А. П. *Эволюция языка и жанра в немецких текстах XV века о валашском князе Владе III*, М., МГУ, 2015, стр. 152.
14. ЛИХАЧЁВ Д. С. *Человек в культуре древней Руси*. Москва, Наука, 1970.
15. *Сказание о Дракуле воеводе.* В: *Библиотека литературы Древней Руси,* Т 7, СПб, Наука, 1999, 582 с. ISBN 5-02-028361-4, с. 460-472.
16. ЭКО УМБЕРТО, *Имя Розы*, М,: Книжная палата, 1989. ISBN 5-7000-0614-0, 496 с.

Date despre autor:

Oleg TALMAZAN**,** doctorant, Scoala doctorala Filologie, Universitatea de Stat „Alecu Russo" din Bălți.
E-mail: luja@mail.ru
ORCID: 0009-0005-5761-1878

Prezentat la 04.12.2023

CZU: 81`373.612.2 https://doi.org/10.59295/sum10(180)2023_15

INTERPRETĂRI ALE METAFOREI ÎN LINGVISTICA MODERNĂ

Halil SERRAC,
Liceul Moldo-Turc „Orizont”, Turcia

Articolul include descrierea diversității aspectelor ce țin de metaforă ,fiind rezultatul analizei minuțioase a zeci de studii europene și americane despre metaforă și prezintă rezultatele unei panorame analitice a acestora. Ca urmare, această analiză include o serie de aspecte de actualitate. Una dintre ele este dezvoltarea unei teorii a metaforei care să integreze diverse abordări (lingvistică, cognitivă, comunicativă și pragmatică) ale studiului metaforei, reproducând schimbarea unei abordări cognitiv-lingvistice a analizei limbajului figurativ.
Cuvinte-cheie: *teoria metaforei conceptuale, teoria neuronală a metaforei, teoria relevanței, teoria cognitivă.*

METAPHOR AND ITS INTERPRETATION IN MODERN LINGUISTICS

Abstract: The article includes a description of the diversity of issues related to metaphor, resulting from a careful analysis of dozens of European and American studies on metaphor and presents the results of an analytical overview of them. As a result, this analysis includes a number of topical issues. One of them is the development of a theory of metaphor that integrates various approaches (linguistic, cognitive, communicative and pragmatic) to the study of metaphor, replicating the shift to a cognitive-linguistic approach to the analysis of figurative language
Keywords: *conceptual metaphor theory, meaning focus, metaphor as categorization, blending, neural theory of metaphor, relevance theory.*

Metafora este un fenomen complex și necesită un studiu atent și polivalent, din care motiv a fost necesar să clarificăm caracteristicile de bază ale utilizării metaforei în vorbire, să definim conceptul de metaforă ca fenomen de limbă.

Metafora ca fenomen de limbă însoțește limbajul și vorbirea pretutindeni și ca urmare mulți lingviști sunt angajați în studiul ei. Astfel, lingviștii examinează și interpretează metafora din diferite puncte de vedere, elaborând, de cele mai multe ori, propriile definiții ale acestui fenomen de limbaj. În prezent, cercetările în domeniul metaforei continuă, întrucât nu a fost încă creată o teorie generală a metaforei care ar satisface necesitățile și exigențele lingvisticii moderne[1, p. 54].

Metafora în limbă este un act eminamente denominativ, fără a exclude funcția și valoarea ei expresivă, întrucât majoritatea vorbitorilor unei limbi urmăresc nu numai să comunice o informație, dar să o comunice expresiv, atrăgător [2, p. 51].

În stadiul actual, domeniul problematic al cercetării metaforelor acoperă o gamă largă de aspecte legate de studiul naturii limbii, al funcționării acesteia și al tipologiei unităților metaforice - un domeniu de cercetare care este încă relativ neexplorat. În ultimele câteva decenii s-a înregistrat o explozie a studiului metaforei în cadrul științelor cognitive, unde cercetători din discipline lingvistice, filosofice și psihologice au propus diverse teorii privind gândirea și limbajul metaforic.

Multe dintre aceste teorii susțin că metafora este omniprezentă în viață, nu doar în limbajul obișnuit, ci și în gândurile și experiențele noastre. Dintre aceste teorii, cea mai importantă și influentă, specifică interpretării metaforelor, a fost propusă de Fauconnier G, și Turner M. și anume, teoria îmbinării conceptuale [3 p. 133-134].

Deși Lakoff G. subliniază faptul că metaforele se bazează atât pe experiența noastră fizică, cât și pe cea culturală, modelul lor de teorie cognitivă a fost criticat pe bună dreptate pentru că nu ia pe deplin în considerare perspectivele interculturale și rolul modelelor culturale în modelarea gândirii noastre [4, p. 33].

Quinn N. contrazice afirmația lui Lakoff G. și Johnson M potrivit căreia metaforele constituie înțelegerea noastră, susținând că modelele culturale sunt cele care modelează în principal modul în care conceptualizăm și înțelegem realitatea, metaforele fiind pur și simplu alese pentru a se potrivi cu modelele deja existente în mintea noastră. Argumentul lui Quinn N. poate fi criticat pentru că oferă o viziune mai degrabă

unidirecțională a relației dintre cultură, minte și metaforă. Relația este mai complexă, modelele culturale și metaforele interacționând în constituirea înțelegerii noastre [6, p. 53].

Există o legătură dialectică între metafore și modelele culturale: metaforele sunt modelate de modelele culturale existente și, în același timp, ele servesc la reproducerea sau transformarea acestor modele. Un alt dezavantaj al abordării lui Lakoff G. şi Johnson M. este neglijarea contextului.

Aceştia consideră metaforele ca fiind „modele de gândire relativ fixe și universale"; cu toate acestea, cercetările privind metafora ar trebui mai degrabă să acorde atenție circumstanțelor sociale, istorice și politice, deoarece acestea „pot avea o influență importantă asupra alegerii și specificării metaforelor". Așa cum subliniază Chilton P. în analiza sa a discursului politic, metaforele nu sunt date dinainte, ci se constituie mai degrabă în mod interactiv [7, p. 78].

Un aspect important al metaforei este multifuncționalitatea sa. După cum a afirmat Gibbs J., în mod tradițional au fost recunoscute trei funcții ale metaforei [8, p. 124].

Astfel, prima funcție este capacitatea metaforei de a delimita idei care ar fi foarte dificil, chiar imposibil de exprimat cu ajutorul limbajului literal - ipoteza inexprimabilității. A doua funcție a metaforei este aceea de a oferi o modalitate de comunicare compactă și condensată - ipoteza compactității, iar cea de-a treia funcție este aceea de a transmite informații într-un mod viu - ipoteza vivacității. Bazându-se pe, o altă funcție a metaforei este aceea că ne permite să înțelegem aspecte complexe și abstracte ale realității în termeni mai concreți, mai familiari și ușor de imaginat.

În plus, metafora îndeplinește o serie de funcții sociale, în principal pentru a convinge, a distra și a stabili intimitate între vorbitor și ascultător. De asemenea, ea funcționează ca o armă ideologică eficientă datorită faptului că, prin cartografierea structurii din un domeniu sursă către un domeniu țintă, metafora pune în mod necesar în prim-plan anumite aspecte ale conceptului în timp ce ascunde altele.

Lingviștii ruși concluzionează că termenii concept și imagine lingvistică nu sunt sinonimi, deoarece conceptele pe care le desemnează nu se identifică, ci doar se intersectează. Traiectoria studiilor interne ale metaforei în domeniul studiului lingvistic rusesc este definită de teoria care a fost reinterpretată din diverse perspective.

Este un punct de pivot pentru teoria metaforei descriptoare a lui Baranov A. La fel, ipoteza invarianței, teoria integrării conceptuale, afirmațiile despre metaforele primare și compuse, modelul coerenței, teoria conectivității metaforei, teoria interacțiunii, modelarea metaforei în discurs [10, p. 114].

Aceste studii sunt realizate în cadrul lingvisticii cognitive, care propune clarificări și reinterpretări ale tezelor metaforei conceptuale, contribuind astfel la evoluția ei ulterioară. Printre concepțiile contemporane ale studiilor despre metaforă se numără, teoria relevanței, teoria neuronală a metaforei, punctul de vedere/modelul de categorizare atributivă, teoriile hibride ale metaforei, metafora ca anomalie, teoria gestalt-interacționistă a metaforei și teoria metaforei ca schemă întrupată.

Programele contemporane de cercetare a limbajului metaforic sunt semnificate de aceste concepții. De altfel, teoria conceptuală a metaforei (sau noua teorie contemporană a metaforei) se amplifică, dar și-a schimbat statutul din univoc în divergent. Necesitatea unei teorii integrate a metaforei este identificată în literatura critică [11, p. 18-19].

Studiile recente privind teoria metaforei se prezintă ca fiind un pluralism de paradigmă. Potrivit lui Steen G. diversitatea metaforei permite structurarea domeniului de cercetare pe baza unor parametri multipli [12, p. 102]. Studii recente din literatura de specialitate raportează importanța analizei comparative a ficțiunii [13 p. 126].

Conform teoriei conceptuale a metaforei, metafora apare din cartografierea mentală de la domeniul sursă la domeniul țintă în mintea oamenilor, în ideea că noi conceptualizăm lumea în mod metaforic, ceea ce reflectă modul de gândire.

Tendahl M. și Gibbs J. subliniază rolul important al cartografierii pentru metaforă, deoarece cartografierea poate accesa presupunerile contextuale ale enunțurilor și este responsabilă pentru corelarea sensurilor fizice și psihologice ale atributelor conceptelor [14, p. 46].

Modelul de metaforă al lui Tendahl M. aprobă integrarea a două abordări [14, p. 54]. Regiunea conceptuală a cuvintelor, conform teoriei, ar trebui să fie extinsă mai întâi atunci când se amintește un cuvânt. Com-

pletitudinea de stăpânire a sensului cuvântului este înțeleasă ca mijloc predominant, esențial final în toată greutatea cognitivă și comunicativă intralingvistică și în interiorul valențelor culturale care se formează ca urmare a diferitelor și diverselor utilizări [14, p. 68].

Tendahl M. și Gibbs J. susțin că teoria neuronală a metaforei cu metaforă conceptuală poate explica proprietățile emergente. Integrarea structurilor de îmbinare devine structura emergentă care conține mai multe semnificații și elemente decât structurile originale [14, p. 54].

Structura conceptuală de îmbinare este cea care oferă explicații pentru proprietățile emergente. Se remarcă faptul că există trei tipuri de procese care au ca rezultat structura emergentă, și anume, compoziția, completarea și elaborarea. Printr-o serie de îmbinări și proiecții complexe ale elementelor și spațiilor, se formează amestecul metaforic, care fuzionează elementele și asociază inputul sursă și inputul țintă pentru a face interpretări. Ca urmare, proprietățile emergente apar în spațiile de amestecare [14, p. 69].

Teoria relevanței acordă atenție doar inferenței interpretării metaforelor noi. Iar lingvistica cognitivă studiază motivația metaforelor individuale, clasa de enunțuri metaforice și modelele de inferență metaforică [14, p. 52].

Modelului lui Tendahl M. îi lipsesc suficiente lucrări empirice pentru a stabili dacă există o diferență în ceea ce privește efortul de procesare între metaforele de trecere de la o categorie la alta și cele de modificare a categoriei. Metaforele convenționale, expresiile literale, metaforele de traversare a categoriei sau de modificare a acesteia funcționează toate în mod similar Explicația oferită este că este vorba de un proces de sortare a relevanței conceptului lexical și de profilare în raport cu domeniile externe de cunoaștere [14, p. 32-33].

Lingviștii cognitiviști explică faptul că modelele senzorio-motorii recurente motivează utilizarea limbajului metaforic, iar multe metafore noi apar în urma unor procese complexe de îmbinare [15, p.64].

Regiunea conceptuală este formată din mai multe componente care sunt informațiile contextuale ale cuvântului, conceptul lexical, cunoștințele factuale, precum și cunoștințele fonologice și morfologice și sloturile libere.

Regiunea conceptuală furnizează informații lexicale și informații procedurale pentru construirea unui concept ad-hoc. Astfel, o regiune conceptuală este o etapă de pregătire pentru construirea unui concept ad hoc. Iar cunoștințele externe variază de la un context la altul, în diferite situații [16, p. 78-79].

În acest sens, există o relație de complementaritate între lingvistica cognitivă și conceptele ad-hoc în cadrul teoriei relevanței, în sensul că conceptul ad-hoc înglobează în minte cunoștințele externe din regiunea conceptuală

Stöver H. propune noul său model hibrid de metaforă cu o arhitectură mentală modulară. Diferitele formate de reprezentare ar trebui să fie procesate separat și, astfel, nu s-ar întrerupe reciproc. Se presupune că mecanismul de înțelegere a metaforei este o ipoteză internă în cadrul cadrului modular al minții. În cadrul arhitecturii mentale modulare, putem distinge faptele logice între intuițiile subiecților și evităm să punem împreună toate formatele de reprezentare pentru a nu le generaliza. Cadrul are un mecanism special de procesare care poate aranja o specializare la nivel propozițional, specificând acuratețea gândirii și, astfel, poate descărca pur și simplu procesele asociative [17, p. 46].

Acest punct de vedere contrazice teoria relevanței, deoarece teoria relevanței nu consideră metaforele ca fiind o categorie separată care necesită o procesare lingvistică specializată. Noul model hibrid al metaforei oferă un sprijin puternic pentru interpretarea metaforei și forțează cercetarea metaforei într-o nouă direcție către o relație complementară).

Caracteristicile teoriei integrate complete a metaforei sunt rezultatul extinderii domeniului de cercetare, care trebuie să țină cont de diverse dimensiuni și abordări. Potențialul pozitiv al teoriei metaforei permite furnizarea de dovezi în metodologia unităților metaforice, a contextelor [17, p. 49].

Abordările multiple de analiză a metaforei, natura sa ambiguă stabilește rezultatele diverse. Există o teorie hibridă a metaforei și un nou model hibrid care sunt concepții integrate ale metaforei [18, p. 23-24].

La baza teoriei integrate stă principiul integrării teoriei conceptuale a metaforei și a teoriei relevanței . ,,Teoria hibridă a metaforei” a lui Tendahl M .ste o combinație de idei cognitiv-lingvistice cu cele ale teoriei relevanței, ca punct de plecare. Modelul lui Stöver H. corporizează noțiunea de metafore conceptuale într-o formă modificată, contabilizând metafora în gândire. Așa cum a presupus anterior teoria relevanței, unele

metafore își au originea în limbaj, iar altele în gândire (lingvistică cognitivă). Modelul lui Stöver H. le poate lua în considerare pe amândouă [18 p. 25].

De remarcat în mod deosebit este efortul de a studia procesul de percepție și înțelegere a unităților metaforice în timpul procesului de comunicare. Limba este considerată de autori ca un fenomen socio-istoric care reflectă evenimentele sociale și structura societății [18, p. 20-21]. Interesul cercetătorilor este utilizarea modelelor comune și individuale ale limbajului figurat, aplicațiile sale în studiile de corpus și achiziția limbii.

Din analizele de mai sus, se observă că teoria relevanței oferă o alternativă reală la o abordare lingvistică cognitivă a metaforei. Dar unele deficiențe trebuie să fie rezolvate de către abordarea lingvistică cognitivă, iar lingvistica cognitivă oferă o perspectivă asupra proprietăților emergente.

În acest articol am analizat modul în care abordarea teoretică a relevanței și abordarea lingvistică cognitivă a studiului metaforelor se completează reciproc și a explicat avantajele acestor două abordări care pot rezolva problemele în mod cooperativ în interpretarea metaforelor. Așa cum s-a menționat mai sus, există încă unele probleme în aceste două abordări și este necesar să se găsească unele soluții pentru a da mai bine seama de aceste probleme. Atât abordarea cognitiv-lingvistică, cât și cea bazată pe teoria relevanței pot oferi noi modalități de contabilizare a metaforei, iar perspectiva complementară poate oferi cadre pentru metaforele literare care pot completa unele aspecte care nu pot fi explicate în mod exclusiv.

Se consideră că integrarea acestor două abordări poate aduce o nouă lumină asupra studiului metaforei.

Referințe:

1. Minikeeva, A., Sadykova, AG, & Lazzerini, E ., *Conceptual blending in metaphors in the 2016 preelection campaign". Humanities & Social Sciences Reviews*, 7(6), 2019, 285p.
2. Bahnaru, V., *Elemente de semasiologie română*. Chișinău: Știința, 2009, 286 p.
3. Fauconnier, G., & Turner, M ., *The way we think: Conceptual blending and the mind's hidden complexities*. Basic Books, 2008, 254 p.
4. Lakoff G., Johnson M., *Les métaphores dans la vie quotidienne*, (V.O.: 1980), Les Editions de Minuit, Paris, 1985.
5. Quinn, N., *The cultural basis of metaphor In J. Fernandez (ed.), Beyond Metaphor: The theory oftropes in anthropology.* Stanford: Stanford University Press, 1991, 393 p.
6. Chilton, P., *Security Metaphors, Cold War Discourse from Containment to Common House*, New York, Bern, Frankfurt/M.: Peter Lang, 1996,468 p.
7. Gibbs, J.,(Ed.).*The Cambridge handbook of metaphor and thought.* Cambridge University Press,2008,451 p.
8. Semino, E, Demjén, Z, & Demmen, J. *An integrated approach to metaphor and framing in cognition, discourse, and practice, with an application to metaphors for cancer. Applied linguistics*, 39(5), 2018, 645 p.
9. Galiulina, I., Spiridonov, A., & Byiyk, I. . *Peculiarities of verbal representation of a conceptual language image „night in the poetic texts of Afanasy Afanasyevich Fet". Humanities & Social Sciences Reviews*, 7(6), 2019, 485 p.
10. Baranov, A., *Deskriptornaya Teoriya Metafory [Descriptor theory of metaphor]*. Moscow, Yazyki slavyanskoi kul'tury. 2014, 127 p.
11. Sperber, D., & Wilson, D . *A deflationary account of metaphors. The Cambridge handbook of metaphor and thought,* 2008, p. 105 p.
12. Serebrennikov, B., *Nominatsiya i problema vybora // Yazykovaya nominatsiya: Obshchie voprosy.* Moskva, 1977, 287 p.
13. Sperber, D., & Wilson, D., *A deflationary account of metaphors. The Cambridge handbook of metaphor and thought,* 2008, p. 105 p.
14. Tendahl, M., & Gibbs JR, RW., *„Complementary perspectives on metaphor: Cognitive linguistics and relevance theory". Journal of pragmatics*, 40(11), 2008, 1823 p.
15. Gibbs, J.,(Ed.).*The Cambridge handbook of metaphor and thought*. Cambridge University Press, 2008, 451 p.
16. Tendahl, M, & Gibbs JR, RW. *„Complementary perspectives on metaphor: Cognitive linguistics and relevance theory". Journal of pragmatics*, 40(11), 2008, 1823 p.

17. Stöver, H ., *Metaphor and relevance theory: a new hybrid model,* 2010, 241 p.
18. Semino, E., Demjén, Z., & Demmen, J. *An integrated approach to metaphor and framing in cognition, discourse, and practice, with an application to metaphors for cancer. Applied linguistics*, 39(5), 2018, 645 p.

Date despre autor:
***Halil SERRAC*,** doctorand, Liceul Moldo -Turc „Orizont.
ORCID: 0000-0002-9785-340X

***Vasile BAHNARU*,** coordonator științific, doctor habilitat.

Prezentat la 13.12 .2023

CZU: 821.521-1.09 **https://doi.org/10.59295/sum10(180)2023_16**

IMAGINEA PĂSĂRILOR ÎN OPERA POETICĂ JAPONEZĂ A LUI MATSUO BASHO ȘI TRADUCERILE ACESTEIA

Mihaela IOVU,
Universitatea de Stat din Moldova

În articolul de mai jos definim textul poetic și ne propunem să delimităm tipurile de poezie japoneză contemporană. În prezent noțiunea de *haiku* devine din ce în ce mai populară, din aceste considerente încercăm să scoatem la lumină caracteristicile mai pertinente ale poeziei japoneze. Este un tip de texte în strânsă legătura cu specificul limbii în care au fost create, adică limba japoneză, în contextul acestui articol. *Kigo* este un concept specific pentru textul poetic nipon, utilizat intensiv de către faimosul poet Matsuo Basho. *Kigo* reprezintă totalitatea cuvintelor ce sugerează un anumit anotimp într-un *haiku*. Există noțiuni simbolice bine cunoscute în întreaga lume, precum ar fi zăpada pentru iarnă, frunzele multicolore - toamna, pomii înfloriți - primăvara, căldura, unele specii de fructe - vara. În aceste categorii de noțiuni specifice pot fi incluse și păsările. Este uimitor faptul prin care prezența unei ființe gingașe, înaripate, poate sugera instantaneu anotimpul prin care încearcă să ne poarte autorul. Imaginea păsărilor este însoțită deseori de efecte auditive, dar și de asociații cognitive bazate pe cunoștințe de ordin general despre natură, dar și pe amintirile personale ale cititorului.
Cuvinte-cheie: *text poetic, haiku, hokku, tanka, Matsuo Basho, kigo, păsări.*

THE IMAGE OF BIRDS IN THE JAPANESE POETIC WORK OF MATSUO BASHO AND ITS TRANSLATIONS

In the article below we define the poetic text and aim to delineate the types of contemporary Japanese poetry. Currently the notion of haiku is becoming more and more popular, for these reasons we try to bring to light the most pertinent characteristics of Japanese poetry. In the context of this article, it is a type of texts closely related to the specifics of the source language, in which they were created, the Japanese language. Kigo is a specific concept for Japanese poetic texts, used intensively by the famous poet Matsuo Basho. Kigo represents the totality of words that suggest a certain season in a haiku. There are symbolic elements well known throughout the world, such as snow for winter, multi-coloured leaves - autumn, flowering trees - spring, heat, or some types of fruit - summer. Birds can also be included in these categories of specific notions. It is amazing how the presence of a tender, winged creature can instantly suggest the season the author is trying to emerge us into. The image of birds is often accompanied by auditory effects, but also by cognitive associations based on general knowledge about nature, but also on the reader's personal memories.
Keywords: *poetic text, haiku, hokku, tanka, Matsuo Basho, kigo, birds.*

„Poezia adevărată, înseamnă să duci o viață frumoasă. A trăi poezia este mai bine decât a o scrie.”
Matsuo Basho

Introducere

În contextul poeziei japoneze, ideea că „poezia adevărată înseamnă să duci o viață frumoasă” este una deosebit de importantă., Încă din antichitate, poeții japonezi puneau un accent important pe faptul că poezia trebuie să fie o expresie autentică a experiențelor și a emoțiilor trăite în realitate, fără să fie influențată prea mult de concepții estetice sau de convenții literare. Scrierea unui haiku nu se rezumă doar la a găsi cuvinte potrivite și a le pune într-o ordine, textul obținut trebuie să contribuie la dezvoltarea de atitudini și o sensibilitate profundă față de lumea înconjurătoare. Așadar, „a trăi poezia este mai bine decât a o scrie”, deoarece acesta este modul prin care poezia japoneză devine autentică și vibrantă. Poeții japonezi, precum Matsuo Basho, Yosa Buson sau Kobayashi Issa, căutau în permanență adevărul și frumusețea în cotidian, în natură, dar și în emoțiile și experiențele umane. Ei mergeau în lungi și solitare călătorii, trăind într-o relație intimă cu natura și observând cu atenție detaliile simple, care frecvent sunt trecute cu vederea de către ceilalți.

Această apropiere profundă față de natură și față de viața de zi cu zi le oferea poeților japonezi o inspirație vastă pentru a crea poezii care să evoce sentimente și imagini lirice puternice.

Astfel poezia japoneză valorizează conexiunea profundă dintre creator și viață, și subliniază importanța de a trăi cu plinătate și sensibilitate pentru a scrie poezie autentică. În poezia japoneză, exprimarea trăirii devine un mijloc de a se conecta nu doar cu sinele, ci și cu lumea înconjurătoare și cu ceilalți oameni.

Textul poetic ca text literar

Diverși autori au exprimat ideea că poezia se pierde în traducere, evidențiind astfel dificultățile întâmpinate în transpunerea unei poezii în altă limbă. Printre acești autori se numără Ewald Osers, care a abordat subiectul dat în lucrarea sa intitulată „*Aspecte ale traducerii poeziei*” [1, p. 7-19], și Adam Czerniawski, autorul cărții „*Traducerea poeziei: teorie și practică*” [2, p. 3]. Cu toate acestea, Adam Czerniawski a încercat să contrazică afirmația de mai sus, susținând că valoarea unei poezii poate fi dovedită prin traductibilitatea acesteia. Totuși, diverși lingviști au dezbătut cu multă insistență posibilitatea traducerilor poetice și au prezentat atât argumente pro, cât și contra acestei idei.

În literatura americană, îl vom cita pe poetul Robert Frost, el a fost primul care s-a pronunțat în susținerea acestui tip de traduceri, afirmând că poezia este ceea ce rămâne în urma traducerii. El susține că, atunci când suntem indeciși, ar trebui să traducem, iar tot ceea ce va rezulta din acest proces va fi proză, în timp ce restul va rămâne poezie. Pentru a putea realiza acest lucru, este necesar să înțelegem ce reprezintă un text poetic, care sunt caracteristicile sale și care pot fi dificultățile întâmpinate în procesul de traducere datorită diverselor elemente și trăsături specifice textului poetic. Un aspect important al poeziei este că un cuvânt, o expresie sau o propoziție câștigă o încărcătură emoțională și un impact special asupra cititorului sau ascultătorului prin utilizarea mai puțin obișnuită a lexemelor într-un context, prin noutatea pe care o aduc și prin sentimentul de surpriză pe care îl provoacă. Ewald Osers oferă o scurtă descriere a formei și impactului poeziei, explicând prin ce trăsături aceasta se deosebește de discursul cotidian [1, p. 7-19].

În *Encyclopedia Britannica*, Nemerov Howard propune o definiție mai elaborată și mai ușor de înțeles a poeziei. El o descrie ca pe o formă de literatură, care conține o exprimare concentrată și imaginativă a experienței sau a unui răspuns emoțional specific, folosind un limbaj selectat și aranjat cu grijă pentru semnificație, sunet și ritm. Autorul evidențiază importanța acestor elemente și sugerează că intenția unui traducător de a transmite impactul emoțional al unei poezii este una dificilă, alături de provocările legate de structura, forma și de ritmul poeziei [3].

Tipurile de texte poetice japoneze

Textul poetic posedă câteva trăsături deosebite, indiferent de originea acestuia și limba în care a fost creat. Opera poetică japoneză are specificul său, dat fiind faptul că tradițiile, cultura, felul de a gândi în țara soarelui răsare se concentrează asupra echilibrului cu natura, contemplarea vieții și a rolului ființei umane, modestiei și echilibrului interior. În cele ce urmează reamintim tipurile principale de poezie japoneză și detaliem caracteristicile acestora.

Tanka 短歌 este unul din cele mai vechi tipuri poezii cu formă fixă. Ea este constituită din cinci unități cu versuri de 5-7-5/ 7-7 silabe. Prima parte ce conține 5-7-5 silabe este numită *kami-no-ku* (fraza superioară), iar următoarea parte cu respectiv 7-7 silabe poartă numele de *shio-ku* (fraza inferioară). În comparație cu vestitele *haiku* 俳句, *tanka* este mai veche. Cele mai vechi *tanka* erau denumite *hanka* (poem răsturnat).

Un alt tip de opere, *renga* 連歌, a luat naștere în perioada Heian (794-1185) și se deosebea prin faptul că reprezenta un „dialog”. Cineva recita o parte, de 5-7-5 sau 7-7 silabe, iar o altă persoană oferea un răspuns creând partea lipsă.

În secolul XI câștigă popularitate *imayo-uta* 今様歌 (cântece de acum), un text poetic din patru versuri, fiecare fiind compus din 12 silabe. Mai târziu, în perioada Muromachi, apare și o formă mai scurtă a acestora sub denumirea de *ko-uta* 小歌 (cântec mic).

Există tipuri de poeme lungi precum *choka* 長歌 sau *nagauta* 長歌, dar și scurte precum *mijikauta* 短歌,sau *waka* 和歌. Poate fi delimitată și *katauta* 片歌 (jumătate de poem), format din trei versuri, 5-7-7 silabe, precum și *sedoka* 旋頭歌, ce unește două *katauta* și conține în sumă 38 de silabe [4, p. 8-9].

În secolul XVIII își face apariția *kyoka*, o operă poetică asemănătoare cu tanka ca structură însă cu caracter umoristic. Pe parcursul timpului, prima parte a poeziei tanka, menționată mai sus, devine un tip de poezie aparte, cu structura 5-7-5, cunoscut inițial precum *hokku* 発句, iar mai apoi redenumit în *haiku* 俳句.

Michel Revon, un japonolog francez care a activat în secolul XX, a precizat faptul că *hokku* desemnează forma, *haikai* fondul iar *haiku* 俳句 atât fondul cât si forma [4, p. 11].

În opinia traducătoarei și lingvistei Vera Markova, *hokku* 発句 este o operă lirică. Ea reflectă viața naturii și viața omului în unicitatea și compatibilitatea lor, pe fonul ciclicității anotimpurilor anului. Poezia japoneză are o structura bazată pe silabe și pe ritm. Nu este prezentă rima, însă organizarea sonoră și ritmica a celor trei versuri este obiectul unei griji deosebite a poeților japonezi [5, p. 7].

Dimensiunea unui *hokku* pare atât de mică, încât, în comparație cu un sonet european, pare ceva monumental. *Hokku* include un număr limitat de cuvinte, însă impactul acestora este surprinzător. Autorul oferă cititorului toată deschiderea pentru a-și manifesta propria imaginație. Poetul trăiește, pe lângă eul liric, sentimente de tristețe, sugerate de peisajul naturii tomnatice, iar cititorul poate împărtăși greutatea tristeții autorului [5, p. 13].

Tot ce este în surplus se exclude, nu rămâne nimic doar pentru scopuri estetice, chiar și gramatica utilizată în *hokku* este una mai specială, formele gramaticale nu sunt foarte variate, însă conțin o puternică încărcătură semantică, uneori fiind combinate câteva semnificații. În *hokku* se evită frecvent epitetele, semantica creată poate fi considerată drept o metaforă desfășurată, întrucât sensul se ascunde în context [5, p. 5-6].

În sinteză, putem constata că există mai multe tipuri de texte poetice japoneze, printre care:

- Haiku 俳句 – este un tip de poezie japoneză compus din trei versuri, având un total de 17 silabe. Haiku-urile se remarcă printr-o observație a naturii într-un mod simplu și direct.
- Tanka 短歌 – este un tip de poezie japoneză similară cu haiku, dar cu o structură mai desfășurată. Tanka este formată din cinci versuri, având un total de 31 de silabe.
- Renga 連歌 – este o formă de poezie japoneză în care mai mulți poeți colaborează pentru a crea un poem în lanț. Fiecare poet contribuie cu un vers, formând la rândul său, o secvență continuă.
- Haibun 俳文 – este un gen mai larg care combină poezia haiku cu proza. Haibun-urile sunt povestiri și esee însoțite de haiku-uri care sprijină sau completează narațiunea.

Acestea pot fi considerate tipurile cele mai răspândite și mai frecvent traduse, constituind în acest mod fundamentul operei poetice japoneze.

Conceptul de *kigo* în limba japoneză

Din punct de vedere sintactic, trebuie să amintim despre câteva detalii importante, precum absența categoriilor de gen și de număr pentru substantiv, lipsa gradului de comparație pentru adjectiv și absența categoriei gramaticale a persoanei pentru verbe, astfel încât forma verbului nu se schimbă, indiferent de subiect. Una dintre caracteristicile interesante pentru atare texte este faptul că pronumele poate lipsi în textul japonez. Dar, chiar și în acest caz, propoziția poate fi înțeleasă perfect datorită contextului.

Un alt specific, din care se conturează cele mai multe dificultăți, este folosirea în limba japoneză a trei alfabete: *hiragana, katakana* și *kanji*. Fiecare dintre ele are un scop și o utilizare specifică, inclusiv modul de scriere cu aceste simboluri, fiecare reprezentând o silabă, cea ce a ușurat munca poeților japonezi, dar a provocat dificultăți în traducere [6, p.217].

Un aspect foarte interesant al limbii japoneze și anume al poeziei haiku este conceptul de *kigo*. Acest termen este compus din două caractere, 季語, care înseamnă anotimp și vocabular. Prin urmare, *kigo* reprezintă cuvintele sau expresiile utilizate în haiku pentru a indica anotimpul. *Kigo* este strâns legat de mentalitate și de schimbare, deoarece schimbarea se reflectă în modul în care oamenii percep lumea din jurul lor. Astfel, atunci când există o schimbare în percepție, există și o schimbare în cuvintele asociate cu un anumit anotimp. Mulți poeți haiku au explorat noi idei și au adus cu ei *kigo*-uri noi. Un exemplu istoric în acest sens este poetul Basho, care a călătorit prin toată Japonia pentru a aduce noi elemente culturale în lumea haiku. El a introdus cuvinte precum „*sumiregusa*” (mică violetă de munte) și „*kareobana*” (iarba de pampas japoneză), adăugându-le astfel în repertoriul kigo-urilor haiku [7].

Analiza operelor poetice ale lui Matsuo Basho și simbolismul păsărilor

Matsuo Basho este considerat printre cele mai faimoase personalități nu numai din istoria literaturii japoneze, ci și din literatura mondială. Prin opera sa, Basho este recunoscut ca un filozof al naturii, un căutător al iluminării budiste prin misticismul Zen și cel care definește sensibilitatea japoneză prin concizie în haiku. Creativitatea sa exprimă lumea animalelor și a plantelor, iubirea, prietenia, durerea, mângâierea și tandrețea, scenele urbane, precum și trăirile interne și externe, dorința de a călători și dorința de a rămâne pe loc, singurătatea și dorința de a fi singur. Basho s-a născut ca Matsuo Kinsaku în 1644, în sau lângă Ueno, în provincia Iga, nume care se regăsește în mai multe dintre poeziile sale. Basho avea obiceiul să folosească uneori un număr suplimentar de caractere sau un ritm neuniform în haiku, cu toate acestea, el comenta că este important ca versul să sune corect, în pofida numărului de silabe în plus. Această declarație ilustrează în mod perfect modul în care Basho aborda haiku-ul. De-a lungul vieții el a creat peste o mie de haiku-uri [8, p. 33].

În continuare prezentăm o serie de haiku al căror autor este Matsuo Basho. Criteriu de includere în corpusul de exemple faptice este prezența unei păsări. Prin intermediul imaginii diferitor păsări vom încerca să identificăm simbolismul ce îl poartă și, respectiv, rolul acestor imagini în crearea unui tablou unic în poezie.

Păsările reprezintă o parte componentă a limbajul *kigo*, deoarece prin intermediul acestora poate fi sugerat un anotimp specific sau o perioadă din viața oamenilor.

啄木鳥も庵は破らず夏木立	**kitsutsuki** mo io wa yaburazu natsu kodachi	even **woodpeckers** don’t damage this hut: summer grove [9]	Chiar şi **ciocănitoarea** nu va dăuna acestei sihăstrii printre arborii verii [10]

Personajul acestei poezii este ciocănitoarea - „*kitsutsuki*”. Din perspectiva lui Basho, este pur și simplu o „pasăre distrugătoare” și apare destul de rar în haikurile sale. Însă există mai multe interpretări și traduceri în care se încearcă să se deslușească ceea ce a vrut cu adevărat să spună Basho folosind imaginea acestei păsări, destul de drăguțe, persistente și încăpățânate [11]. În exemplul de mai sus observăm ciocănitoarea fiind un însoțitor al verii, ceea ce se menționează direct, precum si prin intenția acestei păsări să perturbe liniștea „acestei sihăstrii”.

枯朶に**烏**のとまりけり秋の暮	Kareeda ni **karasu** no tomarikeri aki no kure	On a leafless bough the perching and pausing of a **crow** The end of autumn [9]	Sur une branche morte Un **corbeau** s’est pose Soir s’automne [12]	Pe ramul uscat O **cioară** poposi Înserare de toamnă [10]	На голой ветке **Ворон** сидит одиноко Осенний вечер [13]

„*Karasu*” care este cioara sau corbul, poate fi frecvent observată în haiku. Există întotdeauna ceva întunecat și neplăcut asociat cu această pasăre; ea este menționată adesea atunci când se dorește a sublinia sfârșitul apropiat al unui anotimp, sau chiar al unei vieți.

Pentru japonezi, corbul este complet negru, în timp ce în spațiile noastre mai întâlnim specii gri, prin urmare percepția simbolistică pentru această pasăre este oarecum diferită. În unul dintre haiku-urile lui Basho, poetul afirmă direct: „nu ne place cioara” [11].

De obicei cioara nu este asociată cu un anotimp specific, totul depinde de imaginea creată de autor. În exemplul precedent, „ramul uscat” și „ înserare de toamnă” transmit direct faptul că momentul în care ne scufundă autorul este unul de toamnă. Aceste detalii sunt prezente în toate variantele de traducere.

ほととぎす今は俳諧師なき世哉	**Hototogisu** ima wa haikaishi naki yo kana	**Cuckoo:** now there are no haikai masters [9]	**Coucou** maintenant, comme pour les maîtres de haïku, il n’y en a pas en ce monde [14]	Далекий зов **кукушки** Напрасно прозвучал Ведь в наши дни Перевелись поэты [13]

Este curios faptul că vocabula „*hototogisu*”, care semnifică cuc, este formată din cinci silabe, ceea ce o face foarte comodă pentru a fi introdusă ca un vers integral. De asemenea, există două modalități de a scrie acest cuvânt cu două ieroglife, kanji, pasăre și timp, astfel este subliniat unul din rolurile acestei păsări: ea avertizează despre evenimentele viitoare, iar o altă variantă conține elementul „spirit” – astfel ce sugerează ideea despre comunicarea rapidă cu spiritele celor plecați.

Basho își folosește imaginea în deplină concordanță cu canoanele poeziei tradiționale – strigătul ascuțit al cucului însemna că spiritul unei rude decedate vrea să amintească despre sine [11].

Poeții așteaptă cu nerăbdare cântecul plângător al cucului, care anunță începutul verii. Cântecul sugerează adesea un sentiment nostalgic al timpului trecut și este asociat cu moartea. În exemplul de mai sus se accentuează efemeritatea vieții unui poet [9, p. 271].

永き日も囀り足らぬひばり哉	Nagaki hi mo saezuri taranu **hibari** kana	All the long day singing, singing, yet not enough: a **skylark** [9]	Oh! **L'alouette** Qui ne cesse de chanter Toute la longue journée! Traduction de Michel Revon (1923)	Долгий день напролет Поет - и не напоется **Жаворонок** весной [13] За весь долгий день еще не нащебетался – ах, **жаворонок**! [15]

Ciocârlia „*hibari*”, simbolizează în poezie primăvara, tinerețea, dorința de viță, energia inepuizabilă. Este una dintre păsările preferate ale japonezilor și este menționată de mai multe ori în haikuurile lui Basho, în principal ca un *kigo*, cuvânt sezonier, pentru primăvară [11].

Ciocârlia este o pasăre de pajiști și câmpuri, cunoscută în poezie pentru că ea cântă vesel în timp ce zboară sus spre cer [9 , p.271]. În haikuul selectat se observă câteva variante de reorganizare a poeziei: în limba franceză, spre exemplu, se pune un accent suplimentar pe imaginea ciocârliei, în timp ce în limba rusă mai sunt adăugate cuvinte pentru a face tabloul poeziei mai ușor de perceput și de vizualizat de către destinatar.

雀子と声鳴きかはす鼠の巣	**Suzumeko** to koe nakikawasu nezumi no su	Squeaking in responseto the **young sparrows**: mice in their nest [9]	**Воробышки** над окном Пищат, а им отзываются Мыши на чердаке [13] Мышата пищат - отвечают, должно быть, из норки **воробушки** в гнезде … [15]

Vrabia, „*suzume*”, este o pasăre comună pentru sate și orașe, de obicei, ea face cuiburi lângă case. Această pasăre nu se asociază cu un singur anotimp. În cazul în care se descriu pui de vrăbii (*kosuzume* sau *suzumeko*) – este o imagine de primăvară, iar vrăbiile din câmpurile de orez (*ina suzume*) transmit o imagine de toamnă [9, p.277]. Pe lângă toate, vrabia este considerată un personaj al poeziilor umoristice [11]. Reiese că exemplul selectat reprezintă un tablou de primăvară. Acesta este însoțit de o imagine auditivă puternică păstrată în toate variantele de traducere, „squeaking”, „Пищат”, ce reprezintă un sunet ascuțit și strident al puilor de șoarece.

鶴の毛の黒き衣や花の雲	**Tsuru** no ke no kuroki koromo ya hana no kumo	A **crane's** black robe of feathers - clouds of blossoms [9]	**Журавль** улетел Исчезло черное платье из перьев В дымке цветов [13]

Cocorul este una din cele mai cunoscute păsări ale poporului nipon. Unul din motive ar putea fi legenda faimoasă a celor o mie de cocori din hârtie care îndeplinesc cea mai puternică dorință.

Cocorul este remarcat pentru frumusețe, dar și printr-un țipăt jalnic și ascuțit. Se crede că acesta trăiește o mie de ani, de aceea este un simbol al longevității, precum broasca țestoasă, care trăiește zece mii de ani conform legendelor [9, p. 277]. Versurile de mai sus accentuează aspectul fizic al acestei păsări, penele

negre ce se pierd într-un nor de petale. În versiunea rusă a fost adaugat faptul că pasărea și-a luat zborul „**Журавль** улетел”, în aceste fel se subliniază efemeritatea frumuseții și se sporește dramatismul momentului.

Totalitatea poeziilor prezentate fac parte din opera lui Matsuo Basho și demonstrează esențialitatea elementelor naturii în poezia japoneză. Fiecare astfel de element poartă o încărcătură semantică și simbolică impresionantă, iar traducătorii încearcă să identifice cele mai apropiate echivalente pentru a oferi destinatarilor de orice limbă posibilitatea să pătrundă în lumea haikuurilor, împreună cu ciocârlia, vrabia, cocorul, ciocănitoarea sau cucul.

Concluzie

Imaginea pasărilor în poezia japoneză a lui Matsuo Basho este un element cheie în evocarea naturii și exprimarea emoțiilor profunde. Aceste creaturi delicate și libere, care pot zbura în înălțimi și se pot păstra într-o eternitate trecătoare, reprezintă o sursă constantă de inspirație pentru poet. Păsările sunt asociate cu libertatea, cu spiritul înalt și cu zborul peste toate limitele, reflectând o căutare continuă a transcenderii umane.

Pasările în poezia lui Basho mau sunt mesagerii tăcuți ai naturii, care transmit mesaje subtile și adânci în legătură cu starea de spirit a poetului și a lumii înconjurătoare. Ele sunt simboluri ale fragilității și trecerii efemere a timpului, amintindu-ne de efemeritatea existenței și necesitatea de a trăi momentul prezent în întreaga sa splendoare.

De asemenea, poetul utilizează adesea păsările ca simboluri sau ca metafore pentru a scrie despre tristețe sau despre singurătate. Cântul lor melodios poate evoca sentimente de nostalgie și de dor, iar zborul solitar al unei păsări poate fi interpretat ca o expresie a separării și a pierderii.

Prin imaginile pasărilor, Basho transmite dragostea și respectul său profund față de natură, precum și conexiunea sa profundă cu lumea înconjurătoare. În poeziile acestui autor, pasările devin un mijloc prin care poetul dezvăluie înțelepciunea și înfrumusețarea în lucrurile simple și efemere, creând astfel opere de artă care își găsesc ecoul în sufletele cititorilor de-a lungul timpului.

Putem astfel concluziona că simbolismul pasărilor în poezia japoneză creată de Matsuo Basho este extrem de important și complex. Pasărea devine un simbol al libertății și transcenderii, dar și o metaforă a fragilității și a trecerii efemere a timpului. Prin intermediul păsărilor, poetul exprimă conexiunea sa cu natura și emoțiile sale, precum și plasează opera sa în spațiu, sugerând direct anotimpul descris, creând astfel opere de artă impresionante și atemporale.

Referințe:

1. OSERS, E. *Some Aspects of the Translation of Poetry*. Meta, 23 (1), 1988, p. 7–19.
2. CZERNIAWSKI, A.,*Translation of Poetry: Theory and Practice*, The Polish Review, Vol. 39, No. 1, pp. 3-11, 1994.
3. NEMEROV, H. „*Howard Nemerov on poetry”.* Encyclopedia Britannica, 19 Apr. 2023. Disponibil: https://www.britannica.com/topic/Howard-Nemerov-on-poetry-2215536 [Accessed 7 December 2023]
4. STROCHI, L.,*Haikuuri, tanka, rengam haiga, sigio – autocomentate* Piatra Neamț: Cetatea Doamnei, 2017, p. 5-11. ISBN 978-606-643-350-1.
5. МАРКОВА, В. Н. *Хокку. Японская лирика. Плакучей ивы тень… / Басё, Исса, Бусон, Идзэн и др.; пер. с яп. В.Н. Марковой. (Великая поэзия)* – Москва Издательство АСТ, 2022. 5-15с. ISBN 978-5-17-145193-6
6. INA, I. P. *Japanese Nature Themed Imagery in Haiku by Matsuo Basho*. S*tylistic Studies, International Joint Conference on Arts and Humanities*, 2021, 217-220 p.
7. КУЛАЧИКОВА, А. А. *Диахронический Аспект Лексико-Стилистических Особенностей Сезонных Слов «Киго» В Японских Хайкуособенностей Сезонных Слов «Киго» В Японских Хайку*. *СОЦИОСФЕРА* № 2, 2015. НАУКА. УДК 811.521УДК 811.521. 2015. Disponibil: https://oaji.net/articles/2015/1834-1437049948.pdf . [Accesat 11.09.2023]
8. BASHŌ, M. *The Complete Haiku of Matsuo Bashō Translated, Annotated, and with an Introduction by Andrew Fitzsimons. UNIVERSITY OF CALIFORNIA PRESS*, 2022, 421 p. ISBN 9780520385580.

9. BASHŌ, M. *Selected poems by Matsuo Basho, translated by David Landis Barnhill*, Published by State University of New York Press, Albany, 2004, 331p. ISBN 0-7914-6165-3.
10. POHILĂ, V. *Haiku. Selecţie din poeţi japonezi şi români*. MERIDIANE ALE SPIRITUALITĂŢII: JAPONIA. REVISTA *LIMBA ROMÂNĂ* Nr. 2-3, anul XIII, 2003. Disponibil: https://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=2618 [Accesat 10.09.2023]
11. *Поэзия Басё.* Перевод и смысл Раздорский Алексей Иванович, Глава шестая. *Сезонные слова и темы.* Птицы В: https://lit.wikireading.ru/hQM1vyg9tW [Accesat: 09.12.2023]
12. RENONDEAU, G. *Anthologie de la poésie japonaise Classique, Poèmes traduits et réunis par G. Renondeau,* Unesco, 1971, 256p. ISBN 978-2070280179.
13. БАСЁ, М. *Лик вечерней луны. Хайку, перевод с японского Веры Марковой и Татьяны Соколовой-Делюсиной.* Азбука, 2022, 304 с. ISBN 978-5-389-21394-4.
14. KEVIN, M. *Les poètes japonais et leurs haïkus: Matsuo Basho*. Disponibil: https://www.temple-du-haiku.fr/poete-japonais/matsuo-basho/ [Accesat: 08.12.2023]
15. ДОЛИН, А. *В обитель грез: Японская классическая поэзия XVII- начала XIX века, сост.пер. ст. и примеч. А. Долина*, СПб.:Азбука, Азбука-Аттикус, 2022, 464 с. ISBN 978-5-3898-19230-0.

Date despre autor:
Mihaela IOVU**,** doctorandă, Şcoala Doctorală de Științe Umanistice și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova.
E-mail: mihaela.iovu7@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6796-0503

Prezentat la 15.12.2023

CZU: 81`27 https://doi.org/10.59295/sum10(180)2023_17

REPREZENTAREA LINGVISTICĂ A DIMENSIUNILOR CULTURALE

Adela MANOLII,
Universitatea de Stat din Moldova

Cultura reprezintă programarea colectivă a spiritului prin care membrii unui grup se disting unii de alții. Gândirea românească a atribuit limbii un rol deosebit în configurația identității naționale. Limba este element esențial într-un sistem cultural, principalul instrument de cunoaștere și dezvoltare a lumii exterioare, pătrunzând în toate sferele societății. Vocabularul unei limbi reflectă cultura vorbitorilor săi. Educația prin cultură îl învață pe vorbitor să recunoască și să înțeleagă problemele deja formulate, care sunt ale altora. Este bine ca educația să le asigure tinerilor mai întâi o intrare în cultura proprie, în spațiul comunității lor de cultură și abia apoi să se integreze în comunitățile de tip macro. Pentru poporul român, limba reprezintă leagănul etnogenezei și al continuității, conștientizarea originilor sale.
Cuvinte-cheie: *cultură, limbă, tablou lingvistic, cultură lingvistică, niveluri ale culturii, lingvoculturologie, educație prin cultură.*

LINGVISTIC REPRESENTATION OF CULTURAL DIMENSIONS
Culture is the collective programming of the mind by which the members of a group are distinguished from one another. Romanian thinking assigned a special role to language in the configuration of national identity. Language is an essential element in a cultural system, the main tool for knowledge and development of the outside world, penetrating into all spheres of society. The vocabulary of a language reflects the culture of its speakers. Education through culture teaches the speaker to recognize and understand already formulated problems that are others'. It is good for education to first ensure young people an entry into their own culture, into the space of their cultural community, and only then to integrate into macro-type communities. For the Romanian people, the language represents the cradle of ethnogenesis and continuity, the awareness of its origins.
Keywords: *culture, language, linguistic picture, linguistic culture, levels of culture, linguoculturology, education through culture.*

Limba, element esențial într-un sistem cultural, principalul instrument de cunoaștere și dezvoltare a lumii exterioare, pătrunde adânc în toate sferele societății. Limba este principalul instrument al unui „rezervor colectiv de cunoștințe”, care se transmite din generație în generație; principala formă de exprimare și de existență a culturii naționale; principalul mijloc de exprimare a spiritualității umane; „cel mai profund act de cultură îndeplinit de om” [1, p. 288]. Limba este unul dintre factorii care diferenţiază popoarele dintr-o cultură de alte culturi; limba face posibilă cunoașterea altor culturi, tocmai de aceea Mihai Eminescu consideră limba drept „măsurariul civilizației unui popor”. Pornind de la modelul antic, definit şi de impunerea celor două limbi de cultură, latina şi greaca veche, politicile lingvistice actuale promovează limbile de mare circulaţie, asigurându-le statutul oficial în procesul de comunicare în diverse medii, dar susţin deopotrivă şi limbile naţionale, regionale, minoritare, stimulând astfel conştiinţa identitară. Așadar, prin limbă omul se integrează pe deplin în contextul social, afirmându-și individualitatea (personală sau naţională), cu respect faţă de valorile celuilalt.

Cultura se transmite prin limbaj, abilitatea prin care se distinge omul de celelalte creaturi. Pionierii studiului relației dintre limbă și cultură au fost antropologul cultural american F. Boas și antropologul social britanic B. Malinovsky. Datorită limbii, cultura este posibilă ca acumulare de cunoştinţe, precum și transferul acestora din trecut în viitor. Între limbă și lumea reală există o persoană, un vorbitor nativ al limbii și al culturii, care realizează și percepe lumea prin simțuri, formulându-și ideile sale despre lume, care, înțelese rațional în concepte, judecăți și concluzii, pot fi transmise altor persoane. În limba inuit, de exemplu, cuvântul „zăpadă” se poate traduce în trei moduri, în limba engleză termenul este tradus printr-un singur cuvânt („snow”); conform ipotezei Sapir-Whorf, un eschimos nu ar înțelege acest termen, pentru că în limba lor există mai mult de 20 de cuvinte care descriu zăpada în diferite stări. Din acest exemplu rezultă clar ce este important în fiecare dintre aceste culturi.

Ipoteza lingvistică Sapir-Whorf contribuie la înțelegerea relației dintre limbă și cultură, subliniind că propriile reprezentații mentale depind de categoriile lingvistice – modul în care un om percepe lumea depinde de limba vorbită, deci vedem lumea așa cum vorbim. Pentru a ajunge la această idee, oamenii de știință au analizat nu compoziția diferitelor limbi, ci structurile acestora (limbi europene și limba hopi). De exemplu, în limba hopi există o metodă interesantă de a reda timpul și spațiul: când vorbitorul dorește să redea ceva ce se întamplă la mare distanță, se referă la acel eveniment având loc într-un trecut îndepărtat; reiese că limba hopi ar fi o limbă fără timp (*timeless*), în care împărțirilor europene le-ar corespunde markeri epistemici: raportarea directă – pentru trecut, așteptarea (*expectation*) – pentru viitor și forma nomică (cu validitate generală) – pentru prezent, ceea ce ar arăta că vorbitorii ei nativi percep altfel timpul. Enunțul englezesc „He staied for ten days." (El a rămas pentru zece zile.) în limba hopi corespunde propoziției „El a rămas până la a unsprezecea zi". Folosind exemple de acest tip, Whorf explică relația dintre cultură și limbă. Această formă de relativism cultural aplicată limbajului, dezvoltată de către antropologul american Edward Sapir și de către elevul său, Benjamin Lee Whorf, nu este științifică, ci este vorba despre o viziune generală a rolului limbajului. Așadar, Edward Sapir susține că omul se află la cheremul limbii în care se exprimă comunitatea din care face parte; lumea reală este, în mare măsură, construită inconștient pe obișnuințele lingvistice ale grupului; tot ceea ce vedem, auzim și simțim în genere este dictat de limba care ne-a fost transmisă și care ne predispune la anumite tipuri de interpretare a realității. B.L. Whorf susține că gramatica unei limbi e mult mai mult decât un simplu instrument de expresie a ideilor: de fapt, le modelează, e un program care ghidează activitatea mentală și analiza impresiilor; *id est* felul în care percepem lumea înconjurătoare este dictat de limba noastră maternă, categoriile acesteia impunându-ne să descriem și să interpretăm realitatea în tot atâtea feluri câte limbi există pe planetă. [2]

În funcție de cultura din care fac parte, oamenii recurg la diverse lexeme când se gândesc la *timp*: vorbitorii de limbă mandarină, de exemplu, recurg la o metaforă vericală pentru o nuanță semantică de ***timp*** (*viitorul* e „în față", *trecutul* e „în spate"; *luna următoare* o numesc „luna de jos", iar *luna trecută* „luna de sus"), în contrast cu vorbitorii de chineză mandarin, care utilizează metafore spațiale verticale (viitorul fiind în sus, iar trecutul în jos). Vorbitorii de limbă engleză recurg la metafore spațiale orizontale (the best is *ahead* of us „cel mai bun este în fața noastră", the worst is *behind* us „cel mai rău este în spatele nostru"). În limba spaniolă, timpul e descris cu termeni pentru volum (*o pauză mică*), pe când, în suedeză, cu termeni pentru distanță (*o pauză scurtă*). La Universitatea Stanford s-a făcut următorul experiment: au fost prezentate mai multe fotografii care arată trecerea timpului (de exemplu, un om care îmbătrânește), iar subiecții, vorbitori de diverse limbi, trebuiau să le aranjeze cronologic, pe o masă. Astfel, vorbitorii de engleză le-au aranjat de la stânga la dreapta, vorbitorii de ebraică – de la dreapta la stânga (cum și scriu), iar membrii tribului australian Kuuk Thaayorre au aranjat pozele de la est la vest. Aceste fapte arată că vorbitorii din culturi diferite văd timpul diferit. Cele mai simple aspecte de percepție temporală pot fi afectate de limbă [2].

Semnificația ipotezei Sapir-Whorf nu trebuie exagerată: în ultimă analiză, conținutul gândurilor unei persoane și al ideilor sale este determinat de subiectul lor. O persoană este capabilă să trăiască în lumea reală tocmai pentru că experiența de viață o obligă să corecteze erorile de percepție și gândire atunci când acestea sunt în conflict. Limbajul servește drept bază pentru imaginea lumii care se dezvoltă în fiecare persoană și pune în ordine o mulțime de obiecte și fenomene observate în lumea înconjurătoare. Orice obiect sau fenomen este accesibil unei persoane doar atunci când are un nume. Altfel, pur și simplu nu există pentru noi. După ce le-a dat un nume, o persoană include un nou concept în grila de concepte care există în mintea sa, cu alte cuvinte, el introduce un nou element în imaginea existentă a lumii. Putem spune că limbajul nu este doar un mijloc de comunicare sau un stimulent al emoțiilor. Fiecare limbă nu numai că reflectă lumea, dar construiește o lume ideală în mintea unei persoane, construiește realitatea. Prin urmare, limba și viziunea asupra lumii sunt indisolubil legate.

Cultura lingvistică determină și reglementează existența unei persoane într-un mediu lingvistic. Conținutul culturii lingvistice este următorul:

a) aspect lingvistic – include limba în sine și întreaga varietate de texte care o reprezintă;

b) aspect instituțional – funcționarea instituțiilor sociale și culturale care au ca obiect de activitate limba sau cultura lingvistică a vorbitorilor săi;

c) aspect cognitiv – cunoașterea limbajului, abilități de vorbire, experiența de învățare a limbilor străine;

d) aspect axiologic – atitudine conștientă față de limbaj ca valoare universală și personală; evaluarea calității vorbirii;

e) aspect estetic – realizarea artistică și percepția limbajului; percepția estetică non-artistică și reproducerea limbajului;

f) aspect motivațional – conștientizarea necesității dezvoltării culturii lingvistice; interes pentru a învăța o limbă, pentru a pregăti un discurs. [3]

Credem că este important ca vorbitorii unei limbi să conștientizeze varietatea de aspecte ale culturii lingvistice, înțelegând, în felul acesta, ce pot face ca să contribuie la evoluția fenomenului în discuție.

În lingvistica contemporană se vorbește despre fenomenul de *bilateralitate interdependentă dintre limbă* și *cultură*, prin care înțelegem că limba ca element lingvocultural preia bogăția culturii, iar orice cultură națională este, *grosso modo*, legată de natura și specificul unei limbi. Referindu-ne la relația dintre limbă și cultură, observăm următoarele:

- cultura, în egală măsură cu limba, este o formă de conștiință care reflectă viziunea oamenilor asupra lumii;
- cultura și limba există în interacțiune;
- subiectul culturii și al limbii este întotdeauna un individ sau o societate;
- caracterul normativ este o trăsătură comună a limbii și a culturii;
- istorismul este una dintre proprietățile esențiale ale culturii și ale limbii;
- antinomia „dinamică-statică” este inerentă limbii și culturii [4, pp. 58-59].

Grație importanței participării limbii la crearea, dezvoltarea, păstrarea și transmiterea culturii în lingvistică a apărut o astfel de direcție precum ***linguoculturologia*** (< lat. *lingua* „limbă” + *cultura* „cultură” + gr. λόγος „cuvânt; știință”): știință modernă în curs de dezvoltare care a apărut la intersecția dintre lingvistică și studiile culturale; studiază limba ca un fenomen cultural care exprimă mentalitatea națiunii, cu alte cuvinte, cum se reflectă cultura oamenilor în limba lor. Ca direcție separată în lingvistică, linguoculturologia a căpătat teren în anii 90 ai secolului XX, chiar dacă termenul însuși de „linguoculturologie” a apărut abia în ultimul deceniu grație lucrărilor școlii frazeologice conduse de V. N. Telia, precum și a lucrărilor scrise de Yu. S. Stepanova, A. D. Arutyunova, V. V. Vorobiev, V. Shaklein, V. A. Maslova și de alți cercetători [4, pp. 1-6].

O personalitate în curs de dezvoltare nu poate face, fără comunicare, un dialog al culturilor. Pe baza acestei relații se formează triada centrală a lingoculturologiei: limbă – personalitate națională – cultură. Cercetătorul W. Von Humboldt [5] a introdus conceptul de „conștiință lingvistică a oamenilor” care reprezintă o formă de existență a ideilor, a cunoștințelor și a conceptelor umane reflectate în limbă. Humboldt sublinia că fiecare limbă descrie un cerc în jurul oamenilor căruia îi aparține, din limitele căruia poți ieși doar dacă intri în alt cerc, adică înveți o altă limbă.

Lingvistul E. Coșeriu susține că „omul se manifestă prin limbaj, în care se reflectă poziția socială, ideologia, individualitatea sa” [6, p. 164] Cuvântul reflectă nu obiectul sau fenomenul lumii înconjurătoare în sine, ci modul în care o persoană îl vede, prin prisma imaginii lumii care există în mintea sa și care este determinată de cultura sa. Limba, gândirea și cultura sunt atât de strâns legate între ele, încât, practic, formează un singur întreg și nu pot funcționa unele fără altele. De exemplu, pentru a exprima direcția, grecii deseori recurg la metafore spațiale verticale (κατεβαίνω από τη Θεσσαλονίκη στην Αθήνα „cobor din Salonic la Atena”, ανεβαίνω από την Τρίπολη στην Πάτρα „urc din Tripoli la Patra”), iar o comunitate de aborigeni din nordul Australiei nu folosesc adverbele obișnuite pentru a descrie poziția unui obiect în spațiu (*stânga*, *dreapta*, *jos*, *sus*, înainte, înapoi), ci utilizează punctele cardinale (*nord*, *sud*, *est*, *vest*).

Cultura reprezintă programarea colectivă a spiritului prin care membrii unui grup se disting unii de alții; cultura este un sistem de programe mentale pe care indivizii le dobândesc de-a lungul vieții, fiind liberi să se abată de la aceste programe, reacționând constructiv sau distructiv la impulsurile mediului (comportamentul acestora este în strânsă corelație cu nivelul lor de cultură). De exemplu, ni se pare firească influența profundă a mitologiei, a tradițiilor culturale și a religiei în viața cotidiană a vorbitorilor. Astfel, în comunicarea de zi cu zi, se atestă mijloace ale imaginarului lingvistic, care codifică, păstrează și transmite din generații în generații informații de ordin cultural (în limba română: urât(ă) ca *Baba Hârca* sau ca *Baba Cloanța,* sau

ca dracul; în limba rusă: *как леший / как Кощей Бессмертный / как гном / как чёрт*). Constatăm că, deși există un substrat comun de conștiință mitologică și religioasă în cele două lingvoculturi (română și rusă), ele au dezvoltat moduri diferite de a exprima și de a integra aceste elemente în cultura și limbajul lor, fiind influențate de istoria poporului, de tradițiile religioase și culturale specifice, în felul acesta, contribuind la caracteristicile distinctive ale fiecărei lingvoculturi.

Gândirea românească a atribuit limbii un rol deosebit în configurația identității naționale. Pentru poporul român, limba reprezintă leagănul etnogenezei și al continuității, conștientizarea originilor sale. Grigore Vieru menționează că „vorbindu-ne corect și frumos limba, tinzând a o vorbi corect și frumos, omenim astfel străbunii, pe cei care au creat „societatea cuvintelor civilizate". Uitând un cuvânt trebuincios, necesar, o expresie din comoara graiului matern, uiți ceva din istoria poporului tău" [7], iar Gabriel Liiceanu încearcă să-l responsabilizeze pe vorbitor: „Și-apoi ***limba*** este și nu este a noastră. E a noastră în măsura în care o folosim, dar nu noi am făcut-o. Nu putem dispune de ea după bunul nostru plac. E casa care ni s-a dat în folosire pe timpul unei vieți. Și pe care o locuim împreună. Nu e totuna dacă o ținem curată sau murdară, dacă aruncăm sau nu în stradă gunoiaele nostre verbale [...]. Când pocești ceva ce nu e doar al tău, îi faci să sufere pe toți cei care posedă bunul acela în comun cu tine. Îi tragi în jos, le nesocotești un standart. Le ameninți infrastructura civilizației. Le dărâmi un templu. Devii profanator. Ajungi un dușman al ***civilizației locului***" [8].

Reflectarea lumii de către individ este activă, este firesc deci ca sistemul de atitudini, relații, evaluări sociotipice să se reflecte în sistemul limbii naționale și să participe la prefigurarea tabloului lingvistic. De exemplu, expresia românească „când mi-oi vedea ceafa", cu sensul de „niciodată", este folosită adesea când e imposibil de dat un răspuns definitiv sau când interlocutorul nu dorește să stabilească o limită de timp; astfel, expresia subliniază imposibilitatea ca un eveniment să se întâmple; în limba rusă: „когда рак на горе свистнет" sau „после дождичка в четверг"; în germană: „wenn Pfingsten und Ostern auf einen Tag fallen" (când Paștele coincide cu Sfânta treime, deci Duminica mare) sau „wenn der Fuchs und der Hase einander Gute Nacht sagen" (când vulpea și iepurele își spun „noapte bună"); în engleză „when pigs fly" (când vor zbura porcii); în limba latină „ad Kalendas graecas" etc. Așadar, în orice limbă, conceptul *timp ireal* își găsește o expresie vie în frazeologie, însă la nivel de exprimare figurativă constatăm diferențe majore.

Vocabularul unei limbi reflectă cultura vorbitorilor săi, iar cultura este diagnosticul însuși a ceea ce mai înseamnă, azi, *a fi om*. Într-unul dintre cele mai vechi texte din literatura veche a Indiei (Linga Purana, II, 39-40), cu vreo doua-trei mii de ani în urmă, se relatează despre faptul că limbile vor sărăci, iar vorbirea se va trivializa. Raportându-ne la activitatea lingvistică a vorbitorilor de astăzi, observăm o formă de agresiune a limbii române prin excesul de informaţii, prin încărcarea exagerată a vocabularului limbii române cu termeni străini, introduşi fără discernământ. Prin întrebuințarea nefirească a cuvintelor, prin distorsionările de comunicare în viaţa socială, prin utilizarea limbajului de lemn, a „paralizării raţiunii", a golului ideatic, cuvintele se pot întoarce împotriva umanităţii. Se impune, aşadar, ca vorbitorul să devină conştient de gradul sporit de responsabilitate, acceptând că domeniul culturii poate fi abordat doar din perspectiva conştiinţei lingvistice (pentru a se percepe pe sine ca om conştient, se cere a-şi conştientizează propria vorbire, iar, prin aceasta, şi propria gândire care este dovada faptului că fiinţează). C. Cucoş scrie că „într-o lume bulversată din punct de vedere valoric, educaţia trebuie să asigure o formare a persoanei spre un ax care îi dă răspunsuri şi sens la marile întrebări existenţiale, în concordanţă cu reperele care să conducă la constanţă şi securitate psihocomportamentală. În lipsa acestui orizont pot surveni dislocări, indeterminări interioare în ce priveşte construcţia identităţii" [9, pp. 116-117]. Este bine ca educaţia să asigure tinerilor mai întâi „o intrare în cultura proprie", în spaţiul comunităţii lor de cultură; umanitatea se manifestă, întâi de toate, prin activarea marilor valori într-un spaţiu concret, într-un grup mic, „în care ne recunoaştem prin felul cum vorbim, credem sau simţim"; abia apoi ne putem integra facil în comunităţile de tip macro; ne simţim mai valorizaţi şi mai la „noi acasă" în grupuri mici, cum ar fi familia, prietenii, comunitatea delimitată prin valori efective, date" [ibidem]. H.-R. Patapievici [10] menționează că *educația prin cultură* îl învață pe vorbitor să recunoască și să înțeleagă problemele deja formulate, care sunt ale altora. Cultura nu învață pe nimeni nici cine este, nici ce îl poate mântui; cultura însăși nu înseamnă nimic dacă *omul din ea* nu înseamnă mai

mult decât ea. O cultură trăiește atâta timp cât temele sale dominante își păstrează capacitatea de a fi în chip rodnic reinterpretate; cât timp temele ei dominante își păstrează vitalitatea.

Așadar, cultura are impact asupra limbii (limba, produs al culturii, reprezentând principala formă de exprimare a culturii naționale), iar limba are influență puternică asupra omului (asupra modului de gândire, respectiv, asupra culturii). Limbile pe care le vorbim ne modelează modul de a gândi, felul de a percepe lumea, modul în care ne trăim viața.

Referințe:

1. Dumistrăcel St. *Până-n pânzele albe. Expresii românești. Biografii – motivații.* Ediția a II-a, revăzută și augmentată. Iași: Institutul european, 2001. 534 p.
2. Cuțitaru L. C. *Vocabular și percepții temporale*. În *„Dilema veche”*. Disponibil: https://dilemaveche.ro/sectiune/la-fata-timpului/vocabular-si-perceptii-temporale-632330.html
3. Rastegaeva N. A. *Caracteristicile conceptului de „cultura lingvistică”. Cultura limbajului și cultura vorbirii.* Disponibil: https://ik-ptz.ru/ro/social-studies/harakteristika-ponyatiya-yazykovaya-kultura-yazykovaya-kultura-i-kultura.html
4. Маслова В. А. *Лингвокультурология.* Москва: Издательский центр „Академия”, 2001, 208 с.
5. W. Von Humboldt. *Lucrări alese de lingvistică*: Per. cu el. / Uzual ed. G.V. Ra - Mishvili; Postfaţă A. V. Gulygi și V. A. Zvegintsev. - M.: OJSC IG „Progres”, 2000, 400 p.
6. Coșeriu E. *Lingvistica integrală*: interviu cu E. Coșeriu de Nicolae Saramandu. București: Editura Fundației Culturale Române, 1996, 184 p.
7. Vieru Gr. *Limba este însăși istoria vie* (1988). În: *„Revistă de cultură, tradiții și atitudine civică”*, de M. Gurza, 30 august 2013.
8. Liiceanu G. *România: o iubire din care se poate muri*. București: Humanitas, 2017, 254 p.
9. Cucoş C. *Educaţia. Reîntemeieri, dinamici, prefigurări.* Iaşi: Polirom, 2017.
10. Patapievici H.-R. *Zbor în bătaia săgeții*. București: Humanitas, 2009, 327 p.

Date despre autor:

Adela MANOLII, doctor, conferențiar universitar, Departamentul de Lingvistică română și Știință literară, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova.
Tel.: 079481995
E-mail: adelamanolii@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1936-9708

Prezentat la 31.10.2023

CZU: 81`276.6:004=111:005.57 **https://doi.org/10.59295/sum10(180)2023_18**

LINGUISTIC IDENTITY AND THE IMPACT OF CORPORATE ORGANIZATIONAL CULTURE

Inga GALBEN, Viorica MOLEA,
Universitatea de Stat din Moldova

The article analyses how language shifts within multinational organizations under foreign management influence, focusing on how communication styles are impacted depending on the social level within the company. Managers influence subordinates' linguistic behaviors and as a result their cultural positioning. It highlights language as a marker of status and authority, with managers' choices influencing subordinates' adoption of similar linguistic forms, including vocabulary, speech patterns, and specialized jargon. English emerges as a global language in business settings, streamlining communication but posing challenges such as employee proficiency disparities and limiting linguistic diversity. Case studies like Rakuten's English-only policy illustrate how language proficiency strategically affects multinational corporations, impacting cultural identity. Overall, the text explores the complexities of language in these environments, showcasing its evolution, challenges, and benefits in shaping organizational communication and cultural expression.

Keywords*: lingua franca, organizational communication, leadership influence, culture, linguistic identity.*

IDENTITATEA LINGVISTICĂ ȘI IMPACTUL CUTLURII ORGANIZAȚIONLAE CORPORATIVE

Prin prezentarea unor studii de caz, articolul analizează schimbarea limbajului în cadrul organizațiilor multinaționale sub influența managementului străin, având în prim-plan stilurile de comunicare ale managerilor, care afectează comportamentul lingvistic al subordonaților și poziționarea culturală a acestora. Limbajul reprezintă un indicator al statutului și autorității în comunitățile profesionale din cadrul organizațiilor multiculturale. Alegerile lingvistice ale managerilor influențează adoptarea de către subordonați a unor forme lingvistice similare la nivel lexical, forme de exprimare și termini de specialitate, care ulterior sunt adaptate limbii materne. Engleza este limba globală în mediul de afaceri, simplificând comunicarea, dar generând reacții de reticență din partea unor angajați, întrucât nivelul de calificare profesională este direct proporțional abilităților lingvistice, respectiv duce la limitarea diversității lingvistice. Studiile de caz, precum politica gigantului din domeniul tehnologiilor informaționale Rakuten privind comunicarea exclusivă în limba engleză, ilustrează cum competența lingvistică afectează strategic corporațiile multinaționale, influențând identitatea culturală. În ansamblu, textul explorează complexitatea limbii în mediul profesional, evidențiind evoluția sa și modelarea comunicării organizaționale cu utilizarea unui limbaj hibridizat.

Cuvinte-cheie: *lingua franca, comunicare organizațională, influență managerială, cultură, identitate lingvistică.*

Introduction

The given study addresses the topic of standard language change, specifically within multinational organizations under the influence of foreign management. The study's scope is limited to standard language, excluding professional and specialized terminology. However, we will refer to terms of English origin that have gained broader usage in the professional field due to their usage in written and verbal communication by non-native speakers. The study is interdisciplinary, as one of the sources for language modification involves the influence of a group of individuals in higher hierarchical positions within organizations over a larger group through representatives of immediately lower hierarchical levels. This process is rooted in social and cultural factors. It has been studied based on several cases from multinational organizations by professionals in behavioral and social fields of study.

The current paper is a part of the first chapter of the Ph.D. thesis about the sources of hybridization of the standard language. So, we will address the issues of language change, organizational communication, and language policies.

 ISSN 1811-2668

Sociolinguistic Impact of the Global Language

Linguistic studies, as an example in Penelope Eckert and Sally McConnell-Ginet's studies [1, p. 53] about gender and managerial styles of communication or in Lesley's Milroy and Matthew Gordon's book on Sociolinguistics [2, p. 96] about the language variation in different classes and many more, highlight that managerial styles of communication contribute to language variation. Managers often serve as linguistic models, and their language choices, including vocabulary, speech patterns, and discourse styles, influence the linguistic behavior of subordinates. This is deeply rooted in our nature according to the well-known Stanford professor Robert Sapolsky in his book „Behave" [3, p. 433], we are looking up to those who are more powerful and not only from the physical perspective. As in a study mentioned in the professor's book, children up to 2 years old were shown a movie with 2 squares, one bigger than the other. The smaller square in a fight won the bigger square and children retained their attention more on the result, as this one was not expected by them. In another study, analysis was made on the language used by parents to teach their children about class differences and how they position in society (example about the immigrant narrative to their children: „When your grandparents emigrated here, they couldn't even . . .", setting this way expectations and the social positioning [3, p. 207] This way we learn from our early childhood to adapt and „stay in line". From his point of view, the physical power of human beings shifted to social power. Those with a higher position in the hierarchy is the one who decides how others interact and communicate. By our language choice and language patterns we position ourselves in a certain cultural community and create our linguistic identity. It is determined by the frequency with which we use certain linguistic constructions and the variety of the vocabulary.

Language as a Maker of Status and Authority

Managers often hold positions of authority and act as linguistic role models within organizations. Studies in sociolinguistics, such as those by William Labov („Sociolinguistic Patterns") [4, p. 37], demonstrate how language can serve as a marker of social status and identity. The examples given on the Portuguese and Indian ethnic groups from New York City during several generations conclude that the first and the second generations didn't speak too much as they were not confident about their speech and only the third generation of English speakers were more vocal and entered the social life not only as workers but also as merchants and municipal officers. This highlights the fact that the more confident their speech was, the more chances of a higher hierarchical position in the society they had. Therefore, the language used by managers might be perceived as prestigious or authoritative, influencing subordinates to adopt similar linguistic forms to align with the perceived status. The French sociologist Pierre Bourdieu, uses the concept of the "linguistic market" to show that we as users are choosing what status to give to a certain language based on criteria that are related to the social and economic status of the country [5, p. 337].

Adaptation of Language Features

Managerial language preferences and communication styles may lead to the adaptation of specific language features among subordinates. For instance, certain lexical choices, speech registers, or even accents might become prevalent within certain organizational contexts due to the influence of managerial communication. Managers often introduce or popularize certain terminologies, phrases, or expressions within their communication. These lexical choices might reflect the organizational culture, values, or specific professional domains. Subordinates tend to mirror or adopt these lexical preferences, integrating them into their own communication within the workplace. Over time, these lexicons become part of the shared language repertoire among employees. They frequently set the tone and formality level of communication within an organization, in a verbal and written form. They might use particular speech registers or levels of formality depending on the context, audience, or purpose of communication. Subordinates, observing and adapting to managerial communication, might align their own speech registers and levels of formality to match those demonstrated by managers. This convergence leads to a consistent pattern of communication within the organizational context. This is especially noticed in a multinational environment. I've noticed in the example of Romanian speakers at the workplace, that if the manager uses more idioms in the speech, their subordinates will use the same form, though are more tempted to adapt to words that are of Latin origin.

1. The English native speaker will say: „He comes across as more aggressive in communication."
2. The Romanian speaker will say: „He is perceived as more aggressive in communication." (mental translation from the Romanian expression „a fi perceput")
3. The English native speaker will say: „I got into the room."
4. The Romanian speaker will say: „I entered the room." (mental translation from „a intra").

While less common, managerial accents or specific pronunciation patterns can also influence subordinates. Especially in multicultural settings, certain speech patterns or accents used by managers may be perceived as prestigious or authoritative. Subordinates might unconsciously or consciously adopt elements of these accents or pronunciation patterns to align themselves with the linguistic norms set by managerial communication.

In specialized fields, managers often use specialized jargon or technical language related to their industry or profession. This professional vocabulary becomes part of the organizational discourse and indicates a high level of professional experience and, thus higher social level within the professional community. Subordinates, seeking to communicate effectively and assimilate within the organizational environment, may incorporate and adapt this specialized language into their own communication, facilitating clearer and more efficient communication within the organization. Even if the communication involves speakers of two languages or more.

English as a Global Language, Rakuten Case Study

Most of the time in organizations the language choice is dictated by the managers based on business needs and economic reasons. If the investors are from an Italian-speaking country it is most probable that the recruitment will be focused on Italian-speaking candidates and the language of the internal policies and rules will be also Italian. Recently countries that hire on an international level or have a high level of workforce import will adopt English as a cross-cultural and official language despite the origin of the investors and founders.

The reasons are pretty well-known. English has emerged as the primary language for international communication in multinational corporations. It serves as a common ground for employees from diverse linguistic backgrounds to interact seamlessly, fostering smoother collaboration and eliminating linguistic barriers. It is easier to find a qualified employee who has a good command of English as a second language rather than Italian.

The adoption of English as a standard language within organizations streamlines processes and enhances operational efficiency. Standardizing communication in English simplifies documentation, instructions, and procedures, ensuring consistency across different branches and locations. It is time and money-consuming for an international organization to translate the documents. Even when we have all the high technological tools, the time of response and implication is lower than using specific tools and adaptations, such as Google translate, Online dictionaries, or generative AI tools.

English serves as the primary language for a vast amount of knowledge resources, academic literature, and business publications. Within organizations, using English as a medium of communication provides employees with access to a wide array of information, enabling them to stay updated with the latest industry trends and research. In the global business landscape, English proficiency is often considered a key asset. Companies that use English as their primary language have a competitive edge in reaching broader international markets, negotiating deals, and expanding their customer base. While English as a global language offers numerous advantages, its dominance also poses challenges. Language proficiency disparities among employees can lead to communication gaps and misunderstandings. Additionally, the imposition of English as the sole language may hinder the promotion of linguistic diversity within organizations.

To lower the risks and leverage the advantages Hiroshi Mikitani, CEO at Rakuten, a Japanese Technology company, [6] in 2010 issued an English first language-speaking policy across all locations where the company had offices. All employees had 2 years to study English and to pass a test so they could keep their working place. As their jobs were at risk all employees started to study and to increase their chances,

they were encouraged to use English even with those colleagues who were Japanese speakers. Their salaries were also linked to their English-speaking skills. [7, p. 18]. All employees didn't accept and found it difficult to talk in a foreign language to people who they knew were Japanese. They compared the emotional discomfort to the sense of „writing with the left hand when you are right-handed”. The case was studied by Tsedal Neeley, a professor at Harvard Business School, who focused her investigation on how language impacts multinational corporations and offers strategies for effective communication across linguistic and cultural barriers. Neeley emphasizes that language proficiency is not merely a communication tool but a strategic asset for multinational corporations. Language proficiency enables effective collaboration, negotiation, and understanding in diverse global settings. Her book delves into how language proficiency influences organizational performance. Effective communication in the native languages of various stakeholders enhances productivity, innovation, and relationship building. On the other hand, it impacted a lot the Japanese language spoken at the workplace. Mitikami hoped that Japanese employees will embrace a more Western European mindset and Western culture along with language skills [7, p. 33]

Local Flavour in the Global Context

According to some contemporary scholars like Lera Boroditski, Guy Deutscher, and Viorica Marian, language can shape the way we think and perceive the world. The concept is based on the Sapir-Worth language relativity idea, which suggests that the speaker sees the world based on the primary construction of his native language [8, pp. 144-145]. Guy Deutscher makes a deep analysis in his book „Through the Language Glass” of this concept. He brings examples from the ancient philosopher and writer, who mentioned the water to be dark and green, while we see the water being blue. Lera Boroditski writes about the sensitivity of Russian speakers when they distinguish between light blue - „goluboy” (голубой) and dark blue „siniy” (синий) [9]. More examples are given in Viorica Marian's book about the way people find associations and prioritize things while their eye movement is recorded [10, p. 37]. When the word in their native language is masculine or feminine people tend to have different adjectives attributed to the objects. We attribute more feminine adjectives to objects that in our native language are feminine. Based on the same association with our native language we will address animals he/she even when speaking in English, transferring the gender from our native language. A Romanian and a German speaker will call the dog he, as in native language it is „un câine” and „der Hund”, but a Russian speaker will address to the dog her as in Russian it is „odna sobaka” (одна собака).

In the same way Russian speakers will mention the shade of blue color when speaking English, Japanese speakers after two years of English-only policy, started to adapt English to their cultural identity. Though more affected was their native language by loanwords and vocabulary expansion, there are English words but written with Japanese characters アイスクリーム (aisu kuriimu – ice cream), インフルエンサ (infuruensaa – influencer), リモートワーク (rimooto waaku – remote work) and オンライン (onrain – online). The influx of English terms has expanded Japanese vocabulary, particularly in technology, business, and popular culture. English influence has led to modifications in Japanese pronunciation, especially for borrowed words. The phonetic adaptation of English sounds into Japanese phonology has altered some native pronunciation patterns. English has influenced sentence structures and communication styles in Japanese. Direct translation of English sentences or thought patterns into Japanese can lead to changes in syntax and grammar. As the official correspondence was all accepted in English only even if both the sender and the receiver were speakers of Japanese. Moreover, the cultural behaviour of Japanese to add more people to emails has put pressure on the grammatical accuracy of the written language. This type of behavior was borrowed by other cultures as well. So, in the result, people of different cultures were in the same email and all were adopting the Japanese style of communication with applying the English syntax.

It is still being debated if the language that we learn is innate and if we acquire it from our parents the grammatical way of structuring the sentences. There are different examples of how children learn language, especially when we talk about grammar. Children tend to use simple grammar, without hearing it from their parents. No adult would say „More outside” when they want to be allowed to stay outside [11]. Without

specific training, children learn to speak using correct grammatical constructions in time and no formal education is given for the primary use of grammatical structures. Noam Chomsky believed that children are pre-wired to universal grammar. Based on this concept we might say that adults are pre-wired to learn a foreign language as we all have grammatical constructions already inherited from our parents

In her analysis, Tsedal Neeley highlighted that even though proficiency in English is often seen as a valuable skill for people from multinational organizations and it is studied and applied as a global language, Japanese distinct and resilient language. From the internal correspondence and documentation, there were certain patterns identified, Japanese style or writing with extra arguments when important decisions were to be made, cultural way of addressing, and in some cases Japanese words that were adapted to English.

The adoption of English elements has mostly occurred in specific domains, and Japanese speakers maintain a strong attachment to their native language and cultural identity. The adoption of these English loanwords into the Japanese lexicon reflects the influence of global trends, technological advancements, and shifts in lifestyle and work culture. The coexistence of English borrowings and the preservation of the Japanese language's core elements illustrate the complex and evolving linguistic landscape not only in Japan but also on a global scale.

The Language Policies in Tech Companies: Fostering Collaboration in Multilingual Environment

In the increasingly globalized landscape of tech corporations, language plays a pivotal role in enhancing collaboration and efficiency among employees. Language policies within these companies often aim to create a cohesive and inclusive work environment, and increase chances of expansion at the same time there are financial and economic interests. Examining the case studies of Rakuten expanding from Japan and Endava a British company, with 5000 employees and offices on three continents, that started their activity from the Republic of Moldova sheds light on the strategies and implications of such policies.

Rakuten's English-only policy in 2010, as stated by the company's CEO, Hiroshi Mikitani, aimed to create a common language for internal communication, even within Japan, breaking from traditional Japanese corporate culture. The move emphasized the use of English as the primary language for meetings, documentation, and interactions, aligning with the company's global expansion goals - this decision aimed to facilitate collaboration among diverse teams across various countries, streamlining communication within the organization and making sure the expats will bring with them the Western mindset, but after 2 years, the culture impacted the language, as Neeley concluded.

Endava's English-only policy emphasizes standardization for streamlined communication. Employees are recommended to use English in all correspondence and internal procedures. Even when addressing team members whose native language is the same and other than English, it is recommended to write in English. The purpose is to have a common understanding in case there is a need to add other people from different locations to the correspondence. One of the objectives is to help employees practice English and improve their communication skills. As a result, the language is spoken in cross-located teams by people of different generations and different backgrounds. There is just one small step from transferring the communication patterns from the professional environment to the social life.

In her book „The Rise of English" Rosemary Salomone analyzes the path that the English language had during the last decades how it reached a high level of usage on a global scale and how it became the lingua franca in education, science and how it significantly contributes to the shape of the cultural and social identity, suggesting based on years of research that this prestige is given by people when choosing to use it in culture, business, education and science. But it is also a source of inequity and conflict across continents [12, p. 166]. As a conclusion the author argues that some of the factors that have contributed to the spread and popularity of English, such as colonialism, globalization, internationalization, technology, and American soft power. It's also debated whether English can meet the diverse needs and interests of the world population, and warns that monolingual anglophones are at a disadvantage and at risk of isolation in a multilingual world. Populations are also concerned about preserving their culture and linguistic identity.

Conclusion

While investigating the subject in the international resources and other tech companies, comparing to the cases of Endava from the Chisinau office (this was observed while serving as a full-time employee), we came to several conclusions:

1. The evolution of the Romanian language used in multinational corporations is mostly attributed to the dominance of the English language as a lingua franca. This linguistic shift is a consequence of adopting the English-only policy and impacted linguistic behaviors and cultural values of the employees.
2. The managerial communication in shaping linguistic norms within these corporations. The adoption of English as a primary language impacts communication dynamics among employees on all hierarchical levels and influences the organizational culture not only across locations but also across generations.
3. Beyond examining the changes in linguistic behavior, our research delves into the complexities of the challenges and benefits of using English as the primary language in a diverse, multilingual, and multicultural corporate environment. There are also obstacles faced by people of different generations when using a foreign language at the workplace, and advantages gained from the standardization of English in such contexts, there are both drawbacks and potential benefits.

Managerial communication styles and language policies, on a smaller scale, influence the adaptation and hybridization of language features among employees, as well as the preservation and expression of cultural identity, as social stratification on a larger scale.

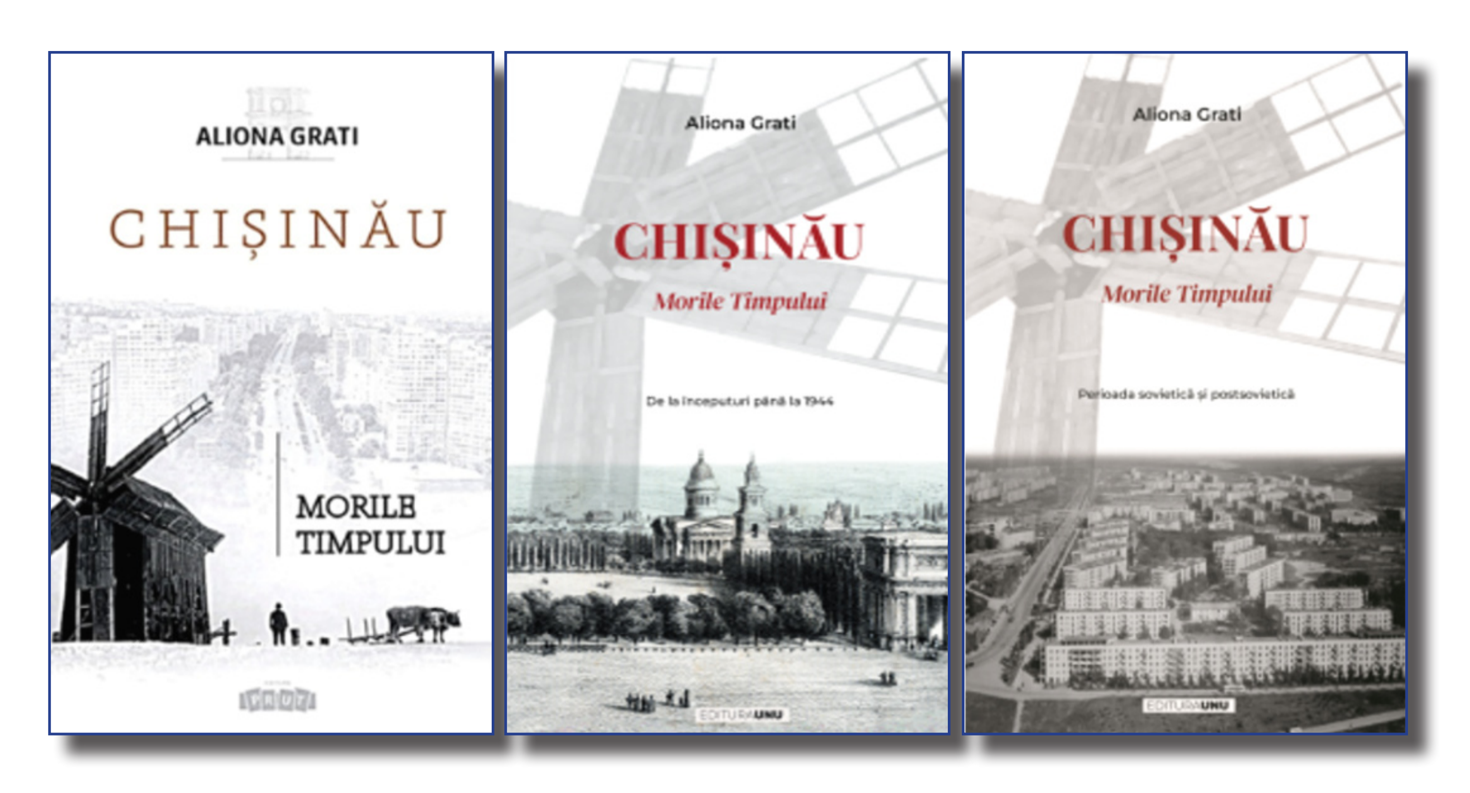
References:

1. P. Eckert and S. McConnell-Ginet, *Language and Gender*. New York: Cambridge University Press, 2003.
2. Milroy and M. Gordon, *Sociolinguistcs. Methods and Interpretation*. England: Blackwell Publishing, 2003.
3. R. M. Sapolsky, Behave. *The Ultimate Biology of Humans at Our Best and Worst*, New York: Penguin Press, 2017.
4. W. Labov, *Sociolingustic Patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1978.
5. R. Salomone, *Rise of English. Global Politics and the Power of Language*. New York: Oxford University Press, 2022.
6. *Wikipedia*. Available: https://en.wikipedia.org/wiki/Rakuten.
7. T. Neeley, *The Language of Global Success*. New Jersey: Princeton University Press, 2017.
8. G. Deutscher, *Through the Language Glass. Why the World Looks Different in Other Languages.* London: Pinguin Random House, 2010.
9. L. Boroditsky, *„Edge.org HOW DOES OUR LANGUAGE SHAPE THE WAY WE THINK?”,* 06.11.2009. Available: https://www.edge.org/conversation/lera_boroditsky-how-does-our-language-shape-the-way-we-think. [Accessed on 2021].
10. V. Marian, *The Power of Language, how the codes we used to think transform our mind*. New York: Penguin Random House, 2023.
11. S. Pinker, *„Youtube,” Linguistics as a Window to Understanding the Brain | Big Think.* Available: https://www.youtube.com/watch?v=Q-B_ONJIEcE&t=341s.
12. R. Solomone, The Rise of English, Global Politics and the Power of Language, New York: Oxford University Press, 2022.

Date despre autor:

Inga GALBEN, doctorandă, Școala Doctorală de Studii Umanistice, Universitatea de Stat din Moldova.
E-mail: inga.crina@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6162-9545

Viorica MOLEA**,** conferențiar universitar, doctor habilitat în filologie, Universitatea de Stat din Moldova.
E-mail: molea_viorica@yahoo.com
ORCID: 0000-0001-5048-0856

Aliona GRATI. Chișinău. Morile timpului. Eseu de imagologie literară. Prut Internațional, 2020, 368 p.; Ediția a 2-a completată Vol. 1: De la începuturi până la 1944, Vol. 2: Perioadă sovietică și postsovietică, Chișinău: UNU, 2022, 2023, 400 p., 432 p.

Cartea *Chișinău. Morile timpului: Eseu de imagologie literară* este rezultatul unei munci laborioase de durată. Monografia se fundamentează pe cercetarea minuțioasă a documentelor de arhivă din Republica Moldova și România, precum și a studiilor teoretice de specialitate. Demersul reprezintă o abordare interdisciplinară ce cooptează metode și instrumente conceptuale specifice mai multor discipline (imagologie, folcloristică, culturologie, studiul literaturii, istorie), ceea ce implică multiple perspective de receptare. Cartea poate fie citită în diverse chei, deschizându-se astfel către diferite categorii de cititori. La o distanță de numai trei ani, în 2023, apare ediția revăzută a primului volum, care deapănă povestea mitopoetică a Chișinăului de altădată – *De la începuturi până la 1944*, prima ediție fiind publicată în 2020. Iar în 2022 lucrarea a fost întregită cu cel de-al doilea volum, *Perioada sovietică și postsovietică*, în care se reconstruiește povestea imagologică a Chișinăului începând cu intrarea Basarabiei în componența URSS până în contemporaneitate, începutul anilor 2000.

Ineditul – caracteristică definitorie a volumelor – surprinde la orice pas, dar mai ales prin faptul că autoarea s-a îndeletnicit să descopere anume imaginile pe care le-a proiectat *Celălalt* despre Chișinău. „Cartea se va citi ca o sumă de experiențe de cunoaștere și reprezentare a Chișinăului de către străini” (p. 19, vol. I). Fiind un concept din domeniul imagologiei, prin *Celălalt* se are în vedere *Străinul* în sens individual sau colectiv: cel/cei care au vizitat, au traversat, au locuit temporar, adică, s-au raportat într-un fel oarecare la acest spațiu urban, consemnându-și în scris impresiile, trăirile și experiențele. Prin urmare, imaginea Chișinăului, așa cum o avem cristalizată astăzi, nu este altceva decât rezultatul unui act de negociere între cei ce l-au locuit și cei ce l-au vizitat.

În primul volum au fost identificate și descrise o serie largă de imagotipuri, printre care: Chișinău – „târgușor de mai mică însemnătate, pe malul Bâc” (Dimitrie Cantemir), „un oraș pe pantă” (Alexandr Veltman), „capitala din Italia Rusiei” (așa cum era numită Basarabia la Sankt Petersburg), „Chișinău blestemat și pustiu, locuit de moldoveni greoi, somnoroși și cam țigani” (Aleksandr Pușkin) etc.

În perioada sovietică însă profilul Chișinăului suferă schimbări nu doar în plan real/topografic, dar și în cel imaginar. În aproximativ jumătatea de veac, palimpsestul narațiunilor despre Chișinău s-a completat cu alte straturi simbolice și imagologice. În primul rând, Chișinăul devenise „capitala RSS Moldovenești, liva-

da Uniunii Sovietice”, ca mai apoi să devină „capitala livezilor tăiate” (Irena Brežná). De asemenea, în acel context politic, Chișinăul este caracterizat ca fiind „un oraș optimist”, „prietenos” și „înfloritor” (Valentin Kataev). Neutră din punct de vedere ideologic este metafora lui Nichita Stănescu: „Chișinăul e o perlă albă în atâta verde pur”.

În perioada postsovietică, Chișinăul devine „capitala noului stat independent” – o destinație exotică pentru turiștii din Occident, care foarte curând vor contribui la proiectarea în imaginarul colectiv (național și internațional) a unei imagini-emblemă care se vehiculează și astăzi: Chișinău – „capitala celei mai sărace țări din Europa”.

Lectura celor două volume formează convingerea că orașul a evoluat în maniera în care s-au succedat părerile despre el, că nu este doar un spațiu geografic, dar și unul literar, „un loc citadin la intersecția imaginației cu memoria, acolo unde se fuzionează realitatea cu mitul și ficțiunea” (Luis García Jambrina).

În primul volum, corpusul de texte imagotipice este alcătuit din note de călătorie, reportaje, jurnale, memorii, însemnări diplomatice, scrisori și, în mod special, creații literar-artistice (povești, povestiri, nuvele, romane). Iar volumul II, așa cum specifică însăși autoarea, este sărac în texte imagotipice în sensul celor prezentate în prima parte a studiului. Relatările din perioada sovietică și postsovietică despre Chișinău comportă semnele timpului respectiv, prin urmare se deosebesc mult de notele voiajorilor de altădată, nu doar la nivel de conținut și structură, dar și prin modalitatea în care erau consemnate și vehiculate. În volumul II au fost valorificate informațiile din surse specifice perioadei sovietice (anchetele vizitatorilor din presa oficială, opiniile turiștilor fixate în rapoartele ghizilor ș.a.). Se face recurs inclusiv la impresiile de călătorie care circulă în spațiul web prin intermediul blogurilor și care descriu Chișinăul postsovietic.

Conștientă fiind, autoarea s-a aventurat să dea o corelație organică, o coerență de poveste relatărilor de călătorie despre Chișinău într-o perioadă în care nu s-a scris nimic despre el, iar ceea ce s-a scris purta amprenta ideologică a partidului comunist și avea scop propagandist: „Mânuitorii de condei îi fabricau în grabă orașului un alt folclor, o altă mitologie...” (p. 23, vol. II). Această dilemă scriitoarea o mărturisește cititorilor chiar de la bun început: „M-am împiedicat de o problemă însă. Pe măsură ce înaintam spre anul 1944, anul în care Chișinăul a trecut sub autoritate sovietică, realizam că mi se așternea în față un hău informațional. Îl simțeam ca pe un obstacol insurmontabil, nu știam cum să-l depășesc. Metodologia nu-mi mai funcționa. În anii imediat postbelici, Chișinăului i s-a administrat o licoare în formă de ideologie. Orașul meu a devenit instant invizibil pentru cei din afara frontierelor imensului Imperiu” (p. 8, vol. II). În aceste circumstanțe, cercetătoarea recurge la două mișcări strategice, care, în cele din urmă, s-au dovedit a fi foarte eficiente.

Mai întâi, cititorii sunt provocați să fie martorii unor vizite imaginare în subcapitolul *Cine ar fi putut vizita și descrie Chișinăul după 23 august 1944?*. Drept reper a servit situația altor capitale din URSS, mai cu seamă Moscova. În perioada sovietică toate orașele trebuiau să se încadreze în același șablon social, urbanistic, arhitectural, dar și imagologic, în așa fel încât *homo sovieticus* să se simtă „acasă” în oricare dintre „republicile-surori”.

Apoi, prin altă mișcare strategică – anume explorarea resurselor folclorului contemporan –, autoarei îi reușește totuși să creeze un tablou imagologic al Chișinăului sovietic. Se știe că în acel mediu ideologic circulau clandestin legende, zvonuri, bancuri politice și alte forme de creație populară. Circulația poveștilor alternative reprezenta „o modalitate de descărcare a nemulțumirilor, a tensiunilor politice și economice” (p. 186, vol. II).

Așadar, prin această sagă în două volume, Aliona Grati lansează o tentantă invitație pentru cunoașterea istoriei oficiale și subiective a Chișinăului, deopotrivă cu imagotipurile sale favorabile și mai puțin favorabile. Este important să le conștientizăm, să ni le asumăm și să învățăm din ele. În cele peste 800 de pagini însumate se actualizează experiențe care au determinat configurația generațiilor precedente. În felul acesta, gestionând percepțiile despre orașul Chișinău, se va putea furniza generațiilor actuale și de viitor percepții autentice despre capitala noastră. Chișinăul este în esență un text neîncheiat, deschis, care se scrie și se citește mereu, chiar în acest moment.

Diana DEMENTIEVA, dr. în filologie

Note privind volumul „6 ani de cămăși tradiționale cusute în Șezătoarea Basarabiei". Chișinău, 2022, 192 p.

Cartea, care o prezint astăzi, este de fapt un album ce include de poze cu cămăși cusute, după modele din spațiul românesc, în cadrul comunității „Șezătoarea Basarabiei" timp de șase ani, de către copii, femei și bărbați la apariția căreia și-au adus contribuțiile: dr. Varvara Buzilă – text introducere; Iulia Postică – traducere în limba engleză; Andreea-Natalia Rusnac – text descriere; Diana Roșca – designer grafician.

În urma globalizării, modernizării civilizației s-au pierdut o mare parte din portul nostru tradițional, mai ales piese ale costumului basarabean, populația a migrat, femeile s-au căsătorit si au luat cu ele o parte a sufletului lor - cămășile tradiționale, fapt care a determinat echipa de autori să cerceteze, să coase, să promoveze și să documenteze meseria respectivă, creând acest album.

Scopul volumului secund al volumului este de a scoate cămașa din Case de Cultură, din poduri, din lăzile cu zestre, să o cunoască o lume întreagă. Să fie purtată la sărbători importante din viața noastră - nunți, botezuri, cumetrii, biserici, de Paște, Crăciun și chiar funeralii. Fiecare cămașă are o descriere aparte, o poveste a persoanei care o coase și care o poartă; la fel și motivele cusute pe cămașă sunt unice și autentice, reprezentând zone etnografice și vârsta persoanei.

Cartea e împărțită în două capitole, primul este axat pe repertoriul cămășilor din spațiu basarabean, iar în cel de al doilea capitol au fost incluse cămăși inspirate din zone de peste Prut, după care s-a constatat că sunt foarte asemănătoare ca structură, semnificație și valoare.

Lucrarea conține 165 de poze ale cămășilor: cămăși cu altiță, cămăși femeiești, cămăși bărbătești, cămăși de copii, cămăși de sărbătoare, fiind apoi clasificate după anii când au fost cusute: 2016-2022. Lucrarea este bine ilustrată, conținând pe fiecare pagină, o poză a unei cămăși cusute. Poza mare este imaginea per ansamblu, celelante două mai mici ilustrează în detalii - tehnici de cusut, colorit, sub care este plasat scurt istoric și descrierea zonei și sursele de inspirație a cămășii. Astfel este scoasă la lumina zilei rolul cămașei cu altiță. Femeile au investit în creativitate, talent și imaginație. Au descoperit croiul atât de simplu, au cusut și au descusut până au înțeles multe tehnici de coasere și motive specifice fiecărei părți ale cămășii, astfel, cămașa a căpătat o identitate a neamului, a spațiului românesc. Ca surse de inspirație, au fost folosit izvoade din patrimoniul Muzeului Național de Istorie și Etnografie Naturală, arhiva personală a dnei V. Buzilă – dr., conf. univ., și alte muzee din Rep. Moldova.

Subliniez faptul că, sărace sau bogate, tinere s-au mai în vâstă, blonde sau brunete, ţărance și regine – am avut și avem, în codul genetic, un secret care ne unește, știm să coasem, să creăm cămăși într-un mare stil și să le purtăm într-un mare fel. Cartea prezentată prin valoarea și valența sa cognitivă este un veritabil ghid, un suport pentru toate persoanele interesate de camașa cu altița sub aspect de element al patrimoniului culutral și element definitoriu al locuitorilor din spațiul dintre Prut și Nistru.

***Dina VOLOC*,**
Studentă, an. II, programul de masterat
„Managementul Patrimoniului Cultural",
Facultatea de Istorie și Filosofie

CUPRINS		SUMMARY
Istorie		***Hystory***

Adresa redacţiei:
str. A. Mateevici, 60
MD 2009, Chişinău, Republica Moldova
Tel. (37322) 24 22 53;
e-mail: studia.universitatis@usm.md
web: https://studiamsu.md/

Formatul 60x84 1/8.
Coli de tipar 26,3. Coli editoriale 21,0.
Comanda 140. Tirajul 100 ex.
Centrul Editorial-Poligrafic al USM
str. Al.Mateevici, 60. Chişinău, MD 2009